

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС

В.А. ВЕРГУН
В.В. КОПІЙКА
О.А. ПРИЯТЕЛЬЧУК

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

КИЇВ
 VADEX
2023

УДК 339.9(075.8)

В 31

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
протокол № 11 від 23.05.2023 р.*

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. П.В. Дзюба
д-р екон. наук, проф. О.І. Шнирков

Вергун В.А., Копійка В.В., Приятельчук О.А.

Вступ до спеціальності: Навчальний посібник /В.А. Вергун,
В.В. Копійка, О.А. Приятельчук – К.: ВАДЕКС, 2023. – 382 с.

ISBN 978-966-9725-95-0

Розглянуто зміст вищої освіти як передумови та основи майбутньої спеціальності і професії, історію становлення, закономірності і тенденції розвитку у сучасному світі. Охарактеризовано структуру, характерні риси та особливості системи вищої освіти в Україні та окремих країнах світу. Висвітлено роль і місце КНУ імені Тараса Шевченка та його структурних підрозділів у підготовці фахівців для різноманітних сфер суспільної діяльності, у тому числі і для сфери зовнішньоекономічної, підприємницької діяльності України.

Розкрито сутність міжнародного бізнесу як сфери діяльності, науки, професії та спеціальності, його генезис, середовище, суб'єкти та види і форми, напрями трансформаційних змін в умовах глобалізації.

Для студентів гуманітарних спеціальностей, що готують фахівців напряму підготовки міжнародні відносини, спеціальності «міжнародні економічні відносини» та освітньої програми «міжнародний бізнес».

ISBN 978-966-9725-95-0

©Вергун В.А., Копійка В.В.,
Приятельчук О.А., 2023
©ТОВ «ВАДЕКС», 2023

**В.А. ВЕРГУН
В.В. КОПІЙКА
О.А. ПРИЯТЕЛЬЧУК**

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ВИЩА ОСВІТА ЯК ОСНОВА МАЙБУТНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ	11
1.1. Зміст і тенденції розвитку вищої освіти у сучасному світі.....	12
1.2. Формування та особливості європейського простору вищої освіти....	25
1.3. Інноваційна спрямованість підготовки фахівців в університетах «третього покоління».....	34
Питання для контролю.....	42
РОЗДІЛ 2. УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННОСТІ	43
2.1. Особливості університетської освіти у США.....	44
2.2. Система університетської освіти у Великій Британії та Франції	56
2.3. Вища університетська освіта у Німеччині та Польщі.....	76
2.4. Університетська освіта у Чехії, Іспанії та Італії	88
Питання для контролю.....	100
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	101
3.1. Структура вищої освіти України та типи закладів вищої освіти (ЗВО).....	102
3.2. Рівні, ступені, стандарти системи вищої освіти і напрями її реформування.....	117
3.3. Інтернаціоналізація системи вищої освіти України і форми її реалізації.....	129
3.4. Вища економічна та бізнес-освіта в Україні.....	139
Питання для контролю.....	154

РОЗДІЛ 4. КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	155
4.1. Становлення та розвиток освіти у Київському університеті Св. Володимира та національному університеті імені Тараса Шевченка.....	156
4.2. Київський національний університет імені Тараса Шевченка як провідний вищий навчальний заклад і науково-дослідницький центр України.....	168
4.3. Економічна освіта і науково-дослідна діяльність в Київському університеті Св. Володимира та Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.....	182
4.4. Стратегія розвитку Університету на 2018-2025 роки.....	192
Питання для контролю.....	198
РОЗДІЛ 5. НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СТРУКТУРІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	199
5.1. Становлення Інституту міжнародних відносин як структурного підрозділу Університету.....	200
5.2. Інститут - головний навчально-науковий центр з підготовки фахівців-міжнародників.....	208
5.3. Кафедра та освітня програма «Міжнародний бізнес» у структурі спеціальностей Інституту.....	225
Питання для контролю.....	238

РОЗДІЛ 6.	ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ-МІЖНАРОДНИКІВ В ННІМВ	239
6.1.	Зміст навчального процесу, його пріоритетні завдання та організація.....	240
6.2.	Система управління в ННІМВ та її структура.....	247
6.3.	Кадрове та матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки фахівців-міжнародників.....	252
	Питання для контролю.....	255
РОЗДІЛ 7.	НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА – КОМПОНЕНТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	257
7.1.	Зміст науки і наукових досліджень, їх зв'язок з навчальним процесом.....	258
7.2.	Система організації науково-дослідної роботи в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, її рівні і складові.....	266
7.3.	Організація, види та етапи науково-дослідної роботи студентів освітньої програми «Міжнародний бізнес» ННІМВ.....	273
	Питання для контролю.....	284
РОЗДІЛ 8.	ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ ЯК СФЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, НАУКИ І СПЕЦІАЛЬНОСТІ	285
8.1.	Становлення міжнародного бізнесу, його зміст та механізм функціонування.....	286
8.2.	Теоретичне підґрунтя міжнародного бізнесу як науки.....	297
8.3.	Людина у системі сучасного міжнародного бізнесу.....	308
	Питання для контролю.....	323
ЛІТЕРАТУРА	324
ДОДАТКИ	327

Цінність університетської освіти полягає, насамперед, у забезпеченні фундаментальної гуманітарної підготовки, що вкрай важливо для формування загального світогляду, обізнаності й здатності до аналітичного творчого мислення фахівця будь-якого спрямування.

Л.В. Губерський

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» за освітньою програмою «Міжнародний бізнес» вивчається студентами перших курсів Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вивчення цієї дисципліни завершується складанням заліку згідно вимог і критеріїв Болонської системи, нормативних документів МОН України та Університету.

Дисципліна «Вступ до спеціальності» входить до обов'язкової компоненти навчального плану підготовки фахівців міжнародників спеціальності «Міжнародні економічні відносини» освітніх програм «Міжнародні економічні відносини» та «Міжнародний бізнес», галузі знань 29 «Міжнародні відносини» освітніх ступенів «бакалавр», «магістр».

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» є першою професійно-орієнтованою дисципліною і має за мету ознайомити студентів зі змістом їх освітніх програм підготовки бакалаврів галузі знань «Міжнародні відносини», а також надати їм початкові, систематизовані знання, уміння, навички та компетенції майбутньої професійної діяльності у сфері міжнародного бізнесу.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є тенденції і закономірності становлення і розвитку світової системи вищої освіти в цілому та університетської, зокрема, її особливості в окремих країнах світу, включаючи Україну, умови, форми і методи навчання студентів у ЗВО України та за кордоном, вивчення загальних основ міжнародного бізнесу, його видів і середовища, діяльності, суб'єктів і механізму функціонування.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є засадничі принципи, основні положення організації навчального процесу у зарубіжних та вітчизняних вищих навчальних закладах, у тому числі у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Інституті міжнародних відносин, особливості становлення і розвитку економічної та бізнесової освіти в Україні, засадничі принципи здійснення освітньої діяльності у ЗВО України відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та положень Болонського процесу.

Дана навчальна дисципліна **забезпечує знання:**

- історії освіти, процесу становлення вищої освіти у світі, її змісту;
- структури системи вищої освіти України та країн світу, освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти, системи ліцензування та акредитації ЗВО;
 - змісту складових системи стандартів вищої освіти: освітньо-кваліфікаційних характеристик (зміст освіти), освітніх програм (зміст навчання), засобів діагностики та навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів за освітньою програмою «Міжнародний бізнес»;
 - форм організації навчального процесу в університетах України: навчальні заняття, самостійна робота студента; практична підготовка; контрольні заходи; державна атестація;
 - академічної мобільності, її форм, ефективності;
 - елементів організації навчальної діяльності: суб'єкт, процес, предмет, умови, продукт;
 - соціально-психологічних елементів навчальної діяльності: мета, потреба, мотив, засіб, спосіб, результат;
 - видів емоційних, розумових, психомоторних і вольових дій у навчанні;
 - індивідуальних показників здатності особи до навчання;
 - основних чинників, що зумовлюють засвоєння навчального матеріалу;
 - засобів впливу на всі види пам'яті: зорову, слухову, моторну, логічну;
 - методологічних засад і змісту міжнародної політичної, економічної, бізнесової діяльності;
 - основ ведення бізнесу як в Україні, так і на зовнішніх ринках;
 - методів і форм теоретичного й емпіричного пізнання, рівнів і форм міжнародної економічної діяльності, проведення моніторингу, аналізу ситуацій у міжнародних економічних відносинах, дослідження актуальних проблем міжнародних економічних відносин та

міжнародного бізнесу;

- особливостей магістерської підготовки економістів-міжнародників за відповідними спеціалізаціями.

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» **забезпечує такі уміння як:**

1. організація самостійної навчальної діяльності студента;
2. формування основних завдань і мети міжнародної економічної та бізнес-діяльності;
3. проведення пошуку, аналізу та узагальнення інформації з актуальних проблем міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу;
4. використання отриманих знань у професійній, практичній діяльності;
5. передбачення і прогнозування тенденцій розвитку сучасної системи міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу.

Третє видання навчального посібника «Вступ до спеціальності» структурно складається із трьох взаємозв'язаних частин. У першій частині розкрито історичний процес становлення, зміст та тенденції розвитку системи вищої, і перш за все, університетської освіти у сучасному світі, її характерні риси, загальні закономірності та особливості в окремих країнах, включаючи Україну, показано шляхи і проблеми її реформування, трансформаційні зміни, що відбуваються у системі вищої освіти під впливом глобалізаційних процесів, науково-технологічної та інформаційної революції.

Другий блок питань, що висвітлюються у посібнику присвячено системі вищої освіти в Україні, у тому числі економічній та бізнесовій університетській, її адаптації до вимог і принципів Болонської декларації, інтеграції у спільний європейський освітньо-науковий простір. Особлива увага у другій частині приділена Київському національному університету імені Тараса Шевченка, його історії та сучасному розвитку, ролі і значенні у справі підготовки висококваліфікованих фахівців для різноманітних сфер нашої держави, включаючи і міжнародну економічну та бізнесову.

Оскільки навчальний посібник зорієнтований на підготовку фахівців-міжнародників окремі його розділи присвячені Навчально-науковому інституту міжнародних відносин як структурному підрозділу Київського національного університету імені Тараса Шевченка та головного навчально-методичного центру з підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики, міжнародного права, міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу, регіональних студій, міжнародної інформації,

міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій.

У третій частині навчального посібника на прикладі діяльності окремих кафедр Навчально-наукового інституту міжнародних відносин за освітньою програмою «міжнародний бізнес» показано специфіку спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини, розкриті основи міжнародного бізнесу, міжнародних економічних відносин і міжнародних фінансів як окремих сфер суспільної діяльності та наукових дисциплін. Розглянуто сутність міжнародного бізнесу як сфери господарської діяльності і окремої науки, його внутрішнє і зовнішнє середовище, види і форми та суб'єкти міжнародної бізнесової діяльності.

Навчальний посібник «Вступ до спеціальності» розрахований на студентів вищих навчальних закладів України і покликаний сформувати у них систему знань як про вищу освіту в цілому, так і про особливості обраних спеціальностей, відповідно до освітніх програм. Запропоноване читачеві третє видання посібника, розширене і доповнене, враховує нові явища і процеси, що відбуваються у світовій, європейській і національній системах вищої, зокрема університетської, освіти під впливом глобалізаційних змін, які відбуваються у сучасному міжнародному бізнесі. Автори будуть вдячні за висловлені конструктивно-критичні зауваження і побажання щодо подальшого вдосконалення змісту і структури запропонованого навчального посібника.

Розділ 1

ВИЩА ОСВІТА ЯК ОСНОВА МАЙБУТНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

1.1. Зміст і тенденції розвитку вищої освіти у сучасному світі

Визначальною передумовою цивілізаційного прогресу, основою соціально-економічного, науково-технологічного, духовно-культурного розвитку суспільства і держав у всі часи, як у минулому, так і в сучасних умовах були і залишаються знання та освіта.

До найперших, фундаментальних і всесвітньо відомих письмових джерел, у яких накопичені знання, відноситься Біблія, де на перших сторінках вказується на «дерево знань», плоди якого дають можливість пізнати добро і зло, і це «дерево приємне для очей і бажання, тому що дає знання» (Біблія, 1992, с.3).

Значення освіти, особливо вищої, університетської, її роль значно посилюється в умовах глобалізації та науково-технологічної, інформаційної революції. Вища освіта стає вирішальною ознакою постіндустріального суспільства, суспільства знань, у якому провідну роль відіграють університети, інтелектуальна власність та інтелектуальний капітал, інформація та інформаційно-комунікативні технології.

Освіта і знання у сучасному світі стають визначальним чинником соціально-економічного розвитку держав, їх міжнародної конкурентоспроможності та позицій у світі.

Історія становлення системи вищої освіти, формування більшості найдавніших університетів світу та Європи бере свій початок від спеціалізованих шкіл, хоча перша організована система освіти сформувалася ще у Стародавньому Єгипті наприкінці III тисячоліття до н.е. Відомості про найдавніші школи містяться також і в історичних документах регіону Месопотамії, шумерських текстах, датованих близько 2000 р. до н.е. Звичайно у цих документах мова не йде про вищу освіту, проте якраз із спеціалізованих шкіл XII ст., що виникли в Італії, поступово формується система освіти в цілому і вищої, зокрема.

Школи і вищі навчальні заклади як освітньо-виховні системи пройшли складний шлях історичного розвитку. Вони, з одного боку, здійснювали значний вплив на накопичення і прогрес світової культурної спадщини, а з іншого – на собі відчували розмаїття кардинальних змін, які відбувалися в соціумі, науці і культурі різних народів і країн. Початковий період розвитку школи, вищих навчальних закладів та інших соціальних інститутів сягає своїм корінням сивої давнини. Одним з перших прообразів вищого навчального закладу був

започаткований у Стародавній Греції у вигляді філософської школи, що отримала назву **Академія**, метою якої було вивчення і розвиток філософії, математики, астрономії, а також вшанування муз.

Історики вважають цю філософську школу попередником сучасного ліцею, назва цього закладу походить від афінського героя Академа і тісно пов'язана з іменем давньогрецького філософа Платона (427- 347 рр. до н.е.), учнем якого був відомий філософ Арістотель. Його справжнє ім'я Арістокл, а Платоном він був названий Сократом за фізичну силу і широту духовних інтересів та світогляду (platus від гр. означає широкоплечий).

У 386 р. до н.е. Платон на кошти, за які він був викуплений із рабства, купив сад у м.Сіракузи (о.Сицилія), який якраз носив ім'я Академа, і відкрив у ньому свою філософську школу, яка проіснувала до 529 р н.е., тобто майже тисячу років.

У еллінську епоху Птоломеєм (308-246 рр. до н.е.) була започаткована діяльність **Мусеума** (від лат. Му Бейт – місце, присвячене музам). Мусеум став царинною вивчення математики, астрономії, філософії, медицини, історії, природничих наук. Викладачами Мусеума були Архімед, Евклід, Пратосфен.

Іншим варіантом вищого навчального закладу в давній Греції (Афінах і Спарті) були ефебії (V ст. до н.е.) - навчальні заклади для навчання і виховання вільно народжених юнаків 18-20 річного віку. В ефебіях поряд із військово-фізичною підготовкою значне місце посідала освітня підготовка.

У 425 р. н.е. в Константинополі був започаткований **Аудиторіум** (від лат. audire - слухати) - вища школа, яка в IX ст. мала назву "Магнавра" ("Золота палата"). Головними підструктурами "Магнаври" були кафедри різних наук. Спочатку навчання проводилося на латинській і грецькій мовах, а з VII-VIII ст. - виключно на грецькій мові. В XV столітті в програму навчання знову повернулася латина та були упроваджені іноземні мови. У Магнаврі була сконцентрована викладацька еліта, вивчалась антична спадщина, філософія, богослов'я, медицина, музика, історія, етика, політика, юриспруденція. Заняття проводилися як публічні лекції. Більшість випускників школи мали енциклопедичну освіченість і ставали видатними громадськими і церковними діячами. Наприклад, Кирило та Мефодій, засновники слов'янської письменності, свого часу навчалися у Магнаврі. Окрім цієї школи в Константинополі діяли також юридична, медична, філософська та інші школи.

У країнах близького і середнього Сходу видатною подією стала поява в Багдаді **Будинків мудрості** (800 р.). У Будинках мудрості

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

видатні вчені та їх учні збиралися для дискусій, обговорення літературних і філософських творів, наукових трактатів, підготовки рукописів, читання лекцій. В IX - XIII ст. в країнах, де переважало населення, яке сповідувало іслам, з'явилися медресе - вищі навчальні заклади, серед яких найбільш знаменитим було медресе Нізамейї в Багдаді, відкрите у 1067 році.

Великим культурним і освітнім центром ісламського світу була мусульманська Іспанія (912-976 рр.). Вищі школи Кордови, Толедо, Саламанки, Севільї пропонували програми по богослів'ю, математиці, астрономії, історії, географії, граматиці, риториці, медицині, філософії. Школи університетського типу Сходу, зокрема арабська, які мали лекційні зали, великі бібліотеки, наукові школи, системи самоуправління, значно вплинули на розвиток вищої освіти в Європі.

Заснування і розвиток університетів у Європі відбувалися щонайменше трьома хвилями. Перша з них охопила Італію, друга – Англію, Францію, Іспанію та Німеччину і третя – країни Центральної і Східної Європи. Перші європейські університети мали назву «studium generale», а терміном «universitas» (від латинської universitar – сукупність) називали будь-які організовані спільноти у тому числі і міські громади. Від самого початку studium generale були інтернаціональними навчальними закладами на відміну від міських (studium urbis) та місцевих (studium particulare). Термін «universitas», вперше вжитий у 1215 р. спочатку означав лише сукупність професорів і студентів, яка діяла як одна юридична особа відповідно до принципу римського права. Пізніше назва **університет** закріплюється за конкретними навчальними закладами в Англії та Франції, у країнах Центральної і Східної Європи більш поширеною була назва **академія**, а в Італії продовжували використовувати термін «studium generale». Історія найдавніших класичних університетів бере свій початок від спеціалізованих шкіл, що з'явились у XII ст. в Італії. Зокрема, однією з перших шкіл такого типу була медична школа в Салерно.

Інтенсивне виникнення європейських університетів відбувається в період XII-XV століть. Характерною рисою цього процесу є перетворення низки кафедральних і монастирських шкіл у великі навчальні центри, які потім стали називатися університетами. Дати заснування європейських університетів у різних джерелах дещо відрізняються, аленайбільш вірогідними можна вважати наступні: так, 1200 року виник Паризький університет, як результат об'єднання богословської школи Сорбонни з медичною та юридичною школами, університет в Неаполі засновано в 1224 р., Оксфорді - 1206 р., Кембриджі - 1231 р., Лісабоні -1290 р. Мережа університетів в Європі

розширювалась досить швидко: якщо в XIII столітті нараховувалося 19 університетів, в XIV столітті їх було вже 44, а в кінці XVI ст. - 63.

У XII-XV століттях надзвичайною популярністю користувався **Болонський університет**, заснований 1119 року в м. Болонья (Північна Італія) як юридичний навчальний заклад. Лише у XIV столітті в ньому було відкрито філософський, медичний і теологічний факультети. З 1478 року в Болонському університеті викладав астрономію, а в 1481-1482 роках був ректором видатний український учений, доктор медицини і філософії Юрій Котермак з Дрогобича (Георгій Дрогобич).

У другій половині XIII ст. в університетах з'явилися факультети або коледжі. Факультети отримали право присуджувати наукові ступені - спочатку бакалавра, а потім магістра, доктора чи ліценціата.

Болонський університет, його створення стали вагомим кроком на шляху формування європейської болонської системи вищої освіти, який, на відміну від інших, мав світське спрямування і не перебував під прямою юрисдикцією папської влади. Визначальним принципом болонської системи вищої освіти став принцип суворого дотримання змісту і сутності першоджерел, основним змістом навчальної програми університету було безпосереднє вивчення правових актів Римської держави, а провідною формою навчання була лекція, тобто колективне читання тексту першоджерел професорами і студентами. Права професорів і студентів Болонського університету, у тому числі й іноземних, були оформлені у вигляді **Constitutio Habita**, який вважається першим університетським статутом у Європі. Керівництво університетом здійснював ректор, який обирався, як правило, на 1 рік і яким міг стати кожен, хто мав духовний сан, не був одруженим, досяг 24-річного віку і щонайменше 5 років вивчав право. Ректор виступав адміністративним головою університету, виконавцем ухвалених на зібраннях колективу рішень, головував на цих зібраннях, розпоряджався фінансами і виступав від імені університету. Вищою законодавчою та адміністративною владою у Болонському та інших університетах була **Генеральна асамблея (congregatio generalis)**, до складу якої входили магістри і студенти, у той час як зібрання викладачів розглядалося як окрема професійна корпорація.

Поряд із Болонською системою вищої університетської освіти у Європі формується і так звана Паризька модель, започаткована близько 1150р. На відміну від Болонського, «студентського» університету, вища школа в Парижі становила приклад «професорського» університету. **Паризька модель** університету сформувалася на основі трьох відомих на той час у Франції навчальних закладах-школах: при соборі Нотр-Дам,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

монастирської школи Св. Женев'єви і школи святого Віктора. Високий рівень викладання у цих школах теології значною мірою визначив і спрямованість Паризького університету, переважною більшістю студентів якого були молоді католики, які бажали зайняти високі посади у церковній ієрархії.

Структура Паризького університету, що сформувалася наприкінці XII ст., охоплювала чотири факультети - вільних мистецтв, права, медицини і теології, останній серед яких відігравав провідну роль. У складі Паризького університету існували і коледжі, найбільшу популярність серед яких мав коледж, заснований у 1257р. Робером Сорбоном для потреб групи світських студентів-теологів.

Спочатку у ньому розміщувалося 16 студентів, пізніше чисельність стипендіатів (bursarii) була збільшена до 30. Після виділення королем Луї IX ділянки землі в центрі Парижу для коледжу, він став на- стільки популярним, що його назва Сорбона поступово поширилась на весь Паризький університет.

Болонський і Паризький університети поступово сформували певну модель, за якою пізніше були організовані університети середньовічної Європи. Якщо італійські і до певної міри іспанські університети орієнтувалися на Болонську систему вищої освіти, то університети Західної і Центральної Європи орієнтувалися на Паризьку модель. Основною формою навчання в університетах Болоньї і Парижу були лекції, предмети навчальної програми поділені на обов'язкові (ординарні) та факультативні (екстраординарні), навчання могло тривати від 6 до 12 років і включало декілька рівнів – бакалавра (4 роки) та магістра (2 роки). Провідною формою кваліфікаційних випробувань у ранніх університетах були іспити, які студент складав перед спеціальною комісією викладачів.

Характерною особливістю середньовічних університетів була їх виключно **дидактична спрямованість** (Дидактика - мистецтво навчання), навчання було суто теоретичним, наукові дослідження від викладачів не вимагалися, природничі науки носили другорядний характер. Першим вищим навчальним закладом, у якому природничі науки і природничі знання отримують пріоритетне значення став Оксфордський університет, перші відомості про існування якого датуються 1100р. В основі наукових природничих трактатів лежав не схоластичний диспут, а індивідуальний практичний досвід.

Одним із попередників перших вищих навчальних закладів України став **Острозький колегіум**, який сучасники називали "Тримвним лицеем", оскільки тут вивчалися три мови: слов'яно-руську, грецьку і латинську, та "академією", а сучасні дослідники -

першим навчальним закладом європейського типу, який розпочав свою роботу у м. Острозі у 1576р. Його фундатором був князь Костянтин-Василь Острозький (1526-1608), київський воєвода, найбільший землевласник України, політичний і громадський діяч. Хоч впродовж шести десятиліть керівництву колегіуму не вдалося добитися статусу академії, рівень викладання у ньому значно перевищував вимоги до середнього навчального закладу. Колегію обслуговувала бібліотека і друкарня, де вперше надруковано національну реліквію України - Острозьку біблію (1581р.), яка у 1751р. була переглянута, виправлена, доопрацьована українцями, професорами Петербурзької академії і надрукована під назвою «Єлисаветинська».

Після смерті засновника колегіум поступово почав занепадати, поки у 1636 р. остаточно не припинив свого існування.

В Україні впродовж XV-XVI ст. існувала система середньої освіти загальноєвропейського рівня, але найвища ланка освітнього процесу - академія та університет - була відсутня. Проте це не означає, що Україна була усунена від європейського освітнього та наукового процесу. Значна частина вихідців з України здобувають вищу освіту в університетах Європи, знайомляться з досягненнями європейської науки і самі її збагачують, навчаючись у Болоньї, Парижі, Грайфсвальді, Кракові, Лейпцигу та інших європейських містах та ЗВО. Особливу роль у цьому процесі у XV-XVII ст. відіграв **Ягеллонський університет або Краківська академія**. Заснований у 1634 році цей ЗВО був єдиним на території Речі Посполитої, куди входила значна частина українських земель. Університет у Кракові з 1400 р. був організований на зразок Сорбони, мав класичну структуру, що складалася із чотирьох факультетів, до середини XVI ст. у ньому навчалися близько 2 тис. українців.

Питання створення ЗВО власне на території України у XV-XVIII ст. мало бути санкціоноване вищими органами влади Речі Посполитої. 20 січня 1661 року король Як II Казимір надав існуючій у **Львові Єзуїтській колегії** "гідність академії і титул університету" із правом присудження учених ступенів бакалавра, ліценціата (спеціаліста), магістра і доктора. Власне звідси бере свій початок **історія Львівського університету**.

Стосовно України, історії становлення освіти, то на теренах нашої держави перші заклади освіти виникають за часів Київської Русі, у процесі консолідації східнослов'янських князівств і земель та формуванням держави під назвою Київська Русь у IX столітті.

До прийняття християнства існували школи двох типів: **язичницькі** – для задоволення потреб язичницької верхівки і

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

християнські (християнство з'явилося на Русі задовго до його офіційного прийняття). Існування двох типів шкіл у перехідний період від язичництва до християнства було характерним також для Візантії та інших великих країн.

За рівнем освіти школи Київської Русі поділялися на **школи грамоти та школи книжного вчення** (тобто елементарні та підвищеного типу), за джерелом створення та функціональною належністю – палацові, церковні, (монастирські та парафіяльні), школи майстрів грамоти, ремісничі училища.

Перше свідчення про школи «книжного вчення» на Русі датоване 988 р. Її відкрив князь Володимир у Києві при Десятинній церкві. Учні, що прийшли на навчання, вже мали початкову освіту, тобто уміли писати і читати. Це був навчальний заклад підвищеного типу, в якому викладали «сім вільних мистецтв», давалася на той час серйозна освіта.

Школа була державним навчальним закладом підвищеного типу й утримувалася за рахунок князівської казни.

Нашадки Володимира продовжували відкривати такі школи. Впродовж X-XIII ст. школи виникли не тільки у Києві та Новгороді, але і в інших містах (Переяславі, Суздалі, Чернігові, Полоцьку, Ростові та інших містах). Вже в XI столітті рівень освіти Київської Русі прирівнювався до європейських стандартів.

Поряд із школами грамоти та книжного вчення створювалися також **монастирські школи**.

У монастирських школах, що створювалися при монастирях і великих соборах, навчання було поставлене ліпше, ніж у школах грамоти. Вони **поділялися на зовнішні та внутрішні** (закриті та відкриті). У перших навчалися миряни, а у других – майбутні ченці, священнослужителі.

Перший такий навчальний заклад заснував ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій Печерський (прибл. 1034-1074).

Навчання у монастирських школах носило переважно індивідуальний характер, здійснювалося на основі перекладеного з грецької мови Студитського Статуту (1068р.) і будувалося на раціонально-практичній основі.

Освіту, вищу за елементарну, могли здобувати на Русі не тільки чоловіки, а й жінки. Відомим стало перше в Європі **жіноче училище**, відкрите онукою Ярослава Мудрого Анною 1086 р. при Андріївському монастирі у Києві, яке свідчило про прогресивну (на той час) педагогічну думку Русі щодо рівноправності громадян обох статей, незалежно від сану, віросповідання, майнового чи якогось іншого поділу населення.

Втрата Україною на тривалий період власної державності хоч і не перервала, проте пригальмувала процес розвитку вищої освіти у нашій державі. Становлення перших вищих навчальних закладів пов'язане з іменами К.В. Острозького та П.Могили. Як уже зазначалося, Василь-Костянтин Острозький (1526-1608) заснував школу, що стала осередком освітньої, наукової і культурної діяльності, поступово перетворилася на сьогодні в один із відомих вищих навчальних закладів України під назвою "**Острозька академія**". Петро Могила (1596-1647), церковний, громадський діяч, митрополит Київський, шляхом об'єднання лаврської школи (заснована П. Могилою у 1631 р. у Києво-Печерській Лаврі за типом західноєвропейських шкіл) із Київською братською школою при церкві Богоявлення Господнього створив Києво-Могилянську колегію, яка хоч і не відразу, але поступово перетворилася в один із провідних, відомих у Європі і світі університетів нашої держави під назвою "**Києво-Могилянська Академія**".

За словами українських істориків, Києво-Могилянська академія мала великий вплив на культуру України, вона стала «правдивим першим українським університетом, що виховував сотні української освіченої інтелігенції за зразками західної культури».¹

Пізніше, у XVIII-XIX столітті а Україні створюється ряд університетів, зокрема таких як **Харківський університет** імені В.Н. Каразіна, **Національний технічний університет** "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", **Львівський національний університет** імені І. Франка, **Київський національний університет** імені Тараса Шевченка та інші, які у сукупності сформували і розвивають систему вищої, університетської освіти незалежної України, що ґрунтується на світовому і європейському досвіді, має власну історію і традиції.

Система світової і європейської вищої освіти, яка у загальному вигляді сформувалася у XII – XIV ст., з тих пір змінювалась не суттєво. Її зміст можна визначити як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів і переконань, набутих людиною завдяки навчанню у навчальному закладі або шляхом самоосвіти, як процес формування світогляду, моральних, культурних якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей заради професійної діяльності та загального розвитку. Отже, **освіта – це певне суспільне явище і, водночас, відносно самостійна сфера суспільної діяльності, невід’ємна складова цивілізаційного прогресу.**

Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 визначає вищу

¹ Н. Полонська-Василенко. Історія України. К.Либідь, 1993, с.500.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

освіту як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» (Див. Додаток №1 Закон України «Про вищу освіту»). Освітній процес згідно Закону – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі через систему науково-методичних і педагогічних заходів і спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей.

Основними принципами сучасної світової системи освіти є гуманізм, демократизм, пріоритетність загально-цивілізаційних цінностей, рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку, органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями, незалежність від політичних партій, громадських, релігійних організацій і рухів, інтеграція з наукою і виробництвом, єдність і наступність системи освіти, безперервність і різноманітність.

Характерною рисою сучасної освіти у більшості країн світового співтовариства є її структурована динамічна системність, складовими якої виступають дошкільна освіта, загальна (базова) середня освіта, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, а також самоосвіта.

Вища освіта – це одна із складових системи освіти в цілому, яка забезпечує фундаментальну наукову, професійну, практичну та світоглядну підготовку людини, формує її громадянську позицію, культурні духовні цінності. Водночас – це такий рівень освіти, який здобуває особа у певному вищому навчальному закладі (національному чи/та зарубіжному) завдяки послідовному, системному та цілеспрямованому процесу засвоєння змісту навчання, що ґрунтується на повній загальній середній освіті і завершується здобуттям певної кваліфікації відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, магістр).

У різних країнах світу **система вищої освіти**, як і культура її народу, попри загальні закономірності має **свої регіональні та національні особливості**, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають

свою специфіку. Проте, наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми (системні чинники), а ті, які перебувають поза нею, насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені масштабом і формами включення даної країни до світового співтовариства, змінами у виробництві, культурі та поведінці, що відбуваються у ньому під впливом глобалізації. Отже, при реформуванні системи вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у європейському чи світовому ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО), перш за все університетів.

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак як і раніше, так і сьогодні продовжують домінувати **дві тенденції - унітарна та бінарна.**

Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу належать лише університети (частка інших ЗВО становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими інтегрованими університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і ЗВО (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до так званого соціалістичного табору (Чехія, Угорщина, Болгарія, Румунія).

Бінарна, або подвійна, система із традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію Гумбольдт-університету (Humboldt Universität) та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які навчають значну частину молоді. З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.

Концепція Гумбольдт-університету пов'язана з іменем Фрідріха Вільгельма фон Гумбольдта (1767-1835), німецького гуманіста, вченого, реформатора системи вищої освіти, міністра освіти Прусії (1809 р.), засновника університету Фрідріха Вільгельма (сьогодні - це Університет ім. Гумбольдта або Берлінський університет). Її голова ідея – це ідея гуманізму в освіті, гуманістична спрямованість системи освіти, її тісний взаємозв'язок з культурою та загальнолюдськими

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

цінностями.

Достатньо ефективною для світової вищої освіти є тенденція удосконалення і розширення «короткої і професіоналізованої» вищої освіти. Ідеться не про аналоги технікумів часів СРСР, а про інтенсивне навчання у справжньому ЗВО (це, нерідко, особливий підрозділ університетів), але упродовж невеликого проміжку часу, до трьох років. За умови високої організації (прикладом є створені нещодавно «університетські інститути» у Франції) отримується ґрунтовна освіта, як наслідок - випускники легко знаходять роботу.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи разом із розвитком сильного сектора вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття університет, що відрізняється від визначення, яке традиційно використовуються щодо континентального європейського університету, - установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де велика увага приділяється індивідуальному навчанням.

Ця тенденція чітко простежується сьогодні в університетах тих країн, які встигли найглибше інтегруватися у процес створення інформаційного суспільства. Донедавна малоструктуровані системи вищої освіти виконували достатньо обмежену кількість завдань щодо збереження і зміцнення державних структур країни, проведення наукових і технологічних досліджень з одночасною підготовкою науковців, а також забезпечення економіки фахівцями високої кваліфікації. У більшості країн світу ці завдання заклади вищої освіти виконували шляхом використання моно- (чи мало-) дисциплінарного навчання. Якщо вища освіта була загальною, то фахова підготовка переносилася на робочі місця (класичним прикладом є Японія).

Основні ж завдання щодо організації навчальних закладів вищої освіти, які мають професійно орієнтовані програми навчання паралельно з університетським сектором, майже однакові у більшості країн:

- запропонувати професійно орієнтовані та економічно вигідні типи освіти для задоволення потреб ринку праці;
- забезпечити потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту;
- запропонувати передусім програми, орієнтовані на викладання, у яких частково використовуватимуться дослідження прикладного характеру;
- поновлення та поліпшення вже існуючої професійно орієнтованої освіти.

Разом із тенденціями до зростаючої диверсифікації структур вищої освіти відбувається паралельна диверсифікація ступенів і кваліфікацій, які видаються різними закладами освіти.

Існує традиційна диференціація між структурою «континентального європейського» ступеня з досить тривалим академічно інтегрованим навчанням та структурою «англо-американського» університетського ступеня з коротшим за тривалістю навчанням на отримання першого ступеня та розмаїттям після бакалаврських студій, що частково базуються на модульній системі.

У деяких європейських країнах типи ступенів коротшого циклу впроваджуються у національну структуру ступенів (наприклад, у Данії, Фінляндії, Італії і Португалії). В інших країнах така система упроваджується разом із традиційною ступеневою структурою (наприклад, у Німеччині та Нідерландах).

У неуніверситетському секторі також відбувається безперервна диверсифікація кваліфікацій. Щоб відповідати вимогам ринку праці у певних професійних сферах, запроваджено велику кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблено низку після бакалаврських курсів. Вони можуть завершуватися отриманням національного ступеня чи ступенів із подвійною спеціалізацією. Заклади освіти неуніверситетського типу, які не мають права на магістерські програми, за власним бажанням можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають. Отже, у такий спосіб зазначені заклади освіти отримують можливість пропонувати студентам міжнародні магістерські програми.

Заклади вищої освіти неуніверситетського сектора не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектора не можуть за ними навчатися. У деяких країнах такі кандидати мають можливість отримати доступ до докторської (PhD) програми в університеті одразу (наприклад, Норвегія і Нідерланди) або через підготовчі курси (наприклад, Австрія і Німеччина). У Норвегії кілька навчальних закладів неуніверситетського сектора здобувають право проводити дослідницькі студії та надавати докторські ступені.

Зростаюча диверсифікація загалом вважається позитивним явищем для систем освіти як усередині кожної країни, так і в міжнародному контексті, однак, вона зіштовхується із проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни і складнощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів і варіацій їх змісту. Розв'язання цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

кваліфікації.

Однією з тенденцій розвитку системи вищої освіти у сучасному світі є **посилення взаємодії результатів** наукових університетських досліджень з практикою, та тісна кооперація ЗВО з компаніями та фірмами. Наслідком такої взаємодії і кооперації стало створення спільних підприємств, по завершенні дослідного проекту, на яких впроваджується розроблена новітня технологія.

Під впливом глобалізаційних процесів посилюється, інтенсифікується і урізноманітнюється інтернаціоналізація, міжнародне співробітництво університетів. Під інтернаціоналізацією розуміється не лише академічна мобільність між університетами різних країн, а й співпраця із закордонними підприємствами, організаціями. Важливим аспектом інтернаціоналізації діяльності ЗВО є запровадження культури толерантності, доброзичливості і рівноправності до іноземних студентів, оскільки на сьогодні політика залучення на навчання іноземних студентів у більшості ЗВО Європи та світу є одним із пріоритетів, оскільки вона підвищує міжнародний рейтинг університету, його глобальну конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг.

Зміни, що відбуваються у світі під впливом глобалізаційних процесів, призвели до формування «суспільства знань», визначальною рисою якого є розвиток вищої освіти, зростання інвестицій у людський фактор. У найближчій перспективі міжнародні конкурентні позиції країни визначатимуться не наявністю сировинних матеріальних ресурсів та ефективністю їх використання, а рівнем розвитку інтелектуального і науково-технологічного потенціалу, наявністю висококваліфікованих кадрів, здатних забезпечити інноваційний поступ економіки, гарантувати лідируючі позиції у глобальному конкурентному просторі. Основою для такого розвитку держави і суспільства виступає високоякісна освіта. Тому, **визначальною тенденцією розвитку світової системи вищої освіти є її орієнтація на підготовку фахівців, здатних забезпечити інноваційний соціально-економічний, техніко-технологічний та екологічний розвиток економіки і суспільства.**

Світова система вищої освіти стає, з одного боку, все більш уніфікованою, універсальною, а з іншого, зберігає регіональні і національні риси та особливості. У цій системі достатньо чітко віддзеркалюється взаємозв'язок і взаємодія загального, особливого та одиничного, прикладом якої є формування і розвиток у європейських країнах Болонської системи вищої освіти і цілому та університетської, зокрема.

1.2. Формування та особливості європейського простору вищої освіти

Процеси європейської інтеграції, що охоплюють все більше сфер життєдіяльності, включаючи і сферу освіти, супроводжуються формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах всього континенту.

Цей процес дістав назву Європейський простір вищої освіти або Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де було започатковано такі ініціативи.

Інтеграційний процес у науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських вищих навчальних закладах і перш за все університетів під егідою документа, названого «Великою хартією університетів» (Magna Charta Universitatum), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Основні принципи «Великої хартії університетів» полягають у наступному:

- **Університет** є самостійною установою всередині суспільства із різною організацією. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.
- Викладання і дослідницька робота в університетах повинні бути нероздільні для того, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні.
- **Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності** є основним принципом університетського життя. Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, що здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього вдосконалення за допомогою досліджень та інновацій, і студентів, що мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.
- **Університет є зберігачем традицій європейського гуманізму.** У здійсненні свого покликання він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні і політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

пізнання і взаємодії різних культур.

Головна мета цього процесу - **консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи** для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, впродовж останніх 15-20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи у суспільних перетвореннях.

Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі.

Європейська співдружність і європейська вища школа пройшли майже піввіковий шлях до прийняття **Болонської декларації**. Уже в семидесятих роках минулого століття в Європі починає напрацьовуватися політичний консенсус щодо нової ролі вищої освіти, особливо в професійній її компоненті, на європейському ринку праці, який поступово об'єднується в один великий простір. Формування європейського простору вищої освіти (ЄПВО), зближення його цілей, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростаючу конкуренцію у світі, особливо з північноамериканським регіоном (США, Канада). Одночасно з політичним об'єднанням країн Європи в ЄС напрацьовувалася концепція створення єдиного європейського освітнього і наукового простору.

В основі цього інтеграційного процесу, що став передісторією Болонського процесу, лежать три важливі документи:

1. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum).
2. Лісабонська конвенція (Лісабон, 1997 р.).
3. Сорбонська декларація (Париж, Сорбонна, 1998 р.).

Конвенцію про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні, розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Вона містить угоди про:

- визначення основних термінів (доступ; прийом; оцінка вищих навчальних закладів і програм; оцінка індивідуальних кваліфікацій; повноважний орган з питань визнання; вища освіта; вищий навчальний заклад; програма вищої освіти; період навчання; кваліфікація (кваліфікація вищої освіти; кваліфікація, що дає доступ до вищої освіти); визнання; вимоги (загальні вимоги; особливі вимоги);
- компетенцію державних органів;
- основні принципи оцінки кваліфікації;

- визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти;
- визнання періодів навчання;
- визнання кваліфікацій вищої освіти;
- визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та осіб, що знаходяться в становищі біженців;
- інформацію про оцінку вищих навчальних закладів і програм;
- інформацію з питань визнання;
- механізми здійснення;
- заключні положення.

25 травня 1998 року чотири європейські міністри підписали в Парижі (Сорбонна) спільну **декларацію**, спрямовану на гармонізацію національних систем вищої освіти, формування європейського простору вищої освіти.

Головні положення цієї декларації такі:

- формування відкритого європейського простору у сфері вищої школи;
- міжнародне визнання та міжнародний потенціал систем вищої освіти, безпосередньо пов'язаний з прозорістю і легкістю для розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій;
- орієнтація переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр, магістр) як умова підвищення конкурентоспроможності європейської освіти і визнання. Принагідно зазначимо, що термін «бакалавр» походить від латинського «baccalarius» і означає «підвасал» від *baccalaria* – помістя, і вперше з'являється у середньовічних університетах Західної Європи як академічна ступінь або кваліфікація, отримана студентом після засвоєння базової програми навчання. «Магістр» походить також від латинського і означає наставник, учитель, керівник – вища академічна ступінь, яку отримував студент після закінчення магістратури і оволодіння спеціальною програмою навчання. У середньовічних університетах існували ступені: бакалавр, ліценціат та магістр. ще у 1240 році ці магістри отримали право обирати ректора;
- використання системи кредитів (ECTS);
- міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр);
- надання випускникам першого ступеня права вибору подальшого навчання, щоб отримати диплом магістра (коротший шлях) або доктора (довший шлях) у послідовному режимі;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- підготовленість магістрів і докторів до науково-дослідної діяльності;
- підтвердження Лісабонської конвенції;
- пошук шляхів ратифікації набутих знань і оптимальних можливостей для визнання дипломів і вчених ступенів;
- стимулювання процесу вироблення єдиних рекомендацій для досягнення зовнішніх визнань дипломів і кваліфікацій та працевлаштування випускників;
- формування європейського простору вищої освіти;
- зближення спільних структур виданих дипломів і циклів (ступенів, етапів, рівнів, ярусів) навчання;
- консолідація позицій, яку займає Європа в світі, постійним удосконаленням і оновленням освіти, доступної всім громадянам ЄС.

Сам же **Болонський процес** як етап на шляху формування європейського освітнього простору на рівні держав було **започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї** (Італія) підписанням 30 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація» (Текст Декларації див. Додаток №2). Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року.

Проголошені у **Декларації реформи системи європейської вищої освіти** – це об'єктивний процес і, водночас, відповідь на ті глобальні зміни, загрози і виклики, що постають перед світовим співтовариством в цілому та системою вищої освіти, зокрема. Серед таких **змін і викликів можна назвати наступні:**

1. Поява загальноєвропейського ринку праці, який значною мірою впливатиме на університетські позиції у майбутньому. Навряд чи суспільство довго терпітиме ситуацію з високим рівнем безробіття серед випускників вищих навчальних закладів і недостатньою кількістю освіченої молоді у ключових сферах.
2. Зменшення припливу студентів до університетів, що вже спостерігається в окремих країнах і швидко почнеться в деяких інших. Феномен збільшення кількості студентів, що мало місце в останні десятиліття, наближається до кінця. Це матиме свої наслідки, і університетам доведеться боротися за студентів, особливо враховуючи той факт, що державне фінансування у більшості країн так чи інакше залежить від кількості зарахованих студентів. Це щось абсолютно нове для багатьох

вищих навчальних закладів. Можна очікувати, що майбутній студент матиме ширший вибір вищих навчальних закладів, а навчальним закладам доведеться приділяти більше уваги задоволенню своїх потреб, ніж у минулому.

3. Спостерігається значне зростання пропозицій щодо здобуття вищої освіти, більшість з яких – закордонні, що також розширить сферу вибору студентами вищих навчальних закладів. Уперше за багато років з'явився вибір з широкого спектра різних типів вищих навчальних закладів вдома та за кордоном. Тут виникають логічні запитання чому студенти вибирають закордонний вищий навчальний заклад нерідко з високою платою за навчання, ігноруючи свою «домашню» безкоштовну традиційну систему? Так, не було вибору, не було й питань і, як наслідок, потреби відповідати на них. У майбутньому університетам доведеться шукати відповіді на ці питання.
4. У майбутньому підзвітність університетів за використання державних коштів значно зросте. Навряд чи держава буде підтримувати вищі навчальні заклади в тому, що безпосередньо не пов'язане з навчальним процесом (який буде коротший, ніж у минулому). Це вже спостерігається в деяких країнах.
5. Зростання мобільності між вищими навчальними закладами та між державами зумовлене глобалізаційними процесами, полегшення доступу до інформації. Якщо впродовж останніх 10-15 років у системі вищої освіти активно проходив процес інтернаціоналізації, то зараз настає період, який можна визначити як період «денаціоналізації» світової і, особливо, європейської вищої освіти.
6. Зміщення акцентів з діяльності вищих навчальних закладів у межах Європи чи Євросоюзу на реалізацію спільних програм навчання з вищими навчальними закладами інших регіонів світу з метою підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти на міжнародному ринку. Це означає, що європейські ЗВО мають об'єднатися і вийти на світовий ринок освітніх послуг з такими пропозиціями, які б зацікавили студентів з інших країн світового співтовариства.

Реакцію і відповіддю європейських країн на ці зміни і виклики стало, згідно рішень у Болоньї, формування спільного наукового та освітнього простору, у межах якого діють єдині вимоги щодо визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян на

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

європейському ринку праці. **Болонською декларацією** було визначено досягнення у першому десятилітті третього тисячоліття (до 2010 р.) європейськими країнами і відповідно їх вищими навчальними закладами **шести головних цілей**:

1. Введення двоциклової системи навчання (двоступеневої та післяступеневої). Перший цикл, який триває 3-4 роки, завершується здобуттям академічного ступеня бакалавр, другий цикл, що триває 1-2 роки може передбачати отримання академічного ступеня магістр та/або ступеня доктора філософії (PhD) у відповідній галузі знань при умові загальної тривалості навчання сім-вісім років. Головна перевага двоступеневого поєднання бакалавр/магістр полягає у тому, що студентам пропонуються програми, які передбачають більше індивідуальної гнучкості. Двоступенева структура сприяє розвитку національної та інтернаціональної мобільності, оскільки передбачає модульний (блоковий) характер навчальних програм. У наш час, коли люди вчаться протягом усього свого життя, однією з найвагоміших переваг двоступеневої структури є те, що вона сприяє взаємодії навчання з працею. Запровадження початкових ступенів бакалаврського типу сприяє також розвитку багатодисциплінарних магістерських програм, доступних для студентів інших закладів (як «домашніх», так і закордонних).

Високий рівень відрахування зі складу студентів і продовження університетського навчання - це проблеми, з якими стикаються більшість ЗВО європейських країн. Добре сплановані та продумані програми бакалаврського ступеня допомагають зменшити кількість відрахувань студентів, що не отримують ніякої кваліфікації, і, отже, полегшують їх просування на європейському ринку праці, а також сприяють скороченню навчального терміну.

Структура «бакалавр/магістр» стала світовим стандартом: її прийняття сприятиме визнанню європейських ступенів як у самій Європі, так і у світі, і зробить європейські вищі навчальні заклади привабливішими для тих студентів, які бажають навчатися в Європі.

Ступінь «бакалавр» - кваліфікація вищої освіти, яка потребує складання 180-240 заліків (згідно з ECTS). Слід зазначити, що ступінь «бакалавр», який часто називають «початковим ступенем», можна здобути як у традиційних університетах, так і в професійно-орієнтованих закладах вищої освіти. Програми цього ступеня можуть і повинні мати різну орієнтацію та бути багатопрофільними, щоб відповідати індивідуальним та академічним потребам, а також вимогам ринку праці.

2. Запровадження єдиної системи кредитних одиниць ECTS –

European Community Course Credit Transfer System – системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості, як належного засобу підтримки масштабної студентської мобільності.

3. Контроль якості освіти, незалежний від національних урядів і міжнародних організацій. З цією метою напрацьовувати, підтримувати і розвивати європейські стандарти якості із застосуванням порівняльних кредитів, механізмів і методів їх оцінки.

4. Розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників шляхом усунення різноманітних адміністративно-бюрократичних перепон.

5. Забезпечення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів заради користі всієї Європи та підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти. З цією метою видаватимуться взаємо- узгоджені й уніфіковані додатки до дипломів для введених рівнів вищої освіти на всьому європейському просторі.

6. Забезпечення привабливості європейської освіти.

Декларацією також визначено, що Болонський процес по своїй суті поступовий, добровільний, полісуб'єктний, ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, багатоваріантний, гнучкий, відкритий, враховує національні особливості освітніх систем європейських країн.

Свідчення поступовості цього процесу є те, що у своєму розвитку він пройшов ряд етапів. Якщо **перший етап** мав місце у 1999 р. у Болоньї, то **другий** – у Празі 19 травня 2001 р., де було підписано Празьке комюніке представниками 33 країн Європи, до Болонської співдружності на Празькому саміті приєдналися ще чотири країни.

Головні рішення цього саміту такі:

- країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією;
- учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB);
- вони відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу, беручи до уваги різні цілі Болонської декларації.

На саміті було виділено **важливі елементи європейського простору вищої освіти**, а саме:

- постійне навчання протягом усього життя;
- мотивоване залучення студентів до навчання;
- сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

транснаціональної освіти).

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського саміту - поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах-учасниках Болонського процесу має бути один докторський ступінь - «доктор філософії» у відповідних сферах знань (природничі, соціогуманітарні, економічні та інші науки). Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією. Наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя. Зазначено, що європейський простір вищої освіти та європейський простір дослідницької діяльності - дві взаємо- пов'язані частини спільноти знань. Важливо, що з урахуванням цих нових рішень до Болонської співдружності разом з іншими шістьма країнами було прийнято і Росію (отже, до Болонського процесу сьогодні входять 40 країн Європи).

Четвертий саміт Болонського процесу відбувся 19-20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія). На ньому до Болонської співдружності було прийнято ще 5 країн (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна). На цьому саміті було констатовано, що Болонський простір вже майже сформований. Далі має відбутися процес реалізації болонських перетворень в усіх його складових з метою їх принципового завершення до 2010 року.

Наступні саміти Болонського процесу, що відбувалися у 2007 р. у м. Лондон, у 2010 р. у містах Відень та Будапешт, а також у квітні 2012 р. у м. Бухарест підтвердили правильність обраного курсу на шляху формування єдиного європейського освітнього простору, висококонкурентної освіти вищих навчальних закладів країн Європи. Водночас на цих самітах відбулося і кількісне розширення його учасників, зокрема у 2010 р. до цього процесу приєднався Казахстан. У Будапештсько-Віденській декларації від 2010 року констатується, що країни-учасниці Болонського процесу досягли помітних успіхів у реформуванні національних систем вищої освіти з метою підвищення привабливості, посилення регіонального і глобального співробітництва вищих навчальних закладів, підвищення якості вищої університетської освіти та міжнародної мобільності студентів і викладачів. Разом з тим, у декларації зазначається, що проблема мобільності та соціальні аспекти вищої освіти продовжують залишатися одним із пріоритетних напрямків подальшого реформування університетських студій, усієї

освітянської сфери країн-учасниць Болонського процесу. Учасники саміту в черговий раз наголосили, що вища освіта та ефективна діяльність університетів, їх конкурентоспроможність і мобільність є ключовими факторами соціального, економічного, інноваційного розвитку суспільства знань.

14-15 травня 2015 р. у м. Єреван (Вірменія) відбулась дев'ята Конференція Міністрів освіти Європейського простору вищої освіти та четвертий Болонський політичний форум, у якому взяли участь більше 100 делегацій із 47 країн-учасниць Болонського процесу. За підсумками роботи Міністри підписали Єреванське комюніке та Декларацію четвертого політичного форуму Болонського процесу. Одним з результатів також стало затвердження оновлених Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), які більш поглиблено описують процедури внутрішнього забезпечення якості і визначають взаємозв'язок між Болонським процесом та якістю освіти.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти – це набір стандартів і рекомендацій для внутрішніх і зовнішніх систем забезпечення якості у вищій освіті, головною метою яких сприяти кращому розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони між усіма стейкхолдерами. Стандарти відіграють ключову роль у розвитку національних та інституційних систем забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, а також на рівні міжнародної співпраці.

Таким чином, залучення до процесів забезпечення якості оновлених ESG є вагомим підґрунтям для реформування та збільшення прозорості в системі якості вищої освіти України.

Закон України «Про вищу освіту» визначає необхідність побудови системи забезпечення якості вищої освіти в Україні керуючись Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Черговий саміт відбувся у Франції (Париж) 24-25 травня 2018 року. На саміті обговорено три блоки проблем: 1) фундаментальні цінності Болонського процесу; 2) європейська студентська карта у контексті міжнародної академічної мобільності; 3) синергізм між освітою та дослідженнями. За результатами саміту прийнято комюніке. Наступний саміт заплановано провести у 2020 р. в Італії.

1.3. Інноваційна спрямованість підготовки фахівців в університетах «третього покоління»

Глобалізаційні виклики, що постають перед сучасним постіндустріальним суспільством, об'єктивно перетворюють освіту та науку у вирішальний чинник подальшого інноваційного розвитку країн, посилення їх конкурентних позицій у глобальному середовищі, забезпечення високих життєвих стандартів населення. Під впливом глобалізації та інформаційно-технологічної революції, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій відбуваються не лише кількісні, але й суттєві якісні зміни у суб'єктах науково-освітніх систем, перш за все, класичних університетах світового співтовариства, а також напрямках і формах підготовки майбутніх фахівців. Однією з таких змін є становлення і динамічний розвиток у розвинених країнах, зокрема США, університетів «третього покоління», характерними ознаками яких виступають інновативність, високий рівень гнучкості та адаптації до нових технологічних викликів, розширення масштабів здійснення НДДКР, тісна взаємодія з бізнес-структурами, створення стартапів та інших малих інноваційних підприємств в рамках університету, наявність організаційно-економічного механізму, здатного забезпечити ефективне використання інновацій, що створюються у сегменті вищої освіти.

Активізація науково-технічної та інноваційної діяльності у сфері освіти спрямована не стільки на забезпечення лідерства нових університетів у галузях гуманітарних, соціально-економічних, природничих і технічних наук, скільки на їх перетворення у «виробників» нових знань, активних учасників їх поширення та використання шляхом інноваційної діяльності. Принциповими особливостями сучасного нового університету «третього покоління» виступають:

- міждисциплінарність досліджень і розробок;
- тісне співробітництво з реальним сектором економіки;
- розвиток малого інноваційного підприємництва в межах університету;
- формування інноваційних виробництв і організація управління інноваційними структурами;
- інтернаціоналізація наукової діяльності і формування міжнародних дослідницьких колективів, проведення стажувань у закордонних наукових центрах, публікації результатів наукових досліджень у провідних закордонних виданнях.

Університети «третього покоління» вирішують завдання генерації нових знань і формування інноваційного інтелектуального середовища, прогнозування подальшого науково-технологічного розвитку та залучення молодих фахівців до наукових досліджень.

Вирішення цих завдань є складовою частиною стратегії розвитку нових університетів і спрямоване на організацію освіти через науку з метою підвищення якості підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів, активізацію прикладної діяльності підрозділів університетів у вирішенні соціально-економічних проблем окремих регіонів, реалізації національних, галузевих і регіональних науково-технічних цільових програм.

Напрями наукових досліджень та інноваційної діяльності нових університетів «третього покоління» (грунтуючись на вже створеній базі університетів «другого покоління»), формуються на наступних показниках ефективності:

- високому коефіцієнті пріоритетності розвитку наукових досліджень та впровадженні нових освітніх технологій;
- гнучкій системі комбінації фундаментальних і прикладних досліджень із конкурентоспроможними розробками комерційного характеру;
- створеній інфраструктурі для підготовки та перепідготовки кадрів у сфері інновацій і науково-технічного підприємництва за умови участі у науково-дослідній роботі всіх суб'єктів освітнього процесу (студентів, аспірантів, докторантів, професорсько-викладацького складу і науковців);
- ефективній системі залучення додаткових позабюджетних фінансових коштів через цільові інноваційні програми і конкурси грантів, наукові фонди тощо;
- створеній матеріально-технічній базі для розвитку малих інноваційних підприємств;
- системі участі вчених університету у міжнародних наукових і освітніх програмах, створенні умов для залучення іноземних інвестицій.

Розробка нових технологій і використання освітнього, науково-технічного та інноваційного потенціалу університетів «третього покоління» ґрунтується на розвитку таких пріоритетних сфер як нанотехнології і матеріалознавство, біомедицина і здоров'я людини, інформаційні системи і технології, екологія і раціональне природокористування.

Реалізація концепції діяльності нового університету «третього покоління» вимагає системних змін у діяльності ЗВО, які стосуються як

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

організації досліджень, так і змісту та методів освітнього процесу. При цьому, з одного боку, наукові дослідження і розробки перетворюються у реальну частину діяльності усіх викладачів і більшості студентів, уніфікується сумісність фундаментальності освіти шляхом орієнтації академічних знань, що вивчаються, на глибоке освоєння загальних академічних знань з їх прикладною спрямованістю за допомогою навчання способам створення, удосконалення і відновлення технологій. Змінюються принципи цільової підтримки найбільш продуктивно працюючих вчених і стимулювання конкретних дослідницьких результатів як у межах цільових проектів, так і у межах оплати праці професорсько-викладацького складу.

З іншого боку – зміни у напрямку організації наукових досліджень і системи управління вимагають розробки адекватних «блоків відповідальності» за дослідження, захист інтелектуальної власності та формування і удосконалення інноваційної інфраструктури.

Індикаторами розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності у нових університетах «третього покоління», що характеризують як розвиток дослідницької компоненти, так і форми освітньої діяльності, є:

- збільшення обсягу замовлень університету (включаючи малі інноваційні підприємства ЗВО) на НДДКР з боку реального сектора економіки;
- зростання обсягу високотехнологічної продукції, що випускається малими інноваційними підприємствами університету;
- підвищення індексу цитування публікацій професорсько-викладацького складу університету;
- зростання чисельності студентів, які проходять практику на підприємствах реального сектору економіки або у наукових організаціях;
- збільшення частки професорсько-викладацького складу у виконанні замовлених НДДКР і (або) ініціативних наукових проектах університету.

Організаційна структура комерціалізації наукових досліджень в університетах «третього покоління», зокрема американських, надзвичайно гнучка. Вона, як правило, має трьох ступеневу структуру, що довела свою ефективність у сфері трансферу знань і технологій. Так, наприклад перший рівень університету Північної Кароліни – це Офіс трансферу технологій, що працює на умовах самоокупності і здійснює управління інтелектуальною власністю, яка створена у лабораторіях університету – він готує документацію, проводить переговори і моніторинг ринку, а також здійснює управління ліцензіями, опціонами

та іншими угодами у сфері інтелектуальної власності. Другий рівень – це Технологічний бізнес-інкубатор, що надає малим інноваційним компаніям інфраструктурні ресурси, а також набір інформаційних послуг у сфері бізнес-планування, маркетингової стратегії і можливостей фінансування їх проектів і розробок. Третім рівнем є Центр розвитку малого бізнесу і технологій, що має офіси по всьому штату і здійснює діяльність у тісному співробітництві з Адміністрацією малого бізнесу США. Останній фінансується федеральним урядом і урядом штату за програмами підтримки розвитку підприємництва, допомоги у створенні малих компаній, розвитку технологій і їх комерціалізації. Основною діяльністю Центру є бізнес-консалтинг: 1) проведення навчальних семінарів і програм, юридичних консультацій і допомога у пошуку фінансів для дослідників, які здійснюють прикладні розробки; 2) регулярна організація «ярмарок ідей», куди запрошуються провідні венчурні інвестори; 3) участь у реалізації федеральних програм SBIR і STTR; 4) публікація великої кількості видань, посібників і порадників по створенню стартап компаній, інтелектуальної власності та пошуку можливих шляхів фінансування.

Наявність різних можливостей надає автору чи авторам нових розробок самим визначати напрями і форми комерціалізації свого відкриття – чи подавати заявку на патент і продавати ліцензії, чи створювати стартап компанію, чи шукати інші шляхи. При цьому використовується так звана «інноваційна траєкторія», за якої у групі університетських дослідників з'являється комерційно цікаве наукове відкриття, яке за допомогою Офісу трансферу технологій одержує відповідні охоронні документи, потім з його ж допомогою створюється стартап компанія, яка спочатку базується у Технологічному інкубаторі, користуючись відповідними пільгами, поки досить не зміцніє для самостійної діяльності. При цьому, від специфіки кожного окремого наукового відкриття залежить, у якій формі воно буде оптимально комерціалізоване у подальшому.

Доповненням трьохрівневої структури університету Північної Кароліни є регіональний центр наукових досліджень і високих технологій, відомий як «Дослідницький трикутник» (найбільший науково-дослідний технопарк у США з 27 установами та організаціями і загальним штатом понад 15000 співробітників, що працюють у наступних сферах: 1) розробки для промисловості, 2) урядові дослідницькі програми, прикладні наукові дослідження і експериментальне виробництво). Така концентрація вищих навчальних закладів і дослідницьких лабораторій створили регіону славу «кузні» трудових та інтелектуальних ресурсів, а також «анклаву»

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

сприятливого ділового клімату, що дозволило йому залучити до співробітництва не тільки відомі національні компанії, а й корпорації за кордоном.

Цікавим є досвід з організації підтримки інноваційної діяльності у одному із найбільш відомих університетів США – Університеті Пурдю (Purdue University) у м.Вест-Лафайєтт. Найбільш перспективні наукові дослідження вчених «команд» університету (у які можуть входити вчені, які працюють навіть поза університетом) у галузі медицини, енергетики, інформаційних технологій, космосу, матеріалознавства і т.д., особливо проекти, що вимагають міждисциплінарної взаємодії, з 2001 р. концентруються у Парку відкриттів (Discovery Park), лабораторії якого оснащені найсучаснішим аналітичним і технологічним обладнанням. Парк був створений на приватні пожертви (їх сума склала близько 200 млн. дол.) і складається із Центру нанотехнологій Брік (Brick Nanotechnology Center), Центру Біонаук Біндлі (Bindley Bioscience Center) і Центру підприємництва Бартона Д.Моргана (Burton D.Morgan Center for Entrepreneurship). Останній виступає в Університеті Пурдю як «кооператив» для організації і розвитку академічних підприємницьких ініціатив. Він проводить навчальні програми для студентів і співробітників університету та дослідників Парку винаходів, конкурси бізнес-планів, конкурси команд підприємницьких проектів і фінансується приватними і університетськими фондами, грантами, приватними і корпоративними пожертвами. Така інфраструктура забезпечує максимально швидку розробку та вихід на ринок нових технологій.

Іншою інноваційною структурою, що переросла університетський рівень і є внеском Університету Пурдю у розвиток високотехнологічного сектору економіки є Дослідницький парк Пурдю (Purdue Research Park), який складається із чотирьох технопарків, розташованих на півночі (м.Мерривілл), заході (м.Вест-Лафайєтт), сході (м.Індіанapolis) і півдні (м.Нью Олбані) штату Індіана, що орієнтуються на компанії, бізнес яких ґрунтується на сучасних досягненнях у галузі медицини, біології, інформаційних технологій, інженерії і т.п. Основна їх мета – на основі комбінації сучасних технологій підготовки висококваліфікованих кадрів і програм стимулювання бізнесу допомогти компаніям досягти найбільшого успіху, студентам університету проходити стажування, а згодом і влаштовуватися на роботу у фірми технопарку, ученим університету разом з персоналом дослідницьких лабораторій цих фірм виконувати спільні наукові розробки. У тісному співробітництві з університетом працює приватний некомерційний Дослідницький Фонд Пурдю

(Purdue Research Foundation), який управляє спонсорськими пожертвами, здійснює розподіл фінансової підтримки вчених, викладачів і студентів університету для проведення наукових досліджень, займається поліпшенням його матеріально-технічної бази, керує сферою продуктів інтелектуальної власності, отриманої університетом, є також власником мережі Дослідницьких парків, а також Офісу Комерціалізації Технологій (Office of Technology Commercialization), який забезпечує університету захист інтелектуальних прав (річний внесок від діяльності Фонду в економіку штату оцінюється цифрою, що перевищує 1 млрд. дол., при цьому близько 50 млн. дол. надходить до казни місцевих податків, а середня зарплата працюючих у технопарках становить близько 90 тис. дол. на рік, що на 50% вище, ніж середня зарплата по штату у цілому).

Університет Карнегі-Меллона (Carnegie Mellon University) у м.Піттсбургу - це середній для США за розмірами (чисельність студентів – близько 11 тис., штат співробітників – 4 тис.чол.) університет, але цілком ефективний з погляду ЗВО «третього покоління». З 2005 р. у рамках університету діє Центр розвитку бізнесу і ліцензування по трансферу технологій і створенню підприємств (Business Development and Licensing Center for Technology Transfer and Enterprise Creation - СТТЕС), який вже з 2007 р. забезпечив лідерство університету Карнегі-Меллона серед університетів США за наступними «інноваційними» показниками: створено успішних 8 стартап компаній у сферах біотехнологій і комунікацій, які стали прибутковими з розрахунку на витрачені на дослідження кошти, укладено 127 ліцензійних та інших угод, отримано 40 патентів, подано 79 заявок на патенти, здійснено 129 винаходів, 366 винахідників, успішно пройшли через СТТЕС. При цьому доходи від продажів ліцензій на патенти склали 5,82 млн.дол., що перевищило надходження від програм і грантів на наукові дослідження у розмірі 1,62 млн. дол. (у той же час слід зазначити, що ця сума становила всього 3,1% від спонсорських внесків на наукові дослідження).

Сьогодні американські університети «третього покоління» з метою оптимізації своєї інноваційної діяльності створюють цілі асоціації. Прикладом може бути Національна рада по підприємницькому трансферу технологій (National Council of Entrepreneurial Tech Transfer – NCET2) – неформальне об'єднання ряду університетів США, які здійснюють діяльність по залученню підприємців і приватних інвесторів у сектор новаторства через фінансування нових компаній при університетах. Термін «підприємницький трансфер технологій» припускає залучення підприємців до створення нових компаній при

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

університетах, обміну досвідом і формування конструктивного діалогу про найбільш оптимальні методи спільної діяльності сфери інновацій.

Для обговорення проблем взаємодії науки та бізнесу керівники нових університетів, найбільших компаній, а також керівники фондів використовують Форум з вищої освіти у сфері бізнесу (Business Higher Education Forum – BHEF). Це незвичайна коаліція, до складу якої входять корпоративні члени, наукові організації і фонди, а також вищі навчальні заклади. Основна мета Форуму – сприяти довгостроковому економічному зростанню країни шляхом усунення бар'єрів на шляху трансформації наукової ідеї у її комерційне втілення, при цьому одна з парадигм, що сповідується – економіка, заснована на знаннях, тільки підсилює важливість обміну цими знаннями. Основним завданням Форуму є розробка необхідних рішень для уряду США щодо поліпшення державної політики у сфері вищої освіти, інноваційного клімату, задоволення потреб бізнес-корпорацій іт.д.

Що стосується України, то за коефіцієнтом розвитку інноваційності переважна більшість університетів відноситься до «другого покоління».

Дійсно, співробітництво з бізнес-структурами є в наші дні нагальною потребою для установ вищої освіти, однак, до даного процесу необхідно підходити з максимальною обережністю, враховуючи всі можливі негативні наслідки. Головним принципом партнерства повинен стати «розвиток при збереженні»: прагнення запозичити у кожної зі сторін взаємодії найбільш вигідні риси, зберігши при цьому фундаментальні основи власної діяльності. Ситуація, що склалася сьогодні в економіці України, є набагато більш складною і важко передбачуваною, ніж у минулому, а ринкові відносини, тенденції глобалізації, відкритість кордонів – усе це робить процеси рішення завдань, що стоять перед країною, надзвичайно непростю справою, обумовлює необхідність широкої участі у процесах економічного розвитку країни представників наукового співтовариства, оскільки лише шляхом комплексного і взаємовигідного співробітництва установ вищої освіти, бізнес-структур, органів державної влади, громадських організацій можливий перехід вищої університетської освіти епохи «розвиненого догматизму» на інноваційний рівень «третього покоління» університетської освіти.

Функції і завдання університетів «третього покоління» визначилися в результаті другої академічної революції 1970-х років у США та 1980-х років у країнах Західної Європи. Першою академічною революцією вважається виокремлення дослідних функцій університету на додаток до освітніх у другій половині XIX ст. Ідея виокремлення

дослідницької діяльності вперше була реалізована на практиці в німецьких університетах на основі ідей Гумбольдта, а на початку ХХ ст. вона набула стрімкого поширення у США і сприяла становленню університетів «третього покоління» в цій країні. Американські університети стали провідними університетами світу, про що свідчать конкурентні системи їх рейтингування, вони перетворюються у транснаціональні освітянські, науково-дослідницькі інституції. Як свідчать рейтинги, у 2023 році із перших двадцяти університетів світового класу дванадцять – це університети США. Перше місце серед них займає Оксфордський університет (Див. Додаток №3). Ці транснаціональні інституції мають різноманітні організаційні форми співробітництва з підприємницькими структурами, організаціями і фондами, починаючи від формальних і неформальних персональних відносин (консультування, форуми обміну інформацією, студентські практики в компаніях, участь студентів у промислових проєктах тощо) і закінчуючи відповідними цільовими угодами та спільними інституціями (гранти, ендаументи, контракти, центри інновацій, науково-технологічні парки та інше) (Див. Додаток №4).

Становлення і розвиток університетів «третього покоління» тісно пов'язані з реформуванням системи вищої освіти у провідних країнах світового співтовариства, що розпочалися на початку ХХІ ст. і продовжуються сьогодні. Так, у країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) ці реформи здійснюються у таких **чотирьох напрямках** як стратегії, цільові політики, політики забезпечення взаємодії між вищою освітою і ринком праці, фінансове забезпечення. (Див. Додаток №5). Упродовж 2010-2014 років ряд країн розробили і прийняли національні стратегії розвитку вищої освіти (Ірландія, Чехія, Нова Зеландія), внесли зміни до законів про вищу освіту (Словаччина, Угорщина, Іспанія, Італія) та внесли доповнення і зміни у національні кваліфікаційні структури (Бельгія, Туреччина).

Відповідно до прийнятих стратегій формувалася і цільова політика у сфері вищої освіти, яка зосереджує головну увагу на таких проблемах як доступність вищої освіти (декрети щодо процедур доступу до вищої освіти, двоетапні університетські іспити), забезпечення якості освіти (перегляд стандартів якості, створення агентств із питань стандартів і якості освіти), інтернаціоналізація (стратегії інтернаціоналізації університетів та інших інституцій вищої освіти, ініціативи становлення глобального університету). Становлення університетів «третього покоління» як закономірний результат системних реформ в освітянській сфері передбачає здійснення цілеспрямованої політики забезпечення взаємодії між вищою освітою та бізнесом, ринком праці.

З цією метою країни ОЕСР у рамках реформ національних систем вищої освіти та відповідної політики розробили плани дій щодо створення робочих місць та гарантій молоді, підписали угоди щодо розвитку навичок і робочої сили, розробили так звані рамки кваліфікацій та здійснюють низку заходів, спрямованих на тісну, взаємовигідну співпрацю підприємницьких структур та університетів. Фінансування згаданих реформ здійснюється на основі різноманітних нормативно-правових актів (закони про вищу освіту, пакти якості навчання, указів про університетські структурні фонди), а також за рахунок реалізації спільних з бізнесом проєктів і програм.

Отже, перехід до суспільства знань супроводжується одночасним реформуванням університетів і системи вищої освіти в цілому. На додаток до традиційних функцій і ролей університет «третього покоління» має розглядатися і в ролі посередника в інноваційному процесі, який поєднує наукові дослідження та їх результати з подальшою комерціалізацією, стаючи каталізатором подальшого соціально-економічного розвитку країни, регіону і світового співтовариства в цілому.

Питання для контролю

1. Що являє собою вища університетська освіта як галузь та система?
2. Які тенденції домінують у світовій системі вищої освіти?
3. Що таке «суспільство знань» і які його характерні риси?
4. У чому полягає зміст інтеграції у світовій і європейській системі вищої освіти?
5. Що являє собою Європейський простір вищої освіти?
6. Які є етапи розвитку Болонського процесу?
7. Які проблеми існують у Болонській системі освіти?
8. Що таке університети «третього покоління»?
9. Охарактеризуйте зміст Спільної декларації міністерств освіти Європи.
10. Які основні напрями реформування системи вищої освіти в країнах ОЕСР?

Розділ 2

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННОСТІ

2.1. Особливості університетської освіти у США

Поряд із загальними принципами, правилами, закономірностями і тенденціями у розвитку системи вищої університетської освіти, у кожній країні вона має свої особливості та специфіку, зумовленими соціально-економічною й політичною системою, історичними умовами її формування, традиціями, культурою та ментальністю суспільства.

Організація системи університетської вищої освіти у Сполучених Штатах Америки відрізняється від інших країн. **Характерними її рисами** є платний характер навчання, можливість отримання студентом значної фінансової підтримки, одночасного вступу до різних навчальних закладів і навчання в декількох вищих закладах освіти, невизначеність термінів навчання (термін залежить від успішного засвоєння необхідної кількості програмних дисциплін і набору необхідної кількості залікових балів – «кредитів»), високі вимоги до самостійної роботи студентів, формалізований характер тестувань і можливість студенту переводитися зі своїми заліковими балами (кредитами) з одного ЗВО до іншого або одночасно навчатися за різними програмами, отримувати декілька спеціальностей на різних факультетах (відділеннях) або в кількох навчальних закладах. Характерною для США є і велика кількість ЗВО з розрахунку на душу населення країни: приблизно 1 акредитований вищий навчальний заклад на 65,8 тисячі американських громадян. Однак, слід зауважити, що більше 1500 з цих вищих закладів освіти мають статус «міжнародних», тобто є акредитованими спеціальними міжнародними акредитаційними агенціями і здійснюють свою освітню діяльність переважно за межами США (на території інших країн - відкриваючи свої або спільні філії (відділення) або організуючи дистанційне навчання для громадян, що постійно проживають за кордоном за принципами «віртуальних» університетів і коледжів).

Основними ЗВО США є університети різних типів та категорій (дослідницького типу, спеціалізовані та багатoproфільні), коледжі і вищі професійні школи.

Університети дослідницького типу пропонують навчальні програми для одержання ступенів бакалавра, магістра та доктора. Вищі навчальні заклади комплексної підготовки надають ступені бакалавра та магістра, а коледжі вільних мистецтв - тільки ступінь бакалавра. У професійних та спеціалізованих вищих школах здобувають ступінь бакалавра, магістра та доктора у відповідній галузі науки.

Дворічні коледжі присвоюють кваліфікацію спеціаліста середньої ланки, що у США має назву «ступінь молодшого спеціаліста».

До групи університетів дослідницького типу входять 50 провідних вищих навчальних закладів США, які безпосередньо одержують фінансову допомогу від федерального уряду, мають у своєму складі медичні факультети або школи і надають щорічно не менше ніж 50 ступенів доктора філософії (у тому числі - ступінь доктора медицини). До цієї групи належать найбільш відомі та великі й потужні університети, які визнані в США та за кордоном. Головним чином – це класичні старовинні недержавні вищі навчальні заклади, такі, як Гарвардський, Йельський, Стенфордський університети, Массачусетський технологічний інститут, головні університети штатів - Мічиганський, Міннесотський, Університет Нью-Йорка, Каліфорнійський (Берклі в Лос-Анджелесі), Медісонський (штат Вісконсін) та інші. Традиційно федеральний уряд, а також уряд штатів надає значну фінансову допомогу їм для проведення досліджень у галузі медицини.

Типова структура сучасного американського університету сформувалася у 60-80-х роках ХІХ століття. До категорії університетів у США традиційно належать вищі навчальні заклади, які задовольняють таким **трьом головним умовам**:

- наявність права надавати, крім ступеня бакалавра, також і науковий ступінь доктора;
- здійснення активної науково-дослідної роботи: члени професорсько-викладацького складу мають постійно публікуватися;
- наявність декількох програм підготовки спеціалістів (більшість університетів, крім традиційних курсів у галузі вільних мистецтв та природничо-наукових дисциплін, пропонують підготовку за сучасними програмами в галузі комп'ютерних, інженерних та управлінсько-економічних наук).

Організаційно американський *університет має в своєму складі* (за незначними винятками) такі інститути та підрозділи:

- молодший коледж;
- 4-річний коледж;
- професійні спеціалізовані (вищі) школи;
- аспірантські школи;
- науково-дослідні інститути та центри (або їх модифікації та об'єднання);
- експериментальні станції та лабораторії.

Великі університети також мають філії та відділення в інших містах, регіонах і штатах країни.

Структура американського університету закріплює такі чіткі **етапи після середнього навчання**: перший - загальноосвітній, який

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

здійснюється молодшими 2-річними коледжами; другий - загальна та спеціальна підготовка, яка проходить у старших 2-річних або 4-річних коледжах гуманітарних та природничих наук; третій - аспірантський рівень, який забезпечується за допомогою аспірантських шкіл.

Другий етап після середньої освіти включає в себе також професійні спеціалізовані школи, що є департаментами університету. Вони забезпечують підготовку спеціалістів-практиків вищої кваліфікації та спеціалістів-дослідників у різних галузях знань.

Термін навчання в університетах для одержання ступеня бакалавра - від 4-х до 8-ми років, наприклад, чотири роки - в галузі інженерних наук і педагогіки, п'ять років - в архітектурі, сім років - у галузі юриспруденції, вісім років - у медицині. За такий же термін здійснюється підготовка спеціалістів-дослідників у тих же самих галузях, наприклад, доктор архітектури та доктор філософії в архітектурі. Таким чином, професійні школи пропонують підготовку на двох рівнях - 4- річному й аспірантському та у двох напрямках - практичному і дослідницькому.

До структури університетів США можуть входити так звані університетські коледжі, мета яких - підготовка студентів до навчання на аспірантському рівні. Аспірантські школи пропонують навчання на двох рівнях - магістерському та докторському. Правила прийому до них однакові - обов'язковою є наявність ступеня бакалавра. Підготовка до ступеня магістра триває 1-1,5 року, до ступеня доктора наук - 2-4 роки (за наявності ступеня магістра - 2-3 роки)

В останні роки у вищій школі США з'явилася так звана «після докторська» освіта, якою охоплюються провідні спеціалісти різних галузей науки та техніки, що зайняті у науково-дослідницькій індустрії США й результатом діяльності яких є винаходи, відкриття та нові технології.

Як уже було зазначено, у вищих навчальних закладах США є **три види наукових ступенів: бакалавра, магістра та доктора**. Кожен із них присуджується після успішного вивчення конкретної програми підготовки, складання іспитів і заліків або написання та захисту відповідної роботи. **Ступінь бакалавра** (The Bachelor's Degree), як правило, надається студентам, які закінчили 4-річну програму університету або коледжу і мають традиційну загальнонаукову підготовку. Найбільш поширеними є ступені бакалавра в галузі гуманітарних – Bachelor of Arts (BA) і природничих - Bachelor of Science (BS) наук. Однак є й професійно-орієнтовані та спеціалізовані ступені, наприклад: бакалавр у галузі освіти - Bachelor of Education (BED),

бакалавр у галузі образотворчого мистецтва - Bachelor of Fine Arts (BFA), а також - бакалавр архітектури, бакалавр бібліотечних наук, тощо.

При підготовці до **ступеня магістра** (The Master's Degree), наступного за ступенем бакалавра, акцент робиться на спеціалізовані практичні знання, необхідні для професійної діяльності. Так, ґрунтовна практична підготовка є необхідною для одержання ступеня магістра в галузі гуманітарних - Master of Arts (MA), природничих - Master of Science (MS) наук, у галузі підприємництва та управління - Master of Business Administration (MBA), педагогіки - Master of Education (MEd), а також інженерних наук, образотворчого мистецтва, медицини тощо. Існує також науковий ступінь магістра.

Підготовка до одержання ступеня магістра, як правило, розрахована на 1-2 роки (після присудження ступеня бакалавра). Ступінь магістра надається, якщо кандидат набирає необхідну кількість залікових балів - кредитів або годин (як правило, від 30 до 45 кредитів - залежно від спеціальності та конкретного закладу при обов'язковій наявності ступеня бакалавра) та успішно складає випускні іспити або захищає курсовий проект. Ступінь магістра також присуджується тим, хто успішно завершив більшу частину докторської програми чи виконав науково-дослідну роботу рівнем нижче за докторську дисертацію.

Ступінь доктора філософії - Doctor of Philosophy (Ph. D) у різних галузях є вищим серед наукових ступенів, які надаються університетами США. Підготовка до одержання його є вузькоспеціалізованою та вузькопрофільною, при цьому кандидату ставиться мета ще більше поглибити спеціалізацію у конкретних галузях знань. Цей ступінь одержують ті вчені, які виконали самостійне наукове дослідження і написали дисертацію. Цей процес може тривати від кількох місяців до декількох років, але, як правило, на підготовку докторської дисертації бакалавру виділяється чотири роки, а магістру - три. Кандидат на докторську ступінь повинен мати публікації за темою дисертації, виступати з доповідями на конференціях і семінарах, мати позитивну наукову репутацію серед колег.

Наявність ступеня доктора філософії є обов'язковою у США для призначення на постійну (на все життя) посаду членів професорсько-викладацького складу.

Найнижчим є ступінь молодшого спеціаліста (The Associate's Degree), який присуджується після успішного завершення навчання у 2-річному коледжі або після двох років навчання в 4-річному коледжі чи університеті. Відповідно до профілю закладу і спеціалізації це може бути або The Associate of Arts (AA), або The Associate of Science (AS).

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Також замість надання ступеня випускникам закладів можуть видаватися свідоцтва про одержану освіту.

Професорсько-викладацький склад вищих закладів освіти США, як правило, може мати такі вчені звання: професора (Professor), доцента (Associate Professor) та асистента (Assistant Professor).

Вищі навчальні заклади присуджують також почесні звання провідним діячам, які мають визнання у сфері освіти, науки або техніки і зробили суттєвий внесок у діяльність цього закладу. Такими званнями, як правило, є «почесний доктор» (Honored Doctor) або «почесний професор» (Honored Professor).

Американська молодь набуває середню освіту протягом 12 років, а ті хто збирається продовжити навчання у вищій школі, як правило, починають пошуки вищого навчального закладу вже в 10-11-х класах загальноосвітньої школи.

Залежно від своїх здібностей і фінансових можливостей абітурієнт може обрати для подальшого навчання або державний, або приватний вищий навчальний заклад. Державний (State) або публічний (Public) університет чи коледж, який фінансується з бюджету штату, має досить невисоку для американських стандартів вартість навчання (у середньому від 2,5 до 6 тисяч доларів на рік, а резиденти штату мають значні пільги у вартості оплати свого навчання) і значну кількість студентів (від 5 тисяч і більше). Характерною рисою державного закладу вищої освіти є не тільки велика кількість студентів, які навчаються, а й великі за розміром навчальні групи. Так, на лекціях одночасно можуть бути присутніми до 200-250-ти осіб, а на практичних, семінарських і лабораторних заняттях - до 40-50-ти осіб. Студентам надається сучасна матеріально-технічна база, великі бібліотеки, але від них вимагається й значна самостійна поза аудиторна робота. На відміну від приватних (або незалежних) вищих закладів освіти, в державних студенти не відчують постійної опіки та контролю з боку професорсько-викладацького складу, самостійно планують свій час і програму навчання, постійно перебувають у стані конкурентної боротьби за місце в університеті. Вони мають можливість звертатися до консультантів, алетакі можливості обмежуються, а перевага віддається самостійній роботі студента.

Державні вищі навчальні заклади США мають порівняно недорогі гуртожитки, але кількість місць у них обмежена і деяка частина студентів самостійно шукає й знімає собі для проживання помешкання.

Кількість і розмір стипендій у таких закладах також обмежені. Державні вищі навчальні заклади майже не допомагають своїм випускникам знайти або отримати роботу, вони лише видають їм листи-

рекомендації та характеристики їхніх успіхів у навчанні. Головною рисою державної вищої освіти США є повна самостійність та власна відповідальність студента за результати свого навчання.

У **недержавних** приватних (Private) або незалежних (Independant) вищих навчальних закладах, як правило, вартість навчання складає 12-15 тисяч доларів на рік (у середньому) і навчається від тисячі до п'яти тисяч студентів (за винятком найвідоміших університетів - Гарвардського, Йельського та Стенфордського, кількість студентів у яких складає десятки тисяч, а вартість навчання доходить до 25 тисяч доларів на рік). Навчальні групи в таких закладах невеликі - від 10-ти до 25-ти студентів відвідують лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття.

Кожний ЗВО самостійно встановлює свої правила вступу, необхідність і перелік вступних іспитів, прохідний бал, враховує оцінки випускного шкільного атестату, рекомендації Ради Коледжів та адміністрації школи. Якщо направлені матеріали відповідають вимогам закладу, абітурієнту надсилається відповідне повідомлення. Далі абітурієнт пише твір із обґрунтуванням вибору закладу та спеціальності, додає заяву із автобіографічними даними, проходить процедуру тестування або співбесіди. Незалежно від результатів тестування або співбесіди абітурієнт оплачує витрати приймальної комісії (25-50 доларів за розгляд документів і 25-50 доларів за тестування). У деякі провідні вищі навчальні заклади абітурієнтам обов'язково необхідно додати рекомендації громадських, релігійних або інших організацій чи діячів.

Рішення приймальних комісій про зарахування абітурієнтів (за умови фінансової спроможності останніх) надсилаються претендентам разом з інформацією щодо програм фінансової допомоги (індивідуальної для кожного студента в кожному вищому навчальному закладі). Ця допомога призначена не тільки громадянам США, але й студентам-іноземцям. Програмою передбачаються безповоротні гранти, грошові займи під невисокі відсотки, спонсорські стипендії тощо. Оскільки набуття вищої освіти в США платне (як у державних, так і недержавних навчальних закладах), ставлення американських студентів до навчання у вищих закладах освіти досить серйозне. (Повторення будь-якого курсу передбачає додаткові фінансові витрати та втрату часу, який також дуже цінується.)

Після остаточного вибору вищого навчального закладу та прийняття рішення про вступ до нього абітурієнт письмово повідомляє цей заклад про своє рішення.

Головною особливістю навчання у вищих навчальних закладах

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

США є надання можливості студентам самостійно скласти свій навчальний план і відвідувати навчальні курси (дисципліни) за своїм вибором у зручний для студентів час. На відміну від навчальних закладів України, в американських - *все спрямовано на індивідуалізацію навчання*. Так, не існує поняття академічної групи, академічного курсу, фіксованого терміну навчання для отримання ступеня (рівня) вищої освіти. Натомість студенти після засвоєння відповідної кількості навчальних курсів (дисциплін) із необхідним терміном навчання і за умов отримання позитивних оцінок за результатами фінальних тестів отримують спеціальні градації (що відповідають їх стану у процесі навчання в закладі): *Freshmen* (що приблизно відповідає поняттю «першокурсники»), *Sophomores* («другокурсники»), *Juniors* («третьо-курсники»), *Seniors* («студенти четвертого курсу»), *Graduate Students* («студенти п'ятого курсу»).

Для надання можливості студентам самостійно планувати процес свого навчання усі вищі навчальні заклади США щорічно видають спеціальні каталоги з переліком запропонованих абітурієнтам рівнів навчання (рівнів освіти), назвами спеціальностей (навчальних програм), навчальних дисциплін (курсів), їх кількості та коротким змістом, а також переліком дисциплін, які треба засвоїти для одержання диплома та освітнього ступеня (рівня освіти) з тієї чи іншої спеціальності.

Традиційно академічний рік складається з двох повних 15-тижневих семестрів -весняного (Spring Semester) та осіннього (Fall Semester), а також 7-тижневої літньої сесії (Summer Session). Студенти можуть вивчати 6 курсів (предметів, дисциплін) упродовж повних семестрів і до 3-х курсів (предметів, дисциплін) упродовж літньої сесії. Під час навчання у вищому навчальному закладі вони студіюють загальноосвітні курси для отримання загальної освіти (яка є необхідною для всіх студентів незалежно від їх спеціальності), обов'язкові курси відповідно до обраної спеціалізації (напряму) та курси вільного вибору (студент будь-якої спеціальності може вибрати будь-який предмет за своїм бажанням з тих, що викладаються в цьому закладі).

У системі вищої університетської освіти США використовується така базова одиниця виміру аудиторного навантаження студента певного курсу, як «кредитна година» (Credit Hour) або «кредит». **Кількість кредитів** (або - кредитних годин), що зараховуються студенту за умов успішного засвоєння курсу і отримання позитивної оцінки за фінальний іспит (тест), дорівнює кількості аудиторних (або контактних) годин з цього курсу на тиждень. Наприклад, якщо курс (предмет, дисципліна) складається з 3-х кредитів, це означає, що кожного тижня упродовж усього 15-тижневого семестру студент три

рази на тиждень відвідує лекції або інші аудиторні (контактні) заняття (з обов'язковою присутністю викладача). Таким чином, один кредит дорівнює 15 годи- нам аудиторного (контактного) часу, а три кредити (як у нашому прикладі) дорівнюють 45 годинам.

Для отримання **ступеня бакалавра** у вищих закладах освіти США студенту, як правило, необхідно отримати **від 120 до 134 (у середньому - 124) кредити**. При цьому ті, що вступили до закладу після складання вступних іспитів і ще не мають кредитів, називаються Freshmen, після отримання 30 кредитів - Sophomores, після 60 кредитів - Juniors, а після 90 кредитів - Seniors. Усі категорії студентів, які здобувають вищу освіту за рівнем бакалавра, ще називаються Undergraduate Students (тобто «студенти перших чотирьох років навчання»). Для одержання ступеня магістра тим, хто вже має ступінь бакалавра (Graduate Students), необхідно за 1-2 роки пройти навчання в обсязі, як правило, 30-45-ти кредитів.

Кожна з дисциплін, що вивчається у вищому навчальному закладі, має декілька рівнів складності. Рівень, який пропонується для вивчення студенту, залежить від результатів його вступних іспитів (Placement Exams). Тому, хто мав невисокі результати на вступних іспитах, можуть запропонувати елементарний або досить нескладний курс. Однак щоб успішно завершити навчання у вищому закладі й отримати ступінь бакалавра, йому доведеться засвоїти й більш складні курси з переліку необхідних для даної спеціальності. Від наполегливості студента і швидкості засвоєння необхідних курсів (предметів) залежить термін його навчання у закладі (а, значить, і матеріальні витрати).

Американська система університетських студій дозволяє студенту змінювати свій вибір щодо майбутньої спеціальності вже під час навчання у вищому навчальному закладі. Починаючи з перших днів навчання *академічний куратор* (Academic Adviser) допомагає йому складати власний індивідуальний розклад на кожний семестр. При найбільш досконалому плануванні та успішній реалізації навчального розкладу студент може отримати ступінь бакалавра за чотири роки. Якщо ж він має посередні здібності, термін навчання для отримання ступеня бакалавра може складати більше чотирьох років.

Разом із академічним куратором студент остаточно вирішує, яку спеціальність обрати, раціонально розподілити зусилля для успішного навчання, які предмети і в якій послідовності вивчати.

Кожна кафедра вищого навчального закладу пропонує свій графік роботи. Найбільш загальні курси, що вивчаються більшою кількістю студентів, можуть повторюватись до чотирьох разів протягом дня і декілька разів на тиждень. Більш спеціальні курси викладаються рідше,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

деякі, вузькоспеціальні, один-три рази на тиждень. Студент разом із академічним куратором складає свій розклад навчання на семестр, погоджує з кафедрами та затверджує в деканаті. Кафедри при складанні розкладу своєї роботи враховують можливу кількість студентів усіх спеціальностей, які потенційно можуть відвідувати той чи інший курс (предмет), і таким чином визначають кількість його повторів. Ті курси, які гарантовано відвідують одні й ті ж особи, розподіляють за часом для найбільшої зручності студентів.

Така система планування навчального процесу дає можливість студентам обирати найбільш зручний графік відвідування занять і суміщати навчання з погодинною роботою (студентам денної форми навчання дозволяється працювати за направленням вищого навчального закладу від 12-ти до 18-ти годин на тиждень).

Студентам стаціонару (Full-time Students) за повний семестр необхідно отримати як мінімум 12 кредитних годин (кредитів). Кількість кредитних годин для кожної дисципліни визначає адміністрація, що знаходить відображення у щорічних каталогах закладу. Як правило, більшість курсів (дисциплін) складається з трьох кредитів (але є курси, що мають два або чотири кредити). Якщо в каталозі зазначено, що якийсь курс має «три кредити + один кредит», то це означає, що студент має пройти три лекційні кредити і один кредит лабораторної або іншої нелекційної аудиторної роботи.

Як у державних, так і у недержавних університетах освіти США **навчальні плани** на аудиторну роботу студентів стаціонарної форми навчання звичайно відводять від 20-ти до 35-ти відсотків загального навчального часу, а решта планується як самостійна робота.

Американський студент, який вивчає п'ять курсів (дисциплін) на семестр по три кредити кожний, матиме у підсумку 15 кредитів. Це означає, що кожний тиждень у нього 15 аудиторних (контактних) астрономічних годин (у середньому по три астрономічні години щоденно протягом п'яти робочих днів). Інші п'ять астрономічних годин щодня студент витрачає на самостійне навчання. Таким чином, кожний 3-кредитний семестровий курс на 45 годин аудиторного часу вимагає від студента ще 75 годин самостійної роботи.

Кожна година лабораторної або практичної аудиторної роботи вимагає від студента трьох або чотирьох годин самостійної підготовки до неї. Студент не буде допущений до виконання лабораторної або практичної роботи в аудиторії, якщо він належним чином не підготовлений і не працював самостійно.

Державні вищі навчальні заклади схвалюють набір великої кількості курсів, які студент вивчає в одному семестрі (більше п'яти

дисциплін). Це пояснюється тим, що заклад зацікавлений у якнайшвидшому завершенні навчання. Навпаки, недержавні вищі навчальні заклади не схвалюють вивчення студентом в одному семестрі більше п'яти курсів майже не допускають порушення цього правила. Формально адміністрація недержавних закладів вважає, що студент, який вивчає в одному семестрі більше п'яти курсів, не може досягти якості у навчанні й успіхів у засвоєнні матеріалу.

Адміністрація вищих навчальних закладів США ретельно контролює набуття знань студентами, їх якість, участь в аудиторній та позааудиторній (самостійній) роботі, успішність тощо. Оскільки система вищої освіти, як і все інше в США, відмінно комп'ютеризована, контроль навчального процесу досить досконалий та миттєвий. **Тестування на заняттях** за допомогою комп'ютерів займає: *поточне* - 5-10 хвилин, *проміжне* (або рубіжне) - 15-20 хвилин. Крім того, щотижня студенти вдома виконують письмові тести за завданнями викладача, 3- 4 рази на семестр (один раз на місяць) звичайно проводиться *письмове тестування* по 30-50 хвилин (при цьому студенту зараховуються три кращих результати з чотирьох тестів), а наприкінці семестру - *фінальний* (підсумковий) *екзамен або залік* з письмовим тестом (на 2-3 години).

Сумарний семестровий бал за пройдений курс (предмет) виводиться приблизно в такий спосіб. По-перше, встановлюється загальна академічна активність і успішність студента (у відсотках):

- 1) Відвідування лекцій - 10%
 - 2) Відвідування семінарів, практичних та/або лабораторних занять - 20%
 - 3) Комп'ютерні або письмові тести (за завданнями викладача) - 15 %
 - 4) Три кращих результати щомісячних письмових тестів: /
10%+10%+10% = 30%
 - 5) Фінальний екзамен або залік із письмовим тестом – 25
- Загалом* - 100%

Курс (дисципліна) може складатися з лекцій, семінарських, практичних та/або лабораторних занять, домашніх завдань, самостійної роботи, контрольних і проміжних (рубіжних) тестів, фінальних екзаменів або заліків із письмовими тестами. Усі ці види навчальної діяльності загалом складають 100%, при цьому викладач сам визначає кількість відсотків на кожний вид навчальної діяльності.

Офіційні підсумки навчальної успішності (результатів навчання) кожного студента підводяться наприкінці кожного семестру. Для цього, як правило, використовується такі оцінки й така система «балів якості

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

знань» (Quality Points):

оцінка А («excellent») - дорівнює 4,00 балам якості знань і є вищою оцінкою знань («відмінно»);

A/B = 3,50 - середнє між вищою («відмінно») та доброю оцінкою;

B («good») = 3,00 – «добре»;

B/C = 2,50 - середнє між «добре» та «задовільно»;

C («satisfactory») = 2,00- «задовільно»;

C/D = 1,50- середнє між «задовільно» і «курс пройдено»;

D («passing») = 1,00 - «курс пройдено»;

D/F = 0,50 - середнє між «курс пройдено» та «курс провалено (не пройдено)»;

F («failure») = 0,00 - «курс провалено (не пройдено)» - найнижча оцінка знань.

Також можуть використовуватися такі позначення успішності (неуспішності) студента за результатами складання курсових тестів або заліків (курсів оцінки без відповідності балам якості знань):

I («incomplete») - «незавершений (курс)»,

W («authorized withdrawal») - «відрахування (з курсу)»,

S («satisfactory») - «задовільно (курс зарахований)»,

U («unsatisfactory») - «незадовільно (курс незархований)».

Академічне становище студента вважається добрим, якщо набраний ним середній бал становить *не нижче 3,00*, коли ж бал нижче, ніж 2,00, академічне становище студента вважається під загрозою: у цьому випадку йому надається академічний випробувальний строк. Наприкінці наступного семестру академічний стан цього студента підлягає перевірці.

Якщо студент набрав наприкінці семестру з пройденого курсу менше 60% (цю інформацію видає комп'ютер, який перевіряє тести й іспити, а також веде облік і контроль успішності та навчальної діяльності кожного студента), то курс йому не зараховується і його треба проходити знову.

Якщо студент набирає 90% і більше, він отримує оцінку «А». Якщо між 80% та 90% - то «В», між 70% та 80% - «С», між 60% та 70% - «D». Все, що нижче 60%, означає «F».

У системі університетської вищої освіти США іспити та залікові тести з оцінками складають біля 90% від усіх видів контролю. При цьому суб'єктивність оцінки мінімальна, тому що майже всі екзамени та залікові тести є письмовими і складаються з використанням комп'ютера. Тільки найнижчі (легкі) рівні навчальних дисциплін та участь і рівень активності на семінарських або практичних заняттях може оцінюватися за системою «зараховано»/ «незараховано».

Семінарські заняття є відкритими для усіх студентів, однак

відвідування вузькоспеціалізованих вимагає від студентів попередніх знань та кредитних годин із спеціальності. Старші студенти вже самі виступають на семінарах, а їх доповіді - це перші самостійні дослідження, що висвітлюють науковий аналіз проблеми.

В університетах і коледжах США дуже часто семінарські та практичні заняття замість викладачів ведуть докторанти, студенти магістратури, а також кращі студенти старших курсів бакалавратури. Дуже популярними є дискусії, ділові ігри, аналіз ділових ситуацій.

У процесі набуття знань, успішного проходження курсів і засвоєння матеріалу студенти поступово просуваються до своєї мети. При цьому вони не переводяться з курсу на курс (у нашому понятті), як уже відзначалося, а отримують спеціальні градації - Freshmen, Sophomores, Juniors та Seniors. Адміністрація закладу фіксує кількість кредитних годин, які вже має студент, і веде його так звану «електронну залікову книжку» (Transcript).

В електронну залікову книжку студента вносяться як здобуті кредити й екзаменаційні оцінки з курсів (від А до F), так і бали якості знань (від 4,00 до 0,00). Студенту виставляється так званий **«середній бал успішності»** (Grade Point Average) або скорочено – GPA.

Існує також так званий **«сумарний середній бал успішності»** (Cumulative GPA) студента за весь період навчання, який складається з усіх середніх балів успішності за всі семестри навчання.

Усі здобуті кредитні години й екзаменаційні оцінки з усіх курсів, бали якості знань, сумарний та середні бали успішності, кількість спроб для складання іспитів і рекомендації адміністрації закладу зазначаються у підсумковому додатку до диплома, який отримує студент. Як правило, цей додаток є так званою «візитною карткою» спеціаліста - випускника вищого навчального закладу при його працевлаштуванні. Найкращі студенти мають сумарний GPA на рівні 4,00 (це еквівалентно українському «диплому з відзнакою»). Ті студенти, які мають поточні GPA на рівні 3,00, адміністрацією навчального закладу можуть бути позбавлені стипендії. Однак, як зазначалося вище, для закінчення вищого навчального закладу та одержання диплома достатньо мати сумарний GPA не нижче 2,00. Але випускник з таким дипломом не може розраховувати на будь-яку престижну роботу. При цьому треба зазначити, що американські студенти не мають права на пере- складання іспитів, заліків і тестів. Для отримання позитивної оцінки за курс йому необхідно ще раз його прослухати і скласти новий іспит (залік або тест).

Отже, система університетської освіти США кардинально відрізняється від аналогічної системи України. Державний та недержавний сектори мають рівні права й можливості, вся система ЗВО

Сполучених Штатів Америки спрямована на навчання студентів самостійно оволодівати знаннями.

2.2. Система університетської освіти у Великій Британії та Франції

Вища університетська освіта у Сполученому Королівстві має тривалу історію. Хоча точні дати не визначені, навчання у місті Оксфорд, як говорять документи, почалося ще у 1096 році, що робить Оксфордський університет найстарішим університетом англомовного світу. Кембриджський університет у 2009 році відзначив свою 800-ту річницю, ушанувавши пам'ять об'єднання науковців, які вперше зібралися у Кембриджі у 1209 році. Три шотландські університети - університет Св. Андрія, університет Глазго та Абердинський – були засновані папською буллою у 15-му сторіччі, а четвертий, Единбурзький, був створений за королівською грамотою у 1583 році.

Істотне розширення системи вищої університетської освіти у Сполученому Королівстві відбулося у 19-му сторіччі, коли були даровані королівські грамоти Коледжу Св. Давида, Лампетерському коледжу (який згодом увійшов до Уельського університету), Даремському університету, Королівському коледжу Лондонського університету та Університетському коледжу Лондонського університету. Крім того, пізніше у цьому ж сторіччі були засновані медичні, природничі та інженерні коледжі в головних промислових містах Англії; деякі, з них згодом об'єдналися, ставши так званими «червоноцегляними» університетами – Бірмінгемським, Брістольським, Лідським, Ліверпульським, Манчестерським і Шеффілдським. Станом на кінець Другої світової війни у Сполученому Королівстві було дев'ять університетів і ряд університетських коледжів; багато студентів цих коледжів отримали ступені Лондонського університету.

Упродовж 1950-1960-х років, оперативно реагуючи на попит з боку зростаючого населення і потреби економіки, технологічність якої постійно збільшувалася, британський уряд почав розширення галузі вищої освіти. Починаючи з 1956 року, створювалися нові коледжі технічного профілю, яким у 1996 році був наданий статус університету; у такий спосіб університетами стали Астонський, Батський, Бредфордський, Брунельський коледжі, Сіті-коледж, коледж Лафборо, Солфордський та Саррейський коледжі, а Інститут науки і техніки Уельського університету у 1988 році перетворився на складову частину того, що зараз ми знаємо як Кардіфський університет. За ці два десятиріччя ще 13 британських освітніх закладів, у тому числі

Гулльський та Лестерській університетські коледжі, набули статусу університетів, і, крім того, було створено сім нових університетів: **університет Іст Англія**, Есекський, Кентський, Ланкастерський, Сассекський, Уорікський та Йоркський.

Розширення продовжилося у 1992 році, коли на підставі «Закону про післяшкільну та вищу освіту» британський уряд надав статус університету 35 колишнім політехнічним інститутам і ряду інших закладів, переважно коледжам вищої та післяшкільної освіти. З того часу університетський статус отримала невелика кількість інших вищих навчальних закладів. Загалом ці університети називають університетами, «створеними після 92-го року» або «сучасними», але слід зазначити, що багато з них мають довгу і славетну історію як заклади професійної освіти.

Це поступове розширення означає, що вища **університетська освіта у Сполученому Королівстві** зараз надається дуже широким колом різноманітних організацій, які разом відомі як «вищі навчальні заклади» (ЗВО). Багато з них уже стали відомими на міжнародному рівні завдяки всесвітній репутації, що базується на досягненнях у галузі наукових досліджень та досвіді високоякісного викладання, набутого за багато років, а в деяких випадках, отриманого з часів, коли ці ЗВО були спеціалізованими коледжами.

Така розмаїтість означає, що і для майбутніх студентів, і для можливих партнерів у сфері міжнародного співробітництва існує широкий вибір; проте вкрай необхідно, щоб зацікавлені сторони знайшли саме той заклад, який відповідає їхнім конкретним інтересам і потребам.

У Сполученому Королівстві повноваження на присудження академічних ступенів регулюються законодавством і національні органи влади визнають лише ті заклади, яким ці повноваження надані королівською грамотою або парламентським актом. Ці заклади називають «**визнаними**», вони включають усі університети Сполученого Королівства, а також деякі коледжі вищої освіти і спеціалізовані коледжі. Існує також понад 700 коледжів та інших закладів, які не мають повноважень на присудження академічних ступенів, але, тим не менш, проводять курси навчання, що ведуть до отримання визнаних кваліфікацій академічного рівня (degree qualifications). Такі заклади відомі як «**зарєєстровані**»: вони пропонують навчальні програми, за результатами яких «визнані заклади вищої освіти» присуджують академічні ступені. Крім того, з 2008 року в Англії, а з 2010 року – в Уельсі заклади післяшкільної освіти можуть подавати клопотання до Дорадчого Комітету при Королеві Великої

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Британії на предмет надання їм повноважень на присудження власних «базових ступенів» (foundation degrees).

ЗВО Сполученого Королівства дуже різняться за розміром. Майже у кожному п'ятому закладі менше 3500 студентів, а у найбільшому - понад 40 тис. Окремий тип ЗВО - Відкритий університет, який забезпечує заочне навчання більш ніж 209 тис. студентів які навчаються переважно без відриву від роботи у Сполученому Королівстві та у всьому світі. У 2009/10 році у ЗВО Сполученого Королівства на програми, що ведуть до отримання ступенів, було зараховано 249341 студентів, з яких 405805 (або більше 16 відсотків) - із інших країн, а 280760 (11 відсотків) мали «юридичну адресу проживання» поза межами Європейського Союзу (ЄС). У цій студентській спільноті представлено понад 200 країн-найбільшу частку складають студенти з Китаю та Індії, потім ідуть Нігерія, США, Малайзія і ряд країн ЄС. По суті, у Сполученому Королівстві працюють деякі з найбільш «інтернаціоналізованих» університетів країн-членів Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР).

Сполучене Королівство залишається найбільш популярним місцем навчання для студентів після США, якому належить 10 відсотків міжнародного студентського ринку. До цього слід додати близько 200800 студентів, які зареєстровані у британських ЗВО і навчаються за кордоном – у філіях за програмами «гнучкого дистанційного навчання» або за іншими формами співробітництва.

ЗВО Сполученого Королівства не належать урядові й не управляються ним. Вони є самостійними юридичними особами, і мають раду або керівний орган, який несе відповідальність за визначення стратегічного напрямку розвитку закладу, контроль фінансового стану та забезпечення ефективного управління. Хоча всі ЗВО Сполученого Королівства — за одним винятком — отримують певне державне фінансування як відсоток свого загального доходу, уряд не розпоряджається цими коштами безпосередньо, а надає фінансову підтримку і здійснює загальне керівництво цими закладами через низку рад з фінансування. Різні аспекти політики вищої освіти зараз формуються окремо у кожній з частин Сполученого Королівства, при цьому Уряд Шотландії, Уряд Асамблеї Уельсу та Виконавча рада Північної Ірландії мають конкретні й різні обов'язки стосовно певних компонентів політики щодо вищої освіти і студентів. Ці урядові органи не відіграють безпосередньої ролі ані у визначенні програм, які пропонують ЗВО, ані у спрямуванні досліджень, що їх проводять окремі вчені. Науково-педагогічний і допоміжний персонал наймають самі заклади, а не держава. Оплата праці обговорюється на

національному рівні через спільний орган, який представляє керівництво і профспілки, а підсумкові угоди мають форму рекомендацій для університетів і коледжів, які беруть участь у цьому процесі.

Така структура врядування означає, що **університети Сполученого Королівства є незалежними закладами** з цілком заслуженою та ретельно охоронюваною репутацією щодо інтелектуальної та академічної свободи. По суті, ця автономність вважається головним фактором у міжнародних успіхах, досягнутих галуззю вищої освіти Сполученого Королівства у дослідженнях, наукових знаннях та освіті.

Кожний заклад самостійно ухвалює рішення про вимоги для вступу, наприклад, щодо встановлення рівня потрібної кваліфікації для отримання місця на курсі, та відповідає за власні процедури прийому. У переважній більшості заяви на денні базові програми навчання у Сполученому Королівстві - як місцевих, так і іноземних абітурієнтів, у тому числі з ЄС - подаються через центральне координуюче відомство – Комісію із вступу до університетів та коледжів UCAS (Universities and Colleges Admissions Service). У 2007 році Комісія створила інтерактивну службу подання заяв на програми більшої складності (II, III цикл), ніж бакалаврські UKPASS, але заяви на більшість таких програм все ще подаються безпосередньо до відповідних університетів і коледжів.

Програми першого циклу, загалом відомі як **бакалаврат** за результатом яких зазвичай присуджується академічний ступінь «бакалавр з відзнакою», як правило, тривають в Англії, Уельсі та Північній Ірландії три роки, а в Шотландії – чотири. Програми, які включають період практичної роботи поза межами навчального закладу, зазвичай тривають чотири роки. Певні спеціалізовані програми та деякі виробничо-технічні або професійні програми можуть потребувати більше часу. Наприклад, програми з медицини і стоматології можуть тривати до шести років (без урахування подальшої спеціальної підготовки), а з архітектури – до семи.

Після отримання ступеню бакалавра **магістерська програма** з обов'язковим навчанням триває зазвичай один рік, дослідницька програма на здобуття ступеню магістра – два роки, а **докторантура** – мінімум три роки.

У Сполученому Королівстві також пропонується низка **професійних кваліфікацій**, які є нижчим за рівнем, ніж ступінь бакалавра (бакалавр є першим академічним ступенем). У тому числі національний диплом про вищу освіту (Higher National Diploma), національний сертифікат про вищу освіту (Higher National Certificate) та диплом про вищу освіту (Diploma in Higher Education), для отримання

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

яких загалом потрібно один-два роки. Національні сертифікати і національні дипломи про вищу освіту видають понад 400 коледжів вищої освіти та коледжів післяшкільної освіти, а також університети.

Інші кваліфікації на базі першого академічного ступеню включають сертифікати про подальшу вищу освіту, наприклад, Сертифікат про вищу педагогічну освіту PGCE (Postgraduate Certificate in Education). Крім того, в Англії, Уельсі та Північній Ірландії студенти можуть проходити дворічні програми для отримання базового професійного ступеню (vocational foundation degrees), після чого брати додаткові курси, щоб досягти рівня бакалавра з відзнакою (honours degree level).

Сьогодні розглядається питання про внесення змін до усталеної класифікації дипломів про здобуття академічного ступеню у Сполученому Королівстві. Наразі студенти здобувають ступінь з відзнакою першого рівня (First-class Honours – 1st); ступінь з відзнакою другого рівня, вищий підрозділ (Second-class Honours, upper division – 2:1); ступінь з відзнакою другого рівня, нижчий підрозділ (Second-class Honours, lower division – 2:2); ступінь з відзнакою третього рівня (Third-class Honours – 3rd); звичайний ступінь як залік (Ordinary-degree – Pass) або не отримують ступеню (Fail). На відміну від Британії, Сполучені Штати Америки та деякі інші країни застосовують середній академічний бал (Grade Point Average). Передбачається, що нова форма звіту про академічну успішність при здобутті ступеню (Higher Education Achievement Report), яку студент отримує після закінчення навчання, надаватиме більш детальну інформацію про те, чому студент навчився і чого досяг, ніж існуюча система. Новий підхід пройшов апробацію у 30 закладах вищої освіти по всій країні, а на кінець 2011 року до експерименту вже долучились більш ніж 100 ЗВО. Звіт про академічну успішність повністю включає існуючий опис академічних досягнень і розширює його так само, як і Додаток до диплому Європейського зразка.

Це – один із головних результатів активного залучення британських ЗВО до поточної роботи в рамках Болонського процесу, ініціативи, у якій беруть участь 47 країн задля створення Європейського простору вищої освіти. Наразі йде робота із реформування і розвитку декількох аспектів вищої освіти, які мають полегшити процес порівняння освітніх систем і кваліфікацій, а також забезпечити міжнародну мобільність громадян Європейського Союзу. У зв'язку із виходом Великої Британії із Європейського Союзу у 2019 році (так званий «brexit») питання щодо подальшої участі ЗВО країни у Болонському процесі вищої освіти залишається відкритим.

В Англії та Уельсі багато студентів ЗВО денної форми навчання відвідують заклади, які розташовані на значній відстані від їхнього дому. Через цю причину багато ЗВО Сполученого Королівства надають своїм студентам, особливо першокурсникам, гуртожиток, а інші працюють з великими компаніями приватного сектору на предмет будівництва нового житла безпосередньо в університетському містечку або біля нього. Конкуренція, як правило, забезпечує низькі витрати й високу якість. Ця практика проживання в університетському містечку або поруч з ним означає, що спосіб життя студентів, які навчаються у цих університетах, може дуже відрізнятись від студентського досвіду у країнах, де більшість студентів живуть удома.

Вища університетська освіта Сполученого Королівства дуже різноманітна. Заклади вищої освіти відрізняються за розміром, предметним спрямуванням, науково-дослідницькими інтересами, інфраструктурою та пріоритетами. Ця різnorodність є ключовою сильною стороною даної системи, тому що вона дозволяє галузі задовольняти різноманітні потреби різних категорій студентів і виконувати широкий спектр інституційних функцій.

Нині в країні існує біля 90 університетів і 70 інших закладів вищої освіти, у тому числі коледжі для підготовки вчителів, технічні та інші коледжі. Закінчивши університет, випускник одержує ступінь або свідоцтво про здобуту професію. Слід зазначити, що британські кваліфікації визнаються всіма як найкращі в світі. У Великобританії, як і в інших західноєвропейських країнах, найпоширенішими вважаються такі **кваліфікації: бакалавр** (Bachelor), **магістр** (Master), **доктор філософії** (Doctor of Philosophy). Більшість студентів у Великобританії обирають курсові програми, що дають змогу здобути першу кваліфікацію. Ступінь бакалавра надається після трьох-чотирьох років навчання на денному відділенні університету, коледжу чи інституту. Він дає змогу зайняти хорошу посаду в середній інженерно-технічній ланці або середньому керівному складі державної організації, приватної компанії чи заснувати приватну практику. У деяких сферах ступінь бакалавра є вищим рівнем і не потребує продовження освіти. Але для більшості спеціальностей освіта може бути продовжена до здобуття ступеня магістра чи навіть доктора наук.

Помітну роль в сучасній вищій освіті Великобританії відіграє Відкритий університет, що став зразком наслідування в усьому світі. Його створення (1969 р.) пов'язується з ім'ям відомого лейбористського діяча Гарольда Вільсона. Доступ до навчання (переважно заочного і рекордно різноманітного щодо засобів і методик) вільний. Тому кожен може обрати для себе одну з сотень програм нижчого чи

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

університетського рівня.

Середня освіта у Великобританії для тих, хто бажає навчатися в університетах, триває найчастіше 13 років, два останніх з яких присвячуються поглибленому вивченню дисциплін, котрі учень планує обрати для студій у ЗВО. Школи надають змогу обрати курси різного рівня складності, що призводить до нееквівалентних атестатів.

Право вступу до ЗВО без іспитів надає атестат про загальну освіту підвищеного рівня (скорочено «A level»). За великої автономії шкіл в освітньому процесі підсумкові вимоги стандартизовані, бо випускні іспити проводять кілька незалежних екзаменаційних рад. Більшість абітурієнтів мають А-рівень з трьох дисциплін.

Хоч у країні дотримуються політики відкритої вищої освіти, зацікавлені органи встановлюють квоти місць (держсекретар з освіти – для вчителів, департамент охорони здоров'я – для лікарів тощо). Якщо кількість заяв перевищує квоту чи кількість вільних місць в аудиторіях, застосовується селекція, форми якої визначаються самими ЗВО. Право на квотування мають і органи розподілу фондів і ресурсів.

Суттєві відмінності в доступі у ЗВО спостерігаються в Шотландії, втім, це не заважає їй мати майже удвічі більшу кількість студентів (у розрахунку на 100 000 населення), ніж в інших регіонах Великобританії.

Нарешті, три університети (**Oxford, Cambridge, Durham**) проводять для абітурієнтів *конкурсні вступні екзамени*.

Навчальний рік поділяється на три частини, але в останній більшість ЗВО скорочує кількість навчальних годин для надання студентам часу на перегляд матеріалу і підготовку до екзаменів. Частина університетів має серединні канікули (до 8 «тижнів читання»), як час для самостійного навчання студентів. Дедалі помітніша тенденція до двосеместрового року з канікулами між семестрами.

Кожен ЗВО автономний у встановленні методів контролю роботи і знань студентів. Більшість віддає перевагу підсумковим екзаменам, часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про перехід на наступний курс чи рівень. Після закінчення програми першого циклу студент може отримати такі оцінки: найвищу (Class 1), дуже хорошу (Class 2, Division 1) з правом продовження навчання на другому циклі, непогану (Class 2, Division 2) чи «two-two», найнижчу (Class 3).

Для переходу з першого рівня на другий (магістерський) необхідно виконати досить високі академічні вимоги (отримати диплом бакалавра з відзнакою) і показати добрі знання з предмета спеціалізації. Із цього правила є й винятки, коли на другий рівень приймають осіб без диплома за перший рівень, проте за наявності чималого досвіду праці збраного

фаху.

Більшість абітурієнтів у Великобританії обирають курси навчання, що забезпечують здобуття першої кваліфікації. Цей перший диплом вимагає загалом 3-4-років навчання, за винятком ветеринарії й медицини (5-6 років). Передбачається впровадження курсів меншої тривалості (прискорених) і можливість, внаслідок зміни тривалості навчання й інтенсивнішої роботи, отримання першого диплома вже за два роки. В Об'єднаному Королівстві найпоширеніші такі кваліфікації: бакалаври - мистецтв, наук, освіти, інженерії, права, медицини. **Кваліфікація бакалавра** має три варіанти «з відзнакою», залежно від кількості поглиблено вивчених і складених дисциплін. Менш престижним є навчання і отримання «середньої» бакалаврської кваліфікації з не поглибленим вивченням і засвоєнням дисциплін програм.

Після завершення навчання першого рівня студент може продовжити освіту для отримання **вищої кваліфікації**, яка часто називається «магістр». Найпоширеніші варіанти: магістри мистецтв, наук, бізнесу та управління, права.

Отримання цього диплома відкриває шлях до студій докторського рівня з присвоєнням звання «доктор філософії», рідше «магістр філософії» (якщо рецензенти визнали рівень написаної дисертації нижчим від докторського). Інколи, і лише за умови виконання належних самостійних досліджень, докторське звання отримується відразу після бакалаврського. Деякі університети присвоюють кваліфікацію «бакалавр» другого рівня.

На відміну від українських, британські дипломи мають переважно академічне наповнення, надаючи право продовжувати навчання і виконувати певні професійні обов'язки на невисокому рівні. У регульованих та інших професіях (юристи, медики, вчителі, інженери) необхідний період стажування і складання додаткових екзаменів відповідній фаховій комісії.

Час на виконання програм вказано стандартний (номінальний). Хоча для більшості профілів бакалаврський диплом надають після 3 років, частішають випадки подовження занять до 4 років (наприклад: а) в Шотландії; б) у випадку комбінованих занять, коли частину часу забирає практика на виробництві чи у фірмі).

Очевидними перевагами освітньої системи Великобританії є її виняткова гнучкість. Серед різноманітних навчальних курсів завжди знайдеться той, який найбільше підходить кожному окремому студенту. І в школі, і в університеті є можливість за своїм уподобанням вибрати дисципліни і спеціалізацію. Більше того – при бажанні вибрані

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

предмети і напрями можна поміняти. Незалежно від віку, національності і віросповідання навчатися в навчальних закладах Великобританії може кожен, необхідно лише відповідати вимогами, що висуваються до всіх абітурієнтів.

Єдиної національної навчальної програми для ЗВО у Сполученому Королівстві немає; пропонується більше 10 тисяч різних програм. У цьому контексті забезпечення якості є обов'язком, який галузь вищої освіти сприймає дуже серйозно. Національна система, побудована на принципі незалежної взаємної перевірки, забезпечує широку порівнянність (не рівність або ідентичність) якості та стандартів кваліфікацій у межах цілого сектору. Ця національна система визначає необхідні академічні стандарти, тобто рівень успішності, якого студент повинен досягти для отримання кваліфікації, а також необхідну академічну якість, тобто те, наскільки добре навчальні можливості, надані університетом, допомагають студентам отримати, відповідну професію.

Оскільки у Сполученому Королівстві ЗВО - самостійні установи, то кожен з них несе основну відповідальність за підтримання якості освіти і стандарти кваліфікацій, які пропонує заклад. Хоча вони не належать державі і не управляються нею, майже всі ЗВО отримують державне фінансування, яке в Англії, Уельсі та Шотландії розподіляють різні ради з фінансування вищої освіти, а у Північній Ірландії - Департамент зайнятості та освіти. Ці органи з фінансування мають визначений законом обов'язок фінансувати вищу освіту лише за умови, якщо вона демонструє високу якість. Вони виконують цей обов'язок через незалежний орган, Агенцію із забезпечення якості вищої освіти QAA (Quality Assurance Agency for Higher Education) яка перевіряє, наскільки добре британські університети й коледжі підтримують якість академічної освіти і академічні стандарти, та підтримує ці заклади, впроваджуючи заходи з удосконалення. Якщо QAA не впевнена, чи підтримує той чи інший університет стандарти чи якість, то цей висновок доводиться до відомих органів із фінансування і оприлюднюється. Кожний орган з фінансування проводить власну політику щодо незадовільної якості, яка може в кінцевому підсумку призвести до припинення фінансування.

Діюча у Сполученому Королівстві **система забезпечення якості і стандартів визначається шістьма основними рисами:**

- незалежна зовнішня оцінка університетів Агенцією із забезпечення якості вищої освіти (QAA), за результатами якої публікуються відповідні звіти;
- сукупність засобів забезпечення якості, яка загалом відома

як «академічна інфраструктура»;

- власні внутрішні системи забезпечення якості і стандартів ЗВО, зокрема залучення зовнішніх екзаменаторів як на рівні бакалаврату, так і для програм II і III циклів;

- зв'язки з більш ніж 50 професійними, державними і регулюючими органами, а також із студентами і роботодавцями задля обміну інформацією та досвідом; мета такої взаємодії - більш раціональне регулювання, а також готовність до міжнародних аудитів і здійснення транснаціональної освіти, особливо коли йдеться про визнання британських ступенів в освіті;

- механізми, що забезпечують вищу якість, наприклад, обмін найкращими досвідом та підвищення педагогічної майстерності викладачів;

- механізм реагування на скарги студентів.

Британські ЗВО постійно оцінюють свої програми і системи, щоб забезпечити належну підтримку студентів і актуальність програм. Вони проводять цю діяльність у різні способи, наприклад, перевіряючи, щоб нові курси відповідали належним стандартам і забезпечувались високоякісним викладанням; комісії із затвердження програм, до яких зазвичай входять незалежні фахівці, оцінюють, чи відповідають нові програми кваліфікаційним рамкам. Особливе значення надається залученню сторонніх екзаменаторів — фахівців, запрошених з інших ЗВО або тих, хто має відповідну професійну практику, — які надають рекомендації щодо стандартів та оцінюють результати роботи студентів, беручи повномасштабну участь як в екзаменах, так і в оцінюванні інших результатів процесу навчання.

В останні роки від ЗВО Англії, Уельсу та Північної Ірландії вимагають надавати базову інформацію про кожну програму, яку вони пропонують, на національному веб-сайті. Ця інформація включає: характеристику кожного ЗВО; аналіз студентського колективу; кваліфікації та бали UCAS, необхідні для зарахування на конкретну програму навчання; перспективи працевлаштування випускників; детальний опис того, що студентам подобається чи не подобається в їхніх програмах і закладах навчання. Дані про те, наскільки задоволені студенти, щорічно збираються в рамках процесу, відомого як Національне дослідження думок студентів NSS (National Student Survey), причому ці дані набагато об'єктивніші й повніші, ніж зауваження, що розміщуються на «правозахисних» сайтах або в Інтернет-блогах.

Британська система вищої університетської освіти має високий ступінь інтернаціоналізації, значний досвід роботи з іноземними

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

студентами, високий міжнародний рейтинг університетів.

Університетська освіта у Франції. Вивчення шляхів розвитку освітньої вищої освіти Франції свідчить про те, що перші навчальні заклади відносяться до римського періоду, деякі вищі освітні заклади існували ще в кінці першого тисячоліття, але лише Паризький університет надовго став зразком для всієї Європи в організації вищої освіти. На момент потреби в розширенні класичного набору спеціальностей (XVI ст.) королівська Франція мала 22 університети, надмірна традиційність яких примусила владу створити заклади з технічними та науково-природничими напрямками (школи мостів, гірничої справитощо). Велика революція ліквідувала всі королівські університети, тому майже століття Франція обходила без цього виду вищих навчальних закладів, відновивши їх лише в 1896 р.

Довга низка бурхливих історичних подій зумовила виняткову складність системи вищої освіти Франції, де університети найвищого ґатунку з десятками тисяч студентів об'єднуються з невеликими закладами, потоки багаторічного відбору талановитих учнів на основі відомого принципу меритократизму зі вступом в елітні вищі школи через надвисокі конкурсні бар'єри мирно співіснують з абсолютно вільним записом на більшість факультетів численних університетів.

«Студентська революція» кінця 60-х років з епіцентром у Сорбонні призвела до істотного реформування, насамперед, університетів, що визначило головні риси системи сучасної вищої освіти країни.

Сучасна система французької вищої освіти формувалася протягом останніх двох століть та вважається однією з передових. Основні її особливості – перевага державних вищих навчальних закладів і безкоштовність навчання (щоправда, університети стягують зі студентів номінальну платню). Особливістю є також практично однакова якість навчання у столиці та у провінції. Правила вступу до вищих навчальних закладів, вартість навчання та дипломи є однаковими як для французів, так і для іноземців. Останні становлять приблизно 12% студентів, що одержують вищу освіту у Франції.

Водночас французька освітня система має яскраво виражену національну специфіку. У цій країні існує своя система дипломів та учених ступенів, особливий розподіл на цикли, а також особливе ставлення до дипломів державних навчальних закладів: їх, як правило, цінують набагато вище за дипломи приватних шкіл та університетів.

Франція продовжує пишатися чисельністю і стабільністю своєї університетської системи, яка регулярно займає лідируючі позиції у Європі та світі, у міжнародних рейтингах QS World University Rankings. Паризькі

школи Ecole Normale Superiore (28 місце) і Ecole Polytechnique (36-е) входять у топ-50, в той час як Університет П'єра і Марії Кюрі Париж-VI (117-е) і Ecole Normale Superiore de Lyon (126-е) знаходяться в топ-200. У цілому, 21 французький університет входить у топ-500 згаданого рейтингу.

У Франції налічується близько 90 державних університетів, де викладають найрізноманітніші дисципліни. Докторантура в них традиційно відкрита для іноземних дослідників: автором кожної четвертої докторської дисертації (PhD) є іноземний докторант.

Вищі школи (Grandes Ecoles) – це специфічні французькі вищі навчальні заклади, які існують паралельно з університетами. У них проводять дуже суворий відбір студентів, викладання ведеться за найвищими стандартами. Програми навчання передбачають отримання базового ступеню магістра (термін навчання – 5 років) або ступенів проміжних рівнів – бакалавра (bachelor, термін навчання – 3 роки), магістра природничих наук (master of science, термін навчання 4-5 років), магістра-спеціаліста (master specialise, термін навчання 6 років).

Спеціалізовані школи відрізняються розмірами, але всі вони гарантують високу якість освіти. Для невеликих університетів характерне різноманіття дисциплін і велика кількість студентів першого циклу навчання. Університети великих провінційних міст – Лілля, Тулузи, Ліона, Бордо, Гренобля та інших зазвичай відрізняються вузькою спеціалізацією, у них більше студентів другого й третього циклів. Нарешті, у Паризькому окрузі, де зосереджено чверть усіх французьких студентів, можна знайти практично все – будь-які факультет, програму, спеціалізацію.

Французька **університетська освіта** ділиться на *три цикли*, по закінченню кожного з яких студент одержує відповідний диплом.

Перший цикл розраховано на два роки та завершується іспитом на одержання диплому про загальну (DEUG) або науково-технічну (DEUST) університетську освіту. Багато хто зупиняється саме на цьому шаблі, оскільки це дає можливість знайти непогану роботу.

Другий цикл також складається із двох-трьох років навчання. По закінченні першого року видається диплом ліценціата (licence), а наступний закінчується одержанням диплому магістра (maitrise).

Нарешті, протягом **третього циклу** поглиблено вивчається обрана спеціальність. Це супроводжується самостійною науковою працею, тему якої претенденти зобов'язані сформулювати до вступу на програму. При успішному закінченні цього етапу видається диплом про спеціальну освіту (DESS) або поглиблену освіту (DEA).

У системі вищої освіти Франції навчається більш ніж 2 млн. студентів. Збільшившись в чотири рази протягом 20 років з 300 000

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

студентів у 1960 р., до двох млн. студентів у 1980 р. ця цифра стабілізувалась протягом останніх десятиліть.

Витрати на вищу освіту становлять близько 1,2-1,5% ВВП. Цей рівень наближається до відповідного середнього показника країн ОЕСР, і перевищує аналогічний рівень найбільших європейських країн, 86,9% витрат на вищу освіту здійснюється за рахунок держави. Домогосподарства та підприємства забезпечують фінансування на рівні 8,3% і 4,8% відповідно.

Така структура фінансування відображає головну рису французької системи вищої освіти – домінування державного фінансування, невеликі витрати для сімей, низький рівень інвестицій у дану сферу з боку підприємств.

Французька система вищої освіти характеризується співіснуванням різноманітних науково-освітніх програм, кінцева мета, структура, умови доступу і організація навчання яких можуть суттєво відрізнятися. Студенти розподіляються наступним чином:

- майже 1,5 млн. у 89 університетах, у більшості своїй державних, в яких вивчають різноманітні дисципліни. Вони пропонують загальну та професійну освіту, представлену трьома навчальними циклами. До їхнього числа входить також Університетські технологічні інститути (Les Instituts Universitaires de Technologie (IUT)) та Школи інженерів (Les écoles d'ingénieurs). До них можна додати 80 тис. студентів Університетських інститутів підготовки вчителів (Les instituts universitaires de formation des maîtres (IUFM)), державних установ, прикріплених до університетів, які готують викладачів першого і другого рівнів.

- близько 320 тис. студентів навчаються у постбакалавратних класах державних чи приватних ліцеїв по контракту. Таке навчання тривалістю 2 роки, запроваджене в ліцеях, забезпечується викладачами другого рівня і, відповідно до закону про децентралізацію, фінансується регіональними бюджетами, залишаючи державі (центральний бюджет) витрати на оплату праці викладачів і так звані педагогічні витрати. До цієї категорії студентів відносяться: з одного боку 76 000 студентів підготовчих класів Гранд еколь (classes préparatoires aux grandes écoles (CPGE)), які готуються до вступу до шкіл інженерів, комерційних шкіл та звичайних вищих шкіл; з другого боку 243 000 студентів секцій вищих техніків (les sections de techniciens supérieurs (STS)), які мають на меті отримання диплому (бреве) вищого техніка з подальшим виходом на ринок робочої сили.

- 320 тис. студентів, які навчаються в інших державних та

приватних освітніх закладах (парамедичні і соціальні школи, незалежні від університетів інженерні школи, комерційні школи (в більшості своїй приватні і залежні від Торгово-промислової палати), вищі артистичні і культурні школи.

Незважаючи на таке розмаїття системи вищої освіти можна все ж виділити такі притаманні їй **спільні риси**:

- на відміну від англосаксонської системи, частка приватних навчальних закладів залишається незначною (менше 15%).
- майже всі дипломи про вищу освіту мають статус національних (державне визнання).
- співіснування конкурсного відбору і безконкурсного (вільний запис).

Детально описати французькі вищі заклади освіти - непросте завдання, оскільки їх кількість набагато більша, ніж в інших країнах. У довідниках Європейського Союзу вказуються адреси 1877 вищих навчальних закладів. Це пояснюється тим, що в переліку зазначено заклади, які в інших країнах входять до системи середньої освіти, наприклад, багато сотень шкіл та училищ професійного навчання (технічні, медсестер, тощо) переважно з дворічними програмами.

До «справжньої» вищої освіти зі вступом після отримання повної середньої відносяться 78 університетів, 453 переважно монодисциплінарних вищих закладів освіти з невеликим (кілька сотень) контингентом студентів.

Університети є об'єднанням «одиниць (відділень) підготовки та наукових досліджень» з основних дисциплін на чолі з обраними директорами, а також більш звичних нам інститутів і шкіл (технологічних, політичних чи юридичних студій, професіоналізованих, підготовки вчителів, загальної адміністрації чи менеджменту, туризму, зв'язку, преси, соціального й економічного розвитку, міжнародних відносин і багато інших). Не дивно, що одні лише університети присуджують понад десять різних кваліфікацій.

У Франції частина вищої освіти практично повністю відкрита (це переважно університети) і вступ майже зводиться до простого запису на навчання шляхом сплачування символічної суми на витрати канцелярії, інша - «закрита» (домінують неуніверситетські заклади), в якій існує конкурсний відбір при кількох претендентах на одне місце. Натомість диплом останніх навчальних закладів гарантує роботу з певним рівнем заробітної плати. Навчаючись в останньому класі ліцею («терміналі»), учень може звернутись до його ради з проханням на основі його особової справи вирішити питання вступу в такі навчальні заклади за конкурсним відбором:

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- Підготовчі класи, які інтенсивно готують до вступу у вищі школи Франції;
- Університетський технологічний інститут з отриманням через два роки технологічного диплома, що є насамперед професійною та вигідною для успіху на ринку праці кваліфікацією;
- Вищих технічних секцій, із отриманням через два роки посвідчення «вищого техніка»;
- Спеціалізовану (вищу) профшколу.

У разі відхилення прохання учень швидше за все опиниться в одному з десятків університетів. Для запису до університету необхідно мати документ про середню освіту (12 чи 13 років навчання), який у Франції має назву «бакалаврат» (усі називають його просто «бак») і отримується після складання комплексу випускних іспитів, що проводяться одночасно по всій країні так, що списування практично виключене. Незалежність цих іспитів від ліцеїв дає змогу досить об'єктивно порівнювати між собою заклади середньої освіти. Дані про ці іспити (включаючи й результати учнів) оприлюднюються у пресі. Оскільки останніми роками заклади середньої освіти досить спеціалізовані, то «баки» мають варіанти, які дають доступ лише на відділення за профілем.

Особи без бакалаврату можуть вступати до вищих навчальних закладів після отримання диплому доступу до вищої школи (DAEU), який визнається еквівалентним заміником. DAEU має лише дві версії: А - гуманітарну, В - природничі й інші спеціальності.

У вищі школи, які готують держслужбовців і гарантують випускникам постійне місце праці, даючи освіту дуже високого ґатунку, вступають за конкурсом після дворічних післяшкільних підготовчих (репетиторських) класів, програми та вимоги яких вищі, ніж на двох курсах університетів. Вступ у ці класи теж конкурсний і лише за рекомендаціями шкіл і ліцеїв. У випадку невдачі під час вступу у вищі школи випускники підготовчих класів вільно продовжують навчання відразу на третьому курсі університетів (за профілем). Громадськість Франції вважає вищі школи з їх кореневою системою підготовчих класів кращим досягненням національної системи освіти.

Академічний рік має два семестри, розпочинається у вересні та закінчується у червні. До літніх канікул додаються двотижневі перерви на Різдво й Великдень, інколи ще тиждень у лютому між семестрами. Дати залежать від навчального закладу та щороку змінюються. Заняття проводяться традиційним способом, але наголошується на самостійній роботі студентів, для якої створені прекрасні умови (бібліотеки, бази даних, комп'ютеризовані робочі місця для студентів тощо). Серйозні

дисципліни закінчуються іспитами. Шкала оцінок досить своєрідна: від 20 (найвища) до 0 (найнижча): 16-19 - дуже добре й відмінно, 14-15 - добре, 12-13 - досить добре, 10-11 - задовільно (прохідні бали), нижче 10 - незадовільно.

Цікавою особливістю Франції є поширеність «вільних слухачів» - дорослих осіб, які за символічну плату (за користування бібліотеками, лабораторіями, тощо) можуть відвідувати за власним бажанням академічні програми університетів, але без права складати іспити й отримувати диплом про вищу освіту.

Навчання у вищих закладах освіти Франції організовується за *трьома стадіями* - циклами. Перший триває два роки, упродовж яких 54 % студентів університетів набувають загальну вищу освіту, уточнюють фахову орієнтацію й отримують першу академічну кваліфікацію (проміжний диплом DEUG). Другий цикл є циклом поглиблення фахової підготовки (2-3 роки) й сам підрозділяється на дві стадії з видачею дипломів «лісанс» (Licence) і «метріз» (Maitrise). Третій цикл дуже спеціалізований і готує до глибоких наукових досліджень. Прийом на нього за конкурсом, тривалість навчання - рік. Конкурсний також вступ на докторські студії, які завершуються захистом дисертації й отриманням кваліфікації «доктор».

Викладачі поділяються на три категорії: професори (еквівалент наших професорів і доцентів), лектори й асистенти. Хоч середня зарплата викладацького персоналу нижча, ніж у колег з аналогічними дипломами у бізнес середовищі, цей вид праці є привабливим через помірні навчальні навантаження в поєднанні з високим рівнем академічної свободи та соціальної захищеності. Прийом конкурсний, оскільки кількість претендентів перевищує кількість вакантних місць. Закон визначає тривалість робочого тижня викладача у 39 годин. За рік має набратися 128 год. лекцій або 192 год. семінарських занять чи 228 год. керування лабораторними роботами.

Кваліфікаційна система вищих закладів освіти Франції досить складна. Усі види кваліфікацій розподіляються на дві групи, що пов'язані з коротко- та довгостроковим навчанням.

«КОРОТКІ» ПРОГРАМИ тривають переважно два, зрідка - три роки та приводять до професіональних кваліфікацій, які дають змогу працювати у промисловості, торгівлі й у сфері послуг. Цей напрям вищої освіти вибирають 30 % усіх володарів шкільних бакалавратів. Є чотири головних види програм короткого навчання:

- програми університетських технологічних інститутів (IUT) у 19-ти окремих профілях (дисциплінах) із тривалістю два роки та присудженням університетського диплома з технології (DUT), що

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

дає змогу потрапити на керівні посади нижчого й середнього рівня. DUT популярний і кількість кандидатів до IUT часто в багато разів перевищує кількість місць, що приво- дить до конкурсного відбору;

- програми секцій вищих техніків (STS), що тривають переважно два роки та даються в частині ліцеїв з післясередніми професійними програмами, схожими на щойно описані програми IUT, але такими, що відзначаються вищою спеціалізацією та присудженням диплома вищого техника (brevet de technicien supérieur). Звуженість його фахового змісту стає серйозним недоліком у випадку вимушеної зміни заняття, тому STS менш популярні, ніж варіант університетських інститутів. У багатьох країнах аналоги STS не відносяться до вищої освіти;

- другим варіантом короткої університетської є дворічна й високоспеціалізована програма, що завершується дипломом про університетську наукову та технологічну освіту (DEUST);

- триваліші (до чотирьох років включно) програми підготовки санітарного й іншого медичного персоналу нижчої та середньої кваліфікації у спеціалізованих школах системи міністерства охорони здоров'я. Вони користуються успіхом і тому вступ на ці програми конкурсний.

«ДОВГЬ» ПРОГРАМИ пропонують університети чи інші вищі заклади освіти високого рівня. На них ідуть 68% володарів бакалавратів (із них 10% роблять це через посередництво підготовчих класів).

Цю групу закладів можна класифікувати так: а) університети; б) інсти- тути політичних студій; в) вищі школи кількох типів; г) вищі нормаль- ні школи; д) школи мистецтва й архітектури.

Університети навчають за трьома циклами (2 + 2 + 1). Перший передбачає два роки викладання загальних основ і базових дисциплін вибраного профілю та приводить до диплома загальної університетської освіти (DEUG) - проміжного документа з чисто академічним змістом. Студенти медичних фахів мають високий бар'єр іспитів у момент переходу з першого на другий курс, у решти спеціальностей такої суворості немає.

Другий цикл триває два чи три роки й сам підрозділяється на дві частини, перша з яких видає лісанс (license), друга – метріз (maîtrise). Така черговість притаманна не всім фаховим профілям. Навчання на другому циклі поглиблене та спеціалізоване. Дипломи мають академічний і професійний компоненти. Така чіткість порушується нововведеними професійними університетськими інститутами (IUPs), які набирають студентів після першого курсу, досить інтенсивно вчать три роки та після кожного з них послідовно видають тим, хто

утримається, посвідчення: DEUG, лісанс, а в кінці - метріз. Володарів останніх уважно переглядає комісія для вшанування кращих званням «головного інженера» чи магістра-інженера «Ingeniuer-Maitre».

Третій цикл у першому варіанті за рік вузькофахового навчання видає диплом із вищої спеціалізованої освіти (DESS), у другому - за 1-2 роки ширшого навчання готує до наукової роботи, присуджує диплом поглибленого навчання та видає перепустку на докторські стадії й захист дисертації.

Вступ до французьких вищих навчальних закладів абітурієнтів, у тому числі і з України, - процес досить складний.

Рішення про визнання рівня отриманої в Україні освіти таким, що відповідає необхідному, в кожному конкретному випадку ухвалює керівництво університету.

Людині, що твердо знає, у якому саме французькому ЗВО вона хоче вчитися, найкраще надіслати листа до його приймальної комісії. У листі слід викласти причини, що спонукали зупинити свій вибір саме на цьому навчальному закладі та розповісти про себе. Шанси одержати позитивну відповідь набагато більші у тих, хто провчився рік або два в українському ЗВО та готовий пожертвувати ними, ставши першокурсником – тільки тепер уже французьким.

Те ж саме можна зробити за посередництва Французького культурного центру. Там можна одержати бланк заяви, до якої слід додати завірений переклад на французьку мову свідоцтва про народження, атестату про середню освіту, а для студентів – ще й транскрипту (перелік прослуханих у ЗВО курсів з оцінкою за кожний). Документи можна здати співробітникам центру.

При багатьох університетах діють підготовчі курси для іноземців, на які приймають і українських випускників середніх шкіл. Головний наголос у програмах робиться на оволодіння французькою мовою. Після закінчення курсів кожен, хто витримає екзамен, стає студентом даного вищого навчального закладу.

Для іноземних студентів та аспірантів подаються різноманітні стипендії та гранти. Це, зокрема:

Стипендії на навчання передбачають стовідсоткове або часткове фінансування. Їх надають студентам, які бажають продовжувати навчання у Франції за магістерськими програмами (при цьому перевага надається тим, хто націлюється на другий рік магістратури – М2). Області вивчення та спеціальності: без обмежень.

Основні вимоги:

- наявність отриманого в Україні ступеню бакалавра;
- українське громадянство, статус студента і проживання в Україні на час подачі заявки;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- високий рівень володіння французькою мовою (якщо викладання в рамках обраної магістерської програми ведеться нею);
- вік не більше 35 років.

Стипендії на покриття витрат із соціального страхування надаються урядом Франції й призначені для студентів, що навчаються за програмами будь-якого рівня навчання (переважно рівня Licence 3 або Master 1).

Стипендії для підготовки дисертації (PhD). Відповідно до спільних програм аспірантури / докторантури їх учасники проводять у Франції 6 місяців на рік. Стипендії надаються на 3 роки і покривають витрати на перебування у Франції. Галузі вивчення та спеціальності: без обмежень.

Стипендії Ейфеля для найвидатніших студентів призначені для талановитих іноземних студентів, що бажають продовжити навчання у Франції за чотирма основними напрямками: інженерні науки, економіка та менеджмент, правознавство та політичні науки, державне управління. Для отримання стипендії необхідно звернутися до обраного вищого навчального закладу. Той, у разі ухвалення позитивного рішення, спрямує вашу заявку до організації, яка вирішує щодо надання стипендій Ейфеля. Зразок бланку заяви-анкети розміщено на інтернет-сайті. Стипендії надаються з останнього та весняного семестрів.

Програма «Коперник» орієнтована на молодих економістів, інженерів і юристів з країн Східної та Центральної Європи. Метою є сприяння вивченню сучасних методів менеджменту. Тривалість – 12 місяців, з них 7 місяців навчання в одній з французьких вищих шкіл (Grande Ecole) і 5 місяців стажування на підприємстві. Термін подачі заявок – до 28 лютого кожного року.

Асоціація PONT NEUF надає стипендії в рамках таких основних програм:

1. Стипендію Філіпа Аберта для вивчення політології (Bourse Philippe Habert) призначено для студентів Міжнародного начального циклу з політичних наук в Паризькому інституті політичних наук.
2. Програму для молодих лікарів (Bourse «Jeunes medecins») призначено для студентів медичних спеціальностей і молодих лікарів, які бажають пройти стажування тривалістю 6 тижнів в одній з клінік Парижа. Стипендії надають студентам п'ятогочасного курсів медичних інститутів та факультетів, а також молодим лікарям, що отримали диплом не більше двох років тому. Кандидату необхідно представити проект стажування.

Стипендії для проходження навчального стажування або наукового відрядження. Стипендії на термін від двох тижнів до шести

місяців пропонуються студентам і фахівцям з вищою освітою, які бажають підвищити кваліфікацію в сфері своєї професійної діяльності.

Області вивчення та спеціальності: без обмежень, включаючи медицину, журналістику, кінематографію (річне стажування в школі FEMIS), музику (стажування у Вищих національних консерваторіях Парижа та Ліона), а також архівну справу.

Основні вимоги: українське громадянство і проживання в Україні; добре знання французької мови; для медичного напрямку – не менше 9 років навчання в галузі медицини.

Стипендії для проходження літнього мовного стажування.

Область вивчення: французька мова.

Є стипендії двох видів:

1. стипендії для студентів – майбутніх викладачів французької мови як іноземної в школах і вищих начальних закладах;

2. стипендії для студентів, що спеціалізуються у будь-якій галузі крім французької мови та вивчають її як іноземну; мета стипендії – надання студентам підтримки у вивченні французької мови та її використанні в майбутній професійній діяльності.

Таким чином, французька система вищої освіти в цілому і університетська зокрема віддзеркалює як загальноєвропейські тенденції розвитку, так і має свою національну особливість, відрізняється високим рівнем підготовки фахівців, активною роллю держави в освітньому процесі. Вона надає широкі можливості для навчання у ЗВО країни яквітчизняним, так і зарубіжним студентам.

2.3. Вища університетська освіта у Німеччині та Польщі

У цілому, **система освіти в Німеччині** являє собою триступеневу структуру, що складається з початкової, середньої і вищої школи. На всіх рівнях цієї структури представлені як державні, так і приватні освітні установи. У початкових і середніх школах навчання безкоштовне. Діти навчаються в середній школі до 19 років. Іноземних учнів приймають у середні та старші класи державних шкіл з 14 років. У приватних школах можуть почати навчання діти більш молодшого віку. Для отримання атестата про закінчення середньої школи іноземній дитині необхідно провчитися в Німеччині мінімум два роки. Навчання у вищих навчальних закладах безкоштовне.

Студент сплачує лише вартість проживання (гуртожиток або квартиру), харчування, транспорт та користування бібліотекою (у середньому 500 – 700 євро на місяць).

Навчання в початковій школі в Німеччині починається з шестирічного віку і продовжується протягом чотирьох-шести років. Продовжують навчальний курс у власне середній школі (з 10-12 до 16 років) і середній профільній школі (з 16 до 19 років). Загальна тривалість повного курсу середньої освіти складає 13 років. Учні, крім вивчення базових предметів, мають право самостійно вибирати додаткові дисципліни. **Середні школи у ФРН діляться на п'ять основних типів:** гімназія, реальна школа, головна школа, професійна школа і загальна школа. Найбільш престижним типом середньої школи є гімназія, диплом якої дозволяє без вступних іспитів поступити на більшість факультетів університету. Як правило, гімназії спеціалізуються на гуманітарній освіті. Реальна школа також володіє достатньо високим статусом і дає професійну освіту в сферах обслуговування, торгівлі і державної служби. Високий бал, отриманий за наслідками навчання в реальній школі, дозволяє поступити в старший клас гімназії, а потім - в університет. Головна школа призначена, в основному, для учнів, які не планують продовження своєї освіти в університеті. Професійна школа також орієнтована на учнів, які прагнуть опанувати робочою професією і не планують здобувати вищу освіту. Загальна школа суміщає різні особливості гімназій і реальних шкіл, дозволяючи здобувати одночасно гуманітарну і технічну освіту.

У Німеччині встановлені **стандартні правила вступу у вищі навчальні заклади**. Документом, який надає право навчання в університеті є диплом (Abitur), який видається за результатами навчання в гімназії. Прийом на навчання на переважну більшість

факультетів ЗВО здійснюється без обмежень і незалежно від оцінок в дипломі (Abitur), проте на такі факультети як юридичний, економічний та медичний встановлені обмеження, пов'язані з рівнем оцінок.

Вища університетська освіта у Німеччині має давню історію. Численні німецькі університети були створені за часів Середньовіччя. З того часу вони підпорядковувалися землевласникам, найчастіше безпосередньо тому чи іншому князеві, хоча й пишалися своєю автономією. Вона полягала у системі внутрішнього самоврядування, проте фінансування все одно здійснювалося князем, якому іноді професори приносили присягу.

На сьогодні фінансування вищої університетської освіти здійснюється як за рахунок федерального бюджету, так і бюджетів федеральних земель. Головними принципами вищої освіти у Німеччині від часів реформаторства (XVIII – XIX ст..) є «єдність досліджень та навчання» і «академічна свобода». Ці принципи являють собою певну систему, яка дозволяє будь-якому студентові самостійно визначати перелік дисциплін, які увійдуть до його диплому, а також поєднувати навчальний процес з науковими дослідженнями. Кожен семестр складається з лекційних (14-20 тижнів) і нелекційних періодів, під час яких студент займається самостійною науковою роботою.

Система вищої освіти об'єднує більш ніж 300 навчальних закладів, переважна більшість яких є державними (недержавні ЗВО зобов'язані мати державну ліцензію на викладання). Основу системи складають університети і прирівняні до них ЗВО (загальне число - 78): класичні університети (факультети медицини, гуманітарних і природничих наук, теології, соціології, економіки, сільського та лісового господарства, інженерії), технічні університети (інженерія), загальні університети (професійна спеціальна освіта і наукові дослідження), педагогічні інститути, медичні коледжі, філософсько-теологічні і церковні коледжі, коледж спорту. До вузів неуніверситетського типу належать професійні вищі школи (професійна освіта в сферах бізнесу, економіки, сервісу, сільського господарства і прикладного мистецтва) і коледжі мистецтв.

Питаннями планування вищої освіти в Німеччині займається Комісія з планування освіти. Крім того, діє федеральне міністерство освіти та науки, рада ректорів, наукова рада та інші федеральні органи, кожен з яких виконує свої функції. У Німеччині (порівняно з США) спостерігається велика єдність у типах, структурі та управлінні вищими навчальними закладами, в термінах і програмах навчання.

На чолі університету стоїть ректор і його заступники (проректори). Вищим органом влади є сенат. Сенат обговорює питання планування, розвитку наукової роботи, навчального процесу, але не займається

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

організацією поточної роботи. Цю функцію виконує головне управління, яке зазвичай, включає комітети з навчальних питань, студентських справ, фінансів, майна і будівництва та відділ кадрів.

Університетська і взагалі вища освіта в Німеччині поєднує дослідження з навчальним процесом при достатній увазі до формування особистості студента. Німеччина законодавчо захищає права громадян (що мають атестат про середню освіту) на безкоштовну освіту без складання вступних іспитів. Однак полегшений вступ не призводить до негативних наслідків завдяки високій якості підготовки спеціалістів, що здійснюється відповідно до вимог роботодавця.

Перше, що відрізняє організацію німецького університету - це порівняно незначна роль чи повна відсутність кафедр. Кафедра - це трибуна. Кафедра означає скоріше професорські обов'язки, на дверях німецьких університетів немає написів «кафедра», а лише - «професор». Кафедра виконує основне навчальне навантаження. Немає доцентури, а є помічники, які працюють у тій, галузі, що й професор, є співробітники й аспіранти, секретар.

Друга особливість німецьких університетів це - відсутність поділу на факультети. У більшості університетів факультети були ліквідовані ще у 60-ті роки, їм на зміну прийшли так звані спеціальності. Так, у 1969 році замість шести факультетів у Гамбурзькому університеті було створено 15, а потім 19 спеціальностей. Більш низькою структурною одиницею університету виступає «семинар», який відіграє роль кафедри. Дослідницький інститут - окрема структурна одиниця всередині спеціальності, його співробітники не пов'язані з викладанням, вони займаються науково-дослідницькою роботою.

Для вступу до університету необхідно мати лише один документ – шкільний атестат. Кожна федеральна земля сама встановлює і регулює університетські порядки. Квоту для вступу опосередковано визначає центральне відомство (Міністерство освіти кожної федеральної землі), визначаючи кількість навчальних місць шляхом встановлення прохідного балу на основі шкільного атестату. Відсів при цьому є досить значним. Залишаються найбільш підготовлені - це головний принцип університетської освіти. Термін навчання підраховується не за роками, а за семестрами, за ними ж проводиться прийом (на I семестр чи на II семестр). За семестрами також нараховується кількість рефератів і заліків, терміни занять, їх початок і закінчення. Так, у Гамбурзі перший (зимовий) семестр починається з 1 жовтня і закінчується 30 березня, до нього включені 10-12 днів різдвяних канікул. Літній семестр починається з 1 квітня і завершується 30 вересня. Ці терміни ніколи не змінюються. Так само точно позначені

дати вступних і підсумкових лекцій - 23 жовтня і 10 лютого в зимовому семестрі, 30 квітня і 15 липня у літньому.

Після зарахування студент сам складає план своєї роботи на час навчання, самостійно планує своє академічне життя. Самостійно вибирає дисципліни, які вивчатиме, тему яку буде вивчати, з якої буде складати екзамен, термін навчання, професорів і семінари. Він сам визначає яким екзаменом закінчить своє навчання, чи буде складати державний екзамен, чи вийде на магістерську роботу (диплом). Проте, у процесі навчання він може сам і змінити цей план.

Всі 8 (або 12 чи 13) семестрів навчання студента в університеті поділяються на два періоди: початкове навчання і основне навчання.

Початкове навчання відбувається протягом чотирьох семестрів, основне – наступних, між ними студент складає екзамен. Він може навчатися одночасно за 2-3 спеціальностями, але у цьому випадку має скласти 2-3 державних екзамени. Від вибору кількості спеціальностей залежить термін навчання в університеті. На кожну спеціальність, зазвичай, відводиться 4 семестри. Якщо студент обрав три спеціальності навчання відбувається протягом 12-14 семестрів. Зрозуміло, що переводу з курсу на курс під контролем декана немає, тривалість навчання залежить від можливості переходу з одного університету в інший.

Набір форм занять близький до українських: лекція, просемінар, семінар, практичне заняття. Семінар з V семестру - головна, провідна форма навчання. Вибір семінару залежить від симпатій студента щодо викладача, його наукових інтересів. Студент самостійно планує роботу на тиждень. Основна задача семінару - навчити студента мати свою точку зору і захищати її. На семінар подається реферат, що нагадує курсову роботу (обсягом 20-25 стор.). Таких робіт може бути дві, три, п'ять залежно від здібностей студента. Кількість заліків, що мають скласти студенти до державного екзамену або магістратури, постійна. Испиту відводиться останнє місце, їх є лише два: перший – проміжний після закінчення IV семестру; другий – державний чи магістерська робота.

Завдяки широкому вибору предметів в межах кожного факультету в німецьких університетах можливе міждисциплінарне навчання. Багато вишів мають великі бібліотеки та архіви, що допомагають при навчанні та здійсненні досліджень. Навчання в університеті відбувається за чітко встановленими правилами, але також найчастіше є можливість проводити і власні дослідження у напрямках, що цікавлять студента.

Після завершення навчання в університетах Німеччини можна

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

отримати **диплом** (diplom) чи **ступінь магістра** (magister artium), або скласти наприкінці навчання **державний іспит** (staatsexamen), а після цього **написати й захистити кандидатську дисертацію** (promotion) й отримати **ступінь кандидата наук** (doktorgrad). Університети також мають право надавати ступінь доктора наук та кваліфікацію викладача вищого навчального закладу. Новий рамковий закон про вищі навчальні заклади запровадив ступені «bachelor» та «master», що визнаються в усьому світі. Нині дедалі більше університетів користуються цією можливістю, поступово переходячи на Болонську систему.

Отриманням диплому завершується навчання на програмах з природничих, інженерних, більшості соціальних та економічних наук. Останньою стадією навчання є написання дипломної роботи й складання певних усних та письмових іспитів. Отримання диплому є свідченням кваліфікації та надає гарні можливості для здобуття роботи в галузях економіки або промисловості.

Після проходження курсу гуманітарних або деяких соціальних наук студенти отримують ступінь магістра (magister artium). На відміну від дипломного, магістерський іспит складається з двох профільних предметів або з одного профільного та двох непрофільних. Порядок складання є різним залежно від спеціальності та університету. Однак до складу магістерського іспиту обов'язково входить письмова наукова робота та усні іспити.

Державний іспит складають з тих предметів, вивчення яких дає можливість німецьким випускникам працювати в державних установах ФРН (вчителем, суддею тощо) або в установах, що контролюються державою (лікарі, юристи, аптекарі). Держава або окремі федеральні землі визначають порядок складання іспиту. Його можуть складати й іноземці, але слід переконатися, що потім можна працювати за фахом у себе на Батьківщині. Якщо ви не є громадянином держави-члена ЄС, то працювати у німецьких державних установах зможете лише в окремих і випадках та з особливого дозволу компетентних земельних служб.

Можна захистити кандидатську дисертацію з усіх предметів, що пропонуються німецькими університетами. Передумовою для цього є гарні оцінки у дипломі. Для захисту кандидатської дисертації можуть бути визнані й іноземні дипломи. Але, найшвидше, слід буде виконати деякі умови та скласти іспит на перевірку знань, або успішно працювати на додаткових заняттях. Остаточне рішення ухвалюють на рівні факультету. Необхідно також знайти наукового керівника, який або запропонує свою тему, або прийме вашу. Водночас жоден професор не зобов'язаний цього робити, навіть якщо ви виконали всі інші умови.

Цінною можливістю для обміну знаннями та досвідом є колоквиуми для аспірантів, що їх часто пропонують ЗВО. Для отримання ступеню кандидата наук, окрім захисту письмової дисертації претенденти складають усний іспит з профільного предмету, а також з непрофільних.

Навчання студентів-іноземців. З метою залучення на навчання німецьких ЗВО студентів-іноземців, у тому числі українських, федеральний та земельні уряди, політичні, громадські організації і фонди надають різноманітні стипендії. Найбільш відомою організацією, яка здійснює роботу по залученню на навчання іноземців є Німецька академічна служба обмінів (DAAD), представництво якої відкрито в Україні. Стипендії та гранти надаються аспірантам та молодим науковцям для проведення наукових досліджень та захисту дисертаційних робіт.

Для фахівців у галузі економіки, архітектури, політології, соціології, міжнародних відносин, права, економіки, державного управління, управління освітою, охорони здоров'я та філософії пропонуються стипендії ERP або DAAD/OSI.

Стипендії надають можливість іноземним випускникам ЗВО навчатися у німецькому державному або визнаному державою ЗВО на післядипломному курсі або у магістратурі (Aufbaustudium чи Masterprogramm) та отримати ступінь «Diplom» або «Master». Стипендію може бути надано і у випадку, якщо в Німеччині пройдено лише перший або другий рік навчання у магістратурі, а диплом буде здобуто в університеті своєї країни. Слід мати на увазі, що паралельно з поданням заявки на стипендію необхідно самостійно подати заяву до обраного університету для отримання допуску до навчання у встановлені терміни. Особливе місце у системі німецьких ЗВО займає Європейський університет Віадрина (м. Франкфурт-на-Одері), який пропонує стипендії для українських випускників для участі у наступних магістерських програмах:

- Європейські студії зі спеціальностями право, культурологія, економіка та політологія.
- Міжнародне бізнес-адміністрування за напрямками фінанси, бухгалтерська справа, систематичний контроль та оподаткування; фінанси та міжнародна економіка; інформаційний операційний менеджмент; менеджмент та маркетинг.
- Міжнародні комунікації.
- Магістр права LL.M, додаткове післядипломне навчання з німецького права для іноземних юристів.

Вища університетська освіта в Польщі здійснюється за Болонською системою. Термін навчання від трьох до п'яти років.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Випускники отримують освітньо-кваліфікаційний ступінь бакалавра та магістра. **Бакалавр** 3 – 3,5р. (6-7семестрів по чотири місяці кожен), **магістр** 4,5 – 5р. (9-10 семестрів). Є можливість здобуття **магістра на базі бакалавра**, отриманого в навчальних закладах України, термін навчання 1,5 – 2р.(3 – 4 семестри), інженерні спеціальності 3,5р. - 4р.(7-8 семестрів). У ЗВО діють стаціонарна, заочна та вечірня форми навчання.

Студенти з України мають однакові права із польськими студентами, отримують медичну опіку, що дає їм можливість користуватись усіма медичними послугами. На основі студентського квитка вони отримують знижку 50% на проїзд у громадському транспорті, значні знижки на усі студентські заходи, кіно, театр тощо.

Оцінювання рівня знань студентів здійснюється за шкалою:

5.0 – «відмінно»

4.5 – «дуже добре»

4.0 – «добре»

3.5 – «посередньо»

3.0 – «задовільно»

2.0 – «незадовільно»

У ЗВО велику увагу приділяють вивченню іноземних мов. Студенти вивчають дві мови – англійську (обов'язково) та одну на вибір: російську, німецьку, французьку, іспанську, італійську та мають можливість складання міжнародного екзамену з обраної мови.

Навчання починається з 1-го жовтня (зимовий семестр) та з 1-го березня (літній семестр). Навчання здійснюється польською мовою. Незнання мови не впливає на вступ до того чи іншого навчального закладу. У деяких ЗВО пропонують навчання англійською, німецькою, французькою мовами. Студентам, які вирішили навчатись у Польщі, бажано пройти курс вивчення польської мови з метою полегшення, на початковому етапі, навчального процесу та проживання на території Речі Посполитої.

Навчання у Польщі є платним, вартість якого в середньому не є більшою, ніж у будь-яком ЗВО України. В кожному навчальному закладі встановлена вступна оплата в розмірі від 100 до 1400 злотих. Цю суму необхідно сплатити при подачі документів. За рахунок вступних коштів покриваються витрати, пов'язанні з видачою студенту студентського квитка, індексу, карти і т.д.

За навчання можна сплачувати як цілу суму відразу, так і частинами: щомісяця, щокварталу, щосеместру. Після закінчення ЗВО студенти отримують Європейський диплом, який є дійсним у країнах Євросоюзу, в Україні, в Росії та інших державах колишнього Радянського Союзу.

Під час навчання та після закінчення ЗВО студенти мають можливість брати участь у багатьох міжнародних програмах по обміну студентами, підвищувати свою кваліфікацію у країнах Євросоюзу. Кожен із навчальних закладів у рамках програм обміну студентами співпрацює з ЗВО Англії, Швеції, Німеччини, Іспанії, Бельгії, Ірландії, Люксембургу, Франції та інших країн, а також США, Австралії, Канади, Китаю.

При кожному ЗВО функціонує Центр праці та кар'єри, куди може звернутись кожен студент. Центр допомагає з працевлаштуванням, готує до співбесіди з майбутнім працевлаштувачем, надає пропозиції щодо місць проходження студентської практики.

Вищі навчальні заклади Польщі надають такі освітньо-кваліфікаційні рівні:

- **бакалавр** (licencjat) надається випускникам вищих навчальних закладів, що навчаються за гуманітарними, математично-природничими, суспільними, економічними, педагогічними туристичними, медичними напрямками (окрім лікарських).

- **інженер** надається випускникам технічних, сільськогосподарських, деяких економічних університетів.

- **магістр** (magister) надається випускникам ЗВО, які навчалися за гуманітарними, математично-природничими, суспільними, економічними, теологічними, фізичного виховання, туризму, медичними (за винятком лікарських та стоматологічних) напрямками;

- **магістр освіти** (magister edukacji) - надається випускникам, що отримують педагогічну спеціальність;

- **магістр мистецтва** (magister sztuki) – надається випускникам мистецьких ЗВО;

- **магістр інженер** - надається випускникам ЗВО, які здобувають технічні, сільськогосподарські, деякі економічні спеціальності.

Медичні академії та університети надають освітньо-кваліфікаційні рівні, рівнозначні магістрові.

Науковими ступенями в Польщі є доктор (doktor) та doktor habilitowany. Вченим званням є професор (profesor), що надається президентом Речі Посполитої Польщі.

У Польщі діють як державні, так і недержавні (приватні) вищі навчальні заклади, які поділяються на такі типи:

Вищі школи заводів - вищі навчальні заклади, уповноважені до надання освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр (licencjat), інженер.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Вищі школи університетського типу - вищі навчальні заклади, уповноважені до надання освітньо-кваліфікаційного рівня магістр (magister), доктор (doktor).

ЗВО університетського типу поділяють на такі категорії:

- університети;
- політехніки;
- академії сільського господарства;
- економічні академії;
- вищі педагогічні школи та академії;
- медичні академії;
- теологічні академії;
- військові академії;
- вищі школи поліції;
- школи пожежної служби.

Система вищої освіти та наукових ступенів у Польщі організована відповідно до **Болонського процесу** і базується на **трьох рівнях освіти**:

• **I рівень** (професійна ліценціатська або інженерська освіта – 3-3,5 роки навчання) – завершується отриманням диплома **ліценціата** (BA, Licencjat) або інженера (BSc, Inzynier) (для випускників технічних напрямків)

• **II рівень** (магістерська – 2-2,5 роки навчання) – завершується отриманням звання **магістра** (MA, MSc, Magister) або рівнозначного (наприклад, магістр мистецтв, магістр інженер, магістр інженер, архітектор, лікар тощо)

• **III рівень** (докторантська – 4 роки навчання) – приймаються кандидати, які мають диплом магістра, що дає можливість отримання диплома **доктора** (PhD, Doctor) (український відповідник – кандидат наук).

Післядипломна освіта – спрямована до тих, хто хоче підвищити кваліфікацію, здобути нові уміння та розширити свої знання. Це також пропозиція для тих, хто думає про зміну фахової спеціалізації або хоче перекваліфікуватися.

Навчальний рік розділений на два семестри і охоплює 30 навчальних тижнів, біля 30-ти годин занять кожен.

Зимовий семестр розпочинається 1-го жовтня і триває до 15-го лютого наступного календарного року, охоплюючи 15 тижнів навчальної практики, святкові вихідні, зимову екзаменаційну сесію та канікули.

Літній семестр розпочинається від 16-го лютого і триває до 30 - го вересня, охоплюючи 15 тижнів занять, святкові вихідні, літню екзаменаційну сесію та канікули. Один місяць літніх канікул

призначений для навчальної практики.

Навчання здійснюється у формі лекцій, практичних занять, семінарів, занять у лабораторіях. На початку навчального року студенти отримують необхідні документи: студентський квиток (legitimasja), індекс, де вказані усі предмети, передбачені навчальним планом, карту.

Кожен навчальний рік або семестр закінчується екзаменаційною сесією. Терміни сесії встановлює деканат факультету не пізніше двох тижнів до її початку. Якщо студент не складає сесії у першому терміні

- має можливість перескладання, яка називається поправковою сесією. Поправкова сесія є платною. Студент має право на два перескладання. У випадку нескладання більше двох предметів, є можливість продовження навчання за умови, що в наступному семестрі ці предмети будуть складені. Якщо студент і надалі не складає сесії, то зобов'язаний повторити попередній курс.

Однією із головних складових навчального процесу є навчальна практика, здійснення якої відбувається протягом навчального року, а термін її виконання встановлює декан факультету. Якщо студент бере участь у наукових дослідженнях чи розробках, то навчальна практика у такому випадку може бути частково або повністю зарахована.

Під час навчання студент має право на відпустку, а саме:

- лікарняну, що підтверджено відповідним документом із медичного закладу;
- за сімейними обставинами (народження дитини, опіка над хворим членом сім'ї тощо);
- у зв'язку зі службовим виїздом за кордон.

Студент може бути виключеним із навчального закладу в таких випадках:

- не бере участі в навчальному процесі;
- у письмовій формі ставить до відома керівництво ЗВО про своє вибуття із навчального закладу;
- у визначені терміни не подає дипломної роботи та не складає екзамену;
- грубо порушує дисципліну;
- не оплачує навчання.

Студент, що вибув із навчального закладу через причини, вказані вище, має можливість відновлення студентських прав, якщо виправить усі заборгованості, пов'язані з його вибуттям, винятком є грубе порушення дисципліни.

Польща приєдналася до Болонського процесу у 1999 році, розвиваючи двоступеневу систему освіти та систему кредитів ECTS,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

впровадивши додатки до диплому, створивши Державну Акредитаційну Комісію, пропагуючи мобільність в рамках міжнародних програм обміну. Координацією та реалізацією програм Болонського процесу на міжнародному рівні займається спеціально створена для цієї цілі Група Континуації (Bologna Follow-up Group) як і Рада (Board). До складу Групи Континуації входять представники 45 країн, які є учасниками Болонського процесу, а також представники Європейської комісії.

Польща, як і інші європейські країни, займається впровадженням болонських норм і стандартів в освіті, науці і техніці. Дбаючи про якість вищої освіти в січні 2002 року в Польщі було створено **Акредитаційну Комісію**, яка охоплює цивільну освіту і всю вищу освіту. Комісію очолює Міністр народної освіти та спорту. До компетенції Комісії належить, передусім, оцінка якості навчання в закладах освіти. Думка Акредитаційної комісії є підставою для рішення Міністра у справі визнання повноважень щодо вищої освіти, їх відстрочки або вилучення. До завдань Комісії належить також внесення рішень щодо створення нових закладів освіти, філій та факультетів.

В Польщі впроваджено **двоступеневу освіту**. В загальній кількості існує 104 освітніх напрями, за винятком 6-ти, тобто на 98 з них може бути впроваджено як основне навчання на бакалавра, так і додатково навчання на магістра. Це означає, що на 94% напрямів вищої освіти в Польщі може бути реалізована двоступенева освіта. Проект нового положення про вищу освіту передбачає обов'язкове впровадження двоступеневої освіти.

У зв'язку з динамічним розвитком Болонського процесу і потребою його подальшого розвитку, Міністр освіти створив спеціальне товариство промоутерів, які опікуються найбільшими навчальними закладами в Польщі. Члени товариства виконують роль порадників щодо впровадження процесу, а саме системи пунктів ECTS, двоступеневої освіти та ін. Вони займаються також організацією навчальних семінарів і лекцій, пов'язаних з реалізацією Болонського процесу, пропагуванням болонської проблематики на конференціях і семінарах, здійсненні візитів.

Важливим напрямом реалізації програм Болонського процесу є думка, яку мають щодо неї викладачі та студенти. Велика кількість навчальних закладів бачить потребу в створенні закладів європейського простору вищої освіти.

Вища університетська освіта в Польщі - найкращий вибір для тих, хто хоче отримати Європейську освіту за доступну ціну. Навчання в Польщі, країні близькій до нас територіально й культурно, може стати

альтернативою навчання в Україні. Основні переваги навчання, які можна виокремити:

- **доступна вартість навчання.** Освіта в Польщі коштує дійсно недорого. У більшості випадків вартість така ж, як і в українських університетах, а часто навіть нижча. Крім того, повсякденні витрати (їжа, оренда житла і т.д.) в Польщі такі ж, як і в Україні;

- **європейський диплом і можливості працевлаштування.** Польща - країна Євросоюзу, це означає, що всі студенти отримують європейський диплом і можуть працювати не тільки в Польщі, але й в інших європейських країнах. Крім того, студенти мають можливість підробляти під час навчання. При багатьох університетах є центри працевлаштування, які допомагають у цьому питанні студентам і випускникам;

- українські студенти мають можливість навчатися на **польській мові**, або ж **англійською мовою**. Навчання на польській мові коштує, як правило, дешевше. Польська мова дуже близька до української мови за звучанням і українські студенти опановують її досить швидко і легко. Для студентів, які хочуть вчитися на польській, але не знають мови, університети проводять підготовчі курси влітку, тривалість яких в більшості випадків - 1-2 місяці.

У польських університетах можливо навчатися на ступінь бакалавра та магістра. Бакалаврат зазвичай триває 3 роки, магістратура - 1,5-2 роки.

Впродовж останніх років усе більше українських студентів здобувають освіту у вищих навчальних закладах Польщі, особливо на магістерських програмах, реалізуючи право на міжнародну академічну мобільність. Безвізовий режим України з країнами Євросоюзу виступає додатковим стимулюючим фактором навчання українців за кордоном і, перш за все, у Республіці Польща.

2.4. Університетська освіта у Чехії, Іспанії та Італії

Вища освіта в Чехії. Свій історичний початок вища освіта у Чехії бере з 1348 року, коли згідно указу римського імператора Карла IV у Празі було відкрито університет, що пізніше отримав назву Карлов університет і включав у себе чотири факультети - юридичний, вільного мистецтва, теологічний, медичний. Пізніше, у 1566 році було покладено початок ще одному університету в м. Оломоуц, який отримав ім'я Франтішека Палацького, а пізніше відкривається ще низка нових університетів, наприклад Чеський технічний університет, Академія образотворчих мистецтв. На початку ХХ століття вища освіта у Чехії стала практично загальнодоступною, проте під час Другої світової війни німецька окупаційна влада закрила усі вищі навчальні заклади, і лише у 1945 році поновлено заняття в університетах країни, що тоді носила назву Чехословаччина.

Процес навчання у чеських ВЗО, незважаючи на загальні правила його організації, має у кожному навчальному закладі свої традиції, специфіку і можливості.

Спільною, загальною рисою системи університетської освіти Чехії є проведення ознайомчих тижнів для студентів першокурсників, у ході яких останні отримують необхідну інформацію не лише про систему навчання, правила ВЗО та факультету, але і про можливості, які відкриті для студентів поза навчальним процесом (спорт, культура, відпочинок та ін.).

У чеській освітній системі існує **3 форми навчання:**

- Очна форма - класичне навчання з 5-денним навчальним тижнем, що, однак, передбачає чималу частину самостійного навчання поза заняттями.
- Комбінована форма, яка містить у собі заняття 2 дні в тиждень, як правило п'ятниця й субота, і підходить тим, хто сконцентрований на роботу.
- Заочна форма - не дуже розповсюджена форма навчання в Чехії, і містить у собі регулярні, але рідкі відвідування вищого навчального закладу й домашні завдання.

Більшість державних ВЗО приділяють увагу переважно очній формі навчання, тому що вона є найбільш ефективною.

Заняття очної форми навчання в чеському ВЗО можуть мати форму лекцій, семінарів і проектних робіт. Лекції проходять у більших аудиторіях, семінари в невеликих групах, а проектні роботи розробляються індивідуально з викладачами.

Розклад занять часто може бути частково визначено самим студентом. Відповідно до плану навчальної програми студент може сам розподіляти порядок складання предметів, вибирати час занять і навіть викладача.

Обов'язкове відвідування - рідка вимога у вузах Чехії. Навчання засноване на особистій зацікавленості студента. Звичайно, при постійних пропусках не можна розраховувати на гарні результати наприкінці семестру.

Навчальний рік у чеському ЗВО ділиться на 2 семестри (зимовий і літній), після закінчення кожного з яких складається сесія, тобто ряд заліків і іспитів. Після кожної сесії студенти мають можливість відпочити на канікулах. У більшості чеських ЗВО прийнята кредитна система, яка означає, що кожен предмет має кредитний еквівалент, тобто міру проведеного студентом часу за вивченням даного предмета. Саме в кредитах установлюються мінімальні вимоги складання предметів на семестр і рік. Якщо студент склав відповідну кількість, то він проходить на навчання у наступному семестрі (році). Після отримання встановленої програмою кількості кредитів студент одержує диплом і випускається з ЗВО.

Система вищої освіти Чехії на сьогодні інтегрована у Європейський спільний освітній простір, розвивається на принципах Болонської системи, хоч і містить, як і українська, залишки панування комуністичного режиму у країні у період з 1945 до початку 90-х років ХХ століття, коли відбувся мирний розподіл федеративної держави Чехословаччина на Чехію та Словаччину (01.01.1993 р.). **Вища освіта ступенева** і включає в себе такі ступені як "бакалавр", "магістр", "інженер" та "доктор філософії" у відповідній галузі. Термін навчання у бакалавраті залежить від обраної спеціальності, триває три або чотири роки і завершується отриманням базової вищої освіти та відповідного диплома. Вступ на навчання у бакалавраті мають право молоді люди, що мають як мінімум закінчену середню освіту. При вступі складаються вступні іспити з дисциплін, що є профільними для обраної спеціальності. Переважна більшість випускників бакалаврату продовжує навчання за освітніми програмами магістра або інженера (аналог рівню "спеціаліст" із терміном навчання 4-5 років). Магістратура є продовженням бакалаврських освітніх програм, студент обирає у магістратурі більш точну спеціалізацію в обраному напрямі вищої освіти, термін навчання триває 2, рідше 3 роки і завершується присвоєнням ступеню "магістр" та отриманням диплома (Mgr, MA).

ЗВО деяких спеціальностей, зокрема таких як юридичні, медичні та художні, не мають поділу на бакалаврат та магістратуру, а мають

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

лише магістерські програми з терміном навчання у 6 років.

Ступінь доктора філософії створений і функціонує для тих, хто хоче стати фахівцем вищої категорії по своїй спеціальності. Основою докторської програми є наукова діяльність із написанням наукової праці. Також студенти програми можуть почати викладацьку діяльність на базі свого ЗВО.

На програму докторантури можуть вступати всі, хто вже закінчив мінімально магістерську програму по схожій спеціальності. При вступі необхідно надати проект майбутньої наукової праці й іноді скласти профільні іспити. По закінченні програми й захисту роботи випускник одержує ступінь доктора (Dr, PhD) з обраної спеціальності.

Вищі навчальні заклади у Чехії **поділяються на університети, інститути й академії**. Згідно із Законом про вищу освіту університетами мають право називатися тільки ті ЗВО, які готують кандидатів і докторів наук. До академій відносяться ЗВО, що дають вищу освіту у сфері літератури, культури й мистецтв.

Майже кожне велике місто в Чехії має свій державний вищий навчальний заклад, і всі вони відрізняються високим рівнем класичної європейської освіти. У країні функціонує понад 30 державних та 40 приватних вищих навчальних закладів, не рахуючи одного поліцейського й декількох військових.

Вищі навчальні заклади в Чехії бувають державні й комерційні. Державні - як правило, старі, солідні й практично безкоштовні навчальні заклади, що мають міцну матеріальну базу й досвідчені кадри педагогів. Вони готують як бакалаврів, так і магістрів (інженерів).

Вступ до чеських державних ЗВО здійснюється на базі загального конкурсу. Після проходження всіх шаблів іспитів приймаються абітурієнти, що зайняли провідні місця відповідно до загальної кількості балів. Кількість прийнятих студентів установлюється відповідно доможливостей ЗВО й освітніх програм Міністерства освіти.

Чеська освітня система не обмежує кількість поданих заяв, тому абітурієнт може одночасно подавати документи на кілька спеціальностей або в кілька вищих навчальних закладів. Визначитися з ЗВО необхідно до запису на навчання.

Порядок і терміни вступу:

- подача заяви (у більшості ЗВО до кінця лютого);
- одержання запрошення на іспити (квітень - травень);
- складання іспитів (травень - червень);
- одержання підтвердження про прийом (червень - липень);
- запис на навчання (липень - вересень);
- початок навчання (вересень - жовтень).

ЗВО із творчими напрямками (образотворче мистецтво, архітектура, дизайн, скульптура, кіно, театр, музика тощо) проводять вступні програми на півроку раніше інших. Тобто заяви подаються до кінця листопада (попереднього року перед початком навчання), а іспити складаються в січні-лютому. Однак, навчання починається як у всіх вищих навчальних закладах, - у вересні-жовтні. Це пов'язано з високим конкурсом на дані спеціальності. Іспити проводяться раніше, щоб усі, хто не пройшов вступних випробувань, ще до сезону набору у ЗВО інших напрямків могли вибрати інший навчальний заклад.

Залежно від спеціальності й навчального закладу іспити можуть мати наступні форми:

- тест (у більшості випадків);
- усний іспит (співбесіда);
- есе або твір;
- виконання домашніх робіт або подання списку прочитаної літератури.

На одну спеціальність звичайно складається 2-3 іспити. Більшість із них проходять у вигляді тестів. Співбесіди й есе використовуються при вступі на гуманітарні й мовні спеціальності. При вступі на більшість спеціальностей одним з іспитів є іноземна мова з можливістю вибору. Всі іспити (крім екзаменів з іноземних мов) проходять чеською мовою.

Обираючи майбутню спеціальність серед пропозицій чеських ЗВО, варто враховувати деякі специфічні аспекти чеської системи вищої освіти, що впливають на пошук і вибір своєї майбутньої професійної підготовки, і які притаманні кожній країні.

Навчання у вищих навчальних закладах є безкоштовним, тоді як у приватних (перші приватні ЗВО утворені у 1999 році) оплата за навчання становить від 1500 до 5000 євро на рік.

Вищі навчальні заклади, як державні, так і приватні, мають достатньо розвинену інфраструктуру: гуртожитки, бібліотеки, заклади харчування, спорту та дозвілля.

Вартість проживання у гуртожитку варіюється від 30 до 70 євро на місяць.

На сьогодні вища освіта Чехії являє собою високорозвинену, інтегровану до освітнього простору Європи систему, яка здійснює масштабне співробітництво з освітніми, науково-дослідними закладами світового співтовариства і яка готує висококваліфікованих фахівців світового рівня, користується авторитетом і повагою серед освітянської і наукової спільноти інших країн, включаючи Україну.

Чеські ЗВО – повноцінні, досвідчені школи, що пропонують

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

студентам по-справжньому якісний рівень навчання, росту й пізнання на академічній базі. Крім того, всі вони мають дуже сильний законодавчий статус, завдяки якому одержують самостійність у розвитку й значну фінансову підтримку держави й приватного сектора.

Головними завданнями чеської системи вищої освіти на найближчі роки є:

- продовження розширення зв'язків з європейськими й світовими університетами та освітніми організаціями;
- збільшення відсотка іноземних студентів;
- постійне поліпшення якості освіти;
- розширення інфраструктури;
- відкриття нових перспективних напрямків освіти, що відповідають вимогам часу.

Диплом будь-якого чеського університету гарантує престижну роботу не тільки в Чехії, але і в багатьох європейських країнах. У чеські ЗВО іноземці, які знають чеську мову, можуть вступати відразу після школи. Майбутній абітурієнт складає вступний іспит з чеської мови - вступний диктант, який триває годину. Перевіряється загальне знання чеської граматики, так що абітурієнтові з середнім знанням чеської мови диктант не представляє складності. З абітурієнтами-іноземцями, що успішно написали диктант, проводиться співбесіда. На вступних іспитах у провідні чеські державні ЗВО на чеській мові, як правило, складають два профільючі предмети. Після їх закінчення слухачі складають випускні іспити і отримують відповідний сертифікат. У провідних чеських ЗВО для старшокурсників за допомогою центрів професійної орієнтації організують зустрічі і знайомства з керівним складом великих фірм, в результаті яких багато випускників поступають на роботу у вибрані ними фірми.

У рамках програм міжнародної академічної мобільності та обміну частину навчальної програми можна виконати в одному з партнерських закордонних університетів.

Система вищої університетської освіти Іспанії відзначається винятковою однорідністю, адже до 98% студентів навчаються в університетах, поза якими готують лише фахівців з туризму, ремесел та деяких інших видів занять. Із 52 університетів 7 - недержавні. Серед університетів більшість мають класичний набір програм навчання, але є кілька політехнік, а також Відкритий університет дистанційного навчання.

Університети мають досить складну структуру і пропонують курси, програми та кваліфікації різного рівня. Так, на факультетах передбачено програми тривалістю чотири-п'ять років із присудженням

повного диплома. Вищі технічні школи після чотирьох-п'яти років навчання присуджують дипломи вищих інженерів. Університетські й інженерно-технічні школи надають дипломи після трьох років навчання. **До сектора неуніверситетської вищої освіти** входять інститути, що видають два види дипломів: еквівалентний до університетських за умови виконання програм, подібних до університетських (**А**), і нижчий від університетських диплом простіших програм мистецьких фахів (**Б**). **Диплом А** надають Військова академія, інститути туризму, цивільної авіації та теологічні заклади (усі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). **Дипломи Б** надають інститути та професійні школи з легшими умовами вступу і простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи).

Професорсько-викладацький склад ЗВО в Іспанії поділяється на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання доктора, лише для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного ЗВО, однак для отримання права на роботу вони складають ще професійний екзамен. Уряд та Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

Сформована автономність університетів дає їм право вводити за потреби окрім загальних, ще й додаткові вимоги. Конкурсні вступні екзамени формуються у вигляді двох тестів, які запроваджуються екзаменаційною комісією одночасно на всій території Іспанії. Перший тест спрямований на перевірку загальних умінь абітурієнта (культури, знання мов, здатності до аналізу й синтезу тощо), другий - засвоєння тих дисциплін, що поглиблено вивчалися на курсах орієнтації. Конкурс ураховує оцінки атестата, випускних екзаменів за «курс орієнтації» і двох зазначених тестів. Вступати у ЗВО разом з випускниками курсів орієнтації на відповідну до дипломної спеціальність може й певна кількість молоді, що навчалася протягом п'яти років у середніх технічних закладах й отримала дипломи техніків.

Особливими є умови вступу осіб віком понад 25 років, які складають два специфічні тести, а під час прийому враховуються їхня трудова діяльність, досвід тощо.

Провінційно-територіальний поділ країни вплинув на пріоритети у контингенті: 95% місць у ЗВО, розташованих у певній провінції, надається мешканцям цієї ж території, 5% - прибулим з інших місць.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Ступеневість освіти. Трирічне навчання в університетських школах надає кваліфікацію інженера-техніка з правом продовження навчання у другому циклі цих же університетів чи переходу на ринок праці.

П'ятирічне навчання на факультетах університетів чи в їхніх вищих школах (і в частині інститутів) завершується отриманням диплому, що надає право на післядипломне навчання.

Виконуючи вказівку Університетської ради про розширення набору курсів, ЗВО збільшили його майже втричі. Варто виділити введення магістерської програми обсягом 600 год і тривалістю один-два роки, завданням якої є значне підвищення фахових умінь випускника, збагачення його навичками наукового аналізу та дослідження. Інший новий варіант післядипломних студій приводить до отримання диплома спеціаліста.

Закінчення двох перших циклів університетів надає право продовжувати навчання для отримання диплома доктора. Воно триває два- три роки під наглядом наукового керівника, супроводжується самостійними дослідженнями, написанням і захистом дисертації.

Кваліфікації. В Іспанії обов'язкова середня освіта триває 10 років і надає «успішним» учням з право продовження освіти у середній школі вищого рівня (два класи з присудженням бакалаврату одного із чотирьох профілів і рік «університетського курсу орієнтації») та право участі в конкурсних екзаменах в університетах, «неуспішним» - надає доступ лише до дворівневої профосвіти (п'ять років разом) з отриманням диплома техніка і можливим вступом (через конкурс) у ЗВО за профілем.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Розпочинається академічний рік у перший тиждень жовтня і закінчується в червні, є короткі канікули під час головних релігійних свят. На тиждень припадає 20-30 аудиторних годин, що складає 600-700 год за навчальний рік. Після завершення вивчення дисципліни складається екзамен (у лютому, червні чи вересні).

Іспанська система оцінювання - 10-бална: 10 - *matricula de honor*, 9-9,9 - *sobresaliente*, 7-8,9 - *notable*, 5-6,9 - *aprobado*, нижче 5 - *suspense*. Прохідною є оцінка *aprobado*.

Процес навчання на факультетах та у вищих школах університетів організовано за трьома циклами: базовий (два-три роки), спеціалізований (два роки з присвоєнням диплома), дослідницький (два-три роки з отриманням диплома доктора). Університетські школи здійснюють навчання лише одним трирічним циклом із високим рівнем спеціалізації навчальних програм для кращої фахової підготовки. У

такий спосіб готують учителів початкових шкіл, працівників соціальних служб тощо.

Університети формують навчальні плани з урахуванням існування трьох видів дисциплін: обов'язкових для всіх ЗВО, які присвоюють даний диплом (академічну кваліфікацію); на вибір ЗВО, які можуть бути як обов'язковими, так і факультативними; дисциплін за вибором студентів (10% усього навчального часу). Подібний підхід має місце і у ЗВО України.

В Іспанії лише 20% студентів отримують фінансову підтримку з боку державної чи провінційних влад.

Навчання студентів-іноземців. Перші кроки до вступу в іспанські університети абітурієнти мають зробити за рік до дати початку навчання, звернувшись до дипломатичних установ чи відділень Інституту іспанської культури у своїх країнах.

Для зарахування на перший цикл дипломних програм ЗВО абітурієнти повинні мати шкільний атестат, який у країні походження надає право вступу до університету і визнається в Іспанії, а також скласти мовний тест (проводять у червні чи вересні) і конкурсні екзамени. Для іноземців резервують 5 % місць у ЗВО, громадяни країн ЄС вступають на тих умовах, що й іспанські громадяни. Останнім часом диппредставництва також проводять мовні екзамени.

Претенденти можуть опановувати наступні цикли навчання і програми магістра чи спеціаліста, якщо їхні освітні кваліфікації достатні для визнання в Іспанії. Умови і програми вступу на студії докторського рівня можна знайти у довіднику Університетської ради.

Країна підписала багато міжнародних і двосторонніх конвенцій та угод про взамовизнання дипломів, про що можна також дізнатися в її дипломатичних представництвах.

Абітурієнти-іноземці складають іспити на однакових із громадянами Іспанії підставах (загальний тест і тест з поглиблених знань специфічної дисципліни навчання в університеті).

Визначальним є знання іспанської мови, оскільки більша частина занять проводиться цією мовою. Для іноземців ЗВО країни організують мовні курси різної тривалості. У деяких провінціях із власною офіційною мовою частина лекцій з окремих дисциплін може проводитися цією мовою.

Запит необхідно надсилати безпосередньо в обраний університет чи ЗВО. Кінцеві дати подання повного комплекту документів не є сталими в усіх закладах, але запис іноземців на навчання проводиться у червні або у вересні.

Оплату на кожен навчальний рік встановлюють ЗВО та

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Університетська рада. Вона досить висока й у державних ЗВО становить майже 1200 євро, а у приватних – у п'ять-шість разів вища. Студенти-іноземці можуть отримувати для своєї освіти гранти від уряду Іспанії за наявності відповідних міждержавних угод про фінансову допомогу студентам. Найчастіше це джерело використовується для докторських студій. Громадяни країн Західної Європи можуть отримати гранти на освіту в Іспанії у межах згаданих вище програм підтримки мобільності на континенті.

Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, а більшість навчальних закладів - державні.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завданням якого є:

- планування і здійснення розвитку наукових досліджень;
- складання трирічних планів розвитку університетів;
- розподіл коштів між закладами згідно із законом;
- координування участі Італії у міжнародних програмах.

Усього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних й інспектуються Міністерством освіти).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

- інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання,
- інститути під егідою інших міністерств.

Вступ визначається наявністю атестата про середню школу (*Maturita exam*). Решта попередніх умов залежить від вибору навчального курсу. Університети вільні у встановленні вимог і кількості місць для вступників. Чимало з них проводять вступний екзамen і роблять аналіз оцінок шкільного атестата.

Хоча більшість курсів відкриті для всіх, частина (медицина, стоматологія) мають визначену або змінну від року до року кількість вакантних місць. Вступ на лімітовані спеціальності здійснюється лише за результатами екзаменів. Обмеження місць існує й у приватних університетах.

Доступ до диплома спеціалізації також здійснюється через конкурсні екзамени (усний чи письмовий тест з оцінюванням досягнутої кваліфікації). Кандидати допускаються до навчання за отриманим після екзаменів кваліфікаційним списком.

Прийом на докторські заняття після отримання диплома також

проводиться за результатами конкурсних екзаменів (письмовий чи усний тест). Екзамени організуються на національному рівні кожен курс (програма) має визначену кількість місць.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Традиційно рік розпочинається 1 листопада і закінчується 31 серпня наступного року. Останнім часом навчальний рік на багатьох факультетах поділяється на два семестри, розпочинаючись раніше.

Програми зазвичай поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Прохідні бали лежать між 18/30 і 30/30. Шкала складається із 30 балів, бо екзаменаційна комісія включає трьох осіб, кожна з яких може поставити максимум 10 балів. Кількість щорічних екзаменів залежить від факультету. Є також список необхідних предметів та екзаменів, частина яких складається за вибором самого студента і затверджується *Consiglio di Laurea*. По закінченню навчання студент має скласти випускний екзамен у вигляді письмових тез чи проекту, які захищаються перед групою з 11 викладачів (тому загальна оцінка може досягти 110 балів). Відвідування обов'язкове під час отримання диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії та практики обраної спеціалізації. Підсумковий екзамен містить письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях мають щороку звітувати про виконаний обсяг роботи для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Професорсько-викладацький персонал в університетах складають:

- повні чи асоційовані професори, які користуються однаковими правами і незалежністю;
- дослідники, які розширюють поле досліджень і допомагають у викладанні офіційних навчальних курсів;
- професори за короткотерміновими контрактами, які також допомагають читати офіційні курси (їх частка складає 1/10 від кількості усіх викладачів);
- викладачі мов на курсах, де не може бути понад 150 осіб.

Кваліфікації. Італійські університети, приймаючи учнів 13-річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів:

- *Diploma universitario* - визнання коротких циклів стандартною тривалістю два-три роки в університетах і так званих *scuole dirette a fini speciali*, які мають бути перетворені у

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

майбутньо- му на повні «дипломні» курси.

- *Diploma di laurea* - повний диплом після чотирьох-шести років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул «*dottoressa*» (доктор). Представники регульованих професій (лікарі, архітектори, тощо) для початку фахової діяльності мають скласти державний професійний екзамен. З більшості фахів навчання триває чотири роки, з інженерії, архітектури, стоматології - п'ять, з медицини - шість років.

- *Diploma di specializzazione* – професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових одного-двох років навчання за програмами, які визначають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо).

- *Dottorato di ricerca* – введене з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наглядом і за рішенням *Collegio dei docenti* з даної дисципліни. Студії тривалістю три-п'ять років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Навчання студентів-іноземців. Кандидат на навчання має розпочати дії за рік до обраного ним моменту старту занять в Італії зі звернення до найближчого Посольства (консульства) Італії. Інформацію про систему освіти й умови прийому можна отримати через базу даних ORTELIUS, а також шляхом звернення до Міносвіти, університетів та інших закладів вищої освіти, до інформаційного центру з порівняння і визнання CIMEA (італійський NARIC), довідників про окремі факультети, що містять детальну інформацію про курси. Місця для іноземців резервуються як у ЗВО з вільним вступом, так і зі вступом через конкурсні екзамени.

Для претендування на повний диплом слід мати не менше 12 років навчання в середній школі та визнаний в Італії атестат, а також скласти іспит з італійської мови, який кожен ЗВО проводить для себе. Комплект документів має потрапити у найближче консульство Італії до 15 квітня. Зазначається найпривабливіший факультет, а також другий на вибір. Якщо там складаються конкурсні екзамени, то іноземці роблять це разом зі школярами Італії.

Визнання закордонної кваліфікації. Італія, що є членом більшості міжнародних конвенцій з визнання Ради Європи та ЮНЕСКО, визнає і приймає Міжнародний і Європейський бакалаврати.

Угоди із Францією, Бельгією та Іспанією забезпечують автоматичне взамовизнання атестатів, які дають допуск в університети. Із Францією та Іспанією вже відбувається процес передачі кредитів. Підписано двосторонні угоди про визнання дипломів з

університетами Франції, Німеччини та Іспанії.

Місця в університетах надаються у такому порядку:

- громадянам країн ЄС;
- громадянам із країн, що розвиваються;
- громадянам із країн без вищої освіти чи з тих, де немає бажаної програми навчання.

Докторантура має обмежену кількість місць, тому всі кандидати зобов'язані скласти вступний іспит. Іноземцям надають до 50 % наявних місць. Оформлення запитів здійснюється через італійські дипломатичні служби. Для допуску до Scuole dirette a fini speciali також обов'язкові вступні екзамени. Заклади освіти можуть встановлювати свої вимоги і проводити відбір на навчання. Оформлення запитів відбувається через диппредставництва.

Кожен університет сам встановлює плату за навчання, орієнтуючись на кілька критеріїв, наприклад, прибутки сім'ї і досягнення студента. Мінімум встановлено приблизно у 200 євро, максимум – не більш ніж 600 євро за рік (сума зростає пропорційно інфляції). Плата у приватних закладах набагато більша.

Питання для контролю

1. Які риси та особливості системи університетської освіти США?
2. Охарактеризуйте організаційну структуру американського університету.
3. Які наукові ступені існують у ЗВО США?
4. Що таке «кредитна година» в американських ЗВО?
5. У чому полягають національні відмінності системи вищої освіти Великобританії?
6. Які правила вступу на навчання до британських ЗВО?
7. Охарактеризуйте систему вищої освіти Франції.
8. Які риси має система вищої освіти Франції?
9. Що таке «короткі» та «довгі» програми навчання у французьких ЗВО?
10. Що спільного і які відмінності у системах вищої освіти Німеччини та Польщі?
11. Які умови навчання іноземних студентів у польських та німецьких ЗВО?
12. Які риси та особливості вищої освіти в Іспанії, Італії та Чехії?

Розділ 3

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Структура вищої освіти України та типи закладів вищої освіти (ЗВО)

Система вищої освіти в Україні є невід'ємною складовою освітянської галузі, яка формувалася впродовж багатьох років і забезпечувала достатньо високий рівень підготовки фахівців для усіх сфер народного господарства. З перших років незалежності нашої держави розпочався процес реформування системи вищої освіти відповідно до нових завдань та нових умов соціально-економічного розвитку українського суспільства. Цей процес здійснюється на основі загальноєвропейських підходів і, перш за все, положень Болонської декларації.

Попри національні особливості системи вищої освіти в Україні, вона побудована і функціонує у певній відповідності до структури освіти розвинених країн світового співтовариства.

Національна система вищої освіти України включає в себе нормативно-правову базу, тобто низку законів, Постанов Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, Указів Президента України, наказів і розпоряджень Міністерства освіти і науки України.

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України "Про освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про вищу освіту" та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Якщо міжнародними договорами України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів. На цій нормативно-правовій базі держава проводить відповідну політику у сфері вищої освіти, яку визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів та Міністерство освіти і науки України. Ця політика ґрунтується на таких **основних принципах**:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- доступності вищої освіти і незалежності її здобуття від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою

для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

- державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;

- сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави, збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості. З цією метою у структурі управління вищою освітою створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження Міністерству освіти і науки, аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів, проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності, а також формує за поданням вищих навчальних закладів пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти.

Крім того, Агентство формує єдину базу даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти, проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти та формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та вищим навчальним закладам для їх обговорення та

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

належного реагування.

Персональний склад, повноваження та інші аспекти діяльності Агентства регулюються Законом «Про вищу освіту». Вибори членів Агентства відбулися 6 грудня 2018 р. Окрім забезпечення якості державна політика у сфері вищої освіти спрямована на створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, розвиток автономії ЗВО України, забезпечення їх наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та інтеграції з виробництвом, створення умов для реалізації випускниками ЗВО права на працю. Поряд із нормативно-правовою базою складовими системи вищої освіти України виступають органи управління різного рівня, ЗВО усіх форм власності, рівні та ступені вищої освіти, галузі знань і спеціальності, освітні та наукові програми, стандарти освітньої діяльності.

Управління у сфері вищої освіти здійснюється:

- Кабінетом Міністрів України;
- Міністерством освіти і науки;
- галузевими державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
- органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
- Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
- засновниками вищих навчальних закладів;
- органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
- Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у сфері вищої освіти, організовує розроблення, затверджує та забезпечує виконання загальнодержавних програм розвитку сфери вищої освіти, а також розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку вищої освіти, видає у межах своїх повноважень нормативно-правові акти з питань вищої освіти.

У свою чергу **Міністерство освіти і науки** виконує низку функцій, пов'язаних з оперативним управлінням системою вищої освіти України. Перш за все, воно розробляє стратегію та програми розвитку вищої освіти, бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, підготовки фахівців з вищою освітою, аналізує потреби вітчизняного ринку праці, вносить пропозиції щодо

обсягів і напрямів державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою, провадить аналітично-прогностичну діяльність у сфері вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфери, формує стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти, здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції.

Крім того, за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Міністерство формує перелік галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців. Згідно з Законом України «Про вищу освіту» перелік галузей скорочено до 27 і наразі їх затверджено Постановою Кабінету Міністрів України. Київський національний університет імені Тараса Шевченка здійснює підготовку фахівців за 23-ма галузями знань.

У межах своїх компетенцій Міністерство освіти і науки видає ліцензії на освітню діяльність вищим навчальним закладам різних рівнів акредитації, розробляє і затверджує стандарти вищої освіти та освітньої діяльності, формує пропозиції і розміщує державне замовлення на підготовку фахівців, сприяє їх працевлаштуванню, затверджує порядок визнання дипломів, отриманих у зарубіжних ЗВО, розробляє положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, на основі якого університети та інші ЗВО України здійснюють міжнародне співробітництво.

Окрім Міністерства освіти і науки управління вищою освітою здійснюють і інші органи у межах компетенцій, визначених законодавством. До них, перш за все відносяться **Науково-методична рада**, яка формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань, представників ЗВО усіх форм власності, наукових установ, Національної та галузевих національних академій наук, професійних асоціацій, міжнародних експертів. Вона за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію і методичні рекомендації щодо стандартів вищої освіти і освітньої діяльності. Поряд з Науково-методичною радою до органів управління вищою освітою належать органи місцевого самоврядування (департаменти, управління, відділи вищої освіти обласних, міських, районних державних адміністрацій), наукові, науково-методичні установи, що здійснюють наукові дослідження в інтересах вищої освіти і методичне керівництво освітнім процесом (науково-дослідні інститути НАНУ, Національна академія педагогічних наук України та галузевих

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

академії наук (НА- АНУ), департаменти (управління) міністерств, державних комітетів чи служб, що мають у своєму підпорядкуванні ЗВО (МВС, Міноборони, Міністерство агрополітики і продовольства, Мінохорони здоров'я тощо).

Державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади беруть участь у реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, професійної підготовки фахівців, у ліцензуванні освітньої діяльності, що провадиться вищими навчальними закладами, формують пропозиції і розміщують державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством, беруть участь у визначенні нормативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів. Вони також здійснюють розподіл випускників вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління у межах державного замовлення, аналізують якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління, безпосередньо або через уповноважений ними орган реалізують права та обов'язки засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління, здійснюють інші повноваження відповідно до законодавства.

Управління вищим духовним чи військовим навчальним закладом здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства.

На рівні університету або іншого ЗВО управління здійснюється засновником (засновниками), повноваження якого визначаються законами України, а також Статутом. Вищим керівним органом університету є Вчена рада.

Загалом мережа навчальних закладів освіти України охоплює всю її територію і складається з таких установ:

- дошкільних установ;
- загальноосвітніх шкіл трьох ступенів (початкової, основної та старшої);
- установ позашкільної освіти (будинки дитячої творчості, клуби за інтересами);
- професійно-технічних навчальних закладів (професійно-технічні училища, навчально-виробничі центри і комбінати, училища);
- вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації (університети, у тому числі зі статусом національних, академії, інститути, консерваторії).

Якщо на початку незалежності у 1990-1991 роках в Україні налічувався 891 ЗВО I – IV рівнів акредитації, то у 2017-2018 роках їх

кількість скоротилася до 661, головним чином за рахунок ЗВО I – II рівнів акредитації (зменшення з 742 до 372). Відповідно, зміни відбулися і у кількості студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації та різних форм власності. (Див. табл. 1., табл. 2.)

Таблиця 1.

Кількість ЗВО України
(на початок навчального року)

	Кількість закладів:		Кількість студентів у закладах:, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV Рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15	387	277	251,3	1438,0
2015/16	371	288	230,1	1375,2
2016/17¹	370	287	217,3	1369,4
2017/18¹	372	289	208,6	1330,0
2018/19¹	370	282	199,9	1322,3
2019/20¹	338	281	173,6	1266,1

Таблиця 2.

Кількість студентів та випускників ЗВО України

	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.		Кількість аспірантів	Кількість докторантів
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації		
2000	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011	105,1	314,5	96,7	529,8	34192	1631
2012	99,8	341,3	92,2	520,7	33640	1814
2013	93,9	348,0	91,2	485,1	31482	1831
2014²	69,5	291,6	79,1	405,4	27622	1759
2015²	63,2	259,9	73,4	374,0	28487	1821
2016²	60,6	253,2	68,0	318,7	25963	1792
2017²	59,1	264,4	61,2	359,9	24786	1646
2018²	53,5	256,8	55,5	357,4	22829	1145
2019²	47,1	250,1	50,2	333,6	25245	1113

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької і Луганської областей.

Станом на 1 вересня 2019 р. в Україні налічувалось 281 університетів, академій, інститутів, та 338 коледжів, технікумів, училищ, що мали статус закладів вищої освіти. Система вищої освіти України готує фахівців із 29 галузей знань і 121 спеціальності, що дозволяє задовольняти потреби всіх сфер суспільного життя країни. Вища освіта здобувається за кошти державного та місцевих бюджетів, а також за кошти фізичних і юридичних осіб за денною, вечірньою, заочною та екстернатною формами навчання. Вища освіта, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та перепідготовка науково-педагогічних кадрів забезпечують не лише фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, а й отримання громадянами України та інших держав відповідних освітніх та кваліфікаційних рівнів.

В Україні функціонують такі типи вищих навчальних закладів:

Університет – багатопрофільний ЗВО четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікацій широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинену інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та проводить культурно-просвітницьку діяльність, має широкі міжнародні зв'язки.

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Академія – ЗВО четвертого рівня акредитації, який здійснює освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікацій у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Інститут – ЗВО третього або четвертого рівнів акредитації чи структурний підрозділ університету, академії, який здійснює освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Коледж – ЗВО другого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього чи четвертого рівнів акредитації, який здійснює освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом ЗВО третього чи четвертого рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) чи за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Технікум (училище) – ЗВО першого рівня акредитації або структурний підрозділ ЗВО третього чи четвертого рівнів акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Державному ЗВО четвертого рівня акредитації відповідно до законодавства Указом Президента України може бути надано статус **національного та дослідницького**.

Указом Президента України від 25 листопада 1999 р. № 1496/99 «Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка» Київському національному університету імені Тараса Шевченка надано статус національного, а у 2009 р. – дослідницького.

Згідно закону «Про вищу освіту» статус дослідницького надається на конкурсних засадах національному університету, який забезпечує проривний розвиток держави у певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визначальні наукові здобутки. Цей статус надається терміном на сім років на основі низки критеріїв і відповідних міжнародних рейтингів.

Починаючи з 2006 р. в Україні проводиться рейтингування університетів «Топ-200 Україна». Цей проект став першим і залишається на сьогодні єдиним акредитованим Міжнародною Експертною Групою по Ранжуванню (IREG) академічним рейтингом в Україні, відмінною рисою якого є спроба порівняти між собою університети різних типів на основі застосування до них універсальної системи критеріїв.

В 2018 році лідером рейтингу «ТОП-200 України» став Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», що з суттєвим відривом від інших ЗВО України вийшов вперед за критерієм «Інноваційна діяльність університетів». Друге місце у рейтингу посів Київський національний університет імені Тараса Шевченка, який має найбільше бюджетне

фінансування науки – близько 85 млн грн, його випускники широко затребувані органами державної влади, університет входить до 500 кращих ЗВО світу за рейтингом QS і має найвищий рейтинг в Scopus серед університетів України.

ЗВО діють відповідно до законодавчої бази та до своїх статутів.

Створення, реорганізація та ліквідація ЗВО третього та четвертого рівнів акредитації державної форми власності здійснюється Кабінетом Міністрів України, інших - відповідними засновниками, приватних – власниками.

Структурні підрозділи ЗВО створюються відповідно до законодавства і можуть мати окремі права юридичної особи.

Основними структурними підрозділами ЗВО третього і четвертого рівнів акредитації є: кафедри, факультети, інститути, філії, бібліотека тощо.

Кафедра - базовий структурний підрозділ ЗВО (його філій, інститутів, факультетів), що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради ЗВО за умови, якщо до її складу входить не менше ніж п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з них мають науковий ступінь або вчене звання. Кафедра функціонує на основі статуту ЗВО та Положення про структурні підрозділи.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач, який обирається на цю посаду за конкурсом вченою радою ЗВО терміном на п'ять років (для національного ЗВО - терміном на сім років). Із завідувачем кафедри укладається відповідний контракт.

Факультет – основний організаційний, методичний і навчально-науковий структурний підрозділ ЗВО третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням ученої ради ЗВО за умови, якщо до його складу входить не менше ніж три кафедри і на ньому навчається не менше ніж 200 студентів денної (очної) форми навчання.

Інститут – навчально-науковий або науковий структурний підрозділ, який може створюватися в університетах та академіях з метою більш ефективної реалізації статутних завдань вищого навчального закладу. Навчально-науковий інститут об'єднує споріднені факультети, кафедри. Керівництво навчально-науковим інститутом здійснює директор інституту, який обирається на посаду за конкурсом на п'ять років.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Філія – відокремлений структурний підрозділ, що створюється з метою забезпечення потреб у фахівцях місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання.

ЗВО усіх рівнів і форм власності повинні мати бібліотеку. У їхньому складі можуть також бути підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, обчислювальні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, заклади культурно-побутового призначення й інші підрозділи, діяльність яких не заборонена чинним законодавством. ЗВО третього і четвертого рівнів акредитації можуть також мати аспірантуру, докторантуру, науково-дослідні установи (науково-дослідні частини).

ЗВО може створювати такі навчальні підрозділи як курси, факультети суміжних і додаткових професій та інші підрозділи, що надають платні освітні послуги.

ЗВО має право створювати у своєму складі заклади післядипломної освіти, які на базі вищої освіти у визначені терміни готують фахівців з нових перспективних напрямів економіки, науки і техніки, інших сфер суспільного життя.

Безпосереднє управління діяльністю ЗВО здійснює його керівник - **ректор** (президент), **начальник**, **директор** тощо.

Залежно від рівня реалізованих освітньо-професійних програм в Україні законодавчо визначено статус навчального закладу за **чотирма рівнями акредитації**:

1) вищий навчальний заклад першого рівня акредитації (технікум, училище, вище професійно-технічне училище): готує фахівців зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста;

2) вищий навчальний заклад другого рівня акредитації (коледж): готує фахівців зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра;

3) вищий навчальний заклад третього рівня акредитації (інститут, академія, університет): готує фахівців зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та спеціаліста;

4) вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації (університет, академія): готує фахівців зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста і магістра.

Рівень акредитації навчального закладу встановлює Міністерство освіти і науки України за результатами акредитації, яку проводить Державна акредитаційна комісія України (ДАК).

ДАК України ухвалює рішення з питань ліцензування та акредитації ЗВО, напрямів підготовки і спеціальностей.

Ліцензування – процедура визнання державою спроможності ЗВО розпочати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Ліцензований напрям – напрям, за яким ЗВО певного типу визнаний спроможним здійснювати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Ліцензована спеціальність – спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, за якою ЗВО певного типу визнаний спроможним здійснювати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Ліцензія видається Міністерством освіти і науки України.

Акредитація – процедура державного визнання ЗВО певного типу права здійснювати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, навчального, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Акредитація ЗВО проводиться за спеціальностями.

Акредитована спеціальність – це державне визнання ЗВО певного типу відповідності рівня підготовки (перепідготовки) фахівців із цієї спеціальності державним вимогам. Акредитація спеціальності проводиться після закінчення терміну навчання фахівців у ЗВО (як правило після випуску бакалаврів).

Акредитація ЗВО – це державне визнання його статусу (рівня акредитації).

Рішення про акредитацію ухвалює ДАК. При позитивному рішенні ЗВО отримує сертифікат, терміном на п'ять років (10 для національного ЗВО).

Рівень акредитації – рівень спроможності ЗВО певного типу здійснювати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Така система гарантує людині вільний вибір, дає можливість отримати освіту відповідно до розумових і професійних здібностей. Згідно із Законом України «Про освіту» громадяни України мають право отримувати освіту за різними формами навчання: очною, вечірньою, заочною або екстернатною. З розвитком інформаційних технологій успішно розвивається й удосконалюється дистанційна форма навчання.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

В Україні для всіх громадян незалежно від національності, статі, соціального походження, віросповідання, місця проживання забезпечено рівний доступ до якісної вищої освіти.

Вступ до вищих навчальних закладів здійснюється на конкурсній основі, відповідно до здібностей, незалежно від форм власності ЗВО та джерел оплати за навчання. Порядок вступу регламентується Правилами прийому, які щорічно розробляються приймальною комісією ЗВО і затверджуються відповідним наказом Міністерством освіти і науки України. Умови вступу є обов'язковими для усіх ЗВО України, незалежно від форм власності та підпорядкування, акредитованих за I-IV рівнями, або таких, що отримали ліцензію на право надання освітніх послуг з підготовки фахівців за напрямками та спеціальностями.

Усі питання, пов'язані зі вступом до ЗВО вирішуються приймальною комісією.

На навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра приймаються особи з повною загальною середньою освітою.

На навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста приймаються особи, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра.

На навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра приймаються особи, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра або спеціаліста. Прийом на підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра на основі здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста здійснюється за кошти фізичних (юридичних) осіб.

Згідно Правил прийому вищі навчальні заклади здійснюють також прийом студентів на старші курси у порядку переведення та поновлення в межах вакантних місць ліцензійного обсягу відповідно до Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих навчальних закладів освіти. Перевищення ліцензійного обсягу допускається лише у разі поновлення осіб, які повертаються після академічної відпустки.

Інститути післядипломної освіти, які функціонують як структурні підрозділи ЗВО, проводять набір на контрактній основі на перепідготовку для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста без відриву від виробництва осіб, що здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра, спеціаліста, магістра.

Фінансування підготовки фахівців у ЗВО України здійснюється:

- за рахунок видатків державного та місцевих бюджетів – за державним замовленням;

- за рахунок державних цільових пільгових довгострокових кредитів;
- за рахунок коштів фізичних, юридичних осіб.

Громадяни України мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше.

Громадянин України має право безоплатно здобувати вищу освіту за другим напрямом (спеціальністю) у державних та комунальних вищих навчальних закладах, якщо він за станом здоров'я втратив можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується висновками медико-соціальної експертної комісії.

Кількість місць для прийому на перший курс за державним замовленням і кількість місць, що фінансуються з державного бюджету за напрямами підготовки (спеціальностями), для кожного вищого навчального закладу визначає Міністерство освіти і науки України.

Вступні випробування проводяться у формі письмового або усного іспиту, співбесіди, тестування, прослуховування, перегляду або в іншій формі, які обумовлені вищим навчальним закладом, його специфікою.

Приймальна комісія Закладу вищої освіти допускає до участі у конкурсному відборі для вступу на навчання вступників на основі повної загальної середньої освіти, які подають сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання (або їх копії) з відповідних загальноосвітніх предметів, визначених Переліком конкурсних предметів сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання (вступних екзаменів, творчих конкурсів) Правилами прийому визначаються профільні загальноосвітні предмети, мінімальна кількість балів сертифіката з профільних загальноосвітніх предметів, з якими вступник допускається до участі у конкурсному відборі для зарахування на навчання. Вступник допускається до участі у конкурсному відборі для зарахування на навчання, якщо кількість балів із непрофільних загальноосвітніх предметів складає, як правило не менше 124 (кількість балів із профільних загальноосвітніх предметів встановлює Приймальна комісія).

Для конкурсного відбору осіб, які на основі повної загальної середньої освіти вступають для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, конкурсний бал обчислюється шляхом додавання балів сертифіката з конкурсних предметів (вступних екзаменів, творчих конкурсів), середнього бала документа (додатка до документа) про повну загальну середню освіту та додаткових балів, передбачених

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Умовами прийому до закладів вищої освіти України. При цьому середній бал документа про повну загальну середню освіту обчислюється за 12-бальною шкалою з округленням до десятих частин бала і переводиться у 200-бальну шкалу за таблицею відповідності. Оцінки з документа про повну загальну середню освіту, які виставлені за 5-бальною шкалою, враховуються таким чином: «3» відповідає «6», «4» відповідає «9», «5» відповідає «12». При використанні інших шкал оцінювання порядок перерахунку визначає Приймальна комісія.

Результати вступних екзаменів та творчих конкурсів для вступників, які вступають на основі повної загальної середньої освіти, оцінюються за шкалою від 100 до 200 балів.

Результати творчого конкурсу оцінюються за 200-бальною шкалою окремо за кожний етап творчого конкурсу, яких не може бути більше, ніж три.

Програми творчих конкурсів розробляються і затверджуються не пізніше ніж за чотири місяці до початку прийому документів. Не допускається введення до творчих конкурсів завдань, що виходять за межі зазначених програм.

Порядок прийому на навчання до ЗВО за освітньо-кваліфікаційними рівнями магістр визначається Положенням про прийом на навчання за другим освітньо-кваліфікаційним рівнем ступеня магістра.

Конкурсний відбір осіб на навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнем магістра здійснюється атестаційними комісіями факультетів/інститутів. Рейтинг особи, яка бере участь у конкурсному відборі, визначається її конкурсною оцінкою, отриманою на вступних іспитах.

Після завершення конкурсних випробувань Приймальна комісія на своєму засіданні приймає рішення про зарахування абітурієнта на навчання за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем та спеціальністю на бюджетній і контрактній формах згідно рейтингу. Рішення приймальної комісії оформлюються відповідним наказом керівника ЗВО (ректора, директора) про зарахування на навчання.

3.2. Рівні, ступені, стандарти системи вищої освіти і напрями її реформування

Органічними складовими системи вищої освіти України виступають освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні, наукові ступені та стандарти.

Визнання кваліфікації фахівця з вищою освітою визначається за допомогою двох понять: кваліфікація та спеціальність.

Кваліфікація фахівця з вищою освітою визначається як здатність особи виконувати завдання й обов'язки відповідної роботи та вимагає певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Спеціальність - категорія, що характеризує:

- у сфері освіти - спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через об'єкт діяльності фахівця і відображає, насамперед, вид його діяльності та сферу застосування його праці);
- у сфері праці - особливості спрямованості і специфіку робіт в межах професії (зміст завдань професійної діяльності).

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про освіту» та ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами.

Освітній рівень вищої освіти - характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню. В Україні встановлені такі освітні рівні вищої освіти:

Неповна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.

Базова вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

Повна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста або магістра.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь і навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Освітньо-професійна програма – державний нормативний документ, який визначає зміст і термін навчання, передбачає відповідні форми контролю та державної атестації фахівця з даної спеціальності певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Нормативний термін навчання - це встановлений освітньо-професійною програмою термін викладання змісту освітньо-професійної програми для очної форми навчання.

В Україні підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно-орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-

інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових систем утворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Молодший бакалавр - це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра та бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300-360 кредитів ЄКТС.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з вищим навчальним закладом. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у вищому навчальному закладі.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та

опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів здійснюється шляхом атестації.

Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, може здійснюватися у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії та доктора наук, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації або опублікованої монографії.

Особі, яка успішно виконала відповідну програму та пройшла атестацію видається документ про вищу освіту у виді диплома молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук. У дипломі зазначається назва ЗВО, який видав документ та кваліфікація (спеціальність, спеціалізація). Невід'ємною частиною диплома є додаток європейського зразка, у якому міститься інформація про результати навчання (назва дисциплін, отримані оцінки, кількість кредитів ЄКТС). Інформація про видані ЗВО дипломи вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), доступ до яких є відкритим (окрім військових ЗВО).

Поряд із рівнями і ступенями складовими системи вищої освіти

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

України виступають стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти.

Стандарт освітньої діяльності – це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу.

Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності та є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук.

Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються Міністерством освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- перелік компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форми атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад у межах ліцензованої спеціальності

може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається вищим навчальним закладом.

Структурним елементом системи вищої освіти в Україні виступає також післядипломна освіта.

Післядипломна освіта - спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і містить:

- перепідготовки – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання й обов'язки, які мають особливості, у межах спеціальності;
- розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання й обов'язки в межах спеціальності;
- стажування – набуття особою досвіду виконання завдань й обов'язків певної спеціальності.

Особа, яка успішно пройшла перепідготовку й державну атестацію, отримує відповідний документ про вищу освіту.

Особа, яка пройшла стажування або спеціалізацію чи розширила профіль (підвищила кваліфікацію), отримує відповідний документ про післядипломну освіту.

Закон «Про вищу освіту» створює основу для подальшого реформування і розвитку всієї системи вищої освіти в Україні з метою підвищення її якості, адаптації до принципів і правил Болонського процесу і, в кінцевому рахунку, посилення конкурентних позицій на міжнародному ринку освітніх послуг. У Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. зазначено, що «метою реформування є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір».

Приєднання України до Болонського процесу визначило вектор реформування вищої освіти в напрямку інтеграції української системи вищої освіти в загальноєвропейську. Однак, незважаючи на окремі зрушення в цьому напрямку, кардинальних змін у галузі не відбулося.

Основною проблемою реформ у галузі вищої освіти, на думку

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

фахівців, є те, що університети усе ще залишаються елементами жорстко регламентованої, ієрархічної та централізованої системи, в якій відповідальність за кінцевий освітній результат розпорошена між багатьма державними інституціями (внаслідок чого за якість освіти ніхто не несе відповідальності, за винятком випадків, коли потрібно знайти «стрілочника»), а влада – як центральна, так і місцева – і далі має всі можливості втручатись у внутрішньо університетське життя і з «цінними порадами», і з адміністративними примхами.

Основним завданням реформи системи вищої освіти є надання вищим навчальним закладам реальної автономії, яку вже давно практикують провідні університети Європи, і яка є засобом для поліпшення якості навчання, запровадження змагальності вищих навчальних закладів та їхньої відповідальності за результати своєї роботи. Про необхідність надання вищим навчальним закладам реальної автономії йдеться в усіх без винятку програмних документах щодо реформування вищої освіти, які були ухвалені за роки незалежності України.

Слід також зазначити, що вища освіта за своєю природою є інноваційною галуззю, яка потребує розмаїття поглядів і підходів до проведення наукових досліджень, викладання та управління. Саме тому, автономія ЗВО є центральною проблемою реформування всієї системи вищої освіти. Від результату розв'язання проблеми надання автономії університетами залежить, без перебільшення, також розв'язання майже всіх інших проблем вищої освіти України.

Виходячи з вищевикладеного, можна сформулювати такі висновки і пропозиції щодо основних засад реформування системи вищої освіти в Україні:

1. Необхідно змінити імперативний метод регулювання суспільних відносин у галузі вищої освіти, тобто метод централізованого регулювання, що був домінуючим у колишньому Радянському Союзі на диспозитивний, тобто метод реальної автономії, координації, децентралізованого регулювання, що означає юридичну рівність сторін (учасників суспільних відносин) і передбачає свободу вибору вищими навчальними закладами стратегії і тактики своєї статутної діяльності, здійснення ними управління на засадах незалежності та самоврядування, вільне укладання угод з будь-якими фізичними та юридичними особами, тощо.

Тобто державі необхідно відійти від прямого централізованого регулювання діяльності ЗВО, встановивши лише правові, організаційні, фінансові та інші засади здійснення освітньої діяльності в Україні. Всі

інші питання управління галуззю вищої освіти та конкретними вищими навчальними закладами потрібно здійснювати шляхом рекомендацій, формування різних стимулів (в тому числі податкових знижок чи пільг), через поширення достовірної та об'єктивної інформації про ЗВО, ознайомлення громадян (абітурієнтів та їхніх батьків) з реальними вимогами та потребами ринку праці, тощо. Крім того, одним із таких «ринкових» методів управління галуззю вищої освіти та реальним засобом підвищення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів міг би стати об'єктивний і справедливий конкурс на розміщення державного замовлення на підготовку фахівців.

2. Необхідно змінити державне управління в галузі вищої освіти на державно-громадське, що передбачає передачу частини повноважень профільного міністерства до громадських самоврядних утворень. На першому етапі може йтися про формування Державної акредитаційної комісії на паритетних засадах – із представників держави, ЗВО та роботодавців.

До системних проблем вищої освіти в Україні можна віднести:

- структурна невідповідність кількості вищих навчальних закладів у нашій державі до кількості випускників середньої школи;
- все зростаюча кількість українських абітурієнтів, які, в силу різних причин, вступають до закордонних вищих навчальних закладів, зокрема до ЗВО країн Східної Європи. Так, згідно офіційних статистичних даних Республіки Польща за останні шість років майже 6 тис. українських громадян обрали місцем свого навчання саме польські ЗВО;
- відчутне скорочення числа студентів платної форми навчання у більшості українських ЗВО, що свідчить про зниження, внаслідок кризових явищ, платоспроможності громадян нашої держави;
- збільшення розриву між знаннями, отриманими у вищому навчальному закладі і спроможністю їх практичного застосування за професійним спрямуванням. Асиметрія між освітніми послугами і розвитком національного ринку праці і його потребами стає джерелом соціальної напруги, призводить до зростання кількості безробітних – випускників ЗВО України;
- нераціональна структура підготовки фахівців, що мають вищу освіту. Вищі навчальні заклади, особливо недержавні, продовжують проводити політику щодо отримання ліцензій на право збільшення підготовки за спеціальностями, що користуються попитом у сфері бізнесу: менеджмент, маркетинг,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

банківська справа, економіка підприємства, фінанси, юриспруденція, міжнародні відносини, міжнародне право;

- розпорошеність управління та підпорядкування системи ЗВО різним відомчим установам. Так, незважаючи на зусилля Міносвіти і науки України створити єдину систему управління ЗВО I – IV рівня акредитації, яка би підпорядковувалася згаданому міністерству і на сьогодні низка вищих навчальних закладів продовжує залишатися у структурі різноманітних міністерств, відомств, державних комітетів. Така розпорошеність призводить до неузгодженості навчальних і робочих навчальних програм, низької якості (у силу різних причин) надання освітніх послуг та їх невідповідності загальнодержавним стандартам та вимогам щодо якості вищої освіти;

- проблемними є питання щодо підготовки фахівців та підвищення їх кваліфікації у сфері освіти, вікова структура педагогічних кадрів. Рівень забезпечення вищих навчальних закладів кваліфікованими педагогічними кадрами (кандидатами та докторами наук) становить біля 55% від потреби. З них приблизно 28,9% це працівники перед пенсійного та пенсійного віку;

- відсутня системна, практична взаємодія роботодавців із закладами вищої освіти, що обмежує можливість випускників щодо їх працевлаштування та ускладнює орієнтацію системи ЗВО на підготовку фахівців з вищою освітою відповідно до реальних вимог ринку праці;

- слабка розвинута практика цільової підготовки фахівців з вищою освітою на замовлення та за рахунок роботодавців. Низька інвестиційна активність роботодавців щодо фінансування підготовки молодих кадрів у поєднанні з такими негативними факторами як падіння доходів домогосподарств, ускладнення процедури доступу до кредитів на потреби навчання – гальмують розвиток системи вищої освіти, знижують її конкурентоспроможність тощо.

Поряд з вищезазначеними проблемами, слід наголосити на наступних:

- вища освіта у цілому і досі не здійснила перехід до нового, якісного змісту освіти, її зорієнтованості на використання і формування потенціалу «людського капіталу» як основи для економічного зростання на основі мультиплікативного ефекту від застосування інноваційних підходів, вмінь, знань та навичок фахівця. Відповідно, у більшості ЗВО України навчання продовжується на основі програм, навчальних планів і методів

навчання, що не у повній мірі відповідають потребам «економіки знань», її зорієнтованості на інноваційність і динамічний розвиток національного і міжнародного ринку праці.

Відповідно до вимог, які постають перед Україною на сучасному етапі розвитку та інновацій у Європейський і світовий простір, система вищої освіти України має бути кардинально реформована. Пріоритетними напрямками такого реформування мають стати:

- розширення автономії ЗВО, у тому числі – у сфері формування та використання їх власної фінансової бази;
- реформування мережі ЗВО шляхом їх укрупнення та створення університетів регіонального типу (із посиленням тісної взаємодії ЗВО з роботодавцями);
- ліквідації відомчого розпорощення (підпорядкування) ЗВО, що позитивно позначиться на усуненні дублювання функцій щодо підготовки фахівців, сприятиме раціональному використанню державних коштів на потреби фінансування вищої освіти;
- стимулювання активізації інтеграційних процесів в системі освіти через створення навчальних та навчально-науково-виробничих освітніх комплексів. Перспективним у цьому напрямі є створення дослідницьких університетів із розширенням інтеграційних процесів між ЗВО та науковими установами системи національної академії наук України (про перспективність такої інтеграції говорить той факт, що у США понад 60% фундаментальних досліджень виконується у науково-дослідних центрах та лабораторіях університетів);
- забезпечення ЗВО комп'ютерною технікою, ліцензійними програмними продуктами та телекомунікаційним обладнанням мережі центрів дистанційного навчання ЗВО, тощо.

В цілому, слід зазначити, що реформування системи вищої освіти в Україні має відбуватись у напрямку її демократизації, дотримання права кожного університету формувати свою філософію освітянського процесу у руслі загально-цивілізаційного вибору суспільного розвитку. Такий підхід позитивно вплине на підвищення ефективності функціонування системи вищої освіти та її якість, сформує підґрунтя для практичної реалізації завдань кардинальної модернізації національної економіки України у XXI столітті.

Новий Закон «Про вищу освіту» якраз і має на меті адаптувати національну систему вищої освіти до світових і європейських стандартів, врахувати у максимально можливому обсязі вимоги глобалізації і науково-технологічної революції.

Ним передбачено чітке розмежування повноважень між трьома

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

рівнями управління системою вищої освіти нашої держави: органами державного управління, державними установами, що забезпечують якість вищої освіти і науки, власне вищими навчальними закладами. У центрі системи вищої освіти України має бути майбутній випускник – креативна особистість, здатна до критичного мислення і свідомого вибору. Вищі навчальні заклади, згідно нового Закону, повинні мати академічну, фінансову та кадрову автономність, а оцінювання і забезпечення якості вищої освіти повинні здійснювати незалежні агенції.

З цією метою законом передбачено започаткування Національної агенції з якості вищої освіти як незалежного, постійно діючого колегіального органу, відповідального за оцінювання і забезпечення якості підготовки людського капіталу в країні. Незалежність даного агентства також забезпечується через механізм його формування. Зокрема, до складу агентства включено обраних представників усіх зацікавлених сторін системи вищої освіти, а саме: вищих навчальних закладів, академій наук, роботодавців, студентів та органів державної влади.

Однією з базових засад закону є встановлення взаємозв'язку ступеневої освіти України з Європейською кредитно-трансферною накопичувальною системою – ЄКТС та Національною рамкою кваліфікацій. Це дозволить, з одного боку, розпізнавати освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти на європейському просторі освіти, а з другого – чітко розуміти їх на ринку праці України (особливо рівень бакалавра).

Усі ці заходи у комплексі створюють надійну законодавчу базу для подальшого реформування і розвитку системи вищої освіти України, її інтеграції у світовий і європейський освітній простір, підвищення міжнародної конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

3.3. Інтернаціоналізація системи вищої освіти України і форми її реалізації

Інтернаціоналізація вищої освіти є визначальною тенденцією її розвитку, вона знаходить свій прояв в участі національних університетів у міжнародних проектах, програмах, рейтингах, у створенні нових та удосконаленні існуючих навчальних програм англійською та іншими іноземними мовами, впровадженні подвійного і спільного дипломування, лібералізації процедури прийому на навчання іноземних студентів, аспірантів, докторантів, участі викладачів, науково-педагогічних працівників у міжнародних програмах академічних обмінів, розширенні мережі зарубіжних партнерів. При цьому, найважливішою, пріоритетною складовою інтернаціоналізації процесу отримання вищої освіти у сучасному світі, включаючи Україну, є забезпечення якості освіти. У Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) Міністерською конференцією у Єревані (Вірменія) у 2015 році ухвалені Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area - ESG).

Завданнями, цілями та принципами цього простору є:

- визначення спільних орієнтирів для систем забезпечення якості;
- забезпечення і покращення якості освіти;
- підтримка взаємовизнання і мобільності;
- встановлення спільних рамок ESG;
- підвищення культури якості і залучення стейкхолдерів.

Основна відповідальність за забезпечення якості освіти покладена на ЗВО, які реалізують як внутрішню, так і зовнішню складові цієї системи. ESG структурно поділяються на **три частини** і включають:

- внутрішнє забезпечення якості (10 стандартів);
- зовнішнє забезпечення якості (7 стандартів);
- агентства забезпечення якості (7 стандартів).

Політика забезпечення якості освіти відображає зв'язок між навчанням, викладанням та науково-дослідною роботою. Ця політика у Європейському просторі вищої освіти має стати частиною стратегічного менеджменту ЗВО із залученням внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.

Європейський простір вищої освіти у процесі свого становлення та розвитку пройшов ряд етапів:

- Велика хартія університетів (Болонья, 1988 р.);
- Спільна декларація «Про гармонізацію архітектури

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Європейської системи вищої освіти» (Париж, 1998 р.);

- Спільна декларація Міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонья, 1999 р.);

- Комюніке зустрічі європейських міністрів освіти (Прага, 2001 р.);

- Комюніке конференції європейських міністрів освіти «Створення зони вищої освіти Європи» (Берлін, 2003 р.);

- Комюніке конференції європейських міністрів освіти «Загальноєвропейський простір освіти - досягнення мети» (Берген, 2005 р.) та «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» (Лондон, 2007 р.);

- Комюніке конференції європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту «Болонський процес 2020 - простір європейської вищої освіти у новому десятиріччі (Лувен-ла-Нев, 2009 р.);

- Декларація про створення Європейського простору вищої освіти (Будапешт-Відень, 2010 р.);

- Єреванське комюніке «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти» (Єреван, 2015 р.);

- Саміт міністрів Європейського простору вищої освіти (Париж, 2018 р.).

До цього простору входить 47 країн, що приєдналися до Болонського процесу, а також вісім консультативних членів, зокрема Європейська комісія, Європейський союз студентів, Європейська асоціація університетів, Освітній Інтернаціонал, Рада Європи, Бізнес-Європа, Європейська асоціація закладів освіти та Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти.

За своїм статусом ЄПВО є міждержавною структурою співробітництва, яка офіційно заснована на Конференції міністрів країн-учасниць Болонського процесу, що відбулася в Будапешті і Відні у березні 2010 року. Болонський процес було започатковано і підтримано на Конференції міністрів відповідальних за вищу освіту у Франції, Німеччині, Італії та Сполученому Королівстві у Болоньї в червні 1999 року.

Метою ЄПВО є розвиток вищої освіти, який полягає у тому, що він:

- ґрунтується на академічній свободі, інституційній автономії та участі студентів і викладачів в управлінні вищою освітою;

- сприяє якості, економічній привабливості та соціальній згуртованості;

- заохочує студентів і викладачів вільно переміщатися (бути мобільними);

- сприяє розвитку соціального виміру вищої освіти;
- сприяє працевлаштуванню випускників і навчанню впродовжжиття;
- вбачає в студентах і співробітниках активних членів академічної спільноти;
- є відкритим і співпрацює з вищою освітою в інших частинах світу.

ЄПВО координує структурні реформи між урядами, а саме:

- Запровадження системи зрозумілих і порівнянних ступенів (трициклова система бакалавра, магістра та доктора філософії (PhD));
- Забезпечення прозорості щодо змісту навчання за допомогою кредитів Європейської системи трансферу і накопичення кредитів (ЄКТС) і Додатка до диплома;
- Визнання кваліфікацій (ступенів і періодів навчання);
- Створення загального європейського розуміння забезпечення якості;
- Запровадження Рамки кваліфікацій вищої освіти ЄПВО.

Законодавчі зміни вводяться урядами у світлі домовленостей, досягнутих в рамках ЄПВО. Ступінь запровадження і, таким чином, пільги для студентів, співробітників та установ є різними в кожній окремо взятій країні-учасниці Болонського процесу.

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції мають право на членство в ЄПВО за умови, що вони в той же час заявляють про свою готовність продовжувати і реалізовувати цілі Болонського процесу в своїх системах вищої освіти. Їх заяви мають містити інформацію про те, як вони будуть запроваджувати положення і цілі декларації.

Дієвим інструментом оцінки якості вищої освіти є рейтингування ЗВО за певними параметрами як на національному, так і на міжнародному або світовому рівнях.

Серед світових рейтингів найавторитетнішими є «QS», «Times», «Webometrics», «Шанхайський рейтинг наукових університетів», вітчизняні рейтинги представляють «Компас», «Національна система рейтингового оцінювання ЗВО» (рейтинг МОН), рейтинг ЮНЕСКО «ТОП-200. Україна».

Рейтинг компанії «Quacquarelli Symonds» («QS») є одним з найавторитетніших.

Уперше він був опублікований у 2004 р. і до 2010 р. перебував у партнерстві з «Times» та виходив під назвою «Times Higher Education» – «QS World University Rankings». З 2011 р. «QS» і «Times» – функціонують як два незалежних рейтинги. Їх метою і завданням є

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

оцінка різ- них аспектів роботи університетів, зокрема таких як якість наукових досліджень, кар'єрний потенціал випускників, міжнародна орієнтація, якість викладання. Рейтинг оцінює 3000 університетів і відповідно до результатів публікує 700 найкращих.

Рейтинг «Times» є спільним проектом авторитетного британського видання «Times Higher Education» і дослідницької компанії «Thomson Reuters». Їх співпраця розпочалася з 2009 р., за мету було поставлено створити нову рейтингову систему, яка б відповідала сучасним запитам галузі вищої освіти. Оприлюднений перелік зазвичай включає 400 найкращих ЗВО світу.

«Webometrics» – рейтинг інтернет-присутності складається іспанською компанією «Cybermetrics Lab» і з 2004 р. публікується двічі на рік: у січні та червні. Особливістю його є прагнення дослідниками оцінити інформаційне наповнення та «помітність» університетських сайтів. Опублікований перелік включає понад 20 тис. закладів – практично всі університети світу.

Таблиця 3.

Критерії та джерела оцінювання (QS та Times)

Рейтинг Чинники оцінювання	QS	Times
Джерело	Статистична інформація, соціологічні дані	Соціологічні дані; інформація надана університетами
Критерії	40 % – репутація ЗВО серед представників академічної спільноти; 10 % – репутація серед роботодавців; 20 % – цитованість праць викладачів; 20 % – співвідношення викладачів і студентів; 5 % – кількість іноземних студентів; 5 % – кількість іноземних викладачів	30 % підсумкового балу – якість викладання; 30 % – дослідницька діяльність; 30 % – цитованість праць викладачів; 2,5 % – трансфер технологій; 7,5 % – міжнародна взаємодія

«Шанхайський рейтинг наукових університетів» розроблено фахівцями Інституту вищої освіти Шанхайського університету, публікується щорічно, починаючи з 2003 р. Початковою метою складання рейтингу було оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів на світовому рівні. Після оприлюднення цей рейтинг отримав безліч схвальних відгуків і наразі вважається одним із найбільш авторитетних світових рейтингів вищих навчальних закладів.

Вищенаведеними дослідницькими центрами обираються різні критерії та джерела оцінювання (див. табл. 3, табл. 4.).

Таблиця 4.

**Критерії та джерела оцінювання
(Webometrics та Шанхайський рейтинг)**

Рейтинг Чинники оцінювання	Webometrics	Шанхайський рейтинг
Джерело	Інтернет-ресурси ЗВО	Показники наукової діяльності (кількість публікацій і цитувань)
Критерії	50 % – оцінка зовнішніх посилань на ресурс; 30 % – наукові публікації в Google Scholar + Scimago; 10 % – розмір сайту; 10 % – кількість розміщених на сайті текстових документів (файли у форматі pdf, doc, docx, ppt+ppt sound ps)	10% – кількість випускників, які отримували Нобелівську премію або інші престижні премії; 20 % – цитування в провідних наукових журналах; 20 % – кількість Нобелівських лауреатів і нагороджених медаллю Філдза серед викладачів; 20 % – статті в журналі «Наука та природа»; 20 % – кількість посилань на статті в інших наукових роботах (підррахунок за SCIE, SSCI та ANCI); 10 % – оцінка академічної роботи по відношенню до розміру установи

Необхідно наголосити, що жоден із зазначених світових рейтингів не є універсальним і таким, що у повному обсязі віддзеркалює рівень

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

якості освіти. Серед національних найбільш поширеними є рейтинг МОН України, «Компас» та Топ-200 Україна, джерела оцінювання та обрані критерії яких наведено у таблиці.

Таблиця 5.

Джерела оцінювання та критерії вищезазначених рейтингів

Рейтинг Чинники оцінювання	«Компас»	Рейтинг МОН	Топ-200 України
Джерело	Соціологічні дані	Статистичні дані, експертні оцінки	Статистичні дані, експертні оцінки
Критерії	31 % – визначення найкращого ЗВО роботодавця ми з усієї України; 29 % – кадрові вподобання провідних українських компаній; 30 % – масштаби співпраці між ЗВО та роботодавцями; 10 % – задоволеність випускниками отриманою ними освітою та можливістю застосування її у трудовій діяльності	20 % – міжнародна активність; 21 % – якість контингенту студентів; 19 % – якість науково-педагогічного персоналу; 20 % – якість науково-дослідної та науково-технічної діяльності; 20 % – ресурсне забезпечення	50 % – якість викладацького складу; 30 % – якість навчання; 20 % – міжнародне визнання

Рейтинг Міністерства освіти і науки, оцінки якості освіти в рамках проекту «Національна система рейтингового оцінювання ЗВО» упроваджені з 2011 р. та проводить ранжування вищих навчальних закладів, оцінюючи їх діяльність протягом попереднього навчального року. Координаторами виступають Міністерство освіти і науки України та Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Метою є оцінювання діяльності вищих навчальних закладів на основі методики, що стимулює підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти, участь вищих навчальних закладів в основних міжнародних

рейтингах кращих університетів.

Джерелом оцінювання якості освіти є соціологічні та статистичні дані, експертні оцінки, думка і позиція роботодавців, задоволеність випускниками отриманою професійною освітою. Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна» публікується щорічно з 2007 року, засновником і координатором виступає Європейський центр із вищої освіти ЮНЕСКО, рейтинг «Компас» публікується з 2008 року, а рейтинг МОН України з 2011 року у рамках проекту «Національна система рейтингового оцінювання ЗВО». Цей рейтинг існував до 2015 року, а на сьогодні інформаційним освітнім ресурсом «Освіта» складається консолідований рейтинг ЗВО України. У якості вихідних даних використовуються показники національного рейтингу «Топ-200 Україна» та міжнародних рейтингів «Scopus» і «Вебометрикс».

Консолідований рейтинг перших двадцяти ЗВО України у 2023 році виглядав наступним чином.

Таблиця 6.

Консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України

Назва навчального закладу	Місце у загальному рейтингу	Топ-200 Україна	Бал НМТ на контракт	Scopus	Підсумковий бал
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1	2	2	1	5
Львівський національний університет імені Івана Франка	2	5	4	3	12
Національний університет «Львівська політехніка»	3-4	4	3	8	15
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	3-4	1	9	5	15
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна	5	3	23	2	28
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	6	10	13	6	29
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	7	11	10	10	31

Продовження Таблиця 6.

Консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України

Назва навчального закладу	Місце у загальному	Топ-200 Україна	Бал НМТ на контракт	Scopus	Підсумковий бал
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова	8	13	24	4	41
Національний університет «Києво-Могилянська академія»	9	15	5	26	46
Ужгородський національний університет	10	16	16	18	50
Національний університет біоресурсів і природокористування України	11	8	31	21	60
Національний медичний університет імені О.О.Богомольця	12	27	19	15	61
Національний авіаційний університет	13	14	11	37	62
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	14-15	17	33	14	64
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	14-15	26	29	9	64
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	16	12	27	29	68
Волинський національний університет імені Лесі Українки	17	24	20	30	74
Західноукраїнський національний університет	18	21	18	41	80
Донецький національний університет імені Василя Стуса	19	28	30	25	83
Сумський державний університет	20	6	77	7	90

Передумовами виникнення рейтингів є:

- диференціація між елітарним та масовим університетом на межі XIX-XX ст.;
- створення системи класифікації університетів (Класифікація Карнегі, 1973 р.), подальші редакції класифікації у 1976, 1987, 1994, 2000, 2005 роках;
- становлення систем оцінювання якості освіти.

Рейтингове оцінювання якості освіти має на меті сприяти модернізації та гнучкості освітянської сфери, стимулювати конкуренцію та кооперацію, співробітництво між різними типами освітніх закладів, надання порівняльної інформації про статус закладів вищої освіти, забезпечення права людини на працевлаштування за рахунок покращення якості освіти.

Однією із форм прояву інтернаціоналізаційних процесів у сфері освіти в Європейському просторі вищої освіти, включаючи Україну, є **академічна мобільність**, яка надає можливість студентам, аспірантам і викладачам брати участь у різноманітних навчальних, навчально-дослідницьких програмах, як це передбачено Болонською декларацією. Академічна мобільність підтверджена дев'ятою Конференцією міністрів, які відповідають за вищу освіту у країнах Європейського освітнього простору, що відбулася у м. Єреван (Вірменія) у травні 2015 року. За місцем реалізації академічна мобільність поділяється на внутрішню і міжнародну, право на яку реалізується у ЗВО інших країн. **Академічна мобільність студента** - це можливість «перемішуватися» з одного ЗВО до іншого, національного чи зарубіжного, з метою отримання додаткових можливостей поглиблення своїх знань, умінь, накопичених кредитів та отримання доступу до визнаних освітніх і наукових центрів.

Основними видами академічної мобільності є ступенева та кредитна. Ступенева - це навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів.

Програми ступеневої мобільності передбачають навчання в не менше, ніж двох ЗВО з отриманням ступеня магістра (для магістерських програм), або PhD (для докторських програм).

Тривалість навчання складає 1/1,5/2 роки для магістерських програм і 3 роки для докторських програм.

В результаті навчання студенти отримують спільний, двосторонній або багатосторонній диплом.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Кредитна мобільність – це навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання Учасника, з метою здобуття кредитів ЄКТС та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів ЄКТС), що будуть визнані у вищому навчальному закладі постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного Учасника.

У кредитній академічній мобільності можуть брати участь студенти денної форми навчання, аспіранти, викладачі, адміністративний персонал ЗВО. Вона включає короткострокові програми обміну (навчання від 3 до 12 місяців), короткострокове стажування (викладання, підвищення кваліфікації від 5 днів до 2 місяців) для викладачів.

Відбір учасників для участі в академічній мобільності відбувається на конкурсній основі на умовах і за критеріями, визначеними у документах конкурсу (рейтинг успішності, участь у науковій роботі, володіння іноземною мовою не нижче рівня B2).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка бере активну участь у програмах академічної мобільності.

За активного сприяння відділу академічної мобільності у програмах академічної мобільності у 2017 році взяли участь близько 1 тис. осіб, з яких більше 600 - студенти, 37 аспірантів, 334 викладачі та співробітники Університету. Інтернаціоналізація освітнього процесу в КНУ імені Тараса Шевченка знаходить прояв і в програмах подвійного та спільного дипломування.

Загалом у 2017 році за цими програмами навчалось 128 осіб, за результатами вступної кампанії 2017 року вступило ще 132 студенти.

Загальна кількість студентів, які навчаються за програмами подвійних і спільних дипломів, наразі становить 160 осіб.

Кількість іноземних студентів, які навчаються в Університеті за програмами подвійного дипломування, станом на 2017 рік склала 5 осіб.

За період дії програм подвійного та спільного дипломування в Університеті було зараховано на навчання 213 студентів, отримав диплом 191 студент.

В Університеті створено каталог магістерських програм подвійного та спільного дипломування, заплановано створення каталогів бакалаврських та докторських програм у 2018 році.

Нормативно-правову базу академічної мобільності у ЗВО України становить Закон України «Про вищу освіту», а також «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України №579 від 12 серпня 2015 року. (Див. Додаток №6).

3.4. Вища економічна та бізнес-освіта в Україні

Сучасна глобалізація світогосподарських зв'язків призвела до Новітня економіка, що базується на засадах знань, послуг та інформації, а її рушійними силами є технології, суспільні інститути та система цінностей, і надалі потребуватиме висококваліфікованих і успішних менеджерів з ключовими компетенціями. Саме бізнес-освіта є вирішальним чинником, оскільки вона поєднує ряд елементів, необхідних для успішної діяльності держави, бізнесу і відповідає зростаючим вимогам науково-технологічного, інформаційного суспільства. Розумінням цього є те, що у процесі реформування освіти держава має не лише відійти від принципу адміністративно-фінансового підпорядкування її системи до своїх потреб, а і бути готовою до вирішення багатофакторних складових розвитку вільної, творчої особистості, орієнтації на врахування особисто-суспільних пріоритетів, тобто відійти від традиційної адаптаційної парадигми у сторону **трансформаційної**, гуманітарної (орієнтованої на особисто-суспільні пріоритети та формування вільної, творчої особистості) і стати ідеологією XXI сторіччя.

Численні дискусії між представниками бізнесу і ЗВО України виявили загрозливу тенденцію поглиблення розриву між очікуваннями клієнтів і формально задекларованими можливостями бізнес- та менеджмент-освітніх закладів (практика, методики, включаючи міжнародну складову, інтерактивні методи освіти ніяким чином не враховуються як за змістом, так і за формою викладання у ЗВО). У країнах з розвинутою ринковою економікою сертифікати і кваліфікації, отримані у відповідності з розробленими професійними стандартами для різних видів діяльності після проходження спеціальних навчальних програм та іспитів, є основним документом, що підтверджує рівень професійної компетентності. Оскільки, в Україні ще до цього часу не існує власних традицій професійної сертифікації для бізнес-освіти, запровадження бажаних кваліфікацій випускника має бути **точкою відліку** в процесі планування навчальної програми та відбору навчальних методів. Не-гнучкість і зволікання у цій сфері можуть применшити значення української бізнес-освіти і привести до переваги пропозицій іноземних бізнес-шкіл, що пропонують сучасну освіту в Україні, не завжди адаптовану до реалій українського ринку.

Досвід найбільш економічно розвинутих країн свідчить, що більша частка їх багатства та міць економік визначаються людським капіталом. Для забезпечення свого процвітання ці країни інвестують значні кошти у власні системи освіти. Так, за оцінками ряду експертів, наразі щорічні

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

витрати у цій галузі США, Японії і країн ЄС сягають 1,5 трлн. дол. США і надають необхідний ефект тільки за умови забезпечення ринкової і творчої свободи суб'єктам науково-освітньої галузі. Тобто, саме ринок є основним регулятором якості вищої освіти науки у США, Японії і ЄС. Неринкові методи контролю якості у цій галузі не працюють перш за все внаслідок швидких темпів розвитку і поширення нових знань, а бізнес шукає найкращих постачальників нових знань і швидко переорієнтується на нових постачальників, якщо незадоволений якістю отриманих послуг. Навіть новітня історія країн Центральної та Східної Європи підтверджує ту вирішальну роль, яку відіграє людський капітал при переході до ринку, в управлінні економікою та у розвитку підприємництва. Тому, одним із стратегічно важливих довгострокових чинників конкурентоспроможності України (беручи до уваги неминучу подальшу відкритість України для міжнародної конкурентності у всіх сферах економіки) стає власне конкурентоспроможність її бізнес-освіти, рівень розвитку і якість якої мусять відповідати чинним міжнародним стандартам і найкращій світовій практиці.

Ринок бізнес-освіти почав активно формуватися з 1998 р. і сьогодні бізнес-освіта в Україні є найдинамічнішим сегментом ринку освітніх послуг, стрімкому розвитку якого сприяють ринкові відносини, гостра потреба у ефективному управлінні, вимушений перехід наукових та інженерних кадрів у бізнес. Загальний річний обіг ринку бізнес-освіти у світі складає близько 180-200 млрд. доларів. Ємність українського ринку оцінити досить важко через велику кількість дрібних гравців, відсутність якісної статистики, постійну появу нових конкурентів. Сучасний стан української освіти цілком відповідає етапу економічного і соціального розвитку, на якому перебуває українське суспільство в цілому. І хоча порівняно з бізнесом, освіта у більшості випадків залишається значно консервативнішою, проте поступово зникає такий підхід до навчання уЗВО, у основі якого лежить виключно отримання диплома про вищу освіту як єдиного підтвердження освітнього рівня. Тобто, студенти вимагають отримання якісних знань і навчання для їх подальшого практичного використання у бізнесі. У той же час попит на бізнес-освіту в Україні формувався з об'єктивних причин: разом з розвитком ринку і бізнесу зростала потреба у нових знаннях, а щоб отримати їх на Заході, потрібно як мінімум досконало знати англійську мову, мати можливість виїхати за кордон на 1,5-2 роки і володіти необхідними для цього коштами (близько 100 тис. дол. США).

Загалом, послуги у галузі менеджменту і бізнес-освіти надаються в Україні на сучасному етапі ЗВО, бізнес-школами і окремими тренінговими компаніями. За останнє десятиріччя українська бізнес-

освіта продемонструвала активність, динамічність і здібності, пов'язані з асиміляцією закордонного досвіду, акумуляцією досвіду освітніх програм як американських, так і європейських університетів, появою нових методичних підходів, навчальної літератури і викладачів, які здатні не обмежуватися західним досвідом, а і враховувати особливості українського ринку, власну консультаційну практику. Важливим кроком стало створення у 2002 р. Української асоціації з розвитку менеджменту і бізнес-освіти (УАРМБО), яка об'єднала 52 навчальні заклади і постійно працює над інтеграцією зусиль освітніх установ і бізнесу для впровадження в Україні сучасних ефективних навчальних і управлінських технологій у галузі менеджменту і бізнес-освіти.

Насиченість українського ринку бізнес-освіти на сьогодні важко охарактеризувати також через значну кількість приватних компаній, що надають освітні послуги як додаткові (в цілому налічується близько 90 компаній, у т.ч. створених при приватних ЗВО) у вигляді короткотермінових тренінгів, семінарів. Близько половини бізнес-компаній користуються послугами українських консалтингових фірм, приблизно 40% замовляють навчальні програми в українських навчальних закладах. Така тенденція може бути обумовлена різними чинниками, серед яких адаптованість деяких найпопулярніших навчальних програм до місцевих умов бізнесу і відносна дешевизна програм. Дійсно, перевага вищих навчальних закладів полягає у наявності науково-дослідницької традиції. У той же час поступово формується прошарок педагогічних кадрів нового покоління, людей, орієнтованих на цінності ринкової економіки, у деяких ЗВО спостерігається цілеспрямоване формування корпусу викладачів-професіоналів, що використовують інноваційні технології у бізнес-освіті. При цьому гарантією успішної кар'єри випускників є вже не формальний диплом, а репутація відповідного навчального закладу у ділових і бізнесових колах.

Для багатьох ЗВО України і сьогодні набагато дешевше і простіше використовувати звичайні традиційні схеми освіти всупереч їх неефективності з погляду бізнесу, оскільки, по-перше, до таких схем звикли «традиційні» потенційні споживачі, по-друге, ефективність освітніх інновацій і експериментів ще не доведена, по-третє – обсяг часу, необхідний викладачу для розробки незвичних за змістом і методами навчання програм неадекватний його зарплаті, а система мотивації відсутня. Ризик помилитися посилюється ще і тим, що рішення про новації у бізнес-освіті в Україні ухвалюють, свідомо йдучи на порушення вимог органів державної виконавчої влади (вимоги щодо змісту програм Міністерства освіти і науки України). Прагнення диктувати, що і як викладати у рамках програм, характерне і для

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

найбільших державних ЗВО, для яких Міністерство освіти і науки виступає зручним інструментом монополізації ринку. Проте, з урахуванням специфічних вимог, не виключено, що саме бізнес-освіта, при усій своїй несхожості на традиційні магістерські програми, створить у найближчий час умови для зближення української освіти з вимогами Болонської декларації.

Наразі серед провідних ЗВО України, у яких створені факультети, інститути, кафедри і відділення бізнес-освітньої підготовки студентів, необхідно відзначити Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, його структурні підрозділи.

Найактивнішими гравцями серед українських ЗВО у сфері бізнес-освіти із серйозною науковою базою, сильним викладацьким складом і солідною репутацією експерти нині називають Києво-Могилянську бізнес-школу (КМБС), Київську бізнес-школу (КБШ), Львівський інститут менеджменту (ЛІМ), Міжнародний інститут бізнесу (МІБ), Міжнародний інститут менеджменту (МІМ). Можливо, у найближчі роки у нас з'являться інші бізнес-школи (як самостійні одиниці чи як партнери наших ЗВО) і навіть рейтингові американські (тут мова, звичайно, йде тільки про партнерство). Безперечно, з одного боку, українські реципієнти послуг бізнес-освіти тільки виграють від того, що мають чимало можливостей отримати МВА в Україні, проте з іншого – спекулювання відомим брендом і поява псевдо МВА, які запозичують лише формальні ознаки програми – престижну назву і перелік дисциплін. Фахівці передбачають, що такі «клони» з'являтимуться і надалі.

У сфері бізнес-освіти існують дві основні моделі: німецька і американська, які демонструють свою успішність і є прототипами побудови систем бізнес-освіти у інших країнах. «Традиційна» (континентальна, європейська або німецька) модель, яка має назву «кваліфікований керівник», заснована на чіткому розподілі вищої професійної освіти за інженерними, економічними, гуманітарними науками в університетах, політехнічних та інших інститутах, з одного боку, і підготовці кадрів по бізнесу і менеджменту у системі додаткової (післявузівської) освіти – з іншого. Для цієї моделі найбільш конструктивним є розподіл управлінської освіти на «доосвітню» (pre-experience management education) і «після освітню» (post-experience management education) у залежності від того, чи мала особа досвід практичної роботи у галузі менеджменту та бізнесу. У становленні «традиційної» системи вищої освіти, що існує сьогодні у всіх європейських країнах, включаючи колишній СРСР, головну роль зіграла Німеччина і частково Франція.

У цілому оцінки німецької системи бізнес-освіти суперечливі. З

одного боку, Німеччина досягла значних успіхів у соціально-економічному, індустріальному розвитку і роль технічних і управлінських кадрів, що отримали освіту, а потім підвищили кваліфікацію у німецьких навчальних закладах, у цьому очевидна. З іншого боку, принципи, закладені у основу даної системи, загалом, є консервативними, особливо з точки зору до підвищення адаптивності і гнучкості бізнесу і менеджменту до змінних умов, нових викликів і вимог. Німецькі освітні установи цього профілю донедавна стояли у стороні від процесів перебудови систем бізнес-освіти, зокрема, від сучасніших американських управлінських ідей. Лише в останні роки, коли загальноєвропейська інтеграція стала набирати силу, у Німеччині з'явилися ініціатори значних перетворень і у цій сфері в контексті Болонських принципів і стандартів.

«Нова» (американська) модель, яка має назву «професійний менеджер» базується на створенні шкіл бізнесу як головних центрів освіти і досліджень по бізнесу і менеджменту та у яких за різними програмами навчаються і студенти після середньої школи, і люди з вищою освітою за будь-якими спеціальностями, що вже мають досвід практичної роботи. У рамках цієї моделі відповідними навчальними центрами також здійснюються різноманітні програми підвищення кваліфікації менеджерів незалежно від того, закінчили вони школу бізнесу чи ні. Модель заснована на англосакських традиціях вищої професійної освіти, проте її значення і успіх в освітній системі виявилися настільки вражаючими, що саме американській моделі світ зобов'язаний надзвичайно високому інтересу до професії менеджера, бізнесмена, який спостерігається в останні десятиліття у багатьох країнах.

Школа бізнесу, як автономний підрозділ будь-якого університету, діє згідно статуту університету, відраховує кошти до його централізованих фондів, але має значну самостійність. У її власності або у оперативному управлінні знаходяться будівлі і споруди, а також майно і грошові кошти, вона повністю відповідає по своїх фінансових зобов'язаннях, самостійно здійснює кадрову політику і управління персоналом, не кажучи вже про визначення того, чому, кого і як вчити.

«Традиційна» модель, характерна для Німеччини, використовують її Австрія, Бельгія, Фінляндія і деякі інші країни (до неї тяжіє, правда, зі своєю «внутрішньо фірмовою» специфікою, Японія). «Нова» модель, окрім США, опинилася найбільш близька бізнес-освіті у сучасній Великобританії, а також у деяких малих країнах - Данії, Норвегії, на Кіпрі та інших. Однак більшість країн Європи, таких, як Іспанія, Італія, Нідерланди, Франція, використовують «змішану» модель, у якій є «традиційні» (європеїзовані) і «нові» (американізовані) сектори бізнес-

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

освіти і відповідно освітні установи різних типів (університети, школи бізнесу, інститути підвищення кваліфікації і т.д.), за різними формами здійснюють навчання людей бізнесу і менеджменту, діють паралельно і досить взаємопов'язано.

Загалом, у перше десятиріччя незалежності Україна постала перед феноменом бурхливого зростання нових спеціалізованих, зокрема недержавних, освітніх установ у галузі бізнесу і менеджменту (деякі з них вже володіють рисами шкіл бізнесу). Державне визнання програм МВА (американська модель) як вищої форми підготовки професійних менеджерів засвідчило початок нового етапу у розвитку і зміцненні українських шкіл бізнесу. Проте, в останні роки фактично відбулася інституціоналізація «змішаної» моделі і, у зв'язку з цим, названі вище базові моделі і, перш за все, досвід їх поєднання у таких країнах, як Італія, Іспанія Франція та інших, набувають вагомого інтересу.

Наприклад, у Італії реалізація «змішаної» моделі бізнес-освіти оформлена найбільш чітко, оскільки держава повністю усунулася від будь-якої участі у організації шкіл бізнесу. Школи бізнесу почали утворюватися у Італії також під впливом інтенсивного вивчення американського досвіду у 70-х рр. і поступово італійські програми МВА скоротили термін навчання до 12-16 місяців, одночасно розширивши число аудиторних занять до 1200-1500 годин, що удвічі перевищує вимоги американського стандарту, а також ввівши обов'язкову вимогу 12-тижневої практики на підприємствах при навчанні за магістерськими програмами.

Нові геоекономічні виклики ХХІ століття значно посилили тенденцію до комерціалізації ЗВО економічно розвинених країн у контексті формування нового технолого-інформаційного укладу і стрімкого поширення впливу бізнесу на всі сфери діяльності суспільства. Розвиток комерціалізації гуманітарних галузей і, особливо, вищої освіти призвів до виникнення феномену академічного капіталізму, комерціалізації результатів освітньої і науково-дослідницької діяльності провідних університетів, виникненню різноманітних підприємницьких університетів, університетів-підприємств і університетських підприємств із комерціалізації результатів наукових досліджень.

Поява нових організаційних форм підприємницьких структур у ЗВО, як сфери фінансування науки, мають на меті як знизити інвестиційне навантаження на державу, так і надати додаткові фінансові кошти на дослідження і підвищення життєвого рівня вчених. Власне саме соціально-економічне зовнішнє середовище вимушує університети трансформуватися у бік організаційної моделі, що дає університетським викладачам додаткові свободи і, перш за все, свободу,

метою якої є активна діяльність, спрямована на задоволення сучасних запитів ринку освіти і науки, економічний розвиток університету і університетського співтовариства. Це також є системним чинником ефективного способу здобуття додаткового доходу ЗВО, який може бути реінвестований у розвиток інших сфер діяльності університету. Як свідчить досвід вивчення економіки університетів економічно розвинених країн освітня, науково-дослідницька та виробничо-технологічна складові є істотною, але не єдиною статтею їх доходів. Навіть визнані дослідницькі університети США, Великобританії, Західної Європи та інших країн заробляють додаткові кошти, надаючи сервісні послуги зовнішнім організаціям, проводячи наукове консультування та виконуючи професійні експертизи провідними науковцями тощо.

У концепції «підприємницького університету» робиться наголос на тому, що університет повинен зробити сам, щоб успішно відповідати зовнішнім викликам. Концепція є конкретною, побудованою на основі вивчення досвіду декількох динамічних, успішних університетів і являє собою позитивний приклад.

В основі розробки архітектури і концепції моделі сучасного інноваційного підприємницького університету лежить модульний принцип побудови моделі ЗВО, що ґрунтується на ідеях: свободи і єдності освіти, науки і підприємництва; незалежності, самостійності і гнучкості ЗВО і можливості швидко реагувати і перебудовуватися; реалізації взаємовигідної співпраці ЗВО з виробництвом і державою. Сьогодні феномен підприємницької діяльності університетів і трансформації зарубіжних дослідницьких університетів у підприємницькі чітко виявив вагомий внесок орієнтованих на підприємництво ЗВО у науково-технічний, економіко-промисловий і соціальний потенціал економічно розвинених країн.

Результати успішного створення і функціонування підприємницько-налаштованих ЗВО, орієнтованих на ринкові потреби і сучасні вимоги суспільства, підтверджують необхідність впровадження університетського (або академічного) підприємництва, розвитку сучасних ЗВО у напрямку підприємництва, створенню нових інноваційних моделей підприємницьких ЗВО. Тому сьогодні вивчення доцільності та можливості впровадження в Україні позитивного досвіду академічної підприємницької діяльності успішних дослідницьких університетів економічно розвинених країн світу, пошук шляхів перетворення вітчизняних університетів у підприємницькі та підвищення ефективності співпраці українських ЗВО із бізнесом та урядом (державою) є досить актуальним і важливим. Серед головних

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

чинників, які характеризують підприємницький університет: група ключових підприємців, наявність співробітників-виконавців високої професійної кваліфікації, інтегрована (корпоративна) підприємницька культура у колективі і панування у ньому ліберальних цінностей. Досить вагомим є використання у роботі інноваційних методів бізнес-навчання, нових освітньо-професійних програм, різноманітних курсів і дисциплін, міждисциплінарного і мультидисциплінарного підходів у бізнес-навчанні, максимальне залучення студентів, аспірантів (докторантів) до наукових бізнес-досліджень і викладання.

Основними концептуальними питаннями, що створюють підґрунтя для впровадження і подальшого розвитку у ЗВО України бізнес-освіти, є наступні:

1. Чи можуть бути застосовані до бізнес-освіти ті ж самі стандарти, що і до інших напрямів освіти?
2. Які знання і навички повинні набути студенти українських бізнес-освітніх закладів?
3. Як готувати фахівців з управління бізнесом в умовах неформованого ринку?
4. Хто повинен викладати в українських бізнес-школах?
5. Як сформувані викладацький склад в умовах відсутності національної традиції бізнес-освіти?

Загально визнано, що на українському ринку бізнес-освіти головним споживачем є студент, але реалістична модель сьогодишньої освіти, свідчить, що **студент (випускник) – це продукт, а роботодавець (бізнес) – це споживач**. Саме з цієї позиції відразу ж виникають додаткові складнощі, так звані «больові точки».

- Перша «больова точка» бізнес-освіти - якість випускників і потреби роботодавців.
- Друга – дефіцит методик і програм, кваліфікованих викладачів бізнес-освіти і наявність несумлінних конкурентів.
- Третя «больова точка» - конфлікт між системами управління університетом і його окремими підрозділами, що спеціалізуються на бізнес-освіті (факультетом, відділенням, бізнес-школою).
- Четверта - відсутність системного підходу до забезпечення якості бізнес-освіти.

Всупереч поширеній думці про те, що бізнес занадто зайнятий своїм виживанням, щоб співпрацювати з освітою, він є відкритим до партнерства, але поки що ця відкритість не завжди і не у повному обсязі є реалізованою. Бізнес готовий інвестувати в освіту за умов, якщо він переконаний у гарантії високої якості.

На думку представників ділових і бізнесових кіл, навчальні

програми українських інституцій бізнес-освіти не відповідають потребам бізнесу щодо можливості спеціалізації та вибору предметів, їх набору, розвитку особистих навичок. Наявність практичного досвіду діяльності у бізнесі і у викладачів, і у студентів названо критерієм підвищення якості навчання. Іноді український бізнес (у порівнянні із ситуацією у західній бізнес-освіті) надає досвіду більшу вагу, ніж наявності бізнес-освіти, яка, на думку менеджерів, не гарантує якогось уміння. Тому вже зараз від бізнес-освіти вимагатимуться такі навчальні програми і методи викладання, які будуть сприяти розвитку не тільки знань, а і навичок. Ті, хто вже зараз зважає на диплом про бізнес-освіту, розраховують на глибше, ніж у кандидатів без бізнес-освіти, усвідомлення економічних законів і бізнес-моделей, більшу, ніж у інших випускників, готовність до роботи, та очікують побачити зрілу і самодисципліновану людину із прагненням до розвитку.

Працівник, якого шукають компанії має бути енергійною, ініціативною та відповідальною людиною, з системним мисленням та впевненістю у собі, корисними, практичними навичками та вмінням донести свої ідеї. Він має бути відданим своїй компанії, порядним, із творчим підходом, орієнтованим на клієнта, володіти ситуацією в українському бізнесі та мати кращу здатність адаптуватися до складних умов. Бізнес віддасть перевагу радше тому, хто є спеціалістом у будь-якій специфічній галузі, ніж людині із загальною гуманітарною освітою. Очікується, що він має хороші комунікаційні навички, вмє аналізувати, узагальнювати, ефективно взаємодіяти з іншими. Він має спеціалізовані знання, але добре розуміє бізнес як цілісну систему.

Для порівняння української і західної бізнес-освіти підприємці-роботодавці називають найважливішими критеріями зв'язок із бізнесом та підхід до навчання (методика), суть навчальних програм, рівень викладачів і студентів (активну взаємодію із бізнесом було названо серед «найменш розвинутих і водночас найбільш необхідних для розвитку» рис української бізнес-освіти). Для бізнес-освіти це означає, що частина освітньої функції, яка у минулому була прерогативою освітніх інституцій, стає все більш інтегрованою у бізнес-середовище.

Поділяючи думку щодо важливості бізнес-освіти українські підприємці-роботодавці у той же час констатують переваги досвіду («Досвід набагато важливіший», «Якісна бізнес-освіта є надзвичайно рідкісною», «Це не гарантує, що людина щось вмє», «Немає бізнес-освіти, яка себе зарекомендувала як торговельна марка»). Проте, у перспективі вони розуміють, наявність бізнес-освіти з часом стає дедалі важливішою і мають на увазі, що це «завтра» прийде через 5-7 років, коли стануть більш розвиненими і сам бізнес, і ринок праці. Як наслідок,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

стане можливим знайти людину і з потрібним досвідом, і з якісною бізнес-освітою. Серед причин збільшення попиту на останню відзначається те, що бізнес-освіта дає усвідомлення фундаментальних економічних законів і моделей у бізнесі, більш структуроване та системне мислення (порівняно з іншими), потребує менших інвестицій у свою перепідготовку. Наслідками цього є можливість працівника управляти бізнесом ефективніше, причому практично будь-яким бізнесом, а зіштовхнувшись із незнайомою ситуацією, знати, де знайти необхідні знання та як їх використати. Крім того, спеціалізована бізнес-освіта, пов'язана з галуззю, у якій працює компанія, є значною перевагою для випускника (особливо у агрохімічній, фармацевтичній галужах та у сфері інформаційних технологій).

Серед **критеріїв оцінки** української бізнес-освіти у порівнянні зі світовими стандартами українські менеджери-роботодавці виділяють **п'ять логічних блоків** відповідно до чинників важливості. Це наступні:

- Зв'язок із бізнесом: практичність і можливість застосування того, що набувається у ЗВО, врахування особливостей українського бізнесу, взаємодія, спілкування з бізнесом.
- Підхід до навчання: методика викладання, довіра до якості іспитів/контролю, низькі «вхідні» критерії та стандарти у процесі навчання.
 - Зміст навчальних і робочих навчальних програм.
 - Рівень викладачів.
 - Рівень студентів.

Загалом, більшість менеджерів-роботодавців констатують, що наразі бізнес-освіта в Україні якщо і дає знання, то не дає розуміння, як їх застосовувати, тобто – «дає дуже мало навичок», що значно відрізняє українську бізнес-освіту від світового стандарту і знижує її цінність. Розуміння того, що у бізнес-освіті мають обов'язково враховуватися особливості українського середовища, сьогодні не спостерігається, тобто не здійснюється поправка на ринок – для цього не підходять західні підручники (навіть дуже хороші), так само, як і закордонні ситуаційні вправи, проте, вміючи працювати у цьому ринку, людина зможе потім працювати будь-де, але «навпаки» це зовсім не обов'язково «спрацює».

Щодо підходу до навчання то особливої уваги заслуговує методика викладання у ЗВО предметів бізнес-спрямованості, яка все ще базується на засвоєнні правильних відповідей, замість розвитку вміння знаходити рішення, а більшість дискусій в українському навчанні будується навколо правильного рішення, хоча зміст полягає в аналізі багатьох варіантів рішень. Недостатньо розвинено інтерактивне навчання, аналіз

конкретних ситуацій із практики бізнесу, де необхідно приймати рішення, працюючи у команді. Тобто, методика має базуватися не на «передачі знань», як у математиці, географії або філології, а повинна створювати навички та риси і цього не знайдеш у підручнику, для цього треба пройти через навчальні симуляції, які їх розвивають.

Іншою важливою проблемою є довіра до якості іспитів/контролю у бізнес-освіті і вона є досить болючою у ставленні бізнесу до української бізнес-освіти. Більшість менеджерів-роботодавців вважають, що іспити не є справжніми, вони не відображають дійсного стану речей і це відрізняє українську бізнес-освіту від світового стандарту: оцінка за іспит не означає нічого. Вона може бути справжньою, а може і не бути, проте все одно доводиться робити тести/екзамени при прийомі на роботу, чого б роботодавець не робив, приймаючи на роботу людину із дипломом західної бізнес-школи. Крім того, недовіра до якості іспитів має більш серйозні наслідки і для самої системи бізнес-освіти в Україні – недовіру до дипломів, а остання корелюється з тим, наскільки важливою вважається бізнес-освіта при прийомі на роботу.

Серед критеріїв оцінки бізнес-освіти окреме місце займають, з точки зору менеджерів-роботодавців, критерії вступу до ЗВО та стандарти у процесі навчання. Недостатня вимогливість, починаючи з умов вступу, коли до багатьох ЗВО з бізнес-освітньою орієнтацією приймаються всі, хто може заплатити, і, закінчуючи слабкими вимогами під час навчання – все це одразу «знижує планку» української бізнес-освіти. Втрачається важливий елемент якості навчання, а викладачам доводиться орієнтуватися на слабких студентів при розробці курсів.

Неодноразово менеджери-роботодавці, особливо західних компаній в Україні, звертали увагу на зміст навчальних програм курсів і спецкурсів бізнес-освітнього напрямку. Основними властивостями програм бізнес-освіти мають бути: 1) можливість вузької спеціалізації, вибору предметів; 2) сучасність, відповідність сучасному рівню розвитку бізнесу; 3) включення до навчальних програм розвитку навичок спілкування. Існують досить суттєві труднощі у пошуку спеціалістів, які б не лише знали загальну галузь бізнесу, а і мали досить конкретну спеціалізацію. Існуючі програми і предмети не у повному обсязі враховують новітні тенденції розвитку бізнесу, особливо ті, що пов'язані з Інтернетом та інформаційними технологіями, сьогоднішній етап розвитку українського бізнесу, а недостатня увага до розвитку особистих навичок (навички спілкування, вміння керувати своїм часом та ін.) є однією з відмінностей української бізнес-освіти від західної.

Професійний рівень викладачів як критерій оцінки рівня української

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

бізнес-освіти визначається роботодавцями за двома вагомими професійними складовими: наявність у викладачів практичного досвіду і глибокі знання та яскрава особистість викладача, причому, на їх думку, реальна ситуація не відповідає потребам бізнесу. Наразі більшість викладачів не розуміє бізнес як такий, ніколи не мали до нього практичного відношення, переказують студентам те, що прочитали у західному підручнику, замість того, щоб ділитися з ними своїм власним досвідом та висновками з нього. На додачу до практичного досвіду викладача важливою є його особистість. «Скільки можна знайти практиків, які б хотіли бути хорошими викладачами, віддавати науці і викладанню свій час?» - питання зовсім не риторичне, оскільки воно пов'язане з престижністю викладання. Суспільством має бути усвідомлено, що це має бути професією з високим статусом, бо є потреба, щоб практики-професіонали приходили з бізнесу викладати у ЗВО зі спеціалізацією у бізнес-освіті, залишалися там і отримували за це відповідну винагороду.

Для хорошого ЗВО зі спеціалізацією у бізнес-освіті дійсно важливими є навчальна програма і професійні, із досвідом роботи у бізнесі викладачі, але третій елемент – і це те, що відрізняє сильний ЗВО від посереднього, – це студенти. Міжкультурна взаємодія як чинник, який сприяє якості навчального середовища (його створюють студенти з різних країн) і є характерним для відомих західних ЗВО і бізнес-шкіл поки у ЗВО України взагалі не фігурує. А щодо ставлення студентів до навчання, то характерним, на думку українських менеджерів-роботодавців є: по-перше, загальне менш серйозне і відповідальне ставлення до навчання, оскільки і його інтенсивність, і критерії оцінки є нижчими, ніж у студентів провідних західних ЗВО і бізнес-шкіл і, по-друге, українські студенти мало звикли думати самостійно і висловлювати свою точку зору, вони чекають на правильну відповідь від викладача.

Врахування особливостей та рис, характерних для сучасної української бізнес-освіти, дозволяє проаналізувати як, на думку менеджерів-роботодавців, ці особливості та риси впливають на «кінцевий продукт» бізнес-освіти – її **випускника**. У процесі порівняння випускника української і західної інституції бізнес-освіти найбільш значимими є наступні критерії:

- **Ставлення.** Українські випускники сфери бізнес-освіти створюють собі додаткові обмеження, схильні «фільтрувати», що можливо, а що – неможливо, західні випускники застосовують принцип «можливо все». Українці, особливо ті, які не мають досвіду, намагаються звести ризик до мінімуму, уникаючи відповідальності, а ті, хто отримав освіту на Заході, є, на думку менеджерів, сміливішими, вони менше бояться помилок. Той факт, що, навчаючись за кордоном,

студенти знаходилися у міжнародному середовищі, додає їм кругозору та вільнішого сприйняття світу, що важливо у бізнесі.

- **Мислення.** Системне мислення є головною відмінністю у мисленні випускників західних бізнес-шкіл: їх здатність розуміти «загальну картину», пов'язуючи між собою факти та робити з цього висновки і приймати рішення. Випускники-українці мають добре розвинене конкретне мислення, але почувають себе менш комфортно, оперуючи абстрактними поняттями. Крім цього, вільне і свідоме оперування професійними поняттями більш розповсюджене серед випускників західних бізнес-шкіл.

- **Самооцінка.** Менеджери-роботодавці визнають, щовипускники західних інституцій бізнес-освіти є більш упевненими у собі і незалежними, ніж їх українські колеги. Проте, з одного боку, ця упевненість у собі і своїх здібностях як дозволяє випускникам західних інституцій не боятися виходити зі своєї «зони комфорту», так і робити їм щось нове далі вчитися; з іншого – це створює «завишені очікування у ставленні до себе» із боку компанії, у яку випускники приходять працювати (при цьому, за умов уникнення «зіркової хвороби» така впевненість у собі допомагає випускникам у їх роботі).

- **Професійні навички.** Серед переваг українських випускників відзначається здатність пристосовуватися до будь-яких умов, із якими доводиться стикатися на ринку, бути гнучкими, виконувати різні типи роботи. Випускники ж західних інституцій сильніші у застосуванні своїх знань на практиці, коли зв'язок «теорія-практика» є відпрацьованим до рефлексу. Щодо стабільності у досягненні результатів випускниками: різниця між підходом до роботи як до хобі і професійним підходом полягає у тому, що коли займаєшся своїм хобі, сьогодні можна зробити добре, а завтра – погано, професіонал же ніколи не виконує роботу нижче певного рівня. Виконання роботи українськими випускниками часом нагадує підхід до хобі.

- **Здатність працювати в Україні.** Незаперечну перевагу щодо здатності працювати в українському бізнесі, на думку експертів, мають випускники українських інституцій бізнес-освіти. Випускники західних бізнес-шкіл «не відчують місцевої специфіки», їм доводиться багато що починати спочатку, проте, ця перевага існує лише на початку роботи і у майбутньому вони мають шанси стати блискучими бізнесменами.

- **Організованість.** Випускники західних інституцій бізнес-освіти є більш дисциплінованими у роботі. Вони краще розуміють, що таке кінцевий термін (deadline), мають більшу схильність до самостійної роботи, яка не потребує багато контролю, і краще керують своїм часом.

- **Спеціалізація.** Вузька спеціалізація випускників західних

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

інституцій є їх перевагою: вони вміють виконувати специфічні завдання у реальній ситуації. Українським випускникам цього бракує. Разом з тим, небезпека, до якої привертають увагу менеджери-роботодавці в Україні, полягає у тому, що при вузькій спеціалізації виконання роботи, яка є поза межами відпрацьованих до автоматизму навичок, виявляється західних випускників проблемою.

• **Навички спілкування.** Українські випускники почувають себе менш комфортно, висловлюючи свої думки чи то усно, чи письмово (особливо письмово). Випускникам західних інституцій бізнес-освіти легше ділитися своїми ідеями та спілкуватися із клієнтами та колегами, вони вміють краще відстоювати свою точку зору і це, безумовно, має позитивний вплив на результати їх роботи.

Аналіз різниці між потребами бізнесу і їх задоволенням через продукт бізнес-освіти сприяє розумінню не лише того, яким має бути цей продукт, а й які наявні якості хочуть бачити компанії серед своїх працівників, якими, на їх думку, є сильні і слабкі риси цих працівників. Три компоненти, що відповідають людським якостям, які хочуть, за думкою менеджерів-роботодавців, вони хотіли б бачити у випускників інституцій бізнес-освіти – майбутніх працівників своєї компанії:

Ставлення. Серед ставлень, які вважаються найважливішими, найчастіше зустрічаються: енергія, динамізм та бажання працювати; ініціативність та прагнення ризикувати, беручи на себе відповідальність; відданість компанії; відкритість, відсутність професійних стереотипів; чесність і порядність; зорієнтованість на клієнта і відданість йому; творчість та інноваційність; бажання брати участь у змінах.

Навички. Окрім професійних навичок у своїй спеціалізованій ділянці бізнесу необхідними є навички, важливі для працівника компанії незалежно від його спеціалізації: навички спілкування; уміння ефективно взаємодіяти з іншими, включаючи роботу в команді; вміння аналізувати й узагальнювати, розуміючи зв'язки між фактами; постійно вчитися і розвиватися; працювати незалежно і самостійно; моделювати і прогнозувати; приймати рішення.

Знання. Важливим чинником є наявність професійних спеціалізованих знань, відповідних функцій, які працівник виконуватиме у компанії. Це і розуміння бізнесу як системи з її взаємозв'язками і залежностями, і знання про те, де і які знання можна знайти (причому важливим є не стільки обсяг знань, скільки вміння мислити), і основи управління людьми, делегування повноважень, і знання того, як отримати результат.

Отже, **труднощі**, пов'язані з впровадженням і розвитком бізнес-освіти у ЗВО України в контексті Болонського процесу можна

згрупувати наступним чином:

- фінансові – як результат низького доходу на душу населення кризи державного забезпечення;
- нестача кваліфікованих місцевих викладачів;
- нестача місцевих навчальних матеріалів, включаючи підручники, кейси та ігри;
- слабка інфраструктура, включаючи приміщення, бібліотеки, комп'ютерні мережі та бази даних;
- брак оригінальних академічних досліджень у сфері бізнесу, як національного, так і міжнародного.

В цілому, поки бізнес-освіта в Україні є не дуже поширеною, роботодавці зважають на наявність будь-якої вищої освіти, особливо, пов'язаної з галуззю, у якій працює компанія. У той же час бізнес віддає перевагу спеціалістові у якійсь специфічній галузі, а не людині із загальною освітою. Активна взаємодія з бізнесом наразі найменш розвинута (у порівнянні із ситуацією у західній бізнес-освіті) і водночас найбільш необхідна для розвитку української бізнес-освіти. Під час періоду зростання бізнес завжди має потребу у професійній освіті і згодом ця потреба стає постійною. Працівник, якого шукають компанії, повинен мати спеціалізовані знання (але водночас добре розуміти бізнес як цілісну систему), хороші комунікаційні навички, вміння аналізувати і узагальнювати, ефективно взаємодіяти у команді.

Сьогодні навчальні програми українських ЗВО у сфері бізнес-освіти не відповідають потребам бізнесу щодо можливості спеціалізації та вибору предметів, сучасності предметів та їх набору, розвитку особистих навичок, а наявність практичного досвіду у бізнесі у викладачів є одним із необхідних критеріїв підвищення якості навчання. При порівнянні випускника української інституції бізнес-освіти з випускником західної менеджери-роботодавці найбільшу увагу звертають на їх ставлення, системне мислення та самооцінку; іншими критеріями є професійні навички, здатність працювати в Україні, організованість та навички спілкування.

Випускники західних інституцій бізнес-освіти відрізняються більш незалежним поглядом на світ, меншими обмеженнями власних можливостей, упевненістю у собі, вмінням донести свої ідеї. Українські випускники краще володіють ситуацією в українському бізнесі та мають кращу здатність пристосовуватися до складних умов. 65% від усіх якостей, які менеджери-роботодавці хочуть бачити у випускниках-своїх майбутніх працівниках, стосується ставлень, 19% - навичок, і 16% – знань. Це означає, що від бізнес-освіти у найближчі роки вимагатимуться такі навчальні програми і методи викладання, які

сприятимуть розвитку не тільки знань, а й навичок і ставлень, причому у майбутньому наголос може ще більше зміститися у напрямку навичок і ставлень. Щодо наявності тренінгів у трудовій біографії випускників, то для роботодавця важливим є не так їх кількість чи тематика, як цілеспрямованість і комплексність.

В Україні необхідно створити систему сприяння, адаптації, розповсюдження та обміну найкращим досвідом та знаннями у галузі методології бізнес- та менеджмент-освіти між навчальними закладами, чого зараз не існує. Впровадження і використання такої системи має забезпечити формування нової моделі організації і фінансування досліджень та розробок, взаємодії науки з бізнесом, органічного узгодження елементів ринкової економіки з державним регулюванням. Бізнес-освітні заклади повинні дбати про те, якого типу випускники виходять з їх стін, і така турбота повинна бути підтримана наявністю механізмів, які б сприяли зміні особистості та визначенню її життєвих планів. У зв'язку з цим ще одним способом підвищення конкурентоспроможності українських інституцій бізнес-освіти є робота зі своїми випускниками, з алумною (алумна – співтовариство випускників, з якими навчальний заклад підтримує тісні зв'язки), а спільні проекти є найбільш ефективними і дієвими, оскільки вони сприяють розвитку не одного окремого інституту, а всіх його учасників.

Питання для контролю

1. Які складові включає в себе система вищої освіти України?
2. Які типи ЗВО функціонують в Україні?
3. Що таке структурний підрозділ ЗВО України?
4. Чим відрізняється кафедра від факультету та філії?
5. Що таке ліцензування та акредитація?
6. Які умови і правила вступу до ЗВО України на здобуття ОКР «бакалавр» та ОКР «магістр»?
7. Що таке кваліфікація і спеціальність?
8. Хто такий «бакалавр» та «магістр»?
9. Які проблеми існують на шляху реформування системи вищої освіти України?
10. Які характерні риси бізнес-освіти в Україні?
11. Які можливі і необхідні напрями реформування вищої бізнес-освіти в Україні?

Розділ 4

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СИСТЕМІ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

4.1. Становлення та розвиток освіти у Київському університеті Св. Володимира та національному університеті імені Тараса Шевченка

Відкритий 1834 року Київський університет пройшов великий і складний шлях, зробив неоцінений внесок у розвиток освіти, науки та культури України. З іменами його вихованців і професорів пов'язані яскраві сторінки історії духу, вільнодумства і національних змагань, становлення фундаментальних наукових ідей, шкіл та напрямів, що здобули визнання у вітчизняній та світовій науці.

Вітчизняну історію XIX-XXI століть неможливо уявити без Київського університету та його вихованців, оскільки всі процеси, що відбувалися в суспільному житті, науці, культурі, техніці, проходили за їхньої активної участі. Одні ідеї народжувались у стінах університету, інші – лише відбивались в його житті.

На сьогоднішній день університет – це вищий навчальний заклад, який реалізує освітні програми вищої і післядипломної освіти по широкому спектру напрямів фундаментальної і прикладної підготовки фахівців, здійснює підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, наукових і науково-педагогічних працівників, виконує фундаментальні і прикладні наукові дослідження по широкому спектру наук, є провідним науково-дослідним і навчально-методичним центром України.

Незважаючи на різні періоди у історії свого розвитку, зміну поколінь, соціальних течій і рухів Київський університет завжди залишався і залишається храмом науки, освіти і культури. Впродовж своєї 185-літньої історії змінювались і назви цього провідного вищого навчального закладу нашої держави: Київський імператорський університет Св. Володимира, Київський університет, Київський вищий інститут народної освіти імені М. Драгоманова, Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції університет ім. Т.Г. Шевченка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. У хронологічному порядку **назви університету** змінювались наступним чином:

1834-1919 рр. – Київський університет Св. Володимира.

1920-1926 рр. – Вищий інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова.

1926-1932 рр. – Київський інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова.

1933-1939 рр. – Київський державний університет.

1939-1959 рр. – Київський державний університет імені Т.Г. Шевченка.

1959-1984 рр. – Київський ордена Леніна державний університет імені Т.Г. Шевченка.

1984-1994 рр. – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої Революції державний університет імені Т.Г. Шевченка.

1994-1999 рр. – Київський університет імені Тараса Шевченка.

З 1999 р. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

У 2008 р. Указом Президента України університет отримав статус дослідницького та автономного.

У цих назвах віддзеркалювалися усі протиріччя історичного поступу українського народу, процеси, що відбувалися в суспільному житті, науці, освіті і культурі нашої держави, у системі підготовки висококваліфікованих кадрів. Необхідно зазначити, що випускниками університету були президенти Академії наук України О.І. Левицький (1919-1921), В.І. Липський (1922-1928) та Д.К. Заболотний (1928- 1929), вищу освіту в ньому отримали і три Президенти України – М.С. Грушевський, Л.М. Кравчук та П.О. Порошенко.

Само слово «**університет**» походить від латинського «**universum**» – світ, всесвіт, а вираз **universitas litterarum** (сукупність наук) внаслідок певного скорочення отримав однослівну форму – університет. Перші університети виникають у Європі в епоху середньовіччя, як центри виховання нової людини, центри енциклопедичної освіти. Їх випускники називали свій вищий навчальний заклад *Alma mater*, що перекладається як мати-годувальниця, оскільки в ті часи і студенти, і викладачі вільно переходили від одного університету до іншого, все наукове товариство спілкувалося латинською мовою, а університет гарантував своїм вихованцям певні права і захист їх інтересів перед міською владою, створював умови для життя і навчання. Ця середньовічна назва університету зберегла своє значення і сьогодні. Середньовічні університети багато запозичили від цехів, особливо італійських, звідки до нас дійшло слово «ректор» (голова цеху). Структура, права і система зв'язків між членами корпорації учителів і учнів сформувалися не відразу, однак уже перший університет, заснований 1119 року у Болоньї (Італія), згідно зі своїм статусом (який міська влада врешті-решт змушена була визнати) мав власні органи самоуправління і навіть суд. Університет, крім того, вибором право самостійно обирати власного ректора, йому дозволялось самому судити членів своєї інституції,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

організувати їхній режим і побут, бути незалежним в усіх внутрішніх і частково зовнішніх питаннях від королівської та міської влади. Це був великий здобуток, що заклав міцні підвалини європейської університетської освіти. Саме за прикладом Болонського організувалися попервах інші новозасновані університети Європи. Значного поширення, зокрема, набув болонський університетський статут.

Статут як своєрідна конституція університету, був обов'язковим і для ректора, і для декана, і для студента, який, приступаючи до навчання, присягався в усьому дотримуватись приписів статуту. Текст останнього, щоб не забувався, раз на рік урочисто читали по всіх аудиторіях для широкого загалу університетської корпорації.

Слідом за першим університетом у Болонї з'явилися і інші: у XII столітті в Англії (Оксфордський), у 1180-1289 роках у Франції (Монпельє), 1259 року постала широко знана і сьогодні Сорбонна, 1250 року свій університет відкрила також Іспанія. Низку університетів було засновано в Італії (Віченца – 1205, Ареццо – 1215, Падуя – 1222, Неаполь – 1224, Рим - 1303).

Автономія університетів як одна з їхніх ознак у різні часи і в різних країнах мала свою специфіку, і кожний університет жив за власним статутом.

Середньовічні університети щодо контингенту студентів та професорів значною мірою були інтернаціональними. Більш того, за деякими статутами студентам з інших країн забезпечувалось право посідати керівні посади, включаючи й ректора.

Впродовж XIV-XVI століть відбувається активний процес створення університетів у Східній Європі, зокрема Празького (1348) та Краківського (1364), університету в угорському місті Печ, які хоч і намагалися наслідувати права і структуру Болонського, проте мали свої особливості та національну специфіку. У цей же період засновуються також Віденський (1365), Гайдельберзький (1386), Ляйпцігський (1409), Віттенберзький (1502), Кьонінгсберзький (1544), Страсбурзький (1567) та інші вищі навчальні заклади на теренах Західної та Центральної Європи. А всього від XIII до XVIII століття постало близько 50 нових університетів. Один з них 1661 року було засновано у Львові. Львівський університет – один із найстаріших в Україні вищих навчальних закладів. Він пройшов складний шлях розвитку в умовах феодальної Польщі (до 1772 року), Австро-угорської імперії (до 1918 року), знову Польщі (до 1939 року), потім у складі радянської України, готуючи кадри національної інтелігенції.

Середньовічні університети, як правило, мали чотири факультети. Обов'язковим для кожного вступника був «артистичний» факультет, тобто підготовчий, де студент діставав основні знання з латинської мови. Тут вивчалися «вільні мистецтва» – граматики, риторика, основи діалектики. Опанувавши ці три науки, студент одержував ступінь бакалавра мистецтв, засвоївши ж філософію, арифметику, геометрію, астрономію та теорію музики, він отримував ступінь магістра мистецтв і водночас – дозвіл вступати на богословський, медичний чи юридичний факультети.

Характерними рисами тодішніх університетів були енциклопедична підготовка високоосвічених людей, а не вузькопрофільних фахівців, дух гуманізму і новаторства, атмосфера творчості і передових на той час наукових досліджень. Ці риси збереглися і отримують свій подальший розвиток в сучасних університетах світу, у тому числі і Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Заснування і розвиток цього провідного вищого навчального і науково-дослідницького закладу нашої держави ґрунтується на багатовікових традиціях, що беруть свій початок ще з часів Київської Русі і є закономірним і логічним наслідком певного освітнього рівня українського народу. Про це свідчить літопис ченця Києво-Печерського монастиря Нестора «Повість временних літ», де зазначається, що «велика бо користь буває людині од учення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на суть покаяння, і мудрість бо, і стриманість здобуваємо ми із словесних книжних, бо се є ріки, що поповнюють весь світ увесь. Се є джерело мудрості, бо є у книгах незмірна глибина» (Літопис Руський, К. 1989, с. 89). Київський князь Володимир Мономах ще на початку XII століття заснував у Києві школи «нижчі» (для навчання служителів культу) і «вищі» (для знаті), у яких викладалися європейські науки: антична філософія й література, граматики, географія, природознавство. Ще 1086 року при Андріївському монастирі було відкрито школу для дівчат. І коли у Болоньї 1119 року розпочав свою діяльність перший європейський університет, Київ уже мав певний прообраз вищої освіти, хоч і далекий ще від тієї, що впроваджувалася у XII-XIII століттях у новостворених університетах Західної Європи.

У тогочасній Європі не було жодного університету, де б не навчалось українське студентство. Наприклад, українець Юрій Дрогобич (Котермак) здобув у Болонському університеті диплом доктора медицини, де згодом читав лекції з астрономії, а у 1481-1482 роках був його ректором.

Як колиська слов'янського православ'я ще за Ярослава Мудрого

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

(1019-1054) та Володимира Мономаха (1113-1125), й у подальші часи, Київ забезпечував слов'янство кадрами духовенства, вихованими в монастирських школах. Його геополітична роль в Європі вимагала зміцнення державницьких, національних позицій, підвищення освітнього й культурного рівня, у першу чергу, національної еліти, для чого необхідно було створення наукового та освітнього центру в Україні на кшталт університетів Сорбонни, Оксфорда, Кембриджа.

Помітним етапом на шляху заснування Київського університету, розвитку вітчизняної освіти, науки і культури стала діяльність Острозької школи (пізніше академії), заснованої у 70-х роках XVI століття. Академія, де викладалися іноземні мови (грецька, латинська), граматики, арифметика, риторика, логіка, виховала багатьох українських політичних і громадських діячів, сприяла піднесенню загальноосвітнього і культурного рівня населення. Новим кроком на шляху до власної вищої освіти в Україні стало заснування у Києві, при активному сприянні митрополита Петра Могили, колегії, яка на його честь стала називатися Києво-Могилянською (1632 р.). Києво-Могилянська академія у XVII столітті за своєю організаційною структурою, дисциплінами, що викладалися в ній, не поступалися перед європейською вищою школою і фактично була першим вищим навчальним закладом України.

Наприкінці 80-х років XVII століття, коли Київ остаточно був приєднаний до Росії, Могилянська колегія розпочинає клопотання про надання їй офіційного статусу вищого навчального закладу. В 1694 році до Москви прибуло посольство на чолі з ректором колегії Йоасафом Кроковським. Царський уряд грамотою від 11 січня того ж року підтвердив право Києво-Могилянської колегії користуватися її давніми привілеями – приймати і навчати дітей усіх станів з України, Росії та інших країн, дозволив запровадити богословські дисципліни і чинити власний суд над викладачами та студентами, тобто надав право самоврядування.

Петро I у своїй грамоті від 26 вересня 1701 року також підтвердив за Києво-Могилянською академією статус вищого навчального закладу:

«Академии из Киево-Могилянской, что от прежнего своего основания имеет равные привилегии как обыкновенно иные Академии во всех государствах иноземческих, право свободности имеют подтверждено».

Таким чином, Києво-Могилянська колегія, яка вже фактично була вищим навчальним закладом України, дістала нарешті, можливість офіційно називатися академією, як і більшість вищих шкіл.

Впродовж XVII-XVIII століть академія традиційно мала переважно

церковне, а не світське спрямування і тому українська еліта вже з середини XVII століття розпочала боротьбу за створення в Україні світських університетів, документально висловлювала бажання створити університети у Києві, Чернігові, Батурині, Сумах. Проте, царський уряд не дозволяв Україні мати власні університети. І лише на початку XIX століття у зв'язку з необхідністю створення нової системи народної освіти в Російській імперії, знову постало питання про заснування у Києві університету. Створена у 1802 р. при Міністерстві народної освіти комісія дійшла висновку про необхідність заснування університету у Києві або Казані. Однак, проект створення університету у Києві на той час, в силу різних причин, не був реалізований і питання про його практичну реалізацію знову було порушено через більш як тридцять років. Однією з причин, що спонукали до відкриття університету у Києві, стало закриття на правобережній Україні ряду навчальних закладів з польською мовою викладання (після придушення польського повстання 1830-1831 рр.). Зокрема, були закриті Кременецький лицей та Віленський університет, на кадровій та матеріальній базі яких постав і функціонував у перші роки Київський університет. У жовтні 1833 року міністр освіти Російської імперії звернувся з поданням до імператора Миколи I, в якому висловив міркування щодо доцільності відкриття у Києві вищого навчального за- кладу. Імператор висловив згоду із пропозицією міністра і підписав указ про заснування у Києві Імператорського університету Св. Володимира, урочистості з приводу чого відбулися 15 липня 1834 року за старим стилем. На час відкриття Київський університет став шостим університетом у Російській імперії.

В указі зазначалося «заснувати у західних губерніях Росії навчальний заклад, метою якого є розвиток вищої освіти, заснованої на благих засадах... Місцем заснування цього закладу обрати м. Київ, столицю Св. рівноапостольного Князя Володимира, де вперше розсіялося і звідки розлилося в межі древньої Русі світло істинної віри». Першим ректором університету було призначено видатного українського ученого-енциклопедиста, біолога, літературознавця і письменника М. Максимовича, який писав: «Удостоєний бути першим ректором Університету Св. Володимира, я старався віддаватися цій справі з усією завзятістю, аби справдити виявлене мені довір'я... Яким би не було моє подальше службове становище, я, певна річ, уже ніколи не міг би собі побажати чогось кращого, аніж те, що був першим ректором Університету Св. Володимира».

У підготовчій роботі по відкриттю Київського університету Св. Володимира активну участь брав учений і педагог М.Ф. Берлінський, на честь якого названа сьогодні одна з вулиць м. Києва. У червні 1833

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

року він був призначений головою Тимчасової комісії у справах ліквідованого Волинського ліцею. Після виходу указу Миколи I про заснування університету Св. Володимира М.Ф. Берлінський з кінця 1833 до початку березня 1834 року очолює спеціально створений тимчасовий комітет, а після передачі його функцій до створеного згідно статуту університету правління стає його першим головою. Перше засідання правління університету відбулося 8 березня 1834 року. Функції голови правління М.Ф. Берлінський виконує до призначення ректором університету М. Максимовича.

Заняття в університеті розпочалися з 28 серпня (9 вересня) 1834 року, у січні 1839 року його діяльність було призупинено і знову поновлено у вересні 1840 року.

Київський університет, постав у складі лише двох факультетів: філософського та юридичного. Перший мав два окремих відділи: історико-філологічний і фізико-математичний. Відкриття медичного факультету відкладалося на невизначений час.

Міністерству народної освіти було доручено терміново розробити статут і штати університету Св. Володимира та подати їх на затвердження цареві. Однак Микола I і міністр освіти вирішили спочатку видати тимчасовий (на чотири роки) статут університету, який би разом із тим став основою майбутнього загально-російського університетського статуту.

Вироблений для Київського університету статут, порівняно з попередніми університетськими статутами, був відверто реакційним. Він майже повністю знищував внутрішнє самоврядування, що було одним із головних привілеїв університетів. 25 грудня 1833 року Микола I затвердив для Київського університету вироблені міністерством тимчасові статут і штати. (Див. Додаток №7)

Згідно з цим статутом Київський університет підлягав не лише владі міністра народної освіти, але й попечителя округу, який вважався «начальником університету». Внутрішнє управління університетом належало Раді під головуванням ректора та за особистого нагляду попечителя. Рада складалася з ординарних і екстраординарних професорів. Ректор обирався на два роки Радою університету і затверджувався імператором. Професори і ад'юнкти (помічники професорів) обиралися Радою і затверджувались міністром, який також мав право призначати професорів і ад'юнктів на вакантні посади за власним розсудом. Рада університету щорічно обирала деканів факультетів, яких потім затверджував міністр. В університеті встановлювався чотирирічний строк навчання. Всі вступники складали іспити призначеному ректором «особливому комітетові з професорів».

Студенти склали їх наприкінці кожного курсу і перед закінченням університету. Для заохочування студентів до наукових занять щороку оголошувались теми праць на здобуття золотих і срібних медалей. Крім студентів, які вчилися за власний рахунок, в університеті передбачалося навчання 50 осіб «на казенний коштів». Останні після закінчення навчання повинні були прослужити шість років за призначенням уряду вчителем або чиновником. За студентами встановлювався ретельний нагляд з боку «університетської поліції», інспектора, його помічників. Господарськими справами займалось Правління університету, яке складалося з деканів, синдика (юриста) і цивільного чиновника зі званням радника для управління нерухомим майном. Очолював це Правління ректор.

У перший рік до університету було зараховано 62 студенти, з них 28 православних (тобто українці та росіяни) і 34 католики та уніати (в основному поляки), 57 студентів належали до дворянства. По факультетах і відділах перші студенти Київського університету розподілялися так: історико-філологічний відділ – 13, фізико-математичний – 14, юридичний – 36.

До 60-х років XIX ст. перше місце серед київського студентства за чисельністю посідали поляки – уродженці Правобережної України. На другому місці були українці Лівобережжя. Українці та росіяни переважали на історико-філологічному відділі та юридичному факультеті, поляки – на фізико-математичному відділі та медичному факультеті (після його відкриття). Переважна більшість студентів належала до дворян. У 1838 році з 267 студентів дворян було 235, у 1885 з 808 – 643, у 1860 з 1049 – 877.

З самого початку діяльності Київського університету царські власті встановили суворий нагляд за його життям, за викладачами і студентами. Попечитель округу наказав ректорові мати ретельний, але таємний нагляд за викладанням університетських лекцій, щоб у них не міг вкратися хибний напрям, що протидіє вірі, моралі, покірності владі і збудження любові до якоїсь там вітчизни, що відокремлюється помилковими думками від спільної вітчизни.

Необмеженою владою користувалися інспектор студентів та його помічники, які вели так звані «кондуїтні списки», в яких характеризували кожного студента. Раз на півріччя ці списки подавалися ректорові. Влада інспекції була настільки великою, що студент не переводився на вищий курс, позбавлявся казенного утримання або медалі за письмовий твір, якщо інспектор давав несхвальний відгук про його поведінку. Інспектори та їхні помічники, як правило, були військові у відставці, люди, зовсім не підготовлені до

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

педагогічної діяльності.

З 1834 по 1917 рік у Київському університеті змінилося чотири статuti: 1833, 1842, 1863 і 1884 років. Перші два були складені спеціально для Київського, а два останніх – для всіх російських університетів. На початку ХХ століття виникає необхідність скласти новий статут, оскільки статут 1884 року багато в чому встиг застаріти. Було написано й обговорено декілька проєктів, але новий статут прийнятий не був – натомість користувалися Тимчасовими правилами. У період 1917-1920 років у діяльності університету відбуваються зміни, пов'язані із суспільно-політичними процесами, що мали місце в Україні у цей період. В останні місяці 1917 року, у зв'язку з постановкою питання про розвиток освіти на національній основі, у Києві відкрито, поряд з університетом Св. Володимира, Український народний університет, заняття в якому проводилися в аудиторіях університету Св. Володимира. У липні 1918 року гетьманським урядом П. Скоропадського прийнято рішення про відкриття Українського державного університету (урочистий акт відбувся на початку жовтня 1918 року). Українські університети, створені у 1917-1918 роках, попри всі складнощі того періоду, політичну нестабільність, громадянську війну, зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти і культури. У 1919 році Український університет був об'єднаний з університетом Св. Володимира в єдиний Київський університет з двома відділеннями – українським і російським. Одночасно, було реформовано адміністративну систему і саму структуру університету. Адміністративну і педагогічну роботу стала вести науково-навчальна рада, а керівництво суто науковою роботою здійснювала колегія професорів. Зазначені реформаторські процеси призвели в кінцевому рахунку до того, що у 1920 році відбулася чергова реорганізація Київського університету. Її суть полягала в тому, що медичний факультет було виокремлено в самостійний навчальний заклад, юридичний факультет було передано до складу Інституту народного господарства, а на базі фізико-математичного та історико-філологічного факультетів, до яких приєднали ще ряд навчальних закладів, було створено Київський вищий інститут народної освіти (з 1926 року – Київський інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова). У 1930 році на базі цього інституту було створено три галузевих вищих навчальних заклади: інститут соціального виховання, інститут професійної освіти та фізико-хіміко-математичний інститут. У 1933 році Київський університет поновлює свою діяльність вже як університет у складі шести факультетів на яких навчалися 1652 студенти.

У зв'язку із 125-річчям від дня народження Т.Г. Шевченка для увічнення пам'яті поета Указом Президії Верховної Ради СРСР від 9 березня 1939 року **Київському державному університету присвоєно ім'я Т.Г. Шевченка**, а у парку на місці пам'ятника Миколі I встановлено пам'ятник Великому Кобзарю. 30 грудня 1940 року наказом народного комісара освіти УРСР у системі Київського університету утворено наукову бібліотеку, яка на сьогодні носить ім'я його першого ректора М. Максимовича.

Напередодні Великої Вітчизняної війни Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка був третім за розміром університетом СРСР, у структурі якого функціонувало 9 факультетів, 52 кафедри і працювало 326 викладачів, на стаціонарі навчалося близько 4000 студентів.

З початком війни за наказом Народного комісаріату освіти УРСР Київський університет мав бути евакуйований до Харкова, проте з наближенням ворога обидва університети – Київський і Харківський – у вересні 1941 р. розпочали евакуацію до м. Кизил-Орда Казахської РСР. У лютому 1942 р. на базі цих двох університетів було утворено Об'єднаний Український державний університет (ОУДУ).

Утворення ОУДУ мало велике значення не лише для збереження кадрів української радянської інтелігенції у важких умовах війни, але й дозволило продовжувати підготовку спеціалістів для роботи в галузі народного господарства і культури на майбутнє, для України та інших республік, продовжувати розвивати науку та надавати посильну допомогу державі та армії для перемоги.

Рішенням Ради Міністрів СРСР Кизил-Ординському педагогічному інституту було запропоновано надати навчальні й наукові приміщення, бібліотеку, виділити приміщення під гуртожиток для студентів ОУДУ. Об'єднаний університет розпочав свою діяльність у складі шести факультетів: фізико-математичного, хімічного, біологічного, філологічного, історичного і юридичного.

У складі студентів, яких на початок роботи університету налічувалося 331 чол., було більшість киян. До університету зараховували евакуйованих студентів різних вузів. На перший курс приймали без іспитів тих, що закінчили технікуми та середні школи. Потім було організовано тримісячні підготовчі курси. Осінній набір 1942 р. дав університету 203 нових студенти. Приймали також без іспитів і на старші курси. Три чверті всієї кількості студентів становили дівчата.

Незважаючи на труднощі, обумовлені воєнною обстановкою, – перебої в постачанні продуктами, освітленні, паливі тощо, студенти

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

сумлінно ставились до своїх обов'язків і успішно оволодівали основами наук. На державних іспитах у червні 1942 р. студенти четвертих курсів, випускники показували високу успішність: 56,3 % становили оцінки «відмінно», 29,5 % – «добре», і 14,2 % – «задовільно», оцінки «незадовільно» не було жодної.

За період евакуації університет здійснив два випуски молодих спеціалістів: в травні 1942 р. дипломи одержав 51 випускник, а в липні того ж року склали державні іспити 96 студентів. Таким чином, за роки евакуації Об'єднаний Український державний університет підготував для країни 147 молодих спеціалістів.

Під час окупації Києва занять в університеті не проводилося, хоч у жовтні 1941 р. було наказано провести реєстрацію професорсько-викладацького складу по факультетах та інвентаризацію університетського майна, яке не вдалося вивезти. Зусиллями Української національної ради – політичного органу, що мав за мету відродження української державності, - за погодженням із німецькою окупаційною владою та за безпосередньої участі українського історика, німця за походженням К. Штеппи вдалося провести попередні заходи з відновлення діяльності Київського університету. У листопаді 1941 р. К. Штеппа за погодженням із Президією Ради був призначений ректором Київського університету і розпочав свою діяльність із підбору кадрів. Його розпорядженням в університеті були призначені декани та заступники деканів ряду факультетів (історико-філологічного, юридичного, фізико-математичного), завідувачі кафедр. Розпочався прийом студентів і на листопад місяць було набрано приблизно 300 осіб. Проте, розгорнути і налагодити функціонування Київського університету не вдалося, оскільки німецьким окупантам потрібна була робоча сила на заводах і фабриках рейху. Почались репресії, Унрада була розгромлена, студентів вивозили на примусові роботи до Німеччини і на початку 1942 р. університет був закритий, так і не розпочавши свою роботу.

Відступаючи з Києва, восени 1943 р. гітлерівці у п'яти місяцях підірвали і повністю спалили головний навчальний корпус університету, в якому до війни знаходилось управління університету, шість факультетів з усіма допоміжними і науковими установами, бібліотеки на 1 млн. 300 тис. томів, видавництво з друкарнею, архіви, аудиторії, склади навчального, господарського обладнання і матеріалів. Загинули університетський архів, архіви стародавніх історичних актів, 10 музеїв, 23 лабораторії з обладнанням і запасом матеріалів на 3-4 роки, 18 навчальних і наукових кабінетів, повне обладнання 6 майстерень, кіно-установка і зал, аудиторний фонд, навчальне обладнання,

зруйновані і розграбовані студентські гуртожитки. Уціліло лише два навчальні корпуси – гуманітарний та хімічний, у яких на другий день після звільнення Києва (7 листопада 1943 р.) розпочалася підготовка до роботи університету, по відновленню в ньому занять.

15 січня 1944 р. згідно з рішенням партійних і радянських органів Київський університет відновив свою роботу в Києві.

Із старого складу студентів II – V курсів приступило до занять 275 чол. Одночасно був проведений новий набір студентів у період з 28 грудня 1943 р. до 28 січня 1944 р. За цей час було зараховано і приступило до навчання, з 1 лютого 1944 р., 350 студентів першого курсу. Таким чином, загальна кількість студентів університету після першого лютого 1944 р. становила 670 чол.

Університет відновив свою роботу в складі шести факультетів: фізико-математичного, хімічного, біологічного, геолого-географічного, історичного, філологічного з відділами російським і українським та відділом західних мов і літератури, із спеціальностями англійської, німецької і французької мов. Одночасно з університетом розпочали свою діяльність астрономічна обсерваторія, ботанічний сад і Науково-дослідницький інститут географії, матеріальна і наукова база якого в роки окупації порівняно непогано збереглася. До відновлення роботи університету в Києві його наукова бібліотека уже налічувала 200 тисяч книжкових одиниць. Університет обладнав наукову читальню на 80 місць і читальню для студентів на 115 місць.

На кінець 1944/45 навчального року були створені достатні умови для реєвакуації основної групи колективу університету з Казахстану до Києва. У червні 1944 р. відбулися зміни у керівництві та структурі університету, зокрема суттєво збільшилась кількість спеціальностей і спеціалізацій, зросла кількість кафедр і факультетів. Згідно з рішенням уряду в університеті були створені чотири нових факультети: західних мов і літератури, економічний, філософський та факультет міжнародних відносин. У складі професорсько-викладацького колективу університету працювали видатні вчені: академіки, члени-кореспонденти, професори, доценти.

У першому повоєнному навчальному році університет функціонував у складі 13 факультетів: філософського, історичного, економічного, юридичного, філологічного, факультету західних мов і літератури, факультету міжнародних відносин, географічного, геологічного, біологічного, хімічного, фізичного та механіко-математичного. Загальна кількість студентів становила 2556 осіб. У 1952 р. в університеті створено радіофізичний факультет, який розпочав підготовку фахівців у галузі електроніки, радіофізики. У 1953 р.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

відділення журналістики філологічного факультету перетворено на факультет журналістики, а у 1955/56 навчальному році філософський факультет був реорганізований у відділення історичного факультету, а останній отримав назву історико-філософський (у 1964 р. – філософський факультет відновлено як самостійний факультет). З метою зміцнення науково-дослідного напрямку в діяльності університету, підвищення ефективності вузівської науково-дослідної роботи у 1956 р. створено науково-дослідний сектор (нині науково-дослідна частина КНУ імені Тараса Шевченка). Результати науково-дослідної роботи учених університету з 1957 р. публікуються у «Віснику Київського університету».

Впродовж 60-80-х років ХХ століття Київський державний університет імені Т.Г. Шевченка продовжував функціонувати і розвиватися як один із провідних вищих навчальних закладів Радянського Союзу та Української РСР. У цей період у його структурі створюються такі нові факультети як факультет кібернетики, соціологічний, психологічний, розширюється спектр спеціальностей і спеціалізацій, вдосконалюються форми і методи навчально-методичної, ідейно-виховної роботи, зміцнюється кадрова та матеріально-технічна база, отримують всесвітнє визнання результати наукових досліджень вчених Київського університету.

4.2. Київський національний університет імені Тараса Шевченка як провідний вищий навчальний заклад і науково-дослідницький центр України

За роки незалежності України Київський національний університет імені Тараса Шевченка отримує нові імпульси свого подальшого розвитку, відбуваються кількісні і якісні зміни у навчально- методичній, науково-дослідній та виховній роботі, системі перепідготовки і підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, матеріально-технічній базі, системі міжнародних зв'язків, підготовці фахівців із числа іноземних громадян.

На сьогодні **Київський національний університет імені Тараса Шевченка – це класичний університет** дослідницького типу, основним завданням якого є навчально-виховна, науково-дослідницька та інноваційна діяльність. У цій діяльності університет керується Законом «Про вищу освіту в Україні», іншими законами що стосуються науково-педагогічної діяльності, Указами Президента України,

Постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства освіти і науки України, а також Статутом університету, який приймається зборами трудового колективу (Див. Додаток №7 (статут)). Вищим керівним органом є Вчена рада університету, яка на своїх щомісячних засіданнях обговорює і приймає рішення з різнобічних питань життєдіяльності, визначає стратегічні напрямки подальшого вдосконалення навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи. Поточне керівництво університетом **здійснює ректорат начолі з ректором**, який обирається шляхом прямих таємних виборів у порядку, визначеному законодавством України та Статутом університету. У жовтні 2008 року ректором обрано академіка НАН України, героя України, доктора філософських наук, професора, Надзвичайного і Повноважного Посла України Леоніда Васильовича Губерського. Для забезпечення оперативного керівництва окремими напрямами ректор призначає проректорів (перший проректор, який виконує окрім іншого, функції ректора у випадку його відсутності, проректор з науково-педагогічної роботи, проректор з наукової роботи, з міжнародних зв'язків, навчально-виховної роботи). Крім того, йому допомагають три помічники.

У структурі університету функціонують **13 факультетів** (географічний; економічний; інформаційних технологій; історичний; комп'ютерних наук та кібернетики; механіко-математичний; психології; радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем; соціології; фізичний; філософський; хімічний; юридичний; факультет військової підготовки ВКНУ), **7 навчальних інститутів** (високих технологій; журналістики; міжнародних відносин; філології; військовий; управління державної охорони України; післядипломної освіти), підготовче відділення й підготовче відділення із навчання іноземних громадян; Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини», Навчально-науковий інститут «Інститут геології»; Центр українознавства, кілька Музеїв, Наукова бібліотека, Інформаційно-обчислювальний центр, Астрономічна обсерваторія. Видавничо-поліграфічний центр. У 2012 році до складу університету включено Український фізико-математичний ліцей та 2 коледжі (геологорозвідувальних технологій та оптико-механічний).

Керівництво факультетами та інститутами здійснюють декани (директори інститутів), які також обираються із рекомендованих загальними зборами (конференцією) трудового колективу факультету (інституту) кандидатур таємним голосуванням Вченою радою Університету, вищим керівним органом є Вчені ради факультетів (інститутів). Організацією навчального процесу в університеті

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

займається науково-методичний центр, науково-дослідної роботи – науково-дослідна частина (НДЧ), а також наукове товариство студентів та аспірантів, міжнародними зв'язками – управління міжнародного науково-технічного співробітництва та інноваційних технологій, адміністративно-господарськими питаннями (експлуатація та обслуговування підрозділів університету, будівництво та капітальний ремонт), кадровими та юридичними питаннями – відповідні відділи. Бухгалтерія університету, з її відповідними відділами, здійснює роботу по фінансово-економічному забезпеченню, плануванню, обліку і контролю його діяльності. У структурі університету функціонують також інші підрозділи, зокрема соціально-побутового призначення (студмістечко, 21 гуртожиток, центр рекреації та туризму, центр харчування, санаторій-профілакторій, поліклініка, бази відпочинку та практики).

Університет здійснює підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» та підготовку кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі та докторантурі. Загалом, за всіма напрямками та спеціальностями в університеті тепер навчається понад 25 тис. студентів і курсантів (близько 15 тис., за державним замовленням і 10 тис. - за контрактом), у тому числі понад 1290 іноземних громадян, майже 1630 аспірантів і більше 120 докторантів.

Передове становище університету серед вищих навчальних закладів України красномовно підтверджує широкий спектр надання освітніх послуг:

- університет пропонує програми підготовки у 10-х із 18-ти сфер знань, за якими здійснюється підготовка фахівців з вищою освітою в Україні;
- підготовка бакалаврів здійснюється за 57 напрямками (27% від існуючих в Україні), при цьому соціальні науки, бізнес, право та 0% від існуючих в Україні);
- повну вищу ос природничі науки представлені найбільшою кількістю напрямів (70-10віту за ОКР «спеціаліст» університет забезпечує з 62 спеціальностей (13% від існуючих в Україні), за ОКР «магістр» – за 102 спеціальностями.

Найповніше в університеті представлено: природничі науки, соціальні науки, бізнес і право, гуманітарні науки та мистецтво (40-60% спеціальностей від загальної кількості в Україні), а також інженерію, геодезію та землеустрій, освіту, соціальне забезпечення, сферу обслуговування та державне управління.

Навчально-виховна, наукова та інноваційна робота є головними

напрямами діяльності університету. Стратегічне завдання колективу університету – рівноправне входження до світового та європейського освітнього простору, документальною фіксацією чого має стати відображення нашого університету у міжнародно визнаних рейтингах вищих навчальних закладів.

Як вже зазначалося, традиційно наприкінці кожного навчального року Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта» за погодженням із Міжнародною наглядовою радою представляє академічний рейтинг університетів «Топ 200 Україна», який визначається інтегральним (агрегованим) індексом. Інтегральний індекс представлено трьома складниками: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання.

Протягом кількох років абсолютними лідерами серед вищих навчальних закладів України залишаються Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» і **Київський національний університет імені Тараса Шевченка**. Для цих університетів характерне поліпшення показників з усіх напрямів діяльності – розвитку навчально-наукової бази, нарощування дослідницького потенціалу, підвищення якості підготовки студентів, розширення міжнародного співробітництва, залучення талановитої молоді (кількість абітурієнтів, що закінчили школу із золотою медаллю і мають нагороди різних олімпіад, досягає 50%). Випускники цих університетів мають наринку праці високу репутацію.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка вже вчетверте бере участь у світовому рейтингу ТОП-500 найкращих університетів, який укладає компанія QS (Велика Британія), і вкотре став найбільш високорейтинговим ЗВО України. У регіональному рейтингу QS University Rankings: EECA (Східна Європа та Центральна Азія) університет посів 30 позицію. Взявши участь у рейтингу The Times Higher Education World University Rankings у 2018 році, університет увійшов до групи 801–1000.

Місія університету як класичного вищого навчального закладу дослідницького типу може бути реалізована винятково завдяки забезпеченню високої якості освіти та наукових досліджень, їх нерозривної інтеграції і поєднання з інноваційною діяльністю.

Пріоритетами усфері навчальної і навчально-методичної роботи є:

- Забезпечення лідерського статусу університету в підготовці кадрів через надання максимально широкого спектру освітніх послуг.
- Підвищення конкурентоспроможності завдяки високій гарантованій якості освіти.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- Забезпечення конкурентоспроможності завдяки особистому професіоналізму і науковому авторитету викладачів.

Відповідно до цих пріоритетів конкретними головними завданнями університету у цій сфері є:

- відкриття в університеті нових напрямів підготовки та спеціальностей;
- підвищення рівня викладання, у т.ч. шляхом поєднання навчання з науковими дослідженнями;
- відкриття міжфакультетських спеціалізацій, сертифікатних програм для забезпечення мобільності в межах університету;
- запровадження міжнародних стандартів викладання іноземних мов і вимог до мовних кваліфікацій;
- створення англomовних груп для вітчизняних студентів;
- перехід до підготовки фахівців із повною вищою освітою винятково за ОКР «магістр»;
- забезпечення набору до магістратури висококваліфікованих випускників бакалаврату інших вищих навчальних закладів;
- кардинальне збільшення кількості іноземних студентів, насамперед на природничих факультетах;
- здійснення комплексу заходів щодо професійно-орієнтаційної роботи;
- розвиток зв'язків із підприємствами та організаціями - потенційними роботодавцями для випускників університету.

Найбільше студентів на денній та заочній формах станом на 1.12.2022 р. навчалось в Інституті права, Інституті міжнародних відносин та на економічному факультеті.

Крім того, у Військовому інституті за програмою підготовки офіцерів запасу у 2022 році навчалось близько 2000 студентів університету та з 25 інших вищих закладів освіти (Академії праці та соціальних відносин, Федерації професійних спілок України, Академії адвокатури України, Національної академії управління, Київського національного університету культури та мистецтв, Відкритого міжнародного університету і розвитку людини «Україна», Київського Міжнародного університету, Київського університету права, Національної академії наук України, Фізико-технічного навчально-наукового центру Національної академії наук України, Київського інституту інвестиційного менеджменту, Українського інституту лінгвістики і менеджменту, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського слав'ястичного університету).

На підготовчому відділенні у 2021-2022 рр. готувалися до вступу до вищих навчальних закладів освіти України 945 осіб, з яких 350 є

іноземними громадянами із 12 країн світу: В'єтнам, Еквадор, Єгипет, Ірак, Іран, Китай, Корея, Монголія, Нігерія, США, Судан, Туреччина. Слід зазначити, що з числа випускників підготовчого факультету у 2022 р. на навчання до університету вступили 93% слухачів. В коледжах Університету навчається 871 особа (449 - в оптико-механічному коледжі і 422 - в коледжі геологорозвідувальних технологій).

У 2022-23 навч. році після повномасштабного вторгнення росії в Україну не вдалося зберегти позитивну динаміку останніх років щодо зростання загальної кількості здобувачів освіти першого (бакалаврського) й другого (магістерського) рівнів вищої освіти. У порівнянні з 2021 роком абсолютний показник зменшився більш як на тисячу осіб. Станом на 01.12.22 в Університеті навчається 29175 студентів і курсантів, серед яких 1231 особа – іноземні громадяни. За кошти державного бюджету на першому та другому освітніх рівнях здобувають освіту 15708 осіб (2021 р. – 16567; 2020 р. – 15998), у той самий час за кошти фізичних та юридичних осіб за цими самими рівнями навчаються 13467 (2021 р. – 13777; 2020 р. – 12087). Варто зазначити, що зміни контингенту здобувачів освіти в Університеті відбулися після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, тимчасової окупації південних і східних регіонів країни, ескалації військових дій по всій лінії зіткнення, що спричинило значний відтік населення із найбільш небезпечних для проживання територій углиб країни та за її межі та не могло не вплинути на кількість студентів як денної, так і заочної форм здобуття освіти першого (бакалаврського) і другого (магістерського) освітніх рівнів. Виїзд молоді для отримання тимчасового прихистку до безпечних західноєвропейських та інших країн вплинув на кількість абітурієнтів, які в складних умовах завершували отримання повної загальної середньої освіти та мали намір вступати до українських ЗВО.

Об'єктивні та суб'єктивні причини призвели до того, що кількість студентів денної форми здобуття освіти, які навчаються за державним замовленням, зменшилася на 585 осіб, серед яких бакалаврів – на 376 осіб, магістрів – на 209 осіб. Студентів, які навчаються за кошти фізичних або юридичних осіб, порівняно з минулим роком, стало менше на 310 осіб, серед яких кількість бакалаврів-контрактників зменшилася на 625 осіб, а магістрів – зросла на 139 осіб. Відбулися зміни у чисельності здобувачів заочної форми: кількість бакалаврів, які здобувають освіту за державним замовленням, зменшилася на 37 осіб, а серед тих, хто навчаються за кошти фізичних (юридичних) осіб, – збільшилася на 397 осіб, порівняно із минулим звітним періодом; кількість магістрів зменшилася на 237 осіб за державним замовленням,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

а за кошти фізичних (юридичних) осіб – на 221 особу.

Університет докладє багато зусиль для того, щоб утримати кількісні показники контингенту здобувачів на певному рівні. Разом із тим, втрати за кількістю студентів в умовах війни неминуче відбуваються. Вони зумовлені виїздом за кордон потенційних абітурієнтів, погіршенням матеріального стану багатьох українських родин, а також масовим (на рівні майже 4 % контингенту) призупиненням навчання (перерва на академічну відпустку). Найбільших втрат (понад 15 % контингенту) зазнали ННІ публічного управління і державної служби та фізичний факультет; від 5 до 10 % втратили ННІ "Інститут геології", ННІ журналістики, ННІ філології, ННЦ "Інститут біології та медицини", факультет соціології, хімічний факультет. Приріст контингенту (на рівні 1-5 %) зафіксовано в Інституті післядипломної освіти, на факультетах інформаційних технологій і психології.

Приїом на навчання в КНУ імені Тараса Шевченка здійснюється на підставі Порядку прийому (Умов прийому до 16.05.22) до закладів вищої освіти України, що затверджені МОН України, Правил прийому до Університету та інших чинних нормативно-правових документів. Відповідно до цих документів приймальна комісія університету, відбіркові комісії факультетів та інститутів університету здійснюють відповідну роботу по зарахуванню абітурієнтів на навчання, перш за все на підставі результатів ЗНО, НМТ, атестатів про середню освіту, а в окремих випадках і за результатами вступних іспитів та творчих випробувань.

Набір на навчання за денною та заочною формами здобуття освіти оголошено (без ВІКНУ): за освітнім рівнем фахового молодшого бакалавра – за 24 програмами (18 – за денною, шість – за заочною формами навчання); за освітнім ступенем бакалавра – на 132 освітніх програм денної форми навчання (сукупний ліцензійний обсяг – 8019 осіб) і 14 освітніх програм заочної форми навчання (сукупний ліцензійний обсяг – 445 осіб); за освітнім ступенем магістра на основі повної загальної середньої освіти – на дві програми денної форми здобуття освіти (мова навчання – українська та англійська); за освітнім ступенем магістра на основі диплома бакалавра, магістра (спеціаліста) – на 165 освітніх програм денної і 32 освітні програми – заочної форм здобуття освіти (сукупний ліцензійний обсяг – 4867 і 1492 особи, відповідно); за освітньо-науковим ступенем доктора філософії було оголошено прийом на 45 освітньо-наукових програм; на основі диплома бакалавра/спеціаліста/магістра інших спеціальностей до Інституту післядипломної освіти – за двома освітніми програмами ОС бакалавра

та 18 освітніми програмами за ступенем магістра (сукупний ліцензійний обсяг – 130 і 716 осіб, відповідно).

Кожного навчального року у процесі навчання студенти складають дві заліково-екзаменаційні сесії (зимову та літню), позитивний результат яких є підставою для переведення студента на наступний курс. При наявності академічної заборгованості, або в силу інших причин, студент підлягає відрахуванню з університету. Головною причиною відрахування є невиконання навчального плану і академічна заборгованість (60-65%), а також за власним бажанням і сімейними обставинами (20-25%) та несплату за навчання на контрактній основі (10-15%). Частина студентів відраховується з університету як такі, що не приступили до занять у встановлені терміни.

Конкурс на вступ до КНУ імені Тараса Шевченка із року в рік залишається достатньо високим. У 2022 році прохідний бал на навчання за освітнім ступенем бакалавра становив 170,28 бала (2021 – 183,14, 2020 – 171,6). При цьому 21 освітня програма мала прохідний бал понад 190, а для 11 освітніх програм було зафіксовано прохідний бал, нижчий за 140. Найвищі прохідні бали (понад 194) зафіксовано в ННІ міжнародних відносин за програмами: "Міжнародні комунікації (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)", "Міжнародні відносини (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)", "Країнознавство (американістика, сходознавство, європейські студії, африканістика) (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)", "Міжнародне право", "Міжнародний бізнес (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)", "Міжнародні економічні відносини (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)"; в ННІ журналістики за програмами: "Реклама та зв'язки з громадськістю", "Звукорежисура", "Журналістика та соціальна комунікація", "Видавнича діяльність і медіаредагування"; на факультеті комп'ютерних наук та кібернетики за програмою "Програмна інженерія". Уже п'ятий рік поспіль Університет здійснює набір на навчання за освітнім ступенем магістра на основі повної загальної середньої освіти – за спеціальністю 222 "Медицина" (ННЦ "Інститут біології та медицини").

Середній конкурс по університету впродовж останніх років складає 9-15 осіб на місце на денну форму навчання та біля чотирьох осіб на заочну. Навчання в університеті здійснюється на підставі Закону про освіту, відповідних нормативно-правових документів Міносвіти і науки України, а також на основі відповідних галузевих стандартів освіти, які є базою для формування навчальних планів студентів. Навчальні плани формуються з орієнтацією на студента відповідної спеціальності, містять нормативні, спеціальні дисципліни та

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

дисципліни спеціалізації з метою підготовки висококваліфікованих фахівців, які глибоко володіють теоретичними знаннями та практичними навичками. Ураховуючи важливість практичної підготовки, у навчальних планах передбачені різноманітні види практики (навчальна та виробнича) і терміни їх проведення, які, по можливості, узгоджуються з роботодавцями.

Відповідно до Концепції поглибленого вивчення іноземних мов на неспеціалізованих факультетах в університеті на 13 факультетах та у 8 інститутах в рамках спецкурсів іноземними мовами викладаються понад 135 дисциплін. Навчальні дисципліни в обов'язковому порядку забезпечуються навчально-методичними матеріалами, зокрема, навчальними і робочими навчальними програмами, текстами лекцій, навчальними посібниками, підручниками.

Для забезпечення навчального процесу університет окрім власного потужного викладацького потенціалу, у складі якого 626 докторів і майже 1700 кандидатів наук, активно залучає на умовах погодинної оплати визнаних фахівців у відповідних галузях, зокрема, серед науково-педагогічних працівників, які прийняті на умовах погодинної оплати або за сумісництвом, академіків і член-кореспондентів НАН України та інших національних академій.

Продовжуються заходи із залучення до викладання іноземних викладачів. Крім інституту філології, на якому традиційно працює значний контингент викладачів – носіїв мови (переважно східні та слов'янські мови), у 2022/23 навчальних роках до навчального процесу було залучено ще близько 13 науково-педагогічних працівників із числа громадян Німеччини, Австрії, Італії, Норвегії, Іспанії, Франції, Бельгії і США. Вони працювали на економічному (5 осіб), юридичному (4) факультетах, в інститутах міжнародних відносин, журналістики, геології та військовому (по 1 особі).

Якісні показники кадрового забезпечення навчального процесу в університеті значно перевищують середні показники по вищим закладам освіти III-IV рівнів акредитації України: 88 % науково-педагогічних працівників університету (від загальної кількості штатних, сумісників і погодинників) мають науковий ступінь (по Україні – 50%).

Викладачі університету постійно працюють над підвищенням своєї кваліфікації, результатом якої є стажування та захист на спеціалізованих Вчених радах докторських і кандидатських дисертацій, отримання звання професора та доцента.

Колектив університету проводить активну роботу, спрямовану на покращення іміджу університету та підвищення рівня інформування про його діяльність, можливості та досягнення. З цієї метою утворено

Центр комунікацій Київського національного Університету імені Тараса Шевченка, головною метою діяльності якого є системне забезпечення стратегічних комунікацій та ефективне позиціонування Університету у внутрішньому (університетському) і зовнішньому (національному й світовому) інформаційному просторі з метою формування спільної організаційної ідентичності, позитивного іміджу, бренду і репутації Університету У співпраці з іншими структурними підрозділами відділ розробляє та проводить заходи, які дозволять університету посісти гідне місце у міжнародних рейтингах. З урахуванням вимог часу створено сторінку університету в соціальній мережі Facebook, на якій викладаються всі новини Центру. Зростає кількість публікацій про університет у засобах масової інформації і спеціалізованих виданнях для абітурієнтів.

Одним із показників іміджу університету та його міжнародного рейтингу є кількість іноземних студентів, а також різноманітні форми міжнародних зв'язків. В силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин кількість іноземних студентів, що навчаються на різних факультетах (інститутах) КНУ імені Тараса Шевченка впродовж останніх років має тенденцію до зростання. Станом на 1.12.2022р. найбільше студентів з-поза меж України залучено до навчання в ННІ філології, ННІ міжнародних відносин і ННЦ "Інститут біології та медицини". Найбільше іноземних громадян прибуло на навчання до Університету з Туркменістану, Китаю, Туреччини та Азербайджану. Переважна більшість студентів-іноземців – це громадяни Азербайджану, КНР, Грузії, Туркменістану, Росії, Білорусі, Ірану. На підготовчому факультеті навчається щорічно більше 100 студентів – іноземців, які по завершенні навчання на цьому факультеті продовжують навчання на обраних ними факультетах (інститутах) університету або інших ЗВО України.

Міжнародні зв'язки КНУ імені Тараса Шевченка здійснюються за такими напрямками:

- у рамках двосторонніх партнерських угод із зарубіжними освітніми та науковими закладами. На сьогодні Університет має 328 чинних двосторонніх угод про співпрацю з іноземними ЗВО із 62 країн світу;
- співпраця з посольствами та міжнародними організаціями акредитованими в Україні (Виступи з лекціями перед професорсько-викладацьким складом та студентами державних і політичних діячів, глав урядів, дипломатів з інших країн);
- в університеті створені і діють 35 мовних і культурних центрів/різних країн світу, які є одним із результатів співпраці з

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

представництвами зарубіжних країн (в ННІ філології – 22, в ННІ права – 6, в ННІ міжнародних відносин – 4, на історичному, географічному, економічному факультетах – по 1 центру, відповідно);

- участь у міжнародних проектах і програмах, які фінансуються міжнародними організаціями, науковими центрами, зокрема МВФ, Світовий Банк, Євросоюз, НАТО, проекти ТЕМПУС та Еразмус Мундус;

- зарубіжні відрядження викладачів, аспірантів, студентів, наукових співробітників. Щорічно понад 1000 зазначених осіб університету виїжджають до інших країн переважно з науковою метою (участь у конференціях, стажування, проведення досліджень), мовне стажування, практика та участь у міжнародних олімпіадах, участь колективів художньої самодіяльності у міжнародних культурних обмінах. Разом з тим, рівень міжнародної мобільності науковців і студентів КНУ імені Тараса Шевченка залишається помітно нижчим, ніж в інших країнах Центрально-Східної Європи;

- прийом зарубіжних викладачів, науковців, студентів. Це вагомий показник інтеграції університету у європейський і світовий освітній простір, його міжнародного рейтингу. Цей напрям діяльності знаходить свій прояв у таких формах як викладання окремих курсів і спецкурсів зарубіжними фахівцями, створення спільних із зарубіжними ЗВО кафедр (кафедра екологічного менеджменту), виконання науково-дослідних проектів, участь у конференціях;

- прийом на повний (із отриманням диплому про вищу освіту) або короткотерміновий курс навчання іноземних громадян. Іноземні студенти навчаються практично на всіх факультетах університету, проте переважна їх більшість зосереджена на підготовчому, Інституті філології, Інституті міжнародних відносин, юридичному та економічному факультетах.

Невід'ємною складовою навчально-методичної діяльності університету є педагогічна та **навчально-виробнича практика** студентів. Вона організовується і здійснюється з метою оволодіння студентами сучасними формами організації праці в галузі їх майбутньої професії, формування у них, на базі отриманих в університеті знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних виробничих умовах. Відповідно до майбутньої професії в університеті створені і діють різноманітні бази навчально-виробничої практики. Для отримання навичок та лекторської

майстерності студенти проходять також педагогічну практику, як правило, на базі тих факультетів, де вони навчаються.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» в університеті створено і діє **студентський парламент** як орган студентського самоврядування. Відповідно на всіх факультетах та інститутах університету діють ради студентів, які у межах своєї компетенції опікуються питаннями навчальної та трудової дисципліни студентів, їх соціальною, культурно-масовою, спортивною та мистецькою діяльністю.

У складі університету з метою реалізації соціальної складової, зокрема забезпечення харчування, відпочинку, оздоровлення та лікування викладачів, співробітників, аспірантів та студентів, функціонують **три центри харчування**, студентська поліклініка, санаторій-профілакторій, спортивний комплекс та бази відпочинку. Центри харчування охоплюють практично всю територію на якій розміщені факультети (інститути) університету, у їхньому складі налічується 10 їдалень і 18 буфетів. Загалом в КНУ імені Тараса Шевченка створені належні умови для навчання, проживання та відпочинку його студентів, викладачів і співробітників.

Виконання основних функцій, покладених на Університет щодо формування національної еліти України, забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців для наукових, освітніх та виробничих установ, допомога у прийнятті ефективних управлінських рішень усім органам державної влади у процесі реагування на соціально- економічні і політичні виклики вимагають наявності та дотримання базової стратегії розвитку і дієвих механізмів оперативного реагування на поточні зміни умов і обставин. Така стратегія відображена в **Програмі розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2018-2025 роки**.

Метою цієї Програми є розроблення заходів для перетворення Університету в дослідницький заклад і головний навчально-науковий центр України з підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації, закріплення його у міжнародно визнаних рейтингах вищих навчальних закладів, підвищення конкурентоспроможності у галузі надання освітніх послуг і залучення науковців до виконання як національних, так і міжнародних науково-дослідних проектів і програм.

Подальший розвиток і реформування Університету, згідно Програми, в **освітній сфері** передбачає:

- відкриття міжфакультетських спеціалізацій, сертифікатних програм з метою забезпечення мобільності в межах Університету;
- запровадження міжнародних стандартів викладання іноземних мов та вимог до мовних кваліфікацій у відповідності до

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

«Загальноєвропейських рекомендацій з мовної політики», прийнятих Радою Європи, шляхом реалізації «Концепції вивчення іноземних мов студентами природничих і гуманітарних факультетів та Інституту журналістики»;

- створення англomовних груп для українських студентів;
- збільшення кількості студентів ОКР «магістр» за рахунок зменшення кількості студентів ОКР «спеціаліст». Поетапний перехід до підготовки фахівців з повною вищою освітою винятково за ОКР «магістр». Забезпечення набору до магістратури висококваліфікованих випускників бакалаврату інших вищих навчальних закладів;

- створення організаційно-правової та фінансової бази для забезпечення академічної мобільності студентів, аспірантів, викладачів;

- кардинальне збільшення кількості іноземних студентів, насамперед на природничих факультетах;

- створення відділів моніторингу якості освіти, сприяння працевлаштуванню випускників, студентів і аспірантів, академічної мобільності;

- укладання угод і здійснення комплексу заходів щодо професійно орієнтаційної роботи із загальноосвітніми навчальними закладами, випускники яких демонструють належний рівень мотивації до навчання і високі показники у зовнішньому незалежному оцінюванні (ЗНО);

- розвиток зв'язків із підприємствами та організаціями, що є замовниками кадрів, використання їхніх ресурсів для інтелектуального, кадрового та матеріального забезпечення навчального процесу.

Реформування у **науковій сфері**, згідно Програми розвитку Університету на 2018-2025 роки передбачає:

- розвиток наукового парку та його інфраструктури, формування технологічного складника наукового парку, підрозділу комерціалізації наукових розробок;

- прийняття та забезпечення виконання широкомасштабної програми інформатизації Університету, що надасть можливість оптимальної та ефективної організації навчальної, наукової, управлінської діяльності;

- створення в Університеті інтегрованих навчально-наукових і навчально-науково-виробничих центрів у пріоритетних галузях науки (Інститут гуманітарних досліджень, Інститут правових проблем, Відділення фундаментальної медицини тощо);

- створення міжфакультетських науково-дослідних центрів для проведення міждисциплінарних досліджень;
- ініціювання Університетом відкриття нових перспективних наукових спеціальностей в аспірантурі та докторантурі з наступним їх затвердженням шляхом уведення до «Номенклатури спеціальностей наукових працівників»;
- повноцінне представлення наукових здобутків Університету на національних та міжнародних наукових конференціях шляхом розширення фінансування відповідних відряджень;
- впровадження наукових результатів у навчальний процес, забезпечення мобільності наукових кадрів для ефективної організації навчального процесу, формування змісту освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень, широке залучення студентів до наукової роботи на платній основі за рахунок виділених для цього коштів державного фінансування.

Подальший розвиток і реформування сфери **міжнародного співробітництва** Університету згідно Програми передбачає:

- налагодження постійних зв'язків з Міністерством освіти і науки України, МЗС, посольствами України за кордоном з метою запрошення учених, викладачів та студентів Університету до зарубіжних навчальних закладів, сприяння і підтримка у виконанні програм стажування та навчання за кордоном;
- інтенсифікація співпраці із закордонними університетами-партнерами на основі двосторонніх угод, розширення напрямів співпраці з метою широкого залучення викладачів, науковців, аспірантів Університету до виконання спільних міжнародних наукових проєктів;
- активне використання зв'язків зі стажерами, випускниками та співробітниками Університету, які працюють у закордонних університетах, для спільної наукової діяльності, участі у міжнародних конкурсах;
- впровадження інтенсивних технологій вивчення іноземних мов для студентів усіх факультетів/інститутів Університету;
- формування спільних наукових програм, консорціумів для отримання грантів на проведення наукових досліджень;
- ініціювання відкриття кафедр україністики в зарубіжних університетах-партнерах, надання їм методичної підтримки;
- організація і проведення літніх і зимових шкіл на базі Університету для представників університетів-партнерів та інших навчальних закладів і наукових установ.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

З метою підвищення статусу дослідницького Програмою розвитку Університету передбачено забезпечення ефективного функціонування науково-навчальних центрів та технопарку, здійснення постійного моніторингу публікації статей у фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, проведення міжнародних олімпіад і конкурсів студентських наукових робіт, а також здійснення низки інших заходів.

На сьогодні університет є флагманом освіти і науки в Україні, його багатотисячний колектив на чолі з ректоратом та ректором роблять все для того, щоб Київський національний університет імені Тараса Шевченка і надалі був центром освіти, науки і культури нашої держави.

Освітній процес у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка здійснюється на основі чинного законодавства, зокрема законів України "Про освіту" та "Про вищу освіту", відповідних наказів і розпоряджень Міністерства освіти і науки України, а також "Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка", затвердженого Вченою Радою у квітні 2022 року і введеного у дію наказом Ректора №170-32 від 11 квітня 2022 року.

Положення визначає основні засади та принципи освітньої діяльності, особливості формування освітніх програм, оцінювання результатів навчання, забезпечення якості освітнього процесу, враховує концепцію освітньої діяльності, Програму розвитку Університету та правила внутрішнього розпорядку.

Основним напрямом освітньої діяльності є підготовка за всіма рівнями вищої освіти (початковим, бакалаврським, магістерським, освітньо-науковим/освітньо-творчим, науковим) в усіх галузях знань висококваліфікованих і конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринках праці фахівців для наукових та освітніх установ, державних органів, підприємств, організацій усіх форм власності. Крім основного додатковими напрямками освітньої діяльності є професійний розвиток і підвищення кваліфікації осіб з вищою освітою, надання послуг із набуття профільної середньої освіти та ряд інших. **Організація освітнього процесу ґрунтується на таких засадах як:**

- автономність Університету у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу;
- ефективне використання людського потенціалу й усіх наявнихресурсів;
- забезпечення якісної освіти за усіма освітніми програмами;
- академічна мобільність усіх учасників освітнього процесу (викладачів, студентів, аспірантів, докторантів).

Ця діяльність передбачає інтеграцію освіти, наукових досліджень та виробництва, високу якість і конкурентоспроможність освіти, незалежну та об'єктивну оцінку набутої кваліфікації, розробку академічної політики на основі аналізу потреб ринку праці і перспектив розвитку відповідних галузей, незалежність освітньої діяльності від впливу політичних партій і релігійних організацій.

Освітній процес в Університеті за всіма рівнями вищої освіти здійснюється з урахуванням визнаних в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) механізмів і процедур та вимог Стандартів якості освіти у ЄПВО.

Зміст освіти визначається освітньою (освітньо-професійною або освітньо-науковою) програмою, навчальними планами, робочими навчальними планами, індивідуальним навчальним планом студента, програмами навчальних дисциплін, нормативними документами органів державного управління вищою освітою та Університету.

Освітня діяльність на різних рівнях освіти здійснюється за відповідними освітніми, освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами, які спрямовані на здобуття вищої освіти особами, що навчаються за ступенями молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії, на підвищенні кваліфікації. Особи, які успішно опанувати відповідну освітню програму, отримують відповідний диплом, атестат або сертифікат. Освітні програми в Університеті розробляються з урахуванням вимог стандарту вищої освіти відповідної спеціальності, їх обсяг визначається в кредитах Європейської кредитної системи (ЄКТС).

Освітня програма містить мету, програмні компетентності та результати навчання, оцінювання і ресурсне забезпечення освітньої діяльності. Додатком до освітньої програми є навчальний план. Безпосереднє керівництво освітньою програмою за рівнями вищої освіти здійснює так званий гарант освітньої програми - штатний науково-педагогічний працівник Університету, який має науковий ступінь та стаж роботи не менше 10 років. Освітні програми відкриваються за ліцензованими спеціальностями, їх відкриття здійснюється послідовно і складається з ряду етапів, а рішення ухвалюється Вченою радою Університету.

У випадку змін у нормативних документах, що регулюють освітою діяльність, та за результатами моніторингу (невідповідність програми потребам ринку праці) освітня програма закривається.

4.3. Економічна освіта і науково-дослідна діяльність в Київському університеті Св. Володимира та Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

Започаткування викладання економічних дисциплін в Київському університеті Св. Володимира безпосередньо пов'язане з прийняттям і затвердженням у липні 1842 р. нового Статуту і штатного розпису університету, згідно з яким було збільшено до 37 кількість кафедр, у тому числі створено і нову кафедру політичної економії та статистики у структурі першого відділення філософського факультету.

Як самостійну навчальну дисципліну політичну економію вперше Російській імперії почали викладати з 1803 р. у Московському, а пізніше і в інших університетах, зокрема Харківському, що сприяло підготовці фахівців та розвитку економічної науки в цілому. У 1863-1920 роках кафедра політичної економії знаходилася у складі юридичного факультету як загальноуніверситетська.

У 1909 році була створена окрема кафедра статистики, яка забезпечувала викладання цієї дисципліни в університеті. Внаслідок відсутності висококваліфікованих фахівців у галузі економічних наук до 1846 року кафедра політичної економії та статистики залишилася вакантною і тому у 1845 році викладання економічних дисциплін було припинено. З метою вирішення цієї проблеми Вчена Рада університету прийняла рішення про навчання і стажування за кордоном (1843- 1846 рр.) за кошти університету талановитих педагогів. Таке стажування пройшов і вчитель Другої київської гімназії **І.В. Вернадський** (1821-1884 рр), який у 1846р. став ад'юнктом (асистентом) кафедри політичної економії та статистики, у 1847 році отримав учений ступінь магістра, а з 1848 року викладав економічні дисципліни (у 1849 р. захистив докторську дисертацію). Якраз завдяки зусиллям І.В.Вернадського розпочинається відновлення діяльності і розвиток цієї загальноуніверситетської кафедри. І.В. Вернадський окрім викладання двох дисциплін – політичної економії та статистики – плідно займався науковою роботою, поєднуючи її з економічною практикою, зокрема доклав значних зусиль для відкриття земельних банків у Полтаві та Харкові. Економічні погляди І.В. Вернадського викладені у таких його працях як «Нарис теорії потреб» (1847 р.), «Про обмін і торгівлю» (1865 р.), «З приводу статистичних конгресів і адміністративної

статистики загалом» (1863 р.). У ході своїх лекцій учений звертав особливу увагу питанням історії науки, зокрема економічної. І.В. Вернадський визнавав об'єктивний характер економічних законів.

Поряд із суто теоретичними питаннями значна частина його досліджень присвячена прикладним аспектам політичної економії. І.В. Вернадський розглядав, зокрема, народне господарство як цілісну економічну систему, що знайшло відображення у першому в Російській імперії підручнику «Початкові засади державного господарства». У своїх лекціях зі статистики учений обґрунтував теоретичні засади нової статистики, до якої в якості складових входили моральна статистика та статистика доброчинності. Необхідно зазначити, що І.В. Вернадський був послідовником і прихильником англійської класичної політичної економії з її постулатами про вільну конкуренцію та ринок як регулятори економічної системи, про невтручання держави в економічні процеси.

Науковий внесок І.В. Вернадського в економічну науку полягав у наступному:

- зроблено наукове визначення предмету політичної економії і розкрито природу економічних законів з позицій класичної політичної економії. Економічні закони є вічними, об'єктивними, універсальними і відповідають природі людини;
- дослідження суті, історичного характеру потреб, формулювання теорії потреб. Ученим зроблено всесторонній аналіз індивідуальних, суспільних, національних, релігійних та інших потреб. Потреби – це усвідомлення людського існування і їх задоволення є метою усієї діяльності людини;
- дослідження питань, пов'язаних з продуктивною і непродуктивною працею, теорією і методологією грошей і грошового обігу. Непродуктивної праці не існує, праця єдине і головне джерело багатства. Гроші не лише міра вартості товару, а є чимось більш істотним, гроші мають внутрішню вартість.

Необхідно зазначити, що син І.В. Вернадського Володимир Іванович також зробив винятковий внесок у створення засад української освіти і науки ХХ ст., в економічне та культурне відродження України. У дуже короткий, але насичений доленосними подіями історичний період 1918-1920 років вчений, 150-річчя від дня народження якого відзначалося в Україні 12 березня 2013 року, відіграв визначальну роль у заснуванні Української академії наук (1918р.), Національної бібліотеки Української держави, низки університетів та інститутів, наукових організацій і товариств.

В.І. Вернадський був членом вітчизняних наукових товариств,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зокрема Українського наукового товариства (Київ), Полтавського товариства «Просвіта», Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка (Львів), Товариства дослідних наук при Харківському університеті та інших.

Дружні відносини він підтримував із видатним українським діячем М.П. Драгомановим, з яким познайомився в Парижі і який справив значний вплив на його українознавчі погляди.

В.І. Вернадський вважав, що Академія наук має стати потужним національним науковим центром, розбудованим на державних засадах, першим з істориків і дослідників науки довів ефективність саме такої форми її організації в нових умовах ХХ ст., коли невпинно зростає значення розвитку природничих наук як фундаментальних галузей знання і їхньої ролі для економічного поступу держави, а гуманітарних для її національного самоствердження.

У ХХ ст. було реалізовано та розвинуто основні концептуальні положення, висунуті В.І. Вернадським, про зміст і суть академічної науки в державі індустріального періоду – як рушійної сили, що об'єднує державні дослідницькі установи з широким спектром технічних, природничих та соціогуманітарних наук. Національна академія наук пройшла сторічний історичний шлях, будучи головною державною науковою установою і основою фундаментальної науки в Україні. До складу Академії нині входять понад 170 наукових установ, в яких працює понад 43 тисячі співробітників, у тому числі понад дві тисячі докторів наук та близько восьми тисяч кандидатів наук. У складі НАН України – 187 академіків, 353 члени-кореспонденти та 117 іноземних членів. Президентом НАН України є академік Б.Є. Патон.

Плідною була ідея В.І. Вернадського щодо заснування одночасно з Академією наук і Національної бібліотеки. Сьогодні Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (статус національної їй повернули 1996 року) – одна найбільших у світі. Це головна книгозбірня країни, загальнодержавний комплексний науково-інформаційний, науково-дослідний, науково-методичний та культурно-просвітницький центр. Тут зосереджено понад 15 мільйонів різних одиниць бібліотечного збереження (архівних документів, книжок, газет, журналів, естампів, гравюр, нот, дисертацій та інших творів на правах рукописів, тощо).

Значний внесок у розвиток економічної науки в Київському університеті було зроблено **М.Х. Бунге**, який не лише був наступником І.В. Вернадського на кафедрі політичної економії і статистики, але й працював ректором університету у 1859-1862 рр., 1871-1875 рр. та 1878-1880 рр. Працюючи на юридичному факультеті, у структурі якого

функціонувала кафедра політичної економії, М.Х. Бунге викладає статистику, політичну економію та поліційне право. Стосовно останньої дисципліни, то вона на 4/5 свого змісту була економічною наукою. Необхідно зазначити, що М.Х. Бунге не лише очолював університет, але й працював міністром фінансів Російської імперії (1881-1886 рр.), головою Кабінету міністрів (1887-1895 рр.).

Економічні погляди М.Х. Бунге сформувалися під впливом ідей класичної школи політичної економії, зокрема А. Сміта, Ж.Б. Сея, Ф. Бастіа. У своїй роботі «Основи політичної економії» (1870 р.) учений наголошує на об'єктивному характері економічних законів, доводить, що вартість блага залежить від його корисності та від перешкод, які виникають при задоволенні цієї корисності, а також від того, які жертви приносить споживач цього блага. Саму категорію «вартість» М.Х. Бунге ототожнює з поняттям «цінність», розкриття змісту якого пов'язане із дослідженням попиту та пропозиції, складових їх середовища. Недосконалість ринкового конкурентного механізму призводить, на думку М.Х. Бунге, до необхідності регулювання з боку суспільної влади умов попиту і пропозиції таким чином, щоб задоволення потреб було доступним і відповідало інтересам як індивіда, так і суспільства в цілому. У цьому контексті трудова теорія вартості була для нього неприйнятною, а саме виробництво і його результати М.Х. Бунге розглядав як взаємодію трьох факторів – праці, природи і капіталу. Водночас М.Х. Бунге є засновником київської економічної школи 70-90-х років XIX століття, вагомим науковим здобутком якої стали результати дослідження інституціоналізму, зокрема психологічних аспектів маржиналізму.

Окрім М.Х. Бунге в Київському університеті в різні роки економічні дисципліни викладала ціла плеяда відомих українських науковців, зокрема Д.І. Піхно, К.Г. Воблий, О.Д. Білімович, М.І. Зібер. Д.І. Піхно, після закінчення Київської гімназії, вступив на юридичний факультет університету і після захисту магістерської дисертації зарахований на посаду доцента кафедри політичної економії та статистики, де працював з 1877 по 1909 рік.

Сферою наукових досліджень та інтересів **Д.І. Піхно** були питання, пов'язані з вартістю та корисністю товару. У своїх роботах «Основи політичної економії» (1890 р.), «Закон попиту і пропозицій» (1886 р.) учений заявляє про свою прихильність до теорії корисності, зазначаючи, що речі і послуги, які задовольняють потреби людини називаються корисностями або споживчими цінностями. На відміну від Д.І. Піхно професор Київського університету **М.І. Зібер**, який працював у Київському університеті у 1873 – 1875 роках, у своїх наукових працях

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

обстоював ідеї класичної школи політичної економії, зокрема трудову теорію вартості А.Сміта і Д.Рікардо. Необхідно зазначити, що на магістерську роботу М.І.Зібера на тему: «Теорія цінності і капіталу Д.Рікардо у зв'язку з пізнішими доповненнями і роз'ясненнями» посилається К. Маркс у післямові до другого видання «Капіталу». К. Маркс пише: «Ще в 1871 році п. М. Зібер, професор політичної економії в Київському університеті, у своїй праці «Теорія цінності і капіталу Д. Рікардо» показав, що моя теорія цінності, грошей і капіталу в її основних рисах є необхідним подальшим розвитком учення Сміта – Рікардо». При читанні цієї цінної книги західноєвропейського читача особливо вражає послідовне проведення одного разу прийнятої чисто теоретичної точки зору.

Особливу увагу у своїх наукових дослідженнях М.Х. Бунге, Д.І. Піхно, М.І. Зібер та інші приділяли аграрним питанням. Увага вчених економістів до аграрної проблематики була зумовлена специфічним положенням України як важливого сільськогосподарського регіону Російської імперії. У цьому контексті вони досліджували проблеми власності на землю, результати аграрної реформи в Російській імперії, систему економічних відносин в аграрному секторі. Важливою заслугою М.Х. Бунге, М.І. Зібера була їх практична діяльність по створенню селянського поземельного банку, селянських кооперативів. Крім того, сферою наукових інтересів М.І. Зібера були питання, пов'язані із земельною рентою та капіталом, що застосовується у фермерських господарствах.

Окремою проблематикою наукового пошуку учених Київського університету Св. Володимира було коло питань, пов'язаних із економічною роллю держави, її функцій. М.Х. Бунге, М.І. Зібер, Д.І. Піхно у цілому підтримували ідею державного регулювання економічних процесів, протекціоністської політики, проте застерігали від одностороннього і надмірного захоплення протекціонізмом при проведенні зовнішньоекономічної політики. На їх переконання протекціоністська політика не завжди буває виправданою і досягає своїх цілей, оскільки пов'язані з нею заборони та обмеження імпорту товарів і послуг майже завжди призводять до скорочення експорту. На думку Д.І. Піхно, держава повинна визначити і всіляко підтримувати найбільш перспективні галузі і виробництва, вона має коригувати ринкові механізми, виступаючи водночас гарантом соціальної справедливості. Заслугою учених-економістів Київського університету 40-х – 90-х років ХХ століття є також їх внесок у дослідження розвитку світової економічної науки.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у Київському університеті

формується нова, самостійна галузь наукового дослідження та викладання – історія народного господарства (економічна історія). Її становлення та розвиток відбувалося завдяки зусиллям таких учених як В. Антонович, М. Довнар-Запольський, М. Балудянський, В. Ікконіков, О. Гейсман та інших. У своїх лекційних курсах, наукових публікаціях вони розглядали питання історії економічної науки, критично аналізували наукові здобутки представників різних течій і шкіл, зокрема фізіократів, меркантилістів, класичної школи політичної економії. Відомим ученим-економістом Київського університету в останній третині XIX – початку XX ст. був **М.М. Цитович**, який після закінчення навчання і захисту дисертації працював професором кафедри політичної економії та статистики з 1896 до 1918 року. З 1905 до 1917 року М.М. Цитович перебував на посаді ректора Київського університету Св. Володимира. У своїх наукових дослідженнях, зокрема у роботах «Огляд учень про підприємницький прибуток» (1889 р.), «Примусове відчуження і аграрне питання» (1907 р.), «Економічні основи приватної земельної власності» (1918 р.) та ряді інших учених акцентує увагу на необхідності активної соціально-економічної та фінансової політики держави, на з'ясуванні суті підприємницького прибутку та його трактуванні представниками різних напрямків економічної думки, на визначенні суті підприємства і підприємця. М.М. Цитович розглядає підприємство як сукупність засобів виробництва, що складають одне ціле і спрямовані на виробництво цінностей та благ за рахунок однієї або декількох осіб і в інтересах останніх, а підприємця як особу, що своїми зусиллями і за власний рахунок спрямовує продуктивні засоби у виробництво та отримує на свою користь господарські результати виробничої діяльності.

Однією з відмінних рис та особливостей економічної освіти, економічних досліджень у Київському університеті впродовж усієї його історії є значна увага учених, викладачів до історико-економічних дисциплін, зокрема історії політичної економії, економічної історії, історії статистики та інших. Значний внесок у розвиток цієї галузі наукового значення зробили М.Х. Бунге, М.І. Зібер, Д.І. Піхно та особливо почесний доктор Київського університету з 1835 року М.А. Балудянський (1769-1847). Конспекти лекцій і публікацій ученого отримали назву "Економічна система М. Балудянського" і були ґрунтовним викладенням історії економічних учень та економічних теорій того часу. Біографічні дані про учених-економістів Київського університету Св. Володимира наведені у таблиці (див. Додаток №9).

У цілому вивчення та викладення економічних дисциплін у

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Київському університеті у цей період мали свою специфіку та особливості, які в узагальненому вигляді можна сформулювати наступним чином:

1. Викладання політекономії відповідало змісту курсів, структура яких визначалася тяжінням автора курсу до тієї чи іншої школи чи напрямку в економічній теорії, перш за все західних.

2. У своїх курсах університетські вчені не копіювали західні теорії, а доповнювали їх, поєднуючи зі своїми власними.

3. Навчальний матеріал цих курсів викладався критично в поєднанні з ґрунтовним аналізом поглядів різних авторів. Причому все це розглядалось у контексті того часу, в який творили ці автори.

4. Такі ключові питання політичної економії, як капітал, доходи, цінність, метод, предмет були невід'ємною частиною досліджень та викладання проблем історії економічної думки.

5. Київські політекономисти не поділяли політичну економію на буржуазну, дрібнобуржуазну та пролетарську, а розглядали її в широкому розумінні цього слова.

6. Відверте неприйняття економічної теорії марксизму та соціалізму, на противагу якому ставилися приватна власність, конкуренція та особиста зацікавленість.

7. Відверта анти-общинна позиція стосовно сільського господарства, захист вільного розвитку капіталізму в цій галузі.

8. Становлення історії народного господарства (економічної історії) відбувалося наприкінці XIX – початку XX ст., завдяки зусиллям, в першу чергу, істориків та економістів університету.

Викладацька та науково-дослідна робота учених-економістів Київського університету до 20-х років XX ст. здійснювалася в умовах існування різних напрямів і шкіл, в умовах широкої дискусії з актуальних проблем економічної теорії і практики. Проте, у 20-30 роки XX ст. внаслідок різноманітних експериментів і реорганізацій, університет, як уже зазначалося, фактично було ліквідовано (перетворено в Інститут народної освіти), що не могло не позначитися і на економічній освіті. З відродженням у 1933 році університету розпочалося відновлення читання економічних дисциплін, не лише політичної економії (кафедра у цей період функціонувала як загальноуніверситетська, де працювало лише чотири викладачі), а й економічної політики СРСР (до 1936 року). Створення у 1944 році у Київському університеті імені Т.Г. Шевченка економічного факультету означало новий якісний етап у підготовці економістів, у викладанні економічних дисциплін та розвитку наукових досліджень. Упродовж 40-80 років XX ст. викладачі, науковці економічного факультету

здійснювали підготовку висококваліфікованих економістів для потреб народного господарства, викладачів політичної економії для вищих навчальних і середніх навчальних закладів України. Кафедра політичної економії з 1944 року входила до складу факультету, у 1956 році створено загальноуніверситетську кафедру політичної економії (завідувач проф. Кухаренко Л.І.). У 1950- 1951 роках кафедру економіки та планування народного господарства (завідувач доц. Шоломії Ю.М.), у 1945-1946 роках кафедру історії народного господарства (завідувач доц. Браславський Й.М.). У середині 60-х років, після роз'єднання спільного на той час юридично-економічного факультету, його як самостійний підрозділ університету очолювали професори М.С. Погорелов (1961-1966 р.), І.С. Ступницький (1967-1985 р.), В.П. Нестеренко (1986-1992 р.), Д.М. Черваньов (1992-2002), В.Д. Базилевич (2002-2017). У зв'язку із необхідністю більш глибокого врахування специфіки вивчення економічної теорії на економічному, природничих та гуманітарних факультетах у 1963 році на базі загальноуніверситетської кафедри політичної економії створено три нових кафедри політичної економії: економічного факультету, природничих факультетів, гуманітарних факультетів. У 1967 році у структурі економічного факультету створено кафедру економіки та планування народного господарства (завідувач проф. Ястремський І.С.). У період з 1965 до 1969 року у складі економічного факультету функціонувала кафедра економічної кібернетики, яка, після створення факультету кібернетики, стала його структурним підрозділом, а у 1989 році знову увійшла до складу економічного факультету (завідувач доц. Черняк О.І.).

У 70-80-ті роки важливу роль у розвитку факультету та університетської економічної науки відіграв заслужений працівник вищої школи, проф. **Іван Степанович Ступницький** (1928-1995 рр.). Упродовж майже двадцяти років був деканом факультету та завідувачем його провідної кафедри. Як учений і авторитетний керівник економічної освіти й науки, він сприяв утвердженню та збагаченню кращих традицій факультету, перетворенню його на провідний центр підготовки науково-педагогічних кадрів країни, зміцненню зв'язку науки з виробництвом. Під керівництвом І.С. Ступницького та за його особистою участю виховано плеяду працівників вищої школи та вітчизняної економічної науки.

У 60-80 роках під керівництвом проф. Р.Х. Васильєвої було сформовано наукову школу дослідників світової економічної думки, доробок якої був на той час майже єдиним доступним джерелом ознайомлення із зарубіжною економічною теорією.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Розвиток економічної освіти і науки в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка к цей період відбувався у нерозривному зв'язку із суспільно-політичними та соціально-економічними процесами, віддзеркалюючи їх сутність, суперечливість, проблемність. Зі створенням у структурі факультету міжнародних відносин і міжнародного права кафедри міжнародних економічних відносин підготовка економістів-міжнародників та науково-дослідна робота у цій сфері почала здійснюватися у рамках цієї кафедри та факультету.

З початку 90-х років ХХ ст., в умовах незалежного розвитку України, відбувається докорінна трансформація змісту університетської економічної освіти, формування нових економічних спеціальностей і спеціалізацій, нових напрямків науково-дослідної діяльності. На сьогодні у структурі економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка функціонують 12 кафедр професійного спрямування, кафедра іноземних мов, науковий відділ (аспірантура, докторантура), дві Спеціалізовані вчені ради, три навчальних лабораторії, Центр економічних досліджень, інформаційно-обчислювальний центр. Підготовка фахівців у сфері міжнародно-економічної проблематики забезпечує кафедра міжнародної економіки та маркетингу, яка створена у 1998 році (завідувач проф. Старостіна А.О.). Підготовка фахівців у сфері міжнародних економічних відносин, міжнародного бізнесу, міжнародних фінансів здійснюється відповідними кафедрами в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Див. Розд.5).

4.4. Стратегія розвитку Університету на 2018-2025 роки

Подальший розвиток Київського національного університету імені Тараса Шевченка, підвищення його міжнародного іміджу і рейтингових оцінок, посилення позицій у глобальному конкурентному науково-освітньому просторі ґрунтується на «Стратегічному плані розвитку університету на період 2018-2025 роки» (Див. Додаток №8), який відповідно до закону України (стаття 36) «Про вищу освіту» «визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти». Цей план було розглянуто і затверджено на розширеному засіданні Вченої ради Університету, як найвищому його керівному органі 25 червня 2018 року, у якому окрім членів Вченої ради взяли участь завідувачі кафедр, голови навчально-методичних комісій, голови трудових колективів і профспілкових бюро, студентський актив. Прийняття Стратегічного

плану має свою передісторію, вагомими етапами якої є наступні:

- 21 квітня 1994 року Перший Президент України Леонід Кравчук своїм указом надав Університетові першому в Україні статус національного;
- 25 листопада 1999 року Президент України Леонід Кучма своїм указом суттєво розширив автономію університету;
- у 2002 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про вищу освіту», який діяв до 2014 року. В цьому законі у статті 26 були описані всі властивості та пріоритети, які надавалися національному вищому навчальному закладу;
- 5 травня 2008 року Президент України Віктор Ющенко своїм указом визначив роль Університету як національного центру підготовки фахівців;
- 29 липня 2009 року у Постанові Кабінету Міністрів України були закріплені основні завдання Університету як національного автономного дослідницького закладу;
- на виконання вимог нормативних документів Вчена рада Університету в 2012 році схвалила Програму розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка на період 2012-2020 років. За орієнтирами, визначеними у цій програмі, університет і сьогодні розробляє плани діяльності;
- у 2014 році був прийнятий новий Закон України «Про вищу освіту», у якому визначені права національного закладу вищої освіти, а також порядок отримання цього статусу, який віднесено до компетенції Кабінету Міністрів України та Національного агентства забезпечення якості вищої освіти.

Саме на цій підставі Кабінет Міністрів України своєю постановою від 22 листопада 2017 року №912 «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу» визначив, що заклади вищої освіти, яким надано статус національного у 1994-1997 роках, підтверджують його у 2018 році.

Моніторингова справа на підтвердження статусу національного подається один раз на сім років. Складовою частиною цієї справи є Стратегічний план розвитку Університету на період до наступного підтвердження статусу національного.

Відповідно до встановленого порядку Університетом розроблено і затверджено Вченою радою Стратегічний план розвитку до 2025 року. У національній стратегії розвитку освіти до 2021 року зазначено, що освіта є пріоритетним напрямом державної політики України. Держава виходить із того, що освіта - це стратегічний ресурс соціально-

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Така мета цілком відповідає місії національного Університету, адже впродовж усієї історії розвитку незалежної України на Київський національний університет імені Тараса Шевченка покладені відповідальні завдання щодо формування національної еліти України, підготовки висококваліфікованих кадрів для наукових, освітніх та виробничих установ, сприяння інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного партнера, напрацювання рекомендацій органам державної влади для прийняття ефективних управлінських рішень у процесі реагування на економічні, екологічні, політичні, соціальні виклики тощо.

Сьогодні Університет є багатогалузевим класичним закладом вищої освіти України, національним надбанням освіти, науки і культури. За результатами своєї діяльності він здобув загальнодержавне та міжнародне визнання як провідний освітній, науковий та експертний центр України.

Розробка та реалізація Стратегічного плану розвитку Університету дозволяє зосередити зусилля колективу та оптимізувати розподіл ресурсів для виконання заходів, необхідних для здійснення місії Університету, забезпечення його розвитку в сучасних умовах.

Цей план дає змогу визначити чіткі цілі, адаптовані до потреб суспільства і тенденцій розвитку освіти та науки.

Проведений SWOT-аналіз (сильні та слабкі сторони, можливості й загрози) дозволяє виявити основні сучасні виклики, які сьогодні постають перед Університетом, проаналізувати можливості та визначити головні напрями діяльності Університету на період 2018-2025 років.

Серед викликів, що постають перед Університетом у XXI столітті під впливом глобалізації, науково-технологічної та інформаційної революції найбільш масштабними є:

- зростаюча конкуренція на національному, регіональних та глобальному ринку освітніх послуг та наукових досліджень;
- збільшення кількості пропозицій щодо отримання освіти і проведення науково-дослідної роботи від провідних європейських та світових університетів, інших вищих навчальних закладів;
- пришвидшення процесу міжнародної трудової міграції, у тому числі і у сфері освіти та науки;
- необхідність прискорення оновлення, модернізації

матеріально-технічної бази навчального процесу і наукових досліджень, покращення матеріального забезпечення викладачів, наукових співробітників, усього колективу університету;

- демографічна криза в Україні, наслідком якої є зменшення кількості абітурієнтів і відповідно зменшення кількості здобувачів вищої освіти, старіння професорсько-викладацького складу Університету.

До числа найгостріших загроз варто віднести:

- зміни підходів до фінансування освіти і науки, перехід на конкурсне грантове фінансування і фінансування за системою уніфікованих показників, які апіорі не можуть враховувати специфіку всіх провідних закладів вищої освіти України;
- динамічні зміни умов на ринку праці та модернізація вимог докваліфікації працівників в умовах конкуренції, що зростає;
- існування значної кількості застарілих (не узгоджених із новим законодавством) нормативних вимог, які гальмують поліпшення стану освіти в університетах.

Стратегічний план Університету враховує згадані виклики та загрози і визначає 9 основних, взаємопов'язаних напрямів свого подальшого розвитку, серед яких:

- освітній процес;
- дослідження та інновації;
- міжнародне співробітництво;
- інформатизація;
- формування суспільних цінностей;
- розвиток людського потенціалу;
- управління Університетом;
- створення, реконструкція та утримання основних засобів;
- фінансове забезпечення.

У кожному із перерахованих напрямів діяльності є важливі невідкладні завдання, які мають стати стрижнем Стратегічного плану розвитку для всіх структурних підрозділів Університету.

Однією із вагомих складових Плану вдосконалення освітнього процесу є формування системи якості освіти та освітньої діяльності в Університеті, системи академічної доброчесності і забезпечення гідного місця в міжнародних університетських рейтингах (QS, Times, Шанхайський тощо). З прийняттям нового Закону «Про освіту» поняття доброчесності освіти набуло змісту законодавчої норми, дотримання якої передбачає комплекс заходів зі створення в Університеті інституційного репозитарію кваліфікаційних робіт, наукових праць, академічних текстів, дисертаційних робіт із метою їх технічної

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

перевірки та аналізу текстів на ймовірність некоректних текстових запозичень. Таку роботу необхідно провести із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

І хоча академічна доброчесність - це моральна категорія, у сьогоднішньому суспільстві сформувався стійкий запит на виконання цього критерію, вкрай важливого для подальшого сталого розвитку суспільства.

Визначення власних моральних стандартів, постійне співставлення їх із найкращими зразками глобальної академічної культури, послідовне втілення в життя на кожному напрямі роботи закладу вищої освіти є виявом прагнення вітчизняної освітньої спільноти взяти на себе відповідальність у захисті норм права і базових академічних та етичних цінностей, забезпеченні якості та належних результатів навчання.

Сучасний університет має стати взірцем академічної доброчесності, тому необхідно покласти край такому ганебному явищу, як «списування» під час іспитів та плагіату у кваліфікаційних роботах студентів, наукових працях та дисертаційних роботах.

Нинішній етап розвитку вітчизняної науки передбачає її широке розгортання в університетах, що відповідає світовим традиціям. Вагомі наукові здобутки та суттєвий науковий потенціал характерні й для Київського Університету, який є національним дослідницьким центром.

По-перше, висока якість освіти для формування її сучасного змісту вимагає використання новітніх досягнень науки.

По-друге, затребуваність науки в Університеті диктується необхідністю зростання наукового рівня викладацького складу, підвищення ефективності аспірантури та докторантури. Статистичні дані свідчать, що в системі підготовки наукових кадрів університетська наука відіграє ключову роль у державі, оскільки підготовка близько 80 відсотків докторантів і аспірантів здійснюється саме у закладах вищої освіти. Ав умовах дії нового Закону «Про вищу освіту» ці відсотки ще зростатимуть.

І, головне, за умов належної організації та адекватного фінансування наука в університетах є джерелом отримання нових знань як базису для створення нових технологій і нової техніки. Саме ці результати, у свою чергу, формують засади інноваційного розвитку конкурентоспроможної промисловості та економіки держави. Тому це завдання - одне із найголовніших.

Стратегічним планом передбачено розширення міжнародного співробітництва Університету. Такі напрями міжнародної діяльності, як збільшення кількості зарубіжних університетів-партнерів, програм подвійних дипломів, збільшення чисельності іноземних студентів і

аспірантів, інтенсифікація участі Університету у міжнародних та європейських асоціаціях дослідницьких університетів та у Великій хартії університетів є ключовими для подальшого розвитку освітньої й наукової діяльності Університету.

Стратегічним напрямом наукової роботи з інтеграції в міжнародний освітньо-науковий простір є активне залучення наукових і науково-педагогічних працівників Університету до участі у міжнародних конкурсах та програмах - зокрема, ERASMUS+, HORIZON-2020, CRDF тощо.

Виконання визначених завдань неможливе без інформатизації Університету - тобто створення та підтримки сучасного інформаційного середовища в освітній, науковій та соціально-культурній сферах. Розвиток інформаційних технологій став в останні роки причиною остаточного переходу від індустріального до інформаційного суспільства, а інформатизація у сферах освітньої та науково-технічної діяльності визначається як важлива передумова інноваційного розвитку держави.

В Університеті впродовж останніх десятиліть приділяється значна увага розвитку інфраструктури комп'ютерних мереж, розробці та впровадженню як в управлінні закладом, так і безпосередньо у навчальний процес новітнього програмного забезпечення. Якісний інформаційний супровід включає низку різноманітних ресурсів, зокрема книги, методичні розробки, розклади, вибір дисципліни, пошук наукових публікацій та інше.

Без використання сучасних інформаційних систем і технологій неможливий ефективний менеджмент Університету – документообіг, бухгалтерія, кадри, планово-фінансовий відділ, студмістечко тощо.

Одним із стратегічно важливих завдань Університету на найближчі 7 років є формування суспільних цінностей, розвиток людського потенціалу, розбудова спільного академічного середовища з рівноправною діяльністю, правами та обов'язками усіх учасників освітнього процесу, як це передбачено прийнятим Етичним кодексом університетської спільноти.

Стратегічний план розвитку Університету передбачає подальшу розбудову матеріально-технічної бази і фінансове забезпечення навчально-освітньої, науково-дослідної діяльності, підтримання у належному функціональному стані усіх його структурних підрозділів, включаючи ліцей, два коледжі, два військових підрозділи, підготовче відділення, основні факультети та інститути, інститут післядипломної освіти, студентське містечко, Наукову бібліотеку, Ботанічний сад, Астрономічну обсерваторію, Канівський природний заповідник. Жоден

інший заклад вищої освіти України не має такої палітри структурних підрозділів. Зараз створюється Університетська клініка, яка має стати навчально-науковим центром для студентів-медиків та лікувальним закладом для студентів і співробітників Університету.

Успішна реалізація передбачених Планом заходів стане вагомим роком на шляху подальшого всебічного розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відкриває нові можливості для підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно вирішувати актуальні проблеми суспільства XXI століття.

Питання для контролю

1. Коли заснований і які етапи у своєму розвитку пройшов Університет Св. Володимира та Київський національний університет імені Тараса Шевченка?
2. Чому КНУ імені Тараса Шевченка є дослідницьким центром України?
3. Що є вищим керівним органом КНУ імені Тараса Шевченка?
4. Яка структура КНУ імені Тараса Шевченка?
5. Які сфери є пріоритетними у діяльності КНУ імені Тараса Шевченка?
6. Які показники є визначальними при визначенні міжнародного рейтингу університету?
7. Які напрями є визначальними у подальшому реформуванні діяльності КНУ імені Тараса Шевченка?
8. Коли і чому була створена кафедра політичної економії у Київському університеті Св. Володимира?
9. У чому полягає науковий внесок І.В. Вернадського у розвиток економічної науки?
10. Які вчені економісти зробили найбільший внесок у розвиток економічної освіти в Університеті Св. Володимира та КНУ імені Тараса Шевченка?
11. Які основні напрями розвитку Університету на 2018-2025 роки?

Розділ 5

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН У СТРУКТУРІ
КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

5.1. Становлення Інституту міжнародних відносин як структурного підрозділу Університету

Становлення Інституту міжнародних відносин розпочинається з лютого 1944 року, коли Верховна Рада СРСР ухвалила Закон про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин і перетворила Народний Комісаріат закордонних справ із загальносоюзного на союзно-республіканський. Відтак союзні республіки набули можливості мати безпосередні зносини з іноземними державами і укладати з ними угоди. Згідно з цим законом Верховна Рада УРСР 4 березня 1944 року ухвалила створити союзно-республіканський Народний Комісаріат закордонних справ УРСР. Перед Україною постало завдання забезпечити підготовку дипломатичних працівників для здійснення зовнішньополітичної діяльності республіки.

На підставі рішень уряду від 9 вересня 1944 року і наказу Народного Комісара освіти УРСР П.Г. Тичини від **18 жовтня 1944 року** в Київському університеті було відкрито **новий факультет – міжнародних відносин**. На перший курс було зараховано 19 студентів, на другий – 42. Головна мета зводилася до підготовки практичних працівників Міністерства закордонних справ. Починаючи з 1950 року, випускники факультету отримували диплом із двох спеціальностей: «Історик-міжнародник» і «Юрист-міжнародник». З 1953 року у дипломах зазначалася ще одна – «Референт-перекладач». На 1 січня 1950 року на факультеті навчалися також громадяни зарубіжних країн: 6 корейців, 1 румун, 1 поляк і 1 болгарин.

Очолювали факультет у перші роки І.А. Василенко, П.М. Овчаренко. Змістовні курси з ряду навчальних дисциплін читали відомі вчені, дипломати. Посилена увага на факультеті приділялася іноземним мовам. Навчальні плани передбачали вивчення студентами двох мов: англійської, французької або німецької і однієї слов'янської – польської або чеської. Досконале знання іноземних мов відкривало шлях до дипломатичної діяльності, а також наукової праці з використанням зарубіжних джерел. Часто навіть друга мова відігравала визначальну роль у подальшій діяльності випускників факультету.

Першими студентами факультету міжнародних відносин були здебільшого фронтовики-учасники Великої вітчизняної війни. Проте, серед перших студентів була і молодь, що прийшла в університет одразу після закінчення середньої школи. Чисельність її збільшувалася з черговими наборами.

Важливе місце у формуванні фахівців-міжнародників відводилося

лекторській роботі. Студентів факультету охоче залучало до виступів перед населенням міське Товариство «Знання». Особливою популярністю користувалися лекції Г. Цветкова, Р. Михньова, М. Головка, В. Горкуна. Важко знайти місто в Україні, де не виступав би Г. Цветков, який став провідним лектором-міжнародником республіки, а пізніше і деканом факультету.

Притаманною рисою факультету був високий рівень успішності студентів. «Трійка» на іспиті розглядалася як надзвичайна подія. Та були сесії, коли всі студенти курсу склали іспити на «відмінно», і це не було наслідком лібералізму викладачів.

З 1955 року підготовка фахівців-міжнародників здійснювалась на історико-філософському та юридичному факультетах Київського університету. Згідно з наказом Міністерства вищої освіти УРСР (6 липня 1955р.) у складі історико-філософського факультету було створено кафедру новітньої історії та історії міжнародних відносин у складі якої працювало десять викладачів, які активно залучалися до роботи в міжнародних організаціях (ООН, ЮНЕСКО).

Згідно з наказом ректора університету від 11 серпня 1961 року було створено нову кафедру – історії міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР, яку очолив П.П. Удовиченко.

У 1956-1970 роках випускниками історико-філософського (з 1965 р. - історичного) факультету за спеціальністю «Історик-міжнародник», «Референт-перекладач» стали 129 осіб. Дипломи Київського університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Історик-міжнародник», «Референт-перекладач» одержали також 30 іноземних громадян.

У зв'язку з потребою підготовки кадрів для країн, що розвиваються Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР на початку 1962 року запропонувало Київському державному університету розпочати навчання іноземних студентів зі **спеціальності «Міжнародне право»**. Відтак на юридично-економічному факультеті було створено відділення міжнародного права, на яке зарахували 7 радянських і 10 іноземних студентів.

Забезпечити навчальний процес на відділенні була покликана кафедра міжнародного права та іноземного законодавства, яку очолив І.І. Лукашук.

У 1965-66 навчальному році кафедру міжнародного права та іноземного законодавства поповнили, зокрема, співробітники МЗС УРСР, співробітники Інституту держави і права АН УРСР.

У 1966-67 навчальному році на відділенні міжнародного права вже навчалось 130 студентів, 50 із яких були вітчизняні, відповідно в 1967-

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

68 – 180 і 60, у 1969-70 – 199 і 68.

Збільшення кількості студентів із зарубіжних країн зумовило організацію в Київському університеті першого в республіці **підготовчого факультету для іноземних громадян**, який у подальшому став підрозділом Інституту міжнародних відносин.

Факультет було створено в жовтні 1960 року й розміщено у новому багатоповерховому приміщенні, належно оснащеному лінгафонними кабінетами, аудиторіями, лабораторіями, конференц-залом, бібліотекою.

За час існування факультету тут було підготовлено до подальшого навчання у вищих навчальних закладах близько 15 тисяч іноземних студентів й аспірантів. Факультет став експериментальною базою створення підручників, навчально-методичних посібників, центром підвищення кваліфікації кадрів професорсько-викладацького складу для підготовчих факультетів України. Першим деканом факультету було призначено професора Г.М. Цветкова. У різні роки підготовчий факультет очолювали М.В. Дудченко, Ю.Д. Петренко, В.О. Коцюба, Я.М. Серищев, І.І. Ніколаєнко, А.П. Комашенко.

Першими студентами факультету стали громадяни з Алжиру, Афганістану, Гани, Гвінейської Республіки, Індонезії, Ємену, Камбоджі, Республіки Куба, Марокко, Нігерії, Республіки Сомалі, Уганди. Щорічно на факультеті навчалися 300-500 іноземних громадян з різних країн світу.

На підготовчому факультеті функціонувало п'ять кафедр: спочатку три мовних, а пізніше – природничих і гуманітарних дисциплін, працювало понад 100 викладачів, інженерів та співробітників. Зі створенням Інституту міжнародних відносин підготовчий факультет увійшов до його складу.

З метою координації роботи факультетів університету з підготовки кадрів для зарубіжних країн у липні 1992 року наказом ректора було створено загально-університетський **Центр підготовки та перепідготовки іноземних громадян**, який у 1994 році був включений до складу Інституту міжнародних відносин (Очолював Центр проф. С.Я. Боринець).

На Центр було покладено виконання функцій укладання контрактів з іноземними громадянами та їх офіційними представниками в Україні про проходження різних форм навчання та стажування на факультетах і в інститутах університету, організації довузівської підготовки іноземних громадян, укладання договорів з іншими вищими навчальними закладами України і інших держав СНД про цільову довузівську підготовку в університеті іноземних громадян, контролю за

додержанням факультетами університету умов контрактів з іноземними громадянами, здійснення обліку іноземних громадян, які навчаються в університеті та контролю за додержанням ними візового режиму, роботи випускниками минулих років.

У 1997 році на базі сектору довузівської підготовки Центру створено підготовчий факультет (декан Т.В. Табенська).

З 1971 року підготовку фахівців-міжнародників було продовжено на відновленому **факультеті міжнародних відносин та міжнародного права**. За наказом ректора університету на факультет були переведені студенти спеціалізації «Міжнародне право» та «Історія міжнародних відносин» з юридичного та історичного факультетів.

До складу факультету також увійшли кафедри: історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР з історичного факультету; міжнародного права та іноземного законодавства з юридичного факультету.

З урахуванням специфіки факультету (переважна більшість студентів-іноземні громадяни і викладання велося російською мовою) у структуру факультету МВ і МП було включено **кафедру російської мови для іноземців**. Першим деканом відновленого факультету став проф. К.С. Забігайло. Від створення факультету у 1944 році у різні роки його деканами були: І.А. Василенко (1944-1953), П.М. Овчаренко (1953- 1971), А.А. Чухно (1972-1973), Г.М. Цветков (1973-1976, 1977-1979, 1980-1984), О.К. Єременко (1976-1977), К.С. Забігайло (1972, 1979-1980), В.Г. Буткевич (1984-1988, директор Інституту міжнародних відносин 1989-1990), А.С. Філіпенко (1988-1990), В.В. Пашук (1990-1994, директор Інституту міжнародних відносин), Л.В. Губерський (1994-2009, директор Інституту міжнародних відносин), В.В. Копійка (з 2009 директор Інституту міжнародних відносин).

У 1971-1989 роках за спеціальністю «Міжнародні відносини» вищу освіту здобуло близько 1000 осіб, з яких понад дві третини були громадянами іноземних держав. За цей час аспірантами та здобувачами кафедри було захищено понад 50 дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидатів та докторів історичних наук. Кафедра історії міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР забезпечувала навчальний процес на всіх трьох відділеннях факультету, а також на історичному, філологічному, філософському, факультетах журналістики, романо-германської філології, підвищення кваліфікації викладачів російської мови.

Кафедра міжнародного права та іноземного законодавства забезпечувала, як профілююча, викладання міжнародного публічного та

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

міжнародного приватного права, ряду інших міжнародно-правових дисциплін. Кафедрою підготовлено понад 60 кандидатів та докторів юридичних наук.

У 1972 році на факультеті було відкрито спеціальність «Міжнародні економічні відносини», яку стали опановувати понад 50 студентів, серед яких 40 громадян з вісімнадцяти країн Азії, Африки, Латинської Америки та Європи.

Із відкриттям нової спеціальності перед факультетом постав ряд проблем, головною з них була проблема професорсько-викладацьких кадрів, оскільки міжнародні економічні відносини залишалися до цього лише факультативною дисципліною на економічному факультеті університету та предметом наукових інтересів окремих науковців Інституту економіки АН України. Перед факультетом було поставлено завдання розпочати повноцінну підготовку фахівців з міжнародних економічних відносин, створивши для цього спеціалізовану кафедру міжнародних економічних відносин (створена у 1974 році, перший завідувач – проф. В.С. Будкін).

До роботи на кафедрі були залучені не лише кращі викладачі з економічного факультету університету і науковці Інституту економіки АН України, а й працівники МЗС України, які мали досвід дипломатичної роботи за кордоном, зокрема в спеціалізованих міжнародних організаціях.

Перший випуск студентів факультету МВ і МП спеціальності міжнародні економічні відносини у кількості 61 особа, з яких 19 радянських і 42 іноземних громадянина, відбувся у 1977 році, впродовж 1974-1980 років відділення «МЕВ» закінчили 184 випускники (87 громадян СРСР і 97 іноземців). У зв'язку із зростаючою потребою у фахівців з питань міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу, кафедра «МЕВ» у 1988 році ініціювала створення школи міжнародного бізнесу «БІЗНЕКС», головною метою діяльності якої була підготовка і підвищення кваліфікації фахівців із питань зовнішньоекономічної діяльності для підприємств, банків, малого і середнього бізнесу.

Активну участь у заснуванні і діяльності школи взяли викладачі факультету С.М. Березовенко, В.В. Волошин, Д.П. Расшивалов, О.І. Ступницький, О.І. Шнирков, які розробили спеціальні програми з питань зовнішньоекономічної діяльності, міжнародних розрахунків, валютних операцій. Це була перша в Україні та друга в СРСР школа такого напрямку роботи.

Окреме місце у структурі факультету з огляду на його специфіку навчання посідала **кафедра іноземних мов**. Як самостійний підрозділ,

її було створено 1976 року. До того навчальний процес забезпечували викладачі факультету романо-германської філології.

Головна мета кафедри полягала в забезпеченні всебічної підготовки вітчизняних студентів для роботи референтами-перекладачами з урахуванням спеціальності фахівців-міжнародників.

Завідувачем кафедри була відомий фахівець-мовознавець, доцент І.Ф. Борисенко, згодом – К.Є. Смірнова. Колективом кафедри одразу ж було взято курс на створення універсальних, високоефективних навчально-методичних розробок, а також підручників та навчальних посібників. Саме тоді зусиллями кафедральних учених були закладені теоретичні та практико-методичні підвалини вивчення іноземних мов.

У 1975 році у структурі факультету було створено заочне відділення підвищення кваліфікації лекторів-міжнародників з дворічним терміном навчання. На факультет зараховувалися громадяни України з вищою освітою, хто займався лекційною, викладацькою та науково-дослідною працею.

Усього за роки існування відділення підвищення кваліфікації його закінчили за різними формами навчання понад 5 тисяч осіб.

4 травня 1988 року факультет міжнародних відносин і міжнародного права було перетворено в **Інститут міжнародних відносин і міжнародного права**.

Проголошення незалежності України не могло не позначитися на істотних змінах у підготовці фахівців-міжнародників у Київському університеті. Ухвалення в липні 1990 року Верховною Радою республіки Декларації про державний суверенітет, особливо, прийняття 24 серпня 1991 року Акта про незалежність України зумовили необхідність удосконалення системи підготовки і перепідготовки фахівців-міжнародників. Першорядну роль у цьому Верховна Рада і Уряд країни відвели Київському державному університету ім. Т.Г. Шевченка, його підрозділу – Українському інституту міжнародних відносин, створеному 3 грудня 1990 року на базі Інституту міжнародних відносин і міжнародного права.

Спершу Інститут було розміщено на вул. Васильківській, 90 «А», а у 1992 році Інститут перебазувався на вул. Мельникова, 36/1 у приміщення колишньої Вищої партійної школи при ЦК Компартії України, яке, згідно Указу першого Президента незалежної України Л.М. Кравчука, було передано Київському національному університету імені Тараса Шевченка.

Виходячи із тодішніх потреб України в кадрах міжнародників високої кваліфікації, ректорат у листопаді 1992 року відібрав на конкурсній основі і перевів до Інституту 45 кращих студентів-

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

другокурсників історичного, економічного та юридичного факультетів. На перший курс у 1992 р. було зараховано 130 осіб.

Структурно навчальний заклад складався з відділень міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин та підготовчого відділення для іноземних громадян. Тоді ж відбулися зміни в організації роботи кафедр російської мови для іноземних громадян підготовчого факультету та факультету міжнародних відносин та міжнародного права: створено на їх базі дві кафедри української та російської мов як іноземних і української та російської початкового етапу.

У 1992 році було створено три нові кафедри: міжнародного приватного і митного права, міжнародних організацій і дипломатичної служби, управління зовнішньоекономічними зв'язками і маркетингу.

Отже, в 1992 році в Інституті було 11 кафедр: історії міжнародних відносин і зовнішньої політики (завідувач – професор М.М. Білоусов); історії і зовнішньої політики країн Азії, Африки і Латинської Америки (професор В.В. Пашук); міжнародного права (професор В.Г. Буткевич); порівняльного правознавства (професор П.Ф. Мартиненко); міжнародного приватного та митного права (професор К.К. Сандровський); міжнародних економічних відносин (професор А.С. Філіпенко); управління зовнішньоекономічними зв'язками і маркетингу (доцент В.Д. Прилюк); гуманітарних дисциплін (професор І.І. Ніколаєнко); іноземних мов (доцент В.В. Дайнеко); історії міжнародних організацій і дипломатичної служби (доцент М.А. Кулінич); української та російської мов як іноземних (доцент С.Б. Бураго).

Наприкінці 1992 року навчальний процес в Інституті здійснювало 174 штатних викладачів, серед яких було 22 доктори наук і професори, 74 кандидати і доценти, 88 асистентів. До читання лекцій та проведення практичних занять залучалися науковці з інших факультетів та наукових установ, у тому числі 10 докторів та 14 кандидатів наук. Багато з них мали досвід дипломатичної роботи, були відомими вченими.

Восени 1992 року в Інституті навчалася близько 1300 студентів, з них 380 іноземних майже з 70 країн світу. На кафедрах працювало над кандидатськими дисертаціями 49 вітчизняних та 59 іноземних аспірантів.

Із подальшою розбудовою Інституту вдосконалювалася й організація навчального процесу. Головною метою стала підготовка фахівців-міжнародників нового покоління, ставилося завдання готувати висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей в галузі

міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин для України та зарубіжних держав, розширювалася номенклатура спеціалізацій.

При розробці навчальних планів і програм, нормативних курсів та спецкурсів бралися до уваги новітні досягнення в освіті і культурі, досвід і специфіка підготовки фахівців-міжнародників у зарубіжних навчальних закладах.

Прикметним у житті Інституту став перехід до викладання навчальних дисциплін українською мовою. Необхідним завданням такого переходу стала перепідготовка викладацького складу кафедр російської мови, а також вивчення мови викладачами та навчально-допоміжними співробітниками кафедр. З цією метою створювалися спеціальні організаційні структури – кафедра української мови, методичний кабінет, а також авторські колективи для створення підручників, посібників, допоміжної літератури.

На кафедрах Інституту здійснювалася докорінна переорієнтація науково-дослідницької роботи з урахуванням нового статусу України. Результати досліджень використовувалися в навчальному процесі, у тому числі у створеній при інституті системі перепідготовки та підвищенні кваліфікації кадрів для сфери зовнішніх зносин України.

В Інституті склалася система **перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сфери зовнішніх зносин**: було створено спеціальний факультет перепідготовки і підвищення кваліфікації дипломатичних кадрів, де на різних курсах вчилися слухачі з Міністерства закордонних справ, зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі, інших міністерств та відомств держави.

Умови для успішної роботи професорсько-викладацького складу створював навчально-допоміжний та адміністративно-господарський персонал інституту, що налічував близько 200 осіб.

Влітку 1993 року в Інституті було започатковано підготовку фахівців за новою на той час спеціальністю – «Міжнародна інформація». Тоді ж для її забезпечення було створено й однойменну кафедру (завідувач – проф. В.П. Гондюл).

У зв'язку з розвитком відділення міжнародних економічних відносин у його структурі у 1999 році було створено, однією з перших в Україні, нову кафедру – міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин, яку очолив проф. О.І. Рогач. Навесні 2003 року, було реструктуризовано три діючі кафедри. За поданням Вченої ради інституту і відповідно до ухвали Вченої ради університету кафедру порівняльного правознавства наказом ректора університету від 16 травня 2003 року перейменовано в кафедру порівняльного і

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

європейського права. Очолив кафедру проф. В.І. Муравйов. Натомість на випускній кафедрі міжнародного права зосереджені фахівці з міжнародного публічного права, які до цього працювали як на цій кафедрі, так і, частково, на кафедрі порівняльного правознавства. Завідувачем кафедри було призначено проф. О.В. Задорожного.

У тому ж році кафедру порівняльної політології і регіоназнавства (завідувач – професор В.П. Крижанівський) було перейменовано у **кафедру країнознавства**. Це було пов'язано із введенням на відділенні міжнародних відносин спеціалізації «Міжнародні відносини країн/регіонів» та перспективами відкриття на її базі нової освітньої спеціальності – «Країнознавство».

Відповідно до Концепції у межах кожної спеціальності продовжували відкриватися нові, актуальні спеціалізації: «Міжнародні стратегії та безпека», «Міжнародні відносини і зовнішня політика країн/регіонів» (спеціальність «Міжнародні відносини»), «Європейське право» (спеціальність «Міжнародне право»), «Європейська інтеграція», «Економічна дипломатія», «Міжнародні фінанси», «Світова економічна кон'юнктура» (спеціальність «Міжнародні економічні відносини»), «Міжнародний менеджмент», «Міжнародний маркетинг», «Інформаційний бізнес», «Бізнес в Європі» (спеціальність «Міжнародний бізнес»), «Міжнародна журналістика», «Інформаційний менеджмент», «Інформаційна безпека», «Європейські комунікації» (спеціальність «Міжнародна інформація»). Заодно було підготовлено й запроваджено в навчальний процес близько 200 нових навчальних дисциплін.

5.2. Інститут - головний навчально-методичний центр з підготовки фахівців-міжнародників

Із часу проголошення України незалежною державою Інститут міжнародних відносин став виконувати відповідальну місію забезпечення зростаючих потреб країни у висококваліфікованих кадрах- міжнародниках. Указом Президента України від 30 травня 1995 року йому було відведено роль головного навчально-методичного центру з підготовки фахівців для сфери міжнародних відносин і зовнішньої політики держави. Статус головного в країні навчально-методичного центру з підготовки фахівців для сфери зовнішніх зносин об'єктивно ставив перед колективом Інституту відповідальні завдання нарощування зусиль до удосконалення навчально-методичного процесу, науково-дослідної і виховної роботи. Щоб систематизувати ці завдання, Інститут став організовувати свою діяльність відповідно до

концепції розвитку на кожне п'ятиріччя, що приймаються Вченою радою Інституту й затверджуються ректором Університету. Запровадження такої традиції сприяло чіткішому осмисленню пріоритетних завдань відповідно до сучасних вимог підготовки кадрів для роботи у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики, дозволяло системно організовувати освітню, науково-дослідну, кадрову й адміністративно-господарську роботу, розбудовувати міжнародне співробітництво.

Перший такий документ було розроблено у грудні 1995 року. Спершу Вчена рада Інституту затвердила розроблені кафедрами концепції розвитку відділень, а на їхній основі - й загальну «Концепцію розвитку Інституту міжнародних відносин у світлі сучасних вимог до фахівця-міжнародника (1996-2000рр.)». Вона була попередньо погоджена з основними «замовниками» на фахівців - Міністерством закордонних справ України, Міністерством зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі України, Державним митним комітетом України – і у грудні 1995 року затверджена ректором Університету.

Передбачені у Концепції завдання були націлені на істотне вдосконалення системи й поліпшення якості навчального процесу, реальне перетворення Інституту, як структурного підрозділу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у головний навчально- методичний центр України з підготовки фахівців-міжнародників.

У галузі навчально-методичної роботи головний зміст розвитку Інституту полягав у виробленні й впровадженні в життя новітньої моделі організації навчального процесу, адаптованої до тогочасних потреб розвитку сфери зовнішніх зносин України, державних стандартів і міжнародних зразків вищої освіти.

У середині 90-х років Інститут здійснив перехід на передбачену Законом України «Про освіту» ступеневу систему освіти за схемою: бакалавр - спеціаліст - магістр. У 1998 році за цією системою було здійснено перший в Україні випуск магістрів зі спеціальностей «Міжнародні відносини», «Міжнародне право», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна інформація».

Тоді ж було розроблено освітньо-кваліфікаційні характеристики програми підготовки фахівців з усіх спеціальностей за рівнями освітньо-професійної підготовки бакалавр, спеціаліст, магістр. З самого початку вони стали базовими для мережі вищих навчальних закладів України, що розпочинали освітню діяльність за спеціальностями напряму «Міжнародні відносини». Було докорінно перероблено й навчальні плани з усіх спеціальностей під кутом зору трьох основних

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

завдань: по-перше, їх адаптації до потреб підготовки фахівців для сфери зовнішніх зносин України (раніш, із вже згаданих причин, ці плани були зорієнтовані головним чином на навчання іноземних громадян); по-друге, перебудови навчального процесу відповідно до ступеневої системи освіти та повнішого врахування новітнього вітчизняного й зарубіжного досвіду організації навчального процесу; і нарешті - забезпечення однотипної схеми організації навчального процесу на всіх відділеннях.

Було внесено зміни у структуру організації навчального процесу в Інституті. У 1995 році кафедру історії і зовнішньої політики країн Азії, Африки та Латинської Америки, у зв'язку із зміною контингенту студентів та новими завданнями було реорганізовано, а науково-педагогічних працівників переведено на інші кафедри відділення міжнародних відносин. Тоді ж кафедру гуманітарних дисциплін (завідувач – професор І.І. Ніколаєнко) реорганізовано в кафедру порівняльної по- літології та регіонознавства як одну з фахових кафедр відділення міжнародних відносин. У травні 1998 року, розширення спеціальності «Міжнародна інформація», з одного боку, й актуалізація завдання підготовки фахівців міжнародних комунікацій - з іншого, покликали до життя створення в структурі відділення міжнародної інформації також кафедри міжнародних комунікацій і зв'язків з громадськістю (першим завідувачем кафедри став професор Г.Г. Почепцов).

Водночас було започатковано ряд нових спеціалізацій, у тому числі «Міжнародний бізнес» в рамках спеціальності «Міжнародні економічні відносини». У період 1995 – 2000 років в Інституті здійснено перехід на державну мову викладання.

Важливою складовою розвитку Інституту стали й суттєві позитивні зміни в організації вивчення іноземних мов. Істотне збільшення питомої ваги громадян України у загальному контингенті студентів Інституту й перенесення основного акценту на підготовку фахівців для роботи у сфері зовнішніх зносин нашої держави поставили якісно нові завдання перед колективом кафедри іноземних мов. На основі загальної Концепції розвитку Інституту було розроблено й впроваджено в навчальний процес, після розгляду на засіданні Вченої ради, нову концепцію мовної підготовки, що передбачала вивчення кожним студентом не менш як двох іноземних мов. Крім того, з огляду на динамічний розвиток міжнародних зв'язків України, відкриття нових дипломатичних представництв та місій нашої держави у різних країнах світу, постійне збільшення потреби в кадрах, які володіють відповідними іноземними мовами, було значно розширено спектр мов,

що викладалися в Інституті. Окрім чотирьох традиційних європейських мов (англійської, німецької, французької, іспанської), що викладалися раніш, вже за перші чотири роки було запроваджено ще шістнадцять (у тому числі ряд східних): китайську, японську, корейську, турецьку, арабську, перську, дарі, новогрецьку, італійську, шведську, угорську, хорватську, чеську, румунську, нідерландську, португальську. Означені позитивні зміни були передусім результатом наполегливого творчого пошуку нового алгоритму навчально-методичної діяльності колективу кафедри іноземних мов (завідувач - професор В.В. Дайнеко).

Інститут розвивається на основі **п'ятирічних Концепцій**, у яких визначено основні напрямки подальшого реформування навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи, вдосконалення матеріально-технічної бази, поліпшення кадрового потенціалу, розширення міжнародних зв'язків.

Головними завданнями нової Концепції є подальше поліпшення навчального процесу шляхом поєднання загально гуманітарної, фундаментальної і спеціальної підготовки, залучення студентів до науково-дослідницької роботи і виховання відповідних моральних якостей фахівця – міжнародника.

З 2010 року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 3.02.2010 р. підготовка фахівців-бакалаврів у галузі знань «0302 – Міжнародні відносини» велась за такими окремими напрямками: «6.030202 – Міжнародне право», «6.030203 – Міжнародні економічні відносини», «6.030204 – Міжнародна інформація», «6.030205 – Країнознавство», «6.030206 – Міжнародний бізнес». У такий спосіб було виправлено ситуацію, яка склалася після прийняття «Переліку напрямів» у 2006 році та зводила традиційні спеціальності, за якими ведеться освітня діяльність в Інституті, до єдиного напрямку підготовки, створюючи значну кількість формальних та змістовних ускладнень у підготовці фахових політологів-міжнародників, юристів-міжнародників, економістів-міжнародників та інформаційних аналітиків- міжнародників.

Навесні 2015 р. Кабінетом Міністрів України за пропозицією Міністерства освіти і науки був прийнятий новий перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців з вищою освітою. Новий перелік мав на меті скорочення їх загальної кількості та якісне укрупнення. Позиція МОН з даного питання будувалася на необхідності приведення структури вищої освіти в Україні до «Міжнародної стандартної класифікації освіти» (МСКО), схваленої ЮНЕСКО. Зрештою, Інституту вдалося зберегти дві спеціальності у незмінному вигляді, а саме - «Міжнародне право» та «Міжнародні

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

економічні відносини» (вони потрапили до різних галузей знань), а також прийняти «розширений» варіант спеціальності «Міжнародні відносини», який звучить як «Міжнародні відносини, соціальні комунікації та регіональні студії».

Згідно рішення Вченої ради університету з 2010-2011 н.р. в Інституті здійснено перехід на **дворічний термін навчання студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»**, що зумовило необхідність внесення відповідних змін до навчальних планів. У 2012 році в Інституті відкрито новий напрям підготовки фахівців «6.030205 - Країнознавство», розрахованому на поглиблене вивчення студентами політики, економіки та права окремих країн та регіонів світу (до цього «Країнознавство» існувало в якості спеціалізації в межах спеціальності «Міжнародні відносини»). За підсумками вступної кампанії, слід відзначити, що нова спеціальність відразу викликала чималу зацікавленість серед абітурієнтів, 35 абітурієнтів поповнили студентські лави ІМВ.

У травні 2012 року Вчена рада університету схвалила ініціативу щодо відкриття на спеціальності «Міжнародна інформація» нової **кафедри - міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій**, яка розпочала свою практичну діяльність з 2013/2014 навчального року, і функціонування якої впродовж останніх п'яти років підтвердило доцільність прийнятого рішення. На сьогодні колектив кафедри здійснює важливу роботу по підвищенню якості освітнього процесу за освітньо-професійними програмами «міжнародна інформація», «міжнародні комунікації», «міжнародна журналістика» у напрямі наповнення процесу підготовки майбутніх фахівців такими елементами як PR, рекламна, медійна та журналістська діяльність.

Головною і стратегічною **метою розвитку навчального процесу** в Інституті міжнародних відносин на сьогодні є досягнення високих, світових стандартів якості освіти, підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг і на цій основі призупинення відтоку вітчизняної молоді за кордон. Досягнення цієї мети передбачає:

- нові стандарти освіти на базі компетентнісних підходів;
- розробку і впровадження в освітній процес сучасних програмнавчання;
- функціонування внутрішньої і зовнішньої систем забезпечення якості освіти;
- впровадження нових моделей підготовки фахівців-міжнародників;
- органічне поєднання теоретичної і практичної підготовки

фахівців.

Впродовж трьох останніх років (починаючи з 2015 р.) підготовка бакалаврів та магістрів здійснюється в Інституті в рамках укрупнених спеціальностей «міжнародні відносини», «міжнародні економічні відносини» та «міжнародне право», замість раніше існуючих у якості самостійних «міжнародний бізнес», «міжнародні комунікації» та «країнознавство» за тридцятьма освітніми програмами.

Кожна освітня програма має свій основоположний документ під назвою «Опис програми», який регулює весь комплекс навчально-методичних питань підготовки фахівців-міжнародників за цими програмами. Рішенням Вченої ради в Інституті з вересня 2018 року введено обов'язкове вивчення двох іноземних мов на освітньому рівні «бакалавр» (OP) на освітній програмі «міжнародні економічні відносини» з поступовим поширенням їх у 2019 році на освітні програми OP «бакалавр» «міжнародний бізнес», «міжнародні комунікації» та «країнознавство». З вересня 2017 року в Інституті запроваджена **англомовна бакалаврська програма «Міжнародне право»**, яка розрахована на іноземних громадян, є першим досвідом англомовного бакалаврату в Університеті, і яка свідчить про підвищення загального рівня інтернаціоналізації вищої освіти, з 2019 року передбачено запровадження ще двох таких програм.

Важливою складовою навчального процесу в Інституті є **англомовні магістерські програми**, кількість яких із року в рік зростає як в Інституті, так і в Університеті.

Поряд з англомовними програмами важливим напрямом освітньої діяльності є **подвійне дипломування**, співпраця з рядом ЗВО зарубіжних країн за програмами подвійних дипломів (Кіпр, Литва, Польща, Словаччина та Велика Британія). З метою посилення практичної складової у навчальному процесі в Інституті стало регулярним проведення занять для магістрів у формі майстер-класів із залученням представників урядових кіл та бізнесових структур, а також у формі case-study, методу, що навчає студентів навичкам вирішення типових проблем.

Актуальними **завданнями Інституту** у галузі навчально-методичної роботи на 2019-2025 роки є подальше вдосконалення змістовного наповнення магістерських освітніх програм та їх кадрового забезпечення з case-study як обов'язкового складника; оптимізація тривалості навчання в денній магістратурі в напрямку інтенсифікації освітнього процесу, розширення можливостей заочної магістратури; визначення оптимальної кількості магістерських освітніх програм, реформатування тих, що не знаходять попиту серед абітурієнтів, або

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

заміна їх іншими, більш конкурентоспроможними; якісний розвиток англійських бакалаврських і магістерських програм; подальший розвиток програм подвійного дипломування; включення другої іноземної мови як обов'язкової до навчальних планів всіх спеціальностей; розширення аудиторного фонду за рахунок внутрішніх резервів; запровадження електронної системи управління навчанням Moodle; розробка веб-сторінки на сайті Інституту з базою методичних матеріалів.

У 2017-2018 навчальному році на трьох спеціальностях та освітньо-професійних програмах підготовки бакалаврів і магістрів навчалось майже 2200 студентів, понад 130 з яких іноземні громадяни із більш як 30 країн світу.

Навчальний процес забезпечують 12 спеціальних кафедр, у тому числі 6 випускаючих та одна загальноінститутська кафедра іноземних мов. Це такі кафедри:

- кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики (завідувач – проф. В.А. Манжола);
- кафедра країнознавства (завідувач – проф. М.С. Дорошко);
- кафедра міжнародного права (завідувач – проф. .В. Мицик);
- кафедра міжнародного бізнесу (завідувач – доц. Д.П. Расшивалов);
- кафедра світового господарства і міжнародних економічних відносин (завідувач – проф. О.І. Шнирков);
- кафедра міжнародної інформації (завідувач – проф. М.М. Рижков);
- кафедра іноземних мов (завідувач – проф. В.В. Дайнеко);
- кафедра міжнародних організацій і дипломатичної служби (завідувач – проф. В.М. Матвієнко);
- кафедра міжнародного приватного права (завідувач – доц. В.Я. Калакура);
- кафедра порівняльного та європейського права (завідувач – проф. І.Г. Білас);
- кафедра міжнародних фінансів (завідувач – проф. О.І. Рогач);
- кафедра міжнародних комунікацій та комунікативних технологій (завідувач – проф. С.І. Даниленко).

Відділення післядипломної та заочної освіти, на якому навчається понад 200 осіб, очолює заступник директора Інституту, керівник відділення проф. В.М. Матвієнко.

Вищим керівним органом Інституту є Вчена рада, членами якої є дирекція, завідувачі кафедр, представники профспілкової та

студентської організації і яка на своїх засіданнях обговорює і приймає рішення щодо стратегії подальшого розвитку Інституту. Керівництво поточною діяльністю колективу Інституту здійснює дирекція на чолі з директором Інституту (проф. В.В. Копійка). За кожним із заступників директора та координаторами закріплені певні напрямки роботи та визначені функціональні обов'язки.

Кожен із структурних підрозділів Інституту виконує чітко визначені функції з точки зору забезпечення на високому якісному рівні навчального процесу, науково-дослідної та виховної роботи, розвитку міжнародного співробітництва.

Навчальний процес галузі знань «Міжнародні відносини» здійснюється на основі принципів Болонської декларації та відповідно навчальних планів, на основі останніх розроблені навчальні і робочі навчальні плани з кожної з навчальних дисциплін. Необхідно зазначити, що концептуальний розвиток галузі знань «Міжнародні відносини» дещо стримується відсутністю відповідних галузевих стандартів нового покоління. Через низку причин суб'єктивного характеру МОН України до 2018 року включно не затвердило ці стандарти.

Навчальний процес складається з лекційних, семінарських та практичних занять, за участь у яких студент отримує відповідні бали. З дисциплін, що виносяться на залік та іспит студенти впродовж семестру виконують дві модульні контрольні роботи. Наприкінці кожного семестру у встановлений термін студенти у письмовій формі складають іспити та заліки. При наявності академічної заборгованості з двох і більше дисциплін після першого складання студент підлягає відрахуванню з Інституту без права на перескладання. В інших випадках (одна-дві заборгованості, неявка на залік чи іспит з поважних причин) студенту надається право на перескладання у чітко визначені терміни (один раз – викладачу, вдруге - комісії).

Відвідування лекційних, семінарських, практичних занять є обов'язковим, за 30 і більше годин пропусків занять студент підлягає відрахуванню з Інституту. Щорічно за невиконання навчального плану із складу студентів Інституту відраховується у середньому 50-60 осіб.

Поновлення на навчання у складі студентів розглядається на засіданні приймальної комісії на підставі поданої на ім'я ректора університету заяви під час вступної компанії і при наявності достатніх підстав студент поновлюється на навчання на тому курсі, з якого був відрахований.

Успішне вирішення навчально-методичних, науково-дослідних і виховних завдань, що стоять перед Інститутом забезпечується **висококваліфікованими кадрами** та належною **матеріально**

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

технічною базою.

На сьогодні навчально-виховний процес в Інституті забезпечують понад 200 науково-педагогічних працівників, серед яких професори, доктори та кандидати наук; доценти, доктори та кандидати наук, асистенти, кандидати наук та асистенти та викладачі без вчених звань і наукових ступенів. Крім того, безпосередню участь у навчальному процесі беруть штатні працівники науково-дослідної частини Інституту.

Загалом по Інституту мають вчений ступінь і вчене звання понад 80% викладачів.

За заявками Інституту та на засадах сумісництва читають лекційні курси і проводять практичні заняття висококваліфіковані науково-педагогічні працівники факультетів та інститутів Університету, академічних інститутів, вищих органів державної влади та управління (Адміністрації президента України, Верховної Ради України, РНБО України, Кабінету Міністрів України та ін.).

Підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів здійснюється через **аспірантуру та докторантуру**. В Інституті працює три Спеціалізовані вчені ради, які забезпечують захист докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальностей «Світове господарство і міжнародні економічні відносини», «Міжнародне право», «Цивільне право і цивільний процес» та «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку», «Геополітика». На навчання до аспірантури зараховуються за результатами навчання та складання вступних іспитів кращі студенти Інституту, випускники магістратури, які впродовж навчання активно займалися науково-дослідною роботою і мають публікації у наукових фахових виданнях. Такими виданнями в Університеті та Інституті є, відповідно, Вісник Київського університету (серія «Міжнародні відносини») та науковий збірник Інституту «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

Стратегічними завданнями Інституту у галузі **науково-дослідної роботи** на найближчу перспективу є збільшення напрямів можливих наукових досліджень за рахунок залучення міжнародних організацій та приватних компаній; впровадження результатів наукових досліджень в навчальний процес; впровадження міждисциплінарних наукових досліджень в науково-дослідну роботу Інституту; підвищення рівня публікаційної активності професорсько-викладацького складу та співробітників НДЧ, особливо у виданнях, що входять до наукометричних баз Scopus та Web of Science; пошук позабюджетних коштів для фінансування наукових досліджень, в т.ч. збільшуючи практичний складник наукових досліджень; проведення спільних наукових заходів із провідними закордонними науковцями, науковими

установами та університетами.

Значна увага у навчально-методичному процесі відводиться **самостійній роботі студентів**, суттєву допомогу в якій надає бібліотека Інституту. Фонди бібліотеки регулярно поповнюються, у тому числі і за рахунок публікацій викладачів Інституту, загальний фонд (електронний каталог) складає понад 90 тис. примірників. Щоквартально співробітниками бібліотеки готується і друкується «Бюлетень нових надходжень», у залах бібліотеки проводяться семінарські заняття з курсу «Основи наукових досліджень» з метою поліпшення бібліотечної грамотності студентів. Бібліотека обладнана сучасною комп'ютерною технікою, під'єднана до мережі Інтернет.

Складовою навчального процесу в Інституті виступає **практична підготовка студентів** у межах бакалаврату та магістратури відповідно до напрямків і спеціальностей. Навчальними планами з кожного напрямку і спеціальності передбачено комплекс різних видів практик, що мають на меті послідовно формувати навички майбутнього фахівця:

- виробничу (бакалаврську переддипломну) практику;
- навчально-виробничу (мовно-перекладацьку за фахом) практику – вивчення специфіки роботи референта-перекладача, виконання перекладів, анотування і реферування, листування іноземними мовами в міністерствах, державних установах, науково-дослідних інститутах, навчальних закладах тощо;
- практику-стажування – у зарубіжних навчальних закладах та наукових центрах, закордонних представництвах і центральних установах МЗС України, інших відомствах і організаціях;
- науково-виробничу (магістерську переддипломну) практику.

Актуальними завданнями підвищення якості означених видів **практики** є забезпечення відповідності програм практик системі знань і вмінь студентів, передбаченій новими поколіннями освітньо-кваліфікаційних характеристик кожного напрямку і спеціальності; удосконалення організації практики з метою підвищення її ефективності; розширення спектру баз практики; максимальне врахування фахової та мовної спеціалізації студентів, їх схильностей до ділових якостей, наукових інтересів, перспектив майбутнього працевлаштування при організації кожної практики, посилення ролі практики у профорієнтації студентів, організація практики при безпосередньому співробітництві з потенційними роботодавцями за програмами, погодженими з відповідними базами практики.

В Інституті функціонує **відділення післядипломної освіти та заочної магістратури**, головними завданнями якої є перепідготовка і

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

підвищення кваліфікації фахівців міжнародників, заочна магістратура. Випускники бакалаврату як Інституту міжнародних відносин, так і інших факультетів Університету та ЗВО України відповідної або іншої спеціальності мають можливість продовжувати навчання на відділенні післядипломної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр. Зарахування на навчання здійснюється за результатами вступних випробувань та співбесіди. Навчання здійснюється на контрактній основі.

З 2016 року здійснюється навчання для здобуття ОС магістр на основі ОС бакалавра або ОКР спеціаліста, здобутого за відповідною або за іншою спеціальністю за такими освітніми програмами:

- міжнародне право;
- міжнародне приватне право;
- міжнародне публічне право
- міжнародні економічні відносини;
- міжнародні фінанси та інвестиції;
- міжнародний бізнес;
- міжнародні комунікації;
- зовнішня політика;
- регіональні студії;
- дипломатія та міжнародне співробітництво та ін.

Студенти за спеціальністю 293 «Міжнародне право» отримують теоретичні знання з міжнародно-правового регулювання міждержавних відносин, практичні навички, необхідні для участі у діяльності державних органів, громадських організацій у галузі міждержавних відносин і зовнішньоекономічної діяльності, практичній юридичній діяльності.

Студенти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» отримують фундаментальні знання з теорії та практики розвитку світового господарства, міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародного руху капіталів, робочої сили та інтелектуальної власності, міжнародних фінансів та інвестицій.

Студенти за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» отримують фундаментальну підготовку з інформаційно-аналітичної діяльності з достатнім рівнем знання історії, політичного устрою, теорії та практики міжнародних відносин, економіки країн та регіонів, теорії та практики міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії, світової економіки і права.

Невід'ємною складовою навчально-виховного процесу, науково дослідної роботи Інституту є **система міжнародного співробітництва**, яка сприяє підготовці нових навчальних дисциплін, підручників і навчальних посібників, обміну студентами та аспірантами, стажуванню

викладачів, залученню зарубіжних професорів до навчального процесу і проведенню спільних науково-дослідних розробок, більш глибокої інтеграції української освітньо-наукової системи у європейський простір.

Інститут співпрацює з іноземними партнерами в межах понад 50 міжуніверситетських угод, а також за двосторонніми угодами з університетами Нікосії (Кіпр), Гранади (Іспанія), Кувейту, Варшави (Польща), Інститутом міжнародних досліджень Вроцлавського університету (Республіка Польща), Університетом світової економіки і дипломатії при Міністерстві закордонних справ (Республіка Узбекистан), факультетом юридичних, економічних і соціальних наук Університету Хасан II Мохаммедія – Касабланка (Королівство Марокко), Казахським університетом економіки, фінансів та міжнародної торгівлі (Республіка Казахстан), факультетом політичних наук Загребського університету (Республіка Хорватія), факультетом міжнародних відносин Євразійського національного університету ім. Л.Н. Гумільова (Республіка Казахстан) тощо.

Міжнародне співробітництво Інституту здійснюється за такими програмами:

- **у рамках діючих угод.** Співпраця за цим напрямом передбачає обмін студентами та викладачами з метою навчання, стажування, проведення спільних конференцій, симпозіумів, круглих столів, семінарів, публікація спільних з партнерами підручників, навчальних посібників, монографій та статей, взаємний обмін науковою та навчально-методичною літературою. Особливе місце у цьому напрямі міжнародної співпраці займають підготовка спільних із зарубіжними партнерами бакалаврських і магістерських програм з подальшим отриманням «подвійних» дипломів;

- **англомовні магістерські програми.** З 2012-2013 навчального року Інститут започаткував проект англomовних магістерських програм. Станом на 2023 рік відбувається навчання в рамках таких програм як «Європейське бізнесове право», «Міжнародний менеджмент та маркетинг», «Екологічна та енергетична безпека в міжнародних відносинах», «Міжнародний судовий процес»;

- **участь викладачів, аспірантів та студентів** Інституту у закордонних міжнародних конференціях та семінарах;

- **викладацька, науково-дослідна робота зарубіжних учених** в Інституті та виступи офіційних осіб. В Інституті регулярно читають курси лекцій або виступають з доповідями

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зарубіжні викладачі, учені та офіційні особи, у тому числі і представники дипломатичного корпусу;

- **офіційні візити** до Інституту глав держав, керівників урядів, депутатів парламентів зарубіжних країн.

Концепцією розвитку Інституту до 2025 року передбачено подальше розширення і вдосконалення системи міжнародних зв'язків. Головною залишається проблема залучення Інституту до середньо- та довготривалих міжнародних проєктів, які, крім нових наукових та освітніх можливостей, відкривають можливості до значного позабюджетного фінансування; підвищення ефективності роботи відділу міжнародних зв'язків через посилення його кадрового складу; розробка та схвалення «Положення про реалізацію міжнародних грантів та проєктів»; налагодження можливостей для проведення онлайн лекцій для студентів Інституту з залученням викладачів з ЗВО-партнерів; створення механізму ширшого залучення іноземних студентів для навчання в Інституті та умов для їх комфортного перебування; відкриття англійської освітньої програми «Східноєвропейські дослідження» спільно з Університетом Гонконгу.

Навчально-виховна робота є предметом постійної уваги зі сторони адміністрації Інституту, професорсько-викладацького складу, Вченої ради. Питання про виховання завжди піднімається як і на засіданнях кафедр Інституту, так і профспілкової організації й органів студентського самоврядування.

Колектив Інституту міжнародних відносин продовжує удосконалювати систему виховної роботи серед студентів, яка сформувалася в Інституті останніми роками та є невід'ємною частиною загальноуніверситетського процесу. Діяльність колективу у напрямі виховної роботи спрямовується та координується Вченою радою Інституту відповідно до Статуту Київського національного Університету імені Тараса Шевченка, Положення про виховну роботу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Концепції розвитку Інституту міжнародних відносин, Положення про куратора студентської групи.

Виховна робота в першу чергу проводиться через навчальний процес, а також у позааудиторний час викладачами-кураторами (всього в Інституті 86 викладачів є кураторами академічних груп). На своїх засіданнях кафедри ІМВ розглядають питання участі викладачів у виховній роботі зі студентами та визначають шляхи її поліпшення.

У галузі виховної роботи **найголовніші завдання** полягають у формуванні духу єдності, патріотизму та корпоративної солідарності та культури в інститутській громаді; схваленні «Етичного кодексу»

міжнародника; вдосконаленні електронної бази «Гуртожиток ІМВ»; поліпшенні естетично-мистецького виховання через організацію роботи Мистецької галереї Інституту; формуванні привабливості здорового способу життя та етичної поведінки в суспільстві і в колективі, покращенні активної спортивно-масової роботи.

Відповідно до концепції розвитку Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка набуло помітного розвитку **студентське самоврядування**. Воно реалізується через Раду студентів ІМВ, Наукове товариство студентів та аспірантів, студентське профбюро, студентську Раду гуртожитку № 20 і студентську газету «Міжнародник», об'єднане профбюро ІМВ. Ці самоврядовні органи поширюють вплив на загал студентства шляхом організаційної, навчально-наукової та культурно-масової роботи – через наукові конференції, конкурси, зустрічі з державними і політичними діячами, дипломатами, представниками науки і культури, організацію концертів та вечорів відпочинку, проведення спортивних змагань, дискотек, суботників, тощо.

В Інституті з'явився новий структурний підрозділ – Прес-центр, до складу якого входять як і викладачі, так і студенти ІМВ. Прес-центр включає всі медійні студентські підрозділи: ІМВ ТБ, студентське видання «Міжнародник», «Вісник Ради студентів», які разом з офіційним сайтом ІМВ висвітлюють актуальну інформацію про життя та успіхи Інституту. Цей проект ще раз підкреслює тісну співпрацю адміністрації ІМВ та Ради студентів, яка має на меті покращення та удосконалення інформаційної інфраструктури Інституту.

Головним виданням, на сторінках якого висвітлюються основні події життя «міжнародників», найбільш важливі аспекти студентських буднів та свят, робота та діяльність викладачів та співробітників Інституту залишається газета «Міжнародник».

«Вісник Ради студентів» ІМВ на щотижневій основі висвітлює діяльність Ради студентів ІМВ та інших організацій студентського життя Інституту. «Міжнародник» та «Вісник Ради студентів» розміщуються на офіційному сайті ІМВ та розпочали роботу у форматі розсилки.

Інститутське телебачення «ІМВ ТБ» продовжує показувати новини студентського життя, а також спеціальні випуски. У планах молодих активістів щотижневий випуски новин та підготовка відеоматеріалів для майбутніх абітурієнтів.

Органи студентського самоврядування постійно підтримують ділові контакти з дирекцією Інституту. Голова Ради студентів, голова НТСА та голова студентського профбюро ІМВ є членами Вченої ради

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Інституту, що сприяє плідному взаємозв'язку між студентським загалом та професорсько-викладацьким складом.

Студенти Інституту останніми роками займають призові місця за підсумками огляду **культмасової роботи** в Університеті. Збірні команди Інституту з футболу, баскетболу, волейболу, аеробіки, настільного тенісу виборюють призові місця на Спартакіаді Університету.

Рада студентів Інституту, при сприянні кафедр, традиційно проводить благодійні акції щодо надання цільової гуманітарної допомоги дітям-сиротам та хворим дітям ряду спеціалізованих дитячих закладів у різних куточках України. Окрім матеріальної допомоги, студенти Інституту виступають перед дітьми з концертами, ставлять для них казкові дитячі вистави.

В Інституті створені належні умови для проживання студентів у гуртожитку № 20. Там працює медичний кабінет, фізіотерапевтичний та масажний кабінет. Продовжують працювати перукарня, пральня для мешканців гуртожитку, більярдна та тренажерна зала для студентів. Для підготовки до занять мешканці користуються локальною комп'ютерною мережею з виходом в ІНТЕРНЕТ. Студрада гуртожитку регулярно організовує роботи з благоустрою прилеглої території та перевірки санітарного стану кімнат. З 2009 року в гуртожитку № 20 проводяться кулінарні конкурси, що користуються великою популярністю як серед його мешканців так і викладацького складу та обслуговуючого персоналу.

Важливою формою навчально-виховної роботи залишається підтримання і розвиток інститутських традицій: урочисті посвяти першокурсників у студенти, урочистості, пов'язані з випуском бакалаврів, спеціалістів та магістрів.

Тісні контакти підтримуються з ветеранами: проводяться їх зустрічі зі студентами, ветерани запрошуються на святкові та ювілейні заходи, їм надається матеріальна допомога.

У наступному п'ятиріччі передбачається подальше вдосконалення системи виховної роботи, яка сформувалася в Інституті останніми роками та є невід'ємною частиною загальноуніверситетського процесу. Діяльність колективу в цьому напрямі буде й надалі спрямовуватися та координуватися Вченою радою Інституту відповідно до Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положення про виховну роботу в Київському університеті імені Тараса Шевченка, Концепції виховної роботи у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Положення про куратора студентської групи.

Основними стратегічними завданнями і напрямками розвитку та удосконалення **системи виховної роботи** найближчим часом продовжуватимуть залишатися:

- створення умов для вільного розвитку особистості, забезпечення реалізації творчих ідей, самовиховання і самовдосконалення, вияву індивідуальних здібностей, обдарованості і талантів, самореалізації в сфері наукової, професійної, художньо-естетичної, спортивно-оздоровчої діяльності;

- реалізація професійної морально-етичної відповідальності викладачів і студентів, виховання патріотичних почуттів, дотримання і розвиток демократичних і академічних традицій університету; консолідація студентства, педагогічних та наукових працівників у єдину академічну спільноту; створення академічного інформаційного середовища з вільним доступом до нього.

У галузі **кадрової політики** першочергова увага приділятиметься забезпеченню належних умов для науково-педагогічного росту викладачів, ширше використовуючи для цього навчання в аспірантурі, докторантурі, надання творчих відпусток для завершення дисертаційних досліджень, наукове стажування тощо. Актуальним залишається питання підвищення вимогливості щодо якісного складу та ефективності роботи науково-дослідної частини Інституту.

Навчальний процес, науково-дослідна та виховна робота в Інституті ґрунтується на належній матеріально-технічній базі, яка включає в себе адміністративно-навчальний корпус з лекційними аудиторіями, комп'ютерними класами, лабораторіями, бібліотекою, їдальнями, спортивний комплекс, гуртожиток № 20, медичний пункт з відповідним оснащенням. **Концепцією розвитку Інституту** міжнародних відносин передбачається подальше нарощування та ефективне використання матеріально-технічної бази, зокрема:

- поповнення і модернізація комп'ютерного парку шляхом придбання сучасного обладнання та програмного забезпечення;

- подальше поповнення та оновлення технологічно новим обладнанням і програмним забезпеченням лабораторії методичного та видавничого забезпечення навчального процесу (придбання та експлуатація «міні-друкарні» для оперативного друку навчально-методичних і експозиційних матеріалів і наукових збірників);

- придбання нових технічних засобів навчання, комплексне обладнання всіх лекційних аудиторій та актових залів мультимедійними відеопрезентаційними системами; створення мобільних відеопрезентаційних, мультимедійних та

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

телепрезентаційних комплексів для обслуговування групових аудиторій;

- подальше розширення і модернізація локальної комп'ютерної мережі Інституту та її програмного забезпечення; подальше змістове наповнення існуючих і створення нових електронних баз даних, насамперед призначених для інформаційного забезпечення навчального процесу;

- подальше забезпечення бібліотеки сучасними технічними засобами й технологіями пошуку, опрацювання та одержання інформації; завершення створення та подальша модернізація електронної автоматизованої системи пошуку інформації, замовлення і видачі інформаційних матеріалів; створення матеріально-технічних умов для функціонування бібліотеки як інформаційного центру в галузі міжнародних відносин;

- поповнення та модернізація технічного обладнання і програмного забезпечення лінгафонних кабінетів, мовних центрів та мультимедійного класу для самостійної роботи студентів при кафедрі іноземних мов;

- поточний ремонт і реконструкція навчальних аудиторій з повною заміною в них зношених меблів;

- подальший розвиток матеріально-технічної бази і проведення поточних ремонтів гуртожитку з метою поліпшення побутових умов його мешканців.

Вирішення передбачених Концепцією завдань по вдосконаленню навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи, зміцнення матеріально-технічної бази сприятиме подальшому розвитку Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка як головного закладу з підготовки фахівців-міжнародників.

5.3. Кафедра та освітня програма «Міжнародний бізнес» у спеціальностей Інституту

Створення кафедри міжнародного бізнесу стало закономірним результатом розвитку Інституту міжнародних відносин, відповіддю на зростаючу потребу у фахівцях сфери міжнародного бізнесу, наслідком оптимізації структури і методичного забезпечення навчального процесу.

Ідею створення нової кафедри було підтримано керівництвом Університету, зокрема Л.В. Губерським, який нині є ректором Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а на той час у якості проректора з міжнародних питань безпосередньо опікувався справами факультету міжнародних відносин та міжнародного права.

У результаті реорганізації кафедри міжнародних економічних відносин (сьогодні кафедра світового господарства і міжнародних економічних відносин) згідно ухвали Вченої Ради Університету та наказу ректора № 664-32 від 20.09.1990 р. (Див. Додаток №12) було засновано кафедру управління зовнішньоекономічними зв'язками та маркетингу. Завідувачем став канд. екон. наук, доцент В.Д. Прилюк, який здійснював керівництво нею до 1993 р.

У 1993 р. кафедра отримала нову назву – кафедра управління зовнішньоекономічною діяльністю, завідувачем якої став доктор екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України А.І. Кредісов, який очолював кафедру до 2003 р. З 2000 р. вперше в Україні в Інституті міжнародних відносин розпочалася підготовка студентів із спеціальності «міжнародний бізнес». До цього часу кафедра у структурі спеціальності «міжнародних економічних відносин» здійснювала підготовку фахівців у галузі управління зовнішньоекономічною діяльністю.

З 2003 р. до 2014 р. кафедру очолював заслужений економіст України, доктор екон. наук, професор В.А. Вергун. У зв'язку з необхідністю підготовки фахівців у сфері міжнародного бізнесу та приведення у відповідність назви кафедри до назви спеціальності рішенням Вченої Ради Університету (грудень 2008 р.) кафедру УЗЕД перейменовано, і її сучасна назва - кафедра міжнародного бізнесу. З 2014 року керівництво кафедрою здійснює випускник факультету міжнародних відносин і міжнародного права (нині ІМВ), кандидат екон. наук, доцент Д.П. Расшивалов.

У 1999 році на відділенні міжнародних економічних відносин розпочато навчання студентів за спеціальністю «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» (випускна кафедра – управління

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зовнішньоекономічною діяльністю, завідувач – проф. А.І. Кредісов). Згодом, у 2002 році, відповідно до Концепції розвитку Інституту, у структурі цього ж відділення було відкрито, вперше серед вищих навчальних закладів України, нову освітню спеціальність «Міжнародний бізнес» і влітку того ж року здійснено перший прийом студентів на навчання. Одночасно на цю спеціальність, за поданими заявами, були переведені з початку 2002-2003 навчального року студенти другого, третього і четвертого курсів спеціальності «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», а випускною на новій спеціальності стала кафедра управління зовнішньоекономічною діяльністю. Спільними силами кафедри і навчально-методичного відділу підготовлено комплекси методичного забезпечення (кваліфікаційні характеристики, навчальні плани і про- грами всіх дисциплін) за рівнями освітньо-професійної підготовки бакалавр, спеціаліст, магістр.

Навчальний процес за освітньою програмою «Міжнародний бізнес» спеціальності міжнародні економічні відносини забезпечує викладацький склад у кількості 18 осіб, з них 2 доктори економічних наук, професори В.А. Вергун та О.А. Приятельчук, 1 доктор технічних наук, професор В.В. Якубовський, 2 кандидати економічних наук, професори В.П. Мазуренко, О.І. Ступницький, 10 кандидатів економічних наук, доцентів Д.А. Глухова, І.Є. Голубій, Я.М. Гуменюк, В.С. Карп, В.А. Крикун, В.С. Морозов, Г.Ю. Панікар, В.Д. Прилюк, Д.П. Расшивалов, М.П. Хмара, 2 кандидати економічних наук, асистенти В.С. Дмитрієв, Я.В. Підвисоцький та асистент Д.А. Аль-Хаялі. Крім того, до читання окремих курсів залучені викладачі інших кафедр Університету (філософії, економічної теорії, математики, історії, соціології) та НН Інституту міжнародних відносин (практично всі кафедри), а також науковців з інститутів НАН України, представники дипломатичного корпусу, ділових і бізнесових кіл (проведення тренінгів, майстер-класів з окремих проблем міжнародного бізнесу), співробітники міністерств і відомств України (МЗС, Мінекономрозвитку і торгівлі та ін.). До читання окремих тем у межах спец- курсів залучаються також зарубіжні учені в рамках міжнародних угод про співробітництво з КНУ імені Тараса Шевченка та Інституту між- народних відносин, а також різноманітних міжнародних програм (ТЕМПУС, Еразмус Мундус та ін.). Допомогу у забезпеченні навчального процесу надають також співробітники кафедри методист О.А. Деркач, ст. лаборант М.Ю. Лучіна та ст. лаборант К.В. Князева.

У різні роки на кафедрі працювали такі викладачі, відомі вчені, дипломати-міжнародники як С.М. Березовенко, Г.С. Буряк, Г.М. Биков,

В.В. Волошин, О.Д. Гоєр, О.В. Дикий, О.Ю. Копиленко, В.П. Лисенко, О.Е. Литвин, Ю.В. Полунєєв, В.П. Решетняк, А.М. Тищенко, З.С. Черняк.

У відповідності до нових навчальних планів кафедра забезпечує викладання комплексу нормативних дисциплін і дисциплін вільного вибору ЗВО та студентів, а також професійно-практичну підготовку. У рамках спеціальності студенти здобувають знання та професійну кваліфікацію за такими спеціалізаціями, як «Міжнародний бізнес та ділове адміністрування», «Міжнародний менеджмент і маркетинг» та «Фінанси міжнародного бізнесу».

За даною освітньою програмою готують економістів-міжнародників, які в межах набутих знань і вмінь:

- приймають самостійні та відповідальні рішення у царині управління міжнародними бізнес-процесами в діяльності українських та іноземних компаній;
- виконують аналітичні функції з оцінки діяльності екстериторіальних організацій, зокрема міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установ, Європейського Співтовариства, Організації економічної співпраці та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Світового банку тощо;
- займаються дослідницькою роботою у сфері міжнародного бізнесу.

Випускники бакалаврату отримують освітню кваліфікацію Бакалавр міжнародних економічних відносин та професійну кваліфікацію Фахівець з міжнародного бізнесу, фахівець з перекладу. Випускники, які здобудуть повну вищу освіту за програмою Магістр, отримують освітню кваліфікацію Магістр міжнародних економічних відносин та професійну кваліфікацію Економіст-міжнародник, перекладач.

Крім того, професорсько-викладацький склад кафедри забезпечує навчальний процес на відділенні післядипломної освіти за освітньою програмою «міжнародний бізнес». Впродовж останніх трьох років на кафедрі здійснюється підготовка фахівців за англомовними магістерськими програмами, за якими навчаються, поряд з українськими, студенти із зарубіжних країн.

Кафедра міжнародного бізнесу як структурний підрозділ Університету та Інституту міжнародних відносин здійснює підготовку фахівців на основі стандартів вищої освіти та галузевих стандартів вищої освіти за двома освітніми ступенями «бакалавр», «магістр», шляхом викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін за

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

освітньою програмою «Міжнародний бізнес».

Потребу у фахівцях у сфері міжнародного бізнесу мають компанії, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, банки та інші фінансові установи, державні структури, посольства і торговельні представництва України за кордоном, засоби масової інформації, що висвітлюють проблематику міжнародної економічної діяльності.

У процесі навчання за фахом особлива роль належить формуванню у студентів креативного стилю підприємницького мислення, вихованню якостей лідерства, які здатні активно діяти у сфері міжнародного бізнесу. Такий фахівець має вміти приймати ефективні й фахові рішення щодо міжнародного підприємництва, банківської справи, ризик менеджменту та страхування, оподаткування, міжнародних інвестицій, прав інтелектуальної власності, тощо.

Міжнародний бізнес та Міжнародні економічні відносини – це дві споріднені освітні програми, що мають **загальний об’єкт** викладання, а саме – **зовнішні економічні процеси, явища та чинники, що істотно впливають на національне господарство.**

Головна відмінність двох освітніх програм – це **різний предмет** викладання та відповідно **різні компетенції** (знання та вміння) випускників:

- Для спеціальності і відповідно освітньої програми **«Міжнародні економічні відносини»** предметна царина викладання – це **макро рівень** зовнішніх економічних процесів, чинників та явищ, який визначається такими засадничими поняттями як: світова економіка, міждержавні економічні відносини, зовнішньоторговельний баланс країни, конкурентоспроможність країни у світовому господарстві, кон’юнктура світових товарних ринків, вплив на національну економіку прямих іноземних інвестицій, участь країни у глобальних та регіональних інтеграційних процесах, взаємини з міжнародними економічними організаціями, зовнішньоторговельна політика і державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, тощо.

- Для освітньої програми **«Міжнародний бізнес»** предметна царина викладання - це **мікро (корпоративний) рівень** зовнішніх економічних процесів, чинників та явищ, який визначається такими засадничими поняттями як: зовнішньоекономічна діяльність підприємства, компанії (фірми), організація та техніка зовнішньоторговельних операцій компанії, маркетингова та конкурентна стратегія корпорації на зовнішньому ринку, корпоративний менеджмент у міжнародних компаніях:

стратегічний, фінансовий, ризик-менеджмент, персоналу, крос-культурний, креативний, менеджмент змін, тощо; техніко-економічне обґрунтування (бізнес-планування) міжнародного інвестиційного проекту, галузеві особливості міжнародних бізнес-проектів, тощо.

Отже компетенції випускників освітньої програми «**Міжнародний бізнес**» передбачають різний набір навчальних дисциплін, набуття відповідних знань та прикладних вмінь у сфері міжнародного бізнесу на **корпоративному рівні**.

Різна предметна царина двох освітніх програм обумовлює різний набір навчальних дисциплін (або різний обсяг годин у дисциплінах) та відповідно різні компетенції випускників бакалаврських та магістерських програм.

Навчальний процес за освітньою програмою «Міжнародний бізнес» здійснюється в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка на базі кафедри міжнародного бізнесу.

Підготовка фахівця за освітньою програмою «Міжнародний бізнес» освітнього рівня ОС бакалавр та ОС магістр здійснюється за такими спеціалізованими напрямками:

1. Міжнародний бізнес та ділове адміністрування;
2. Міжнародний менеджмент і маркетинг;
3. Фінанси міжнародного бізнесу.

Функціональні обов'язки таких фахівців полягають в організації та управлінні діяльністю компанії в сфері міжнародного бізнесу, застосуванні аналітичних методів для обґрунтування управлінських рішень стосовно реалізації міжнародних бізнес-проектів; оцінюванні ризиків та загроз міжнародного бізнесового середовища, зокрема політичних ризиків міжнародних інвестиційних проектів; обґрунтуванні вибору оптимальних інвестиційних рішень участі українських компаній у міжнародних проектах; підготовці аналітичних рекомендацій для забезпечення дипломатичної підтримки українських підприємств на зарубіжних ринках, тощо.

В рамках освітньої програми «Міжнародний бізнес» з 2014 року запроваджено **англомовну магістерську програму** «International management and marketing» («Міжнародний менеджмент і маркетинг»). Англомовна магістерська програма є півторарічною програмою для студентів денної форми навчання з викладанням дисциплін англійською мовою. Наповнення програми включає курси, в рамках яких студенти вивчають глобальні бізнес процеси та управління компанією в умовах ринкової конкуренції. Після закінчення навчання за магістерською

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

програмою іноземні студенти отримують професійну кваліфікацію економіст-міжнародник, а українські студенти – кваліфікацію економіст-міжнародник та перекладач з англійської мови.

Навчальний процес забезпечують викладачі, перш за все, кафедри міжнародного бізнесу, світового господарства і міжнародних економічних відносин, міжнародних фінансів, кафедри іноземних мов, інших кафедр інституту міжнародних відносин та факультетів і інститутів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крім того, до читання лекційних курсів, проведення семінарських чи практичних занять, майстер-класів запрошуються працівники Міністерства закордонних справ, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, інших урядових відомств України, співробітники Національної академії наук України, міжнародних організацій, українських та закордонних бізнес-структур, зарубіжні викладачі провідних навчальних закладів інших країн тощо.

Навчальний план бакалаврської і магістерської програм включає **обов'язкові (нормативні) навчальні дисципліни та дисципліни вільного вибору студента**. Обов'язкові навчальні дисципліни ОС «бакалавр»: Економікс, Міжнародний бізнес, Економіка та зовнішньоекономічні зв'язки України, Міжнародні економічні відносини, Міжнародне публічне право, Міжнародні відносини та світова політика, Українська та зарубіжна культура, Вступ до спеціальності, Філософія, Міжнародна інформація, Глобальні екологічні проблеми в міжнародному бізнесі, Міжнародний менеджмент, Міжнародний маркетинг, Політичний розвиток та політичні системи країн світу, Порівняльне соціальне та трудове право європейських країн, Менеджмент ЗЕД підприємств, Іноземна мова, Дипломатична історія України, Математика в економіці, Сучасні інформаційні системи і технології, Економіка фірми, Історія економічних вчень та економічного розвитку, Мікро- та макроекономічні основи міжнародного бізнесу, Теорія статистики, Ціноутворення на світових товарних ринках, Основи дипломатії та дипломатичної роботи, Міжнародне приватне право, Мова фаху, Теорія і практика перекладу, Виробнича (перекладацька) практика, Виробнича практика (переддипломна), Кваліфікаційний іспит з міжнародного бізнесу.

Дисципліни вільного вибору студента за блоками:

Блок 1. Вибірковий спеціалізований блок «Міжнародний бізнес та ділове адміністрування». Ділові переговори в міжнародному бізнесі, Кроскультурний менеджмент, Міжнародний корпоративний

менеджмент, Бізнес-комунікації в міжнародному бізнесі, Дипломатичне забезпечення міжнародного бізнесу.

Блок 2. Вибірковий спеціалізований блок «Міжнародний менеджмент і маркетинг». Бренд-менеджмент у міжнародному бізнесі, Нейромаркетинг в міжнародному бізнесі, Маркетинг-менеджмент, Digital та соціальний медіа-маркетинг, Міжнародний менеджмент неприбуткових організацій.

Блок 3. Вибірковий спеціалізований блок «Фінанси міжнародного бізнесу».

Облік та аналіз зовнішньоекономічної діяльності, Методи прийняття управлінських рішень в міжнародному бізнесі, Фінансові технології міжнародних банків, Міжнародна статистика, Інституційні інвестори в міжнародному бізнесі.

Вибір з запропонованого студентам переліку дисциплін фахового спрямування. (студент обирає 1 дисципліну з кожного переліку).

Навчальний план магістерської програми включає:

Обов'язкові компоненти освітньої програми:

Філософія бізнесу; Контролінг у міжнародному бізнесі; Міжнародний бізнес та стали розвиток; Макроекономічна політика й моделювання у міжнародному бізнесі; Методологія та організація наукових досліджень у міжнародному бізнесі; Дипломатичний протокол та діловий етикет; Інноваційно- інвестиційний менеджмент в міжнародному бізнесі; Практикум перекладу, Менеджмент міжнародних бізнес-проектів, Галузеві аспекти міжнародного бізнесу, Системні методи менеджменту в міжнародному бізнесі, Міжнародний стратегічний менеджмент та маркетинг, Бізнес-консалтинг в міжнародному бізнесі, Міжнародна логістика та менеджмент ланцюгів постачання, Виробнича практика, Кваліфікаційний іспит ОП «Міжнародний бізнес», Кваліфікаційна магістерська робота.

Дисципліни вільного вибору студента за блоками:

Блок 1. Вибірковий спеціалізований блок «Міжнародний бізнес та ділове адміністрування».

Глобальні корпорації в міжнародному бізнесі, Реінжиніринг в міжнародних компаніях, Міжнародний операційний менеджмент, Вартісна оцінка та управління вартістю міжнародного бізнесу.

Блок 2. Вибірковий спеціалізований блок «Міжнародний менеджмент та маркетинг».

Інноваційний маркетинг міжнародних компаній, Міжнародний податковий менеджмент, Міжнародні бізнес-комунікації, Менеджмент людських ресурсів в міжнародному бізнесі.

Блок 3. Вибірковий спеціалізований блок «Фінанси міжнародного

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

бізнесу».

Новітні фінансові інструменти та технології в міжнародному бізнесі, Кризовий менеджмент в міжнародному бізнесі, Фінансова математика у міжнародному бізнесі, Похідні фінансові інструменти в міжнародному бізнесі.

Вибір з Загальноінститутського каталогу дисциплін галузі знань 29 Міжнародні відносини.

Підготовка фахівців у сфері міжнародного бізнесу здійснюється згідно навчальних планів та відповідних навчальних і робочих навчальних програм з кожної дисципліни.

Навчальний план – це компонент стандарту вищої освіти ЗВО, який складається на підставі освітньої програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає перелік й обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю.

Навчальні плани відповідно до галузевих стандартів вищої освіти, інших нормативних документів Міністерства освіти і науки України розробляються і затверджуються ректором Університету за погодженням з навчально-методичним центром університету для студентів кожної спеціальності та курсу.

Навчальні плани розробляються і затверджуються з урахуванням вимог варіативних частин освітньо-кваліфікаційних характеристик й освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів у галузі міжнародного бізнесу.

Програма навчальної дисципліни – стандарт ЗВО, що вивчає інформаційний обсяг навчальної дисципліни, рівень сформованості вмінь і знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних і дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання і засоби діагностики успішності навчання.

На сьогодні розрізняють **навчальну програму** та **робочу навчальну програму** дисципліни.

Місце і значення навчальної дисципліни, її загальний зміст і вимоги до знань й вмінь визначаються навчальною програмою дисципліни. Для кожної навчальної дисципліни, яка входить до освітньо-професійної програми підготовки, на підставі навчальної програми дисципліни та навчального плану ЗВО складається робоча навчальна програма дисципліни. **Робоча навчальна програма** дисципліни містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення і їх обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю.

Як і в цілому в Інституті заняття проводяться згідно затвердженого розкладу у формі лекцій, семінарів, практичних завдань, тестів з відповідним оцінюванням за Болонською системою. Кількість студентів, що навчаються за освітньою програмою міжнародний бізнес у середньому коливається в межах 350-400 осіб. Зокрема, у 2022-2023 навчальному році кількість студентів становила близько 400 осіб.

Важливою складовою частиною навчального плану є курсові роботи та випускна магістерська робота. Курсові роботи студенти виконують в межах найбільш важливих для кожної спеціальності та освітньої програми дисциплін.

Відповідно до навчального плану підготовки бакалаврів освітньої програми «Міжнародний бізнес» студенти виконують курсову роботу на другому курсі з дисципліни «Міжнародний бізнес», на третьому - з дисципліни «Міжнародний менеджмент та маркетинг» і на четвертому – з дисципліни «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств».

Виконання курсової роботи являє собою один із видів самостійної навчальної та науково-дослідної роботи студентів, покликаний засвідчити рівень набутих студентам знань та вміння використовувати їх при

опрацюванні теоретичних і конкретних питань у галузі міжнародної підприємницької діяльності.

Виконання курсової роботи має за мету:

- закріпити та поглибити теоретичні знання, набути студентами у процесі вивчення дисциплін «Міжнародний бізнес», «Міжнародний менеджмент та маркетинг», «Менеджмент ЗЕД підприємств» та інших дисциплін;
- розвинути у студентів навички самостійної роботи зі спеціальною літературою, посібниками, джерелами первинної та вторинної статистичної інформації;
- виробити вміння узагальнювати теоретичні матеріали, обробляти і інтерпретувати зібрані дані, самостійно оформлювати висновки, розробляти пропозиції, обґрунтовувати та відстоювати власну точку зору з проблем, що досліджуються.

Виконання курсової роботи повинно сприяти підвищенню вмінню студента:

- здійснювати пошук необхідної наукової інформації;
- формулювати проблему дослідження;
- аналізувати наукову літературу;
- вивчати досвід роботи різних об'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- викладати свої думки, аргументувати свої пропозиції;
- оформляти науково-дослідний матеріал;
- готувати до захисту та захищати підготовлений матеріал курсової роботи, відповідати на запитання, обґрунтовувати свою точку зору.

Написання курсової роботи має сприяти більш глибокому засвоєнню студентами програмних питань з дисциплін кафедри. Це вимагає від них самостійного поглибленого вивчення не лише навчальної, але й спеціальної літератури-монографій, статей, які друкуються у періодичних виданнях, наукових збірниках, тощо.

Курсова робота повинна містити елементи наукового пошуку і розробки, які спрямовані на вирішення питань ефективного функціонування господарюючих суб'єктів.

Для цього необхідно здійснити збір та порівняльний аналіз інформації, яка міститься в різних літературних джерелах, відшукати та опрацювати відповідні статистичні, інструктивні, нормативні та звітні матеріали підприємств, компаній та організацій.

Курсова робота повинна також відповідати таким вимогам:

Актуальність теми. В перекладі з латинської актуальність означає важливість, значимість в теперішній час теоретичної концепції або практичного питання, що розглядається. Тому робота може претендувати на ту або іншу ступінь актуальності лише у випадку, якщо обрана тема характеризується новизною, відповідає сучасним потребам розвитку економіки та зовнішньоекономічних зв'язків держави. Орієнтовний перелік тем пропонується кафедрою.

Високий теоретичний рівень. Студент повинен аналізувати обрану тему на сучасному рівні розвитку науки, тобто використовувати в роботі ті підходи та наукові знання, закони та закономірності, які з позиції сьогодення пояснюють різноманітні явища та події. Крім того, він повинен забезпечити високий теоретичний рівень виконання роботи, тобто розкрити в ній основні поняття та терміни, включати в зміст матеріалу лише об'єктивні факти та реальні приклади.

Дослідницький характер. Бажано прагнути до того, щоб робота містила елементи дослідження, оскільки це розвиває та виховує у студентів творче мислення та навички наукового пошуку розв'язання обраної проблеми, дозволяє сформулювати систему аргументів, що обґрунтовують обрану тему. Цьому, в значній мірі, буде сприяти наявність аналітичного матеріалу та практичний досвід студента.

Практична спрямованість – це істотна і разом з цим складна вимога до роботи. Зміст даної вимоги в тому, щоб тісно пов'язати теоретичні положення з реальними завданнями різноманітних суб'єктів ринку.

Якщо в курсовій роботі наведені практичні рекомендації або пропозиції по вдосконаленню існуючого стану чи рекомендації по зміні окремих елементів виробничого процесу і ефективність цих змін або практичних рекомендацій буде підтверджена, тоді практична направленість по обраній темі буде досягнута.

Оформлення. Порушення правил цитування, оформлення літератури, стилістичні огріхи – все це знижує якість роботи. Виконання цієї вимоги виховує у студента культуру оформлення наукової роботи, яка знадобиться йому в майбутньому в практичній діяльності.

Виконання курсової роботи здійснюється у певній послідовності, яка включає в себе вибір теми, складання плану, підбір та вивчення літератури, написання тексту та оформлення роботи.

Навчання у магістратурі завершується підсумковим іспитом та написанням випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота магістра має науково-дослідний характер, виконується на актуальну тему, що має не лише високий науково-теоретичний рівень, а й практичне значення, оформлюється відповідно до існуючих вимог до такого виду робіт і виноситься на захист в екзаменаційній комісії.

Для набуття студентами первинних практичних навичок навчальним планом передбачено проведення таких **видів практики**:

- Виробнича (перекладацька) VI семестр – 3 тижні (ОР «бакалавр»);
- Виробнича (переддипломна) VIII семестр - 3 тижні (ОР «бакалавр»);
- Науково-виробнича практика IV семестр – 6 тижнів (ОР «магістр»).

Базами практик є такі державні установи: Міністерство закордонних справ України (територіальні та функціональні департаменти), Міністерство фінансів України (департамент міжнародних зв'язків та європейської інтеграції, департамент інформаційно-аналітичного забезпечення, департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями), Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (департамент економіки, оборони та безпеки, департамент міжнародної технічної допомоги та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, департамент державної політики у сфері зовнішньої політики, департамент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, департамент двостороннього торговельно-економічного співробітництва, департамент співробітництва з Європейським Союзом, департамент торговельних переговорів та співробітництва з СОТ), Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

(управління міжнародних зв'язків, Інститут міжнародних відносин); представництва міжнародних організацій в Україні; українські та міжнародні компанії, фінансові установи.

Навчально-методичне забезпечення процесу підготовки фахівців-міжнародників складають підручники, навчальні посібники, монографії, статті, підготовлені викладачами кафедри міжнародного бізнесу та Інституту міжнародних відносин.

За більш ніж 25-річну історію своєї навчально-методичної та науково-дослідної роботи викладачами кафедри опубліковано низку навчальних та наукових робіт, навчально-методичних розробок за профілем спеціальності та освітньої програми «Міжнародний бізнес». Одним з перших навчальних посібників з проблематики міжнародного менеджменту став посібник «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» за ред. проф. А.І. Кредісова (1996), який витримав декілька перевидань, у тому числі й російською мовою. У подальшому різноманітні аспекти міжнародного бізнесу, його складових маркетингу та менеджменту знайшли відображення у навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях і тезах викладачів кафедри, результати яких впроваджено у навчальний процес. У 2007 р. колективом кафедри підготовлено та опубліковано перший в Україні базовий підручник «Міжнародний бізнес», у якому відображено не лише загальноосвітні підходи, принципи і правила функціонування міжнародного бізнесу, його види, форми та механізми, але й українська специфіка. Друге видання підручника здійснено у 2009 р., а третє – у 2014 р. В 2020 році вийшов підручник «Міжнародний бізнес» для студентів неекономічних спеціальностей.

Окрім публікацій навчально-методичного та науково-дослідницького характеру з проблем міжнародного бізнесу вагомими напрямками діяльності викладачів кафедри були і залишаються підготовка наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру, як для потреб Інституту та університету, так і для потреб інших ЗВО нашої держави та зарубіжних країн, а також участь в інших видах науково-дослідної роботи, як то участь у міжнародних науково-практичних конференціях, симпозіумах, круглих столах, офіційне опонування кандидатських і докторських дисертацій, робота у спеціалізованих вчених радах, а також редколегіях профільних наукових журналів.

На кафедрі під керівництвом заслуженого економіста України, д.е.н., професора В.А. Вергуна з 2003 року працює наукова школа «Теоретичні основи та механізм функціонування сучасного міжнародного бізнесу», в рамках якої здійснюється дослідження актуальних теоретичних і практичних проблем, що стосуються

міжнародної підприємницької діяльності. У роботі школи беруть участь студенти, аспіранти, викладачі як ННІМВ, так і інших ЗВО України. Під безпосереднім керівництвом про. В.А. Вергуна підготовлено і захищено 3 докторських (К.А. Фліссак, О.А. Приятельчук, О.І. Заяць) та 17 дисертацій на здобуття ступеня кандидата економічних наук, у тому числі 5 робіт громадянами іноземних держав (Малі, Сирія, Німеччина) та 4 дисертації викладачами і співробітниками ННІМВ за спеціальністю «світове господарство і міжнародні економічні відносини» (Литвиненко Н.П., Глухова Д.А., Карп В.С., Приятельчук О.А.). В рамках діяльності наукової школи підготовлені та опубліковані підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті. Професори кафедри В.П. Мазуренко, О.І. Ступницький, В.В. Якубовський, доценти Д.П. Расшивалов та М.П. Хмара здійснюють успішне наукове керівництво аспірантами кафедри.

Поряд з навчальним процесом та науково-дослідницькою роботою викладачі кафедри міжнародного бізнесу беруть участь як консультанти та експерти у роботі органів державної влади, підприємницьких структур та ділових кіл не лише нашої держави, а й міжнародних компаній, інших суб'єктів міжнародної економічної діяльності, ведуть активну діяльність у суспільній та громадській сферах.

Так, з метою посилення інноваційної складової у навчальному процесі та наукових дослідженнях, їх комерціалізації з ініціативи викладачів кафедри та дирекції Інституту на чолі з доктором політ. наук, заслуженим працівником освіти України, проф. В.В. Копійкою, при активній, безпосередній підтримці і участі ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка НАН України Л.В. Губерського в Інституті у 2015 р. створена Українська школа інноваційного підприємництва, права і комунікацій (директор, проф. О.І. Ступницький), яка функціонує в рамках кафедри міжнародного бізнесу. Професор кафедри міжнародного бізнесу В.П. Мазуренко здійснює керівництво благодійною організацією «Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин», доцент кафедри Д.А. Глухова є керуючим директором громадської організації «Київський маркетинговий клуб».

Впродовж більше ніж 25 років викладачі кафедри міжнародного бізнесу у тісній співпраці з колегами інших кафедр Інституту і університету здійснювали і здійснюють різноманітну навчальну, методичну, науково-дослідну, громадсько-політичну, суспільну діяльність, спрямовану на підготовку висококваліфікованих фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного бізнесу, як для України, так і інших держав.

Питання для контролю

1. Коли і на підставі яких рішень створено факультет між народних відносин і міжнародного права та Інститут міжнародних відносин?
2. Яка структура ННІМВ та за якими спеціальностями здійснюється підготовка фахівців-міжнародників?
3. Які завдання виконує ННІМВ як головний навчально-методичний центр з підготовки фахівців-міжнародників?
4. Які види практик існують в ННІМВ?
5. Що являє собою освітня програма «Міжнародний бізнес»?
6. Що таке курсова, бакалаврська та магістерська робота? Охарактеризуйте структуру і зміст цих наукових робіт.
7. Що таке спеціальність «Міжнародні економічні відносини» та освітня програма «Міжнародний бізнес»?
8. У чому полягає суть наукових досліджень у сфері міжнародного бізнесу?
9. У чому полягає відмінність у напрямках «Міжнародні економічні відносини» та «Міжнародний бізнес»?

Розділ 6

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ- МІЖНАРОДНИКІВ В ННІМВ

6.1. Зміст навчального процесу, його пріоритетні завдання та організація

Організація освітнього процесу в усіх структурних підрозділах Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУТШ) – факультетах, інститутах, відділеннях, коледжах та ліцеях – здійснюється у відповідності Положенням про організацію освітнього процесу у КНУТШ, друга редакція якого затверджена Вченою радою КНУ 11 квітня 2022 року. Дане Положення визначає основні засади й принципи освітньої діяльності, особливості формування освітніх програм, їх реалізації і науково-методичного супроводу, оцінювання результатів навчання та присвоєння кваліфікації, забезпечення якості освітнього процесу, прав та обов'язків його учасників.

Освітній процес – це система науково-методичних і педагогічних заходів, що спрямовані на набуття, примноження та використання знань, умінь й інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Інтегральною компетентністю освітньої програми «Міжнародний бізнес» виступає здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері міжнародних економічних відносин в цілому та міжнародного бізнесу зокрема, а також у процесі навчання, що передбачає застосування новітніх теорій та методів при здійсненні комплексних досліджень світогосподарських зв'язків, характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Інтегральна компетентність доповнюється комплексом загальних та фахових компетентностей, які, в свою чергу, формуються спеціальними фаховими дисциплінами даного напрямку спеціальності.

Основним документом, який містить мету, завдання, програмні результати навчання, освітні компоненти, форми контролю та атестації, тощо, є опис освітньої програми. Супутніми елементами організації навчального процесу виступають навчальний план та робочі навчальні програми дисциплін, а також ряд методичних рекомендацій, порядків та положень, що регулюють окремі форми освітнього процесу.

Порядок розроблення, розгляду і затвердження освітніх програм, дотримання принципів та процедур забезпечення якості (моніторинг, оцінювання, внутрішня акредитація, періодичний перегляд, порядок припинення) визначаються Положенням про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу. Освітні програми розробляються з урахуванням вимог стандарту спеціальності. **Стандарт вищої освіти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»** для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти затверджено Наказом Міністерства

освіти і науки України №357 від 4 березня 2020 року. Обсяг освітньої програми вищої освіти за освітнім рівнем бакалавра на основі повної загальної середньої освіти становить 240 кредитів ЄКТС (загальним обсягом 7200 годин).

Безпосереднє керівництво освітньою програмою здійснює гарант освітньої програми. Гарант освітньої програми несе персональну відповідальність за: формування та реалізацію політики забезпечення якості освітньої діяльності на рівні освітньої програми; відповідність змісту освітньої програми стандарту вищої освіти; конкурентоздатність освітньої програми; моніторинг якості викладання та навчання за освітньою програмою; своєчасне оприлюднення інформації щодо результатів моніторингу освітньої програми; підготовку та проходження процедур зовнішнього забезпечення якості, у тому числі акредитації освітньої програми. Гарант освітньої програми має право, зокрема: оцінювати робочі програми освітніх компонентів на відповідність опису освітньої програми та ініціювати їх відхилення; брати участь у роботі комісії із перескладання освітніх компонентів; ініціювати, за результатами локального моніторингу, відсторонення викладачів від викладання на освітній програмі; брати участь у врегулюванні конфліктних ситуацій між здобувачами освіти за освітньою програмою і викладачами.

Опис освітньої програми включає: профіль програми (опис мети програми, програмних компетентностей і результатів навчання, особливостей викладання, оцінювання та ресурсного забезпечення, вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою тощо); перелік компонентів (складових) освітньої програми; структурно-логічну схему програми; опис форм атестації здобувачів освіти; матриці забезпечення компонентами програми програмних компетентностей і результатів навчання. Додатком до Освітньої програми є навчальний план, що визначає (у кредитах ЄКТС) перелік та обсяги навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення; форми проведення навчальних занять, їх обсяг; графік навчального процесу; форми поточного та підсумкового контролю.

Планування освітнього процесу здійснюється на основі навчальних планів і графіку освітнього процесу. З метою конкретизації планування освітнього процесу на кожний навчальний рік, з урахуванням умов навчання в конкретному структурному підрозділі на відповідному курсі (році навчання), складається робочий навчальний план. **Навчальний план** є частиною документації освітньої програми та в її складі затверджується Вченою радою Університету, відповідно до встановленого Університетом порядку.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

У структурі навчальних планів виділяють обов'язкову та вибірку складові. Обов'язкова складова навчального плану за програмами вищої освіти не може перевищувати 75 % від обсягу навчального плану та включає навчальні дисципліни, кваліфікаційні роботи, практики та інші види навчального навантаження студента, що спрямовані на досягнення результатів навчання, які визначені Освітньою програмою. Вибіркова складова навчального плану, що призначена для забезпечення можливості здобувачу освіти поглибити професійні знання у межах обраної Освітньої програми та/або здобути додаткові спеціальні професійні компетентності, має становити не менше 25 % від навчального навантаження Освітньої програми. У межах обсягу вибіркової складової особа, що навчається, має право обирати освітні компоненти самостійно. Такий вибір не обмежується навчальним планом програми, на якій особа навчається. За необхідності за рахунок вибіркової складової у навчальних планах можуть бути запроваджені спеціалізовані блоки дисциплін, у тому числі ті, що спрямовані на здобуття відповідної професійної кваліфікації. За освітньою програмою «Міжнародний бізнес» здобувачам освіти за виконання окремих умов може бути присвоєно, окрім освітньої кваліфікації, ще й професійна кваліфікація – фахівець з міжнародного бізнесу.

За освітньо-професійними та освітньо-науковими програмами вищої освіти навчальний процес може бути організовано із застосуванням таких форм, як: навчальні заняття (лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, індивідуальні завдання, консультація, тривалість яких обраховують в академічних годинах); самостійна робота (самостійне опанування освітніх компонентів, індивідуальне завдання, у т. ч. курсове й дипломне проектування); практична підготовка (навчальні та виробничі практики, науково-дослідницька робота) та контрольні заходи (іспит, залік, диференційований залік, вхідні та підсумкові контрольні роботи, захист курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт тощо).

Комбінація окремих форм навчального процесу в межах окремого освітнього компоненту визначається і описується в робочих навчальних програмах, які упорядковуються викладачами, що викладають дану дисципліну, затверджуються на засіданнях профільної кафедри та науково-методичної комісії, після чого обов'язково оприлюднюються на сайті Інституту. Робоча навчальна програма містить мету, анотацію, завдання та результати навчання за дисципліною, співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами, а також інформацію щодо форм, методів, технологій викладання, методів та критерій оцінювання. Крім того, робоча програма містить тематичний

план лекційних, семінарських та практичних занять, а також теми, винесені на самостійне вивчення, як і методичні рекомендації щодо виконання рефератів, модульних контрольних робіт та інших завдань.

За більшістю освітніх компонентів **основними формами навчального процесу** є лекція, практичні та семінарське заняття, організація самостійної роботи. **Лекція** – це особливий вид заняття, протягом якого викладач у концентрованій, логічно витриманій формі повідомляє слухачам новий або структурує вже відомий навчальний матеріал, а особи, які навчаються, його активно сприймають. Лекції читають лектори – професори та доценти, а також провідні науковці або фахівці, що запрошені для їх читання. **Практичне заняття** – вид навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд здобувачами освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – наборі завдань різної складності для розв'язання їх на занятті. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів освіти, постановку загальної проблеми викладачем і її обговорення, розв'язання завдань з їх обговоренням, контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. **Семінарське заняття** – навчальне заняття у формі колективного обговорення наперед визначених викладачем питань, доповідей, рефератів, завдань, есе тощо. Семінарські заняття спрямовано на поглиблення та систематизацію знань здобувачів освіти, організацію та підвищення рівня автономності їх самостійної пізнавальної діяльності, формування оціночних суджень. Перелік тем семінарських занять визначено та затверджено у робочій програмі навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює якість виконання здобувачами освіти завдань, їх виступи, активність, уміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо.

За освітнім ступенем бакалавра від 50 до 67% часу, виділеного на засвоєння основного матеріалу за окремими освітніми компонентами, заплановано в навчальному плані на самостійну роботу. **Самостійна робота** – форма організації освітнього процесу, за якої студент (учень, слухач) опановує навчальну дисципліну в час, вільний від навчальних занять. Метою самостійної роботи є засвоєння в повному обсязі навчальної програми і формування в студента здатності бути активним учасником освітнього процесу, а також вміння самостійно (без безпосередньої участі викладача) опанувати теоретичні і практичні знання, у тому числі використовуючи сучасні інформаційні технології.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Методичні матеріали для самостійної роботи студентів мають передбачати можливість проведення самоконтролю. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова фахова література, підручники, посібники, періодичні видання.

Окремими формами організації навчального процесу в рамках проведення науково-дослідної діяльності є написання курсових робіт та кваліфікаційної роботи бакалавра. **Курсова робота** є одним із видів індивідуального завдання, виконується, відповідно до навчального плану, з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, що отримані здобувачами освіти за час навчання, і їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Тематика курсових робіт має відповідати практичним потребам фаху або завданням конкретної навчальної дисципліни. **Кваліфікаційна робота бакалавра** виконується, відповідно до навчального плану, на завершальному етапі навчання певного освітнього рівня та передбачає: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих та інших завдань; розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних із темою роботи. Здобувачу освіти надається право обрати визначену в установленому порядку тему кваліфікаційної роботи або запропонувати свою з обґрунтуванням доцільності її розроблення. Порядок перевірки на плагіат кваліфікаційних робіт, їх захисту, оприлюднення і зберігання регулюються окремими положеннями Університету та Інституту. Порядок здійснення перевірки кваліфікаційних бакалаврських на наявність текстових збігів в Навчально-науковому інституті міжнародних відносин схвалено на засіданні Вченої ради ННІМВ від 25 жовтня 2022 року. Максимально допустимий вміст текстових збігів, встановлений оператором програми Unicheck складає 20% для кваліфікаційних робіт, виконаних по спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини.

Окрім того, науково-дослідна робота реалізується у формі таких науково-організаційних заходів, як конференції, олімпіади, конкурси, тощо.

Освітня програма «Міжнародний бізнес» передбачає, окрім всього, **практичну підготовку** як обов'язковий компонент, що спрямований на набуття студентом професійних і загальних компетентностей і який передбачає: оволодіння здобувачами освіти сучасними методами, формами організації і знаряддями праці у сфері їх майбутньої професії; формування у здобувачів освіти професійних умінь і навичок для

прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи у реальних ринкових і виробничих умовах; виховання потреби систематично оновлювати свої знання й творчо їх застосовувати у практичній діяльності; розвиток навичок науково-дослідної роботи та вирішення прикладних завдань; формування навичок командної роботи; підвищення здатності до працевлаштування; отримання здобувачем освіти досвіду роботи, що необхідний для присвоєння професійної кваліфікації.

Практична підготовка за даною освітньою програмою реалізується у формі виробничої практики та стажування. Під час виробничої практики студент повністю або частково виконує функціональні обов'язки працівника відповідного фаху та рівня та вирішує реальні завдання. Структура виробничої практики залежить від змісту практичного навчання та має забезпечити виконання основних професійних функцій тих посад, на які може претендувати студент після здобуття відповідного освітнього ступеня. Стажування «Перекладацька діяльність: усний, письмовий переклад» є невід'ємною складовою освітнього процесу підготовки здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» з метою поглиблення теоретичних знань, отриманих під час навчання та набуття й удосконалення практичних навичок та умінь перекладацької діяльності. Основними завданнями стажування є: закріплення, поглиблення та розширення теоретичних та практичних знань, які студент здобув у процесі вивчення теорії і практики перекладу; опанування сучасними методами та формами організації перекладацької діяльності; формування професійних вмінь та навичок практичної діяльності у галузі усного та письмового перекладу; розвиток практичних вмінь та навичок усного й письмового перекладу, включаючи перекладацький аналіз тексту оригіналу, оволодіння технікою оформлення письмових перекладів, правилами цитування, посилання на бібліографічні джерела; закріплення навичок редагування перекладів; сприяння формуванню професійної перекладацької компетенції студентів-перекладачів; вдосконалення вміння користуватися програмами та різними засобами пошуку інформації у процесі виконання перекладу; навчання студентів приймати самостійні рішення у реальних умовах роботи; виховання у студентів потреби в систематичному безперервному поновленні й удосконаленні своїх знань і вмінь та творчого їх застосування у практичній діяльності. Під час стажування студент має оволодіти фаховими компетентностями відповідно до програмних результатів навчання, які визначені в освітній програмі.

Контрольні заходи реалізуються у формі іспитів, заліків,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

диференційованих заліків, контрольних та модульних робіт, захисту курсових і кваліфікаційних робіт, складання кваліфікаційних іспитів. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах. Присвоєння здобувачу освіти кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувачів освіти. Атестація здобувачів освіти здійснюється екзаменаційною комісією після завершення навчання на певному освітньому рівні з метою встановлення фактичної відповідності рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів освіти та Освітньої програми. Форми атестації визначено у відповідному стандарті освіти та Освітній програмі.

Здобувачі вищої освіти на рівні з адміністрацією, науково-методичним та науково-педагогічним персоналом здійснюють вплив на формування та розвиток освітньої програми та її окремих структурних елементів. Інтереси здобувачів освіти враховуються як під час формування (враховуючи опитування, проведених факультетом соціології та Навчальною лабораторією соціологічних та освітніх досліджень), так й в процесі удосконалення програмних результатів навчання та цілей ОП. Так, проводяться відповідні ознайомчі інтерв'ю щодо змісту, специфіки і унікальності тих чи інших освітніх компонентів, а також надається можливість висловити свою думку щодо їх якісно-професійного наповнення через опитування та особисто по закінченню предмету. Всі компоненти та зміст освітньої програми узгоджується з представниками органів студентського самоврядування у Вченій раді НН ІМВ. Таким чином здобувачі освіти беруть участь у вдосконаленні освітніх програм, оцінюванні їх компонентів та якості викладання.

Моніторинг та забезпечення якості вищої освіти, а також контроль за організацією навчального процесу є важливим завданням функціонування управлінської системи Університету та інституту. Створення системи забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті регламентують норми Законів України "Про освіту" та "Про вищу освіту" й вимоги стандартів вищої освіти. Метою системи забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти є створення та підтримка умов для якісної підготовки конкурентоспроможних на ринку праці висококваліфікованих фахівців відповідного рівня, що здатні до ефективної професійної діяльності й готові до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Універсальність, прозорість, об'єктивність, уникнення

конфлікту інтересів, студентоцентризм, системність і систематичність, залучення всіх зацікавлених осіб, субсидіарність – це основні принципи функціонування системи забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті.

До процесу формування та реалізації політики забезпечення якості освітньої діяльності залучені керівники всіх структурних підрозділів Університету та Інституту, на рівні освітньої програми – гарант, кафедра, науково-педагогічні працівники, а також студенти та їх органи самоврядування, ради роботодавців та асоціації випускників. Детальні процедури моніторингу та якості освіти описано в Положенні про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, введеного в дію наказом ректора №384-32 від 12 червня 2020 року.

6.2. Система управління в ННІМВ, її структура

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Указом Президента (№397/95 від 30 травня 1995 року) було визначено головним науково-методичним центром з підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин та зовнішньої політики нашої держави.

Місія ННІМВ – забезпечувати розвиток та вагомі досягнення України шляхом професійної підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати у внутрішньодержавному просторі та гідно представляти країну на міжнародній арені.

Поєднуючи розвиток наукових досліджень, інноваційні освітні технології, унікальний педагогічний досвід і професійність викладачів, обдарованість та прагнення до знань студентської молоді, Інститут сьогодні виступає провідним навчальним закладом України, який працює в галузі міжнародних відносин. Підготовка фахівців здійснюється в межах галузі 29 Міжнародні відносини за трьома спеціальностями – 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», 292 «Міжнародні економічні відносини» та 293 «Міжнародне право». Кожна з даних спеціальностей представлена декількома профільними кафедрами, а до викладання залучені науково-педагогічні працівники й інших структурних підрозділів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Статус, функції та організаційна структура управління Інституту, як і інших структурних підрозділів Університету, а також права та обов'язки їх керівників визначаються Статутом Університету, нова редакція якого затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 листопада 2022 року №1061.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Наразі (станом на 2023 рік) Навчально-науковий інститут міжнародних відносин очолює доктор політичних наук, професор Копійка Валерій Володимирович, який займає посаду директора з 2009 року. Відповідно до п.6.3. Статуту Університету права та обов'язки директорів інститутів, завідувачів кафедрами та інших керівних осіб визначає ректор Університету відповідно до функцій, які вони виконують. На посаду директора навчально-наукового інституту може бути призначено особу, яка має науковий ступінь та/або вчене звання, як правило, відповідно до профілю інституту. Директор інституту призначається ректором Університету за згодою більшості від повного складу загальних зборів трудового колективу інституту на строк до п'яти років.

Ряд обов'язків в управлінні Інституту покладено на заступників директора з науково-педагогічної роботи. А для розгляду найважливіших питань діяльності Інституту утворюється колегіальний орган управління – **Вчена рада Інституту**. Вчену раду очолює її голова, який обирається на термін повноважень Вченої ради. Зазвичай головою Вченої ради є директор Інституту. До складу Вченої ради Інституту за посадами входять: директор, його заступники, вчений секретар, завідувачі кафедр, голова профспілкового бюро, керівники органів самоврядування студентів та аспірантів, а також виборні представники, які обираються з числа науково-педагогічних, наукових працівників та інших працівників органами громадського самоврядування Інституту за поданням підрозділів, в яких вони працюють (по одному представнику від кожного структурного підрозділу). При цьому науково-педагогічні представники мають становити не менше ніж сімдесят п'ять відсотків від загальної чисельності складу Вченої ради Інституту.

Порядок денний засідання Вченої ради формується директором з урахуванням пропозицій кафедр і підрозділів, а також за пропозиціями більшості членів Вченої ради. Склад Вченої ради Інституту затверджується розпорядженням директора строком на 5 років. Рішення Вченої ради вводяться в дію розпорядженням директора. Вчена рада Інституту:

- визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності Інституту;
- визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- розглядає освітні програми та навчальні плани спеціальностей, напрямів підготовки та перепідготовки фахівців;
- визначає теми наукових досліджень та обговорює звіти про їх виконання;

- затверджує теми докторських та кандидатських дисертацій, проводить атестацію аспірантів та докторантів;
- розглядає питання заміщення посад завідувачів кафедр, професорів, наукових співробітників;
- розглядає питання методики викладання навчальних дисциплін, організаційні питання навчально-виховної роботи;
- заслуховує щорічний звіт директора, звіти завідувачів кафедр та інших осіб згідно з Положенням про Інститут;
- обирає на посаду таємним голосуванням доцентів, асистентів, старших викладачів, викладачів;
- ухвалює навчальні програми та навчальні плани;
- вирішує інші питання відповідно до повноважень.

Керівництво кафедрами здійснюють завідувачі кафедр, які обираються на ці посади відповідно до Порядку конкурсного відбору на посади науково-педагогічних працівників у КНУТШ. **Кафедра** – базовий структурний підрозділ Інституту, що проводить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціалізацією. Робота кафедри спрямовується завідувачем кафедри на виконання освітніх програм, до реалізації яких залучені кафедри, і напрямів наукових досліджень кафедри, затверджених вченою радою інституту. Основними завданнями кафедри є:

- провадження освітньої діяльності згідно з освітніми програмами підготовки фахівців з певної спеціальності;
- провадження методичної діяльності, необхідної для забезпечення реалізації освітніх програм підготовки з певної спеціальності;
- провадження наукових досліджень за напрямами, що відповідають змісту освітніх програм, до виконання яких залучена кафедра, та напрямами, які визначені вченою радою інституту.

Наразі в Інституті за трьома спеціальностями галузі знань Міжнародні відносини діють 11 профільних кафедр та кафедра іноземних мов, яка є окремим структурним підрозділом Інституту, що забезпечує здобуття студентами всіх напрямів підготовки і спеціальностей кваліфікації перекладача з іноземної мови. Кафедра іноземних мов Інституту була створена у складі факультету міжнародних відносин та міжнародного права у 1976 році. Окрім основних мовних курсів, кафедрою вперше в Україні розроблено спеціальні курси "Дипломатичне листування", "Мова міжнародних документів" та напрями ефективного використання новітніх технологій, такі як "Тренування професійного перекладача", "Методи навчання синхронному та послідовному перекладу", "Мова сучасної реклами",

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

"Мистецтво комунікації", "Англійська мова в міжнародній торгівлі", "Англійська мова крізь призму дипломатії" тощо. Підготовка спеціалістів-міжнародників включає викладання 9 іноземних мов (англійської, французької, іспанської, німецької, італійської, шведської, арабської, турецької, китайської) з присвоєнням кваліфікацій: ОР бакалавр - фахівець з перекладу (іноземна мова); ОР магістр – перекладач з іноземної мови. Для забезпечення можливості вивчення студентами додаткових мов в Інституті створено Центр іноземних мов.

Окремим постійно діючим консультативно-дорадчим, науково-методичним органом Інституту міжнародних відносин є **науково-методична комісія**, яка визначає головні напрями науково-методичної роботи з питань підвищення ефективності та якості вищої освіти й удосконалення навчально-виховного процесу з урахуванням провідного світового та вітчизняного досвіду, основних положень Болонського процесу та європейських стандартів вищої освіти, інноваційних технологій навчання. На науково-методичну комісію покладаються такі завдання:

- визначення основних напрямів удосконалення змісту вищої освіти, форм, методів і засобів навчання та організації навчально-виховного процесу з урахуванням тенденцій розвитку національної системи освіти;
- координація роботи структурних підрозділів Інституту, залучених до організації навчального процесу, щодо забезпечення якості вищої освіти;
- формування науково експертних висновків щодо рекомендації до друку наукової та науково-методичної літератури;
- аналіз та організація систематизації робочих, навчальних робочих програм та інших навчально-методичних і наукових матеріалів, які забезпечують навчальний процес, – стосовно їх відповідності встановленим стандартам;
- моніторинг стану навчально-методичної роботи кафедр Інституту;
- консультаційна робота щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у навчальний процес.

Організацію навчального процесу в ННІМВ здійснює **навчально-методичний відділ**, який є структурним підрозділом Науково-методичного центру організації навчального процесу КНУТШ. Основною метою діяльності центру є сприяння організації навчальному процесу відповідно до чинного законодавства та його науково-методичному забезпеченню в інститутах і на факультетах Університету, впровадження до навчального процесу сучасних методик та технологій.

До основних завдань центру відносяться:

- узагальнення і аналіз стану організації навчального процесу в Університеті, розробка напрямів його вдосконалення з урахуванням новітніх позитивних освітніх тенденцій в Україні та у Європі, необхідності розвитку вищої освіти в Україні;

- сприяння факультетам та інститутам у посиленні фундаментальної складової підготовки у Київському університеті, в активному використанні у навчальному процесі результатів та технологій наукового пошуку;

- розробка та впровадження методичних рекомендацій щодо поліпшення організації навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців в університеті;

- розробка методичних рекомендацій інститутам і факультетам щодо формування навчальних планів та внесення змін до них;

- розробка методичних рекомендацій щодо наближення національних освітніх стандартів до Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS);

- узагальнення об'єктивних та суб'єктивних складових мотивації студентів до систематичної самостійної роботи;

- аналіз та розробка методичних рекомендацій щодо організаційних форм контролю самостійної роботи студентів та якості набутих знань;

- розробка науково-методичних рекомендацій щодо впровадження у навчальний процес сучасних технологій;

- координація роботи зі студентами в інститутах, на факультетах.

Структуруючий вплив на організацію навчального процесу здійснює студентство через **органи студентського самоврядування** (Студентський парламент КНУТШ, Рада студентів ННІМВ, Наукове товариство студентів та аспірантів ННІМВ, Студентська рада студмістечка, Конференція студентів Університету та ін.). Напрями, форми та інструментарій їх діяльності визначаються та регулюються Статутом Університету та Положенням про студентське самоврядування Київського національного університету імені Тараса Шевченка (зі змінами та доповненнями, прийнятими Конференцією студентів Університету від 30 березня 2016 року). Основною метою діяльності виконавчих органів студентського самоврядування є реалізація прав студентів в управлінні Університетом та його структурними підрозділами, зокрема Інститутом.

6.3. Кадрове та матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки фахівців-міжнародників

Рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки фахівців, яка здійснюється всіма структурними підрозділами Київського національного університету імені Тараса Шевченка загалом та Навчально-наукового інституту міжнародних відносин зокрема, є одним з найвищих серед закладів вищої освіти України.

Обсяг власних приміщень становить близько 300 тис кв м, навчальна площа серед яких становить більше 80 тис кв м. ННІМВ має достатні фінансові та матеріально-технічні ресурси для реалізації всіх освітніх програм, підготовка здобувачів за якими здійснюється в інституті – як в форматі онлайн/ офлайн, так і очного/заочного навчання. Аудиторії частково обладнанні стаціонарними проекторами, в решті використовується мобільне мультимедійне обладнання. За дисциплінами з особливими потребами використовуються лінгафонні, мультимедійні класи, оснащені спеціальним обладнанням. Корпус має покриття Wi-Fi та провідне з'єднання. Для неформального спілкування, організації занять з запрошеними лекторами, виставок, тематичних зустрічей тощо використовується приміщення Open Space.

Учасники освітнього процесу мають доступ до **бібліотечних фондів**. Основним структурним підрозділом КНУТШ є Наукова бібліотека ім. М. Максимовича, організована разом з університетом у 1834 році. Основою її фондів стали колекції ліцеїв, інститутів та приватних осіб. З 1940 року має статус Наукової. У 1994 році присвоєно ім'я першого ректора університету Михайла Максимовича. Фонд налічує 3,5 млн. прим. книг, періодичних видань та інших видів друкованої продукції. За змістом він універсальний, має видання надруковані 30 мовами світу. Наукова бібліотека сьогодні є однією з найбільших і найстаріших вузівських бібліотек з розгалуженою мережею читальних залів і абонементів загальною площею більше 6,6 тис. кв.м. У її структурі - 12 відділів, 22 сектори, 22 абонементів, 25 читальних залів. Крім основних абонементів та читальних залів, де викладачі та студенти одержують навчальну літературу є абонемент художньої літератури, міжбібліотечний абонемент та спеціалізовані читальні зали: інформаційно-бібліографічний, періодики. Є також абонементи та читальні зали в інститутах, що при університеті, на факультетах, в гуртожитках. Один з них розташований в ННІМВ.

До бібліотеки, читального залу, комп'ютерного класу, кабінету електронної реєстрації, книгосховища НН ІМВ є доступ за

абонементом. Бібліотечний фонд НН ІМВ налічує понад 110 тис. примірників. Відкрито доступ до інформаційних ресурсів та баз даних: SCOPUS, Web of Science, Springer Nature, EBSCO та ін.

В 2022 році на базі бібліотеки запрацював репозитарій Університету eKNUTSHIR, який є відкритим електронним архівом, що накопичує, систематизує, зберігає та забезпечує довготривалий та надійний доступ до документів та праць наукового, освітнього та методичного призначення, які розроблені співробітниками, аспірантами та студентами всіх структурних підрозділів Університету.

Наразі технічний супровід навчального процесу в Інституті забезпечують декілька лабораторій – Навчальна лабораторія інформатики та обчислювальної техніки, Лабораторія методичного та видавничого забезпечення навчального процесу та Лабораторія технічних засобів навчання.

НН ІМВ забезпечує можливість користування ліцензійним MSOffice365, підтримує систему дистанційного навчання на базі Moodle. Співробітники **Навчальної лабораторії** забезпечують віддалене навчання на платформах Office 365 та на сайті <https://e-learning.iir.edu.ua>. Завдяки безкоштовній передплаті на програмне забезпечення Microsoft Office 365 усім студентам, викладачам та навчально-допоміжному персоналу створюються поштові скриньки та надається можливість використовувати додатки Office. На початок навчального року всім першокурсникам створюються та роздаються облікові записи та паролі, що дають можливість приєднатися до навчальних платформ та вільно функціонувати в рамках спеціально створеного єдиного навчального простору у середовищі Microsoft Teams для кожного курсу кожної освітньої програми.

Лабораторія методичного та видавничого забезпечення оснащена друкарською, офісною та постдрукарською технікою, яка дозволяє виготовляти поліграфічні матеріали необхідні для освітнього процесу та наукової роботи. **Лабораторія технічних засобів навчання** обслуговує приміщення, обладнані мультимедійними засобами навчання, що дозволяє використовувати в освітньому процесі мультимедійну систему на основі авторських електронних презентацій викладачів. Крім того, лабораторія ТЗН забезпечує технічне обслуговування наукових та інших заходів в актових залах навчального корпусу.

Для здобувачів ОП доступні комп'ютерні класи, їдальня, гуртожиток, спортивний зал, стадіон, центр інтерактивного навчання, тощо.

Однак найважливішим ресурсом, безперечно, залишається

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

людський капітал. Сьогодні навчально-виховний процес в Інституті забезпечують 198 науково-педагогічних працівників, серед яких: 45 – професорів, докторів та кандидатів наук, з них 7 – на посаді професора, докторів наук; 80 доцентів, докторів та кандидатів наук; 16 – на посаді доцента, кандидатів наук; 21 асистентів та викладачів, кандидатів наук (10,6%) та 36 асистентів, старших викладачів та викладачів без вчених звань і наукових ступенів. Загалом по Інституту мають і вчений ступінь, і вчене звання 125 викладачів, що становить 63,1% від загальної кількості; 37 викладачів мають лише наукову ступінь, що становить 18,7% від загальної кількості. Пріоритетним напрямом поповнення професорсько-викладацького персоналу Інституту є підготовка кадрів, насамперед із власних випускників, через магістратуру, аспірантуру та докторантуру. Важливим напрямом залишалось залучення до навчально-методичної та науково-дослідної роботи в Інституті висококваліфікованих викладачів факультетів університету, фахівців наукових установ, міністерств та відомств України і зарубіжжя. За заявками Інституту та на засадах сумісництва читають лекційні курси і проводять практичні заняття 18 висококваліфікованих науково-педагогічних працівників факультетів та інститутів Університету, академічних інститутів, вищих органів державної влади та управління (Офісу Президента України, Верховної Ради України, РНБО України, Кабінету Міністрів України та ін.) В рамках проведення аудиторних занять за окремими дисциплінами та темами запрошуються з доповідями професіонали-практики. Університет забезпечує можливість залучення професіоналів практиків (експертів галузі, представників роботодавців) до викладання, керівництва практикою та кваліфікаційними роботами шляхом зарахування на частину ставки і погодинної оплати їх праці, а також за сумісництвом.

Професійний розвиток викладачів – один з пріоритетів кадрової політики Університету. Викладачі приймають активну участь у науково-дослідних роботах; у міжнародних, всеукраїнських конференціях, публікують наукові статті у фахових та виданнях, що входять до Scopus, WoS, інших наукометричних баз. Інформація про наукові дослідження оприлюднюється у щорічних звітах про наукову діяльність кафедри. На рівні ЗВО вироблена мережа циклів внутрішньо-зовнішнього підвищення кваліфікації. В університеті діє мережа «KNU Teach Week» – підвищення кваліфікації для викладачів Університету, сертифікат про успішне завершення якого зараховуватиметься як підвищення кваліфікації освітян. Заняття проходять у вигляді вебінарів, теми достатньо різноспрямовані - про особистий бренд викладача, застосування новітніх методик та інструментів у викладанні, ефективне

планування, методи виявлення й запобігання плагіату. Співорганізаторами «KNU Teach Week» є Відділ сприяння працевлаштування та роботі з випускниками (KNU WORK) спільно із партнерами, агенцією UGEN. Також, викладачі мають змогу проходити відповідні курси в Бізнес – школі Інституту. Це та інше сприяє професійному розвитку шляхом обміну інформацією: направлення на стажування, преміювання за високі результати публікаційної активності, встановлення завдань щодо професійного зростання в контрактах, проведення короткотермінових тренінгів щодо різних аспектів якості освіти тощо Також можливості для підвищення кваліфікації створює Інститут післядипломної освіти та Відділ академічної мобільності КНУТШ.

Окрім того, Університет є учасником програми вдосконалення викладання у вищій освіті України (Ukraine Higher Education Teaching Excellence Programme) та проекту: «Якісне навчання через якісне викладання», метою якого є покращення якості викладання навчальних дисциплін та підвищення ефективності навчального процесу за допомогою впровадження сучасних методик і технік. Університет стимулює розвиток викладацької майстерності наступним чином: передбачені різноманітні методики до викладання та навчання - microlearning, менторство, коучинг. І на основі впровадження цих методик у навчальний процес та інших показників науково-педагогічної діяльності відбувається відзначення кращих викладачів року.

Питання для контролю

1. Що таке освітній процес і як він організований в КНУТШ?
2. Яку інформацію надає опис освітньої програми?
3. Які основні форми організації навчального процесу?
4. Як реалізується самостійна та науково-дослідна робота здобувачів?
5. Яким чином здійснюється моніторинг та забезпечення якості вищої освіти?
6. Яка основна місія ННІМВ?
7. Назвіть основні ознаки людського капіталу ННІМВ.

Розділ 7

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА
– КОМПОНЕНТА
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

7.1. Зміст науки і наукових досліджень, їх зв'язок з навчальним процесом

Отримання певної спеціальності і професійних навичок, формування особистості майбутнього фахівця, отримання нових знань у процесі навчання у вищому закладі освіти нерозривно пов'язане із науковими дослідженнями, а у більш широкому сенсі з розвитком освітянської науки та процесом пізнання реальної діяльності. Міжнародний бізнес є не лише самостійним видом економічної діяльності, складною інституційною і функціональною системою, професією і спеціальністю, але водночас виступає окремою сферою наукових досліджень, складною економічною категорією та наукою із усіма притаманними цій науці характеристиками. Процес становлення будь-якої науки, і міжнародного бізнесу у тому числі, включає у себе три послідовних етапи: спостереження та емпіричні дослідження – теоретичні узагальнення і формулювання теорії – перевірка на практиці теоретичних положень. Слід зауважити, що, по-перше, теорія – це форма наукового пізнання, яка дає уявлення про певну об'єктивну дійсність, у даному випадку міжнародну підприємницьку, економічну діяльність, як цілісну систему, по-друге, не кожна теорія чи певні наукові дослідження стають самостійною наукою.

Саме у навчальному процесі виявляється його взаємозв'язок і взаємодія з науковими дослідженнями. Зміст лекційних, семінарських, практичних занять має відповідати сучасному рівню розвитку світової економічної науки, а весь навчальний процес підпорядковується діяльності майбутнього фахівця, дає йому необхідну орієнтацію, теоретичні знання і практичні навички щодо можливостей застосування отриманих у ЗВО знань.

Аналіз історичного процесу становлення міжнародного бізнесу як науки свідчить, що вона формувалася поступово, по мірі накопичення емпіричних знань щодо економічної діяльності в цілому та підприємницької, зокрема, акумулюючи у собі загальні риси, характеристики і принципи, що притаманні будь-якій науці.

Як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі наука, у широкому сенсі, визначається як певна, систематизована, субординована, структурована і взаємодіюча сукупність теоретичних знань про реальні, конкретні процеси, факти, явища і предмети реальної, об'єктивної дійсності. За визначенням відомого австрійського економіста Й. Шумпетера наука – це знання, озброєні інструментами. Становлення науки відбувається, як правило, трьома шляхами:

- **накопичення** достатньої кількості знань про певні процеси, їх

узагальнення і формування теорій;

- **виокремлення** нового напрямку чи сфери наукових досліджень у рамках уже існуючої науки;
- **об'єднання, синтез** окремих положень, поглядів, підходів із різних наук, використання так званого міждисциплінарного підходу або принципу міждисциплінарності.

Наука «міжнародний бізнес» відноситься до економічних наук, що поступово виокремилася із «економікс» та «міжнародних економічних відносин». Усі економічні науки поділяються на **фундаментальні**, до яких відносяться економічна теорія (економікс), економічна історія, історія економічних учень, **функціональні**, до яких відносяться міжнародні економічні відносини, менеджмент, маркетинг, міжнародний бізнес, **галузеві** (економіка окремих галузей), **регіональні** (наука про економіку окремих регіонів, як внутрішніх країни, так і міжнародних), а також **економіка підприємства, фірми**. Крім того, наука поділяється на академічну та вузівську.

Кожна наука, в т.ч. економічна, незалежно від її виду має свій об'єкт і предмет дослідження, тобто коло питань, які вона аналізує, мету і завдання, які вона переслідує, методологію і методи, що використовуються у процесі наукового дослідження, функції, які вона виконує, формує принципи наукового аналізу та відповідні закони. Отже, наука – це сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань щодо реальної діяльності.

Поняття «наука» містить у собі дві компоненти: 1) власне діяльність з отримання нового знання; 2) результат цієї діяльності у вигляді певної суми знань, що виступає у різних формах. Це у рівній мірі відноситься і до економічних наук, у тому числі і міжнародного бізнесу. Такими формами вияву результатів наукових досліджень є наступні:

- підручники, навчальні посібники як друковані, так і в електронному форматі;
- монографії, популярна література;
- наукові статті, тези як вітчизняних, так і зарубіжних фахових журналах, індексованих у науково метричних базах даних
- доповіді на симпозіумах, конференціях, круглих столах;
- дисертаційного дослідження окремих актуальних теоретичних і практичних проблем міжнародного бізнесу;
- патентів і ліцензій;
- курсових, бакалаврських і магістерських робіт (щодо останніх більш детально мова йде у наступних параграфах посібника).

Міжнародний бізнес як наука тісно взаємодіє з такими науками як

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

економікс, міжнародні економічні відносини, історія економічних учень, економіка фірми, міжнародний менеджмент та маркетинг, формує фундаментальні засади дослідження окремих проблем у рамках зазначених наукових дисциплін.

Якщо **економікс як наука** вивчає, аналізує поведінку і дії людини, спрямовані на задоволення потреб і реалізацію інтересів в умовах обмеженості ресурсів, **міжнародні економічні відносини** – взаємодію, взаємовідносини, співпрацю у різноманітних сферах економічного життя на рівні держав, національних економік, то **предметом дослідження міжнародного бізнесу** виступають різноманітні види і форми міжнародної підприємницької діяльності різнорівневих господарських суб'єктів (фізичні особи, домогосподарства, підприємства, фірми, компанії) різних організаційно-правових форм, маркетинг і менеджмент цих суб'єктів, середовище їх функціонування та конкурентні стратегії, а також відносини, що складаються між ними у процесі цієї діяльності. Окрім предмета дослідження наука міжнародний бізнес має власну методологію і методи аналізу, закони і принципи, виконує певні функції і завдання.

Терміном **«методологія»** позначається сукупність знань про методи, принципи, шляхи, засоби та інструментарій наукового дослідження міжнародної бізнес-діяльності у її взаємодії і цілісності та еволюції. Процес еволюції методології наукового аналізу відбувався шляхом переходу від монізму до плюралізму, від жорсткої детермінованості до визнання нелінійності, зростаючої ролі і впливу випадкових (стохастичних) чинників на масштаби і напрями міжнародного підприємництва, на його теоретичні узагальнення.

У широкому розумінні **методологія** – це філософське вчення про методи пізнання реальної, об'єктивної дійсності, а у вузькому – сукупність принципів, методів, прийомів, процедур наукового дослідження, що застосовуються у певній галузі знань, має свій предмет аналізу і виконує ряд **функцій**, зокрема таких як нормативна, критична, професійно-етична. Основою наукової методології є **принципи** універсального взаємозв'язку явищ і процесів, діалектичної суперечності (єдності і боротьби суперечностей), взаємозв'язку кількісного і якісного (закони переходу кількісних змін у якісні), діалектичного заперечення (закон заперечення заперечення).

Якраз завдяки науковій методології з'являється можливість не лише організувати та інтегрувати розрізнені знання у логічну чітку систему, але й розвивати та вдосконалювати їх, наповнювати зміст науки новими даними і фактами, явищами і процесами. Взаємодія між методами наукових досліджень та теоретичним знанням виявляється у

тому, що за певних умов теорія перетворюється на метод пізнання, а методи набувають теоретичних якостей та значення.

Отже, при здійсненні наукових досліджень використовуються різноманітні способи, прийоми, інструментарій, сукупність яких називається методами, які є предметом методології і через які визначається специфіка наукової діяльності. Як уже зазначалося, **метод** в широкому розумінні означає «шлях до чогось», спосіб пізнання і досягнення мети та певним чином організації людської діяльності. Він виступає як систематизована сукупність норм пізнання і дії, принципів, вимог, що орієнтують дослідника, науковця у вирішенні конкретної задачі і досягненні певного результату. У залежності від сфери реалізації, ступеня загальності розрізняють **загальнонаукові та специфічні методи** наукових досліджень. У свою чергу у загальнонаукових методах виокремлюють такі три рівні: 1) методи емпіричного дослідження; 2) методи теоретичного пізнання, або такі, що використовуються і на емпіричному, і на теоретичному рівнях; 3) загальнологічні або суто теоретичного аналізу.

До **методів емпіричного дослідження** відносяться спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання. До **методів теоретичного пізнання** відносяться формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, індукція (наведення) і дедукція (виведення), аналогія, моделювання. Якщо **формалізація** – це відображення знання у знаково-символічній формі, то **абстрагування** – це виокремлення найсуттєвіших аспектів, відношень предмета чи процесу, **аналіз** – розклад об'єкта, що досліджується, на частини, **синтез** – об'єднання раніше виокремлених частин у єдине ціле. Метод індукції передбачає узагальнення результатів спостереження та експерименту і означає рух думки від одиничного до загального, коли на основі знання про часткове робиться висновок про загальне. **Дедукція**, навпаки, будується на висновках, результатах дослідження від загального до часткового (особливого або одиничного). Сутність цього методу полягає у використанні загальнонаукових положень для дослідження конкретних явищ, процесів, предметів. **Аналогія** – метод дослідження, що полягає у перенесенні певних властивостей, характерних рис відомого явища на невідоме, тобто встановлення схожості в деяких властивостях і відносинах між неоднаковими об'єктами. **Моделювання** – метод, що ґрунтується на заміні реального (оригіналу) об'єкта дослідження його моделлю. Окрім вищезазначених методів теоретичного дослідження особливого значення, як уже відзначалося, набувають методи системного підходу та міждисциплінарності. **Системний підхід** ґрунтується на тому, що навколишня дійсність, у тому числі економічна,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

бізнесова, є єдиним цілим, являє собою певну систему, тобто субординовану структуровану сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів з притаманним їй механізмом. Так, сучасна економічна наука розглядає міжнародний бізнес як складну інституційно-функціональну систему з адекватним їй механізмом функціонування та відповідним інструментарієм. Взаємодія елементів системи призводить до якісно нових, інтегративних властивостей системи.

В останні десятиліття усе зростаючої ваги і значення набуває **метод міждисциплінарного підходу**, завдяки використанню якого зроблені найбільш значимі відкриття і досягнення у світовій науці в цілому та економічній, зокрема. Продуктивність цього методу особливо яскраво виявляється у сучасній економічній нобелелогії, представники якої у своїх економічних дослідженнях широко використовують надбання інших наукових сфер – історії, психології, математики, соціології.

Поряд із загальнонауковими теоретичними методами у наукових дослідженнях використовується і ряд **спеціальних методів**. До таких найбільш поширених методів відносяться прогнозування, кореляція і регресія, дисперсійний аналіз, факторний і кластерний аналіз. Суть методу **прогнозування** полягає у передбаченні майбутнього розвитку процесу чи об'єкта на основі аналізу внутрішніх (ендогенних) та зовнішніх (екзогенних) чинників, у тому числі і випадкових (стохастичних). Кореляція і регресія розглядає природні і суспільні явища у постійній зміні. Суть методу **кореляції** полягає у встановленні взаємозв'язку і співвідношення між двома змінними величинами, а **регресійний аналіз** – це встановлення форми залежності між змінними величинами. Метод **дисперсії** дає можливість оцінити вплив різних факторів на результат експерименту, а **кластерний аналіз** передбачає розподіл певної сукупності об'єктів на групи подібних, схожих об'єктів, які називають кластерами (з англ. cluster – скупчення, рій, пучок) і ця сукупність розглядається як самостійна одиниця.

У залежності від специфіки наукової діяльності використовуються також й інші специфічні методи.

Наукова методологія і, відповідно, методи дослідження включають декілька основних елементів:

- спостереження фактів, даних із реальної дійсності;
- можливе пояснення у тому чи іншому формулюванні отриманих фактів, їх причин і наслідків, висунення гіпотези;
- перевірка запропонованого пояснення при допомозі порівняння результатів конкретних подій і фактів з результатами, що передбачалися на основі гіпотези, тобто перевірки гіпотези;

- прийняття або відмова від висуненої гіпотези;
- при наявності позитивних результатів тестування гіпотеза стає теорією.

Перевірені та прийняті теорії, як зазначають автори підручника «Економікс» Макконнелл К. та Брю С. називаються економічним законом чи економічним принципом, тобто певним узагальненням, що віддзеркалює певні тенденції і містить певні припущення і спрощення. Отже, метод науки (від грецьк. *metohodos* – шлях до якої-небудь мети) – це сукупність прийомів, засобів та принципів, за допомогою яких розкривається предмет науки, закони і принципи її функціонування і розвитку.

Найбільш загальними принципами наукових досліджень є спостережуваність, інваріантність (незмінність будь-якої величини за певних її перетворень), відповідність, історизм, проліферація (англ. *proliferation* – кількісне зростання, розповсюдження) та деякі інші. Відомий французький математик і філософ Античності Р. Декарт у своїй роботі про метод зазначав, що визначальними принципами теоретичного аналізу є уникнення ймовірності і упередженості, поділ того, що аналізується, на прості частини для кращого розуміння, дотримання послідовності, дослідження, починаючи від предметів найпростіших, найлегше пізнаваних і підніматися поволі мов сходишками до предметів найскладніших.

Принципи різняться за різними ознаками, а наука і наукові дослідження, як правило, ґрунтуються не на одному, а на декількох засадничих принципах. Головні ідеї роботи – це відмова від схоластичної віри в авторитети, пошук математичного точного методу пізнання на основі нових принципів побудови системи. Чуттєві сприйняття і міркування про людину і світ Р.Декарт піддає сумніву, а сумнів розглядає як один із актів мислення. Сумнів у науці і наукових дослідженнях виступає як один із вагомих принципів, який сприяє новим знанням.

Американський економіст українського походження Г. Менкью сформував десять принципів, що лежать в основі «економікс» як науки та світогосподарської практики і які викладені в роботі «Принципи економікс».

Отже, принципи є своєрідним стрижнем, основою науки і наукових досліджень, вони виступають їх найважливішим елементом, що синтезує, поєднує інші елементи у єдину, цілісну і логічно струнку систему. Окрім принципів кожна наука, у тому числі і міжнародний бізнес, відкриває, формулює і певні закони. **Наукові закони** визначаються у літературі як сформульоване у поняттях знання,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

основною якого є реальні факти, явища і процеси, закони конкретизують зміст того чи іншого знання. **Економічні закони** віддзеркалюють суттєві, усталені та такі, що постійно повторюються, внутрішні причинно-наслідкові зв'язки, взаємозалежності і взаємодію економічних явищ і процесів, вони носять об'єктивний, історично-обумовлений характер. Економічні закони, які діють і у сфері міжнародного бізнесу, поділяються на всезагальні (діють у всіх економічних системах), загальні (діють у декількох економічних системах) та специфічні (діють у межах однієї економічної системи). Пізнаючи, вивчаючи, досліджуючи економічні закони, механізм їх дії суб'єкти підприємницької діяльності використовують їх у практиці ведення бізнесу.

Міжнародний бізнес як і інші економічні (і не лише) науки виконує певні **функції**, основними серед яких є пізнавальна, або евристична, передбачувальна або прогностична, методологічна та практична. **Евристична** функція реалізується у процесі наукового дослідження економічних явищ і бізнес-процесів, що дає новий приріст знань, сприяє розширенню загального світогляду людини, збагачує інтелектуальний потенціал науковця-дослідника. Завдяки **прогностичній** функції науковці, на основі накопичених знань, можуть виявити та охарактеризувати тенденції, закономірності і проблеми подальшого розвитку економіки і бізнесу, прогнозувати його майбутні можливості, виклики і загрози. **Методологічна** функція міжнародного бізнесу як науки полягає у тому, що остання може виступати теоретико-методологічною основою для низки інших економічних наук, зокрема таких, як міжнародний менеджмент, маркетинг, міжнародна логістика, міжнародний страховий бізнес. **Практична** функція науки виявляється у тому, що вона дає відповіді на практичні потреби бізнесу, сприяє розробці науково обгрунтованих дій і програм різноманітних суб'єктів підприємницької діяльності, дозволяє у цілому підвищувати ефективність ведення бізнесу, адже немає нічого більш ефективного, за словами американського промисловця Г. Форда, аніж добре обгрунтована теорія. Зв'язок науки, наукових теоретичних досліджень з практикою має і зворотний характер, оскільки аналіз суто практичних питань допомагає робити висновки та узагальнення теоретико-методологічного характеру, піднімає наукові дослідження на якісно новий рівень.

Характеризуючи методологію науки, її засадничі принципи доцільно звернути увагу на близькі, але не тотожні методології поняття «парадигма» та «дискурс» наукових досліджень.

Парадигма (від грецьк. *paradeigma* – приклад, зразок) –

першообраз, зразок, відповідно до якого бог-деміург створив світ суцього. У сучасному трактуванні – система уявлень, що характерна для визначення сучасного етапу розвитку науки, комплекс творчих, методологічних засад, які взяті усіма науковцями у якості взірця, зразка при вирішенні наукових проблем. Парадигма за визначенням американського філософа та історика Т. Куна (фундатор сучасного вчення про парадигму), являє собою концептуальну схему, основну одиницю виміру процесу розвитку науки, яка втілюється у підручниках та монографіях і визначає коло наукових проблем у конкретній галузі науки та методи їх вирішення. В економічних науках, у тому числі і міжнародному бізнесі, розрізняють вартісну, кориснісну та соціальну парадигми.

Дискурс (від англ. discourse) – судження, трактат, теоретична конструкція у поєднанні з мовною інтерпретацією та історичним контекстом, особливий спосіб відображення реальної дійсності. Іншими словами – це сукупність принципів, правил та істин, які дають можливість людині орієнтуватися у просторі і часі на певному етапі суспільного розвитку. У сучасній вітчизняній і зарубіжній економічній літературі широко використовується поняття «цивілізаційний . глобальний економічний дискурс». Він є відображенням суб'єктивно-об'єктивних відносин і на початку ХХІ століття являє собою складну сукупність різнорівневих та ієрархічних структур (мікро-, мезо-, макро, мета- та мегарівень), що спирається на субституційну основу, яка пояснює процес виробництва і розподілу багатства та ресурсної бази нашої планети.

Кожна наука окрім методології, методів, об'єкта дослідження, принципів і законів має і власний **категоріальний апарат**. **Категорії** – це абстрактні теоретичні поняття, які в узагальненій формі відображають певну сторону реальної дійсності, містять сутнісні характеристики процесів чи предметів цієї реальності. У міжнародному бізнесі, як і в інших економічних науках, використовуються такі економічні категорії як товар, власність, підприємство, ціна, компанія, інвестування та інші. При проведенні наукових досліджень науковці використовують широке розмаїття економічних категорій. Утвердження і розвиток науки здійснюється шляхом проведення науково-дослідних робіт.

7.2. Система організації науково-дослідної роботи в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, її рівні і складові

Науково-дослідна робота у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка як класичному університету дослідницького типу є невід'ємною компонентою його багатогранної діяльності, яка ґрунтується на принципі інтеграції освіти, наукових досліджень та інноваційному підході. Місія КНУ імені Тараса Шевченка – впровадження суспільних цінностей, серед яких освіта і наука мають перший пріоритет задля соціально-економічного, техніко-технологічного розвитку нашої держави, забезпечення її високих стандартів і конкурентних позицій у світовому співтоваристві XXI століття. Високі освітні і наукові стандарти Університету сприяють формуванню особистості, яка володіє достатнім інтелектуальним потенціалом для підтримки і реалізації тактичних і стратегічних завдань країни, успішного протистояння викликам і загрозам, що постали перед Україною у тому числі і у період воєнного стану, зумовленого повномасштабним військовим вторгненням РФ в нашу державу.

Освітній процес і науково-дослідну роботу Університету забезпечують 13 факультетів, 8 навчально-наукових інститутів, у тому числі Інститут високих технологій та Навчально-науковий інститут міжнародних відносин (ННІМВ), 3 навчальних інститути, у тому числі Інститут післядипломної освіти, 2 коледжі, Український фізико-математичний ліцей, Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Канівський природний заповідник. Інноваційну складову у науково-дослідницькій діяльності допомагає реалізовувати Науковий парк. Університет був і залишається флагманом вищої освіти і науки України, зберігає лідируючі позиції на наднаціональному рівні, утримує гідні позиції у міжнародних рейтингах, зокрема таких як QS World University Ranking, The Times Higher Education, Ranking Web of Universities (Webometrics) та інших.

Діяльність, включаючи і науково-дослідну, усіх структурних підрозділів Університету, його Вченої Ради як вищого керівного колегіального органу управління, ректорату на чолі з ректором здійснюється на основі Стратегічних планів розвитку. На даний час діє Стратегічний план розвитку Університету на період 2018-2025 роки. Вчена рада у 2022 році скоригувала і затвердила нову редакцію Стратегічного плану та цільові показники діяльності Університету на 2021-2025 роки під час російсько-української війни та в післявоєнний

період, які включають і тематичний план наукових досліджень та розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету. До повноважень Вченої ради входять також питання присвоєння вчених звань професора, доцента, наукового дослідника, зміни назв структурних підрозділів (факультетів, інститутів, лабораторій і т.п.) та їх реорганізацію. До компетенцій Вченої ради входять розгляд питань, пов'язаних з діяльністю її Постійних комісій, у тому числі і Постійної комісії з організації наукової роботи (інформація про роботу Вченої ради Університету: <http://senate.univ.kiev.ua>).

Окрім Вченої ради та Ректорату Університету організацію науково-дослідної діяльності на рівні університету в цілому та її координацію на рівні структурних підрозділів здійснює науково-дослідна частина (НДЧ). Кадрове забезпечення проведення наукових досліджень здійснюють як штатні співробітники, серед яких науковці (доктори, кандидати наук), так і інженерно-технічні працівники. Крім того, у цій діяльності беруть участь і сумісники, що мають наукові ступені і звання, а також докторанти, аспіранти та студенти. (У 2022 р. у роботі науково-дослідної частини Університету брали участь 1 докторант, 20 здобувачів наукового ступеня доктор філософії та 3 студенти). Серед наукових працівників Університету 8 заслужених діячів науки і техніки України, 5 заслужених працівників освіти України. У структурі НДЧ функціонують відповідні науково-дослідні лабораторії та сектори, співробітники яких працюють відповідно до групи спеціальностей певної галузі науки. Впродовж останніх років у переважній більшості підрозділів НДЧ, як і в цілому по Університету спостерігається тенденція до збільшення середнього віку викладачів і наукових співробітників, відбувається процес старіння викладацького складу. Як і в університетах світу, у КНУТШ **науково-дослідна** робота ведеться за двома **напрямами**: 1) фундаментальні або теоретичні дослідження; 2) прикладні або практичні дослідження, які здійснюються на основі тематичного плану науково-дослідних робіт на відповідні роки за рахунок коштів державного бюджету та позабюджетного фінансування. Переважна більшість коштів держбюджету спрямовується на проведення фундаментальних досліджень (приблизно 2/3), у той час як позабюджетне фінансування науково-дослідних розробок (за договорами із замовниками, надання платних послуг із наукової тематики та ін.) складають приблизно 1/3 загального обсягу фінансування науково-дослідницької діяльності в університеті. Окрім бюджетного та позабюджетного фінансування наукові дослідження і розробки здійснюються за рахунок міжнародних грантів, які поповнюють бюджет Університету, а також коштів від угод про надання

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

дозволів на використання об'єкта права інтелектуальної власності та надання ліцензій на право користування спільними розробками.

Тематика, пріоритетні напрямки наукових досліджень Університету, його структурних підрозділів відповідають сучасним тенденціям розвитку науки і техніки в Україні та світі. Усі як бюджетні, так і кафедральні та договірні теми наукових досліджень об'єднані у так звані Комплексні наукові програми Університету (КНП).

У зв'язку із воєнним станом, зумовленим військовим вторгненням росії в Україну, упродовж 2022-2023 років відбулося суттєве скорочення обсягів фінансування науково-дослідницької діяльності та скоригована тематика наукових розробок в Університеті. Проте і в цих умовах Університет не втратив високих показників у міжнародній грантовій діяльності, зберігається тенденція до збільшення кількості загально університетських чи міждисциплінарних міжнародних наукових проєктів. Усі наукові проєкти, що реалізуються в рамках науково-дослідницької діяльності, здійснюються на конкурсній основі, у співпраці з науковою радою Міністерства освіти і науки України за її фаховими напрямами. Конкурс оголошується і фінансується МОН України і включає як фундаментальні, так і прикладні дослідження природничого, гуманітарного спрямування, а також науково-технічні (експериментальні) розробки. Університетські проєкти наукових робіт фінансуються на конкурсній основі і за рахунок коштів Національного фонду досліджень України (НФДУ). Фонд є державною бюджетною установою, створеною урядом України у 2018 р. згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Це цільовий фонд, метою якого є надання грантів для підтримки наукових досліджень і розробок, сприяння науковій співпраці, науковій мобільності, зокрема науковому стажуванню у тому числі й за кордоном, підтримка проєктів молодих учених і популяризація науки. Він має право укладати договори з переможцями спільних конкурсів наукових проєктів, у своїй роботі керується Положенням «Про Національний фонд досліджень України». У 2023 році НФДУ оголосив список переможців і відповідно проєктів «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний період», серед яких і КНУТШ, один з проєктів якого називається «Інноваційна модель захисту ментального здоров'я студентської молоді у воєнний та повоєнний періоди» (загалом Університет є переможцем у конкурсі дев'яти проєктів). Зазначені проєкти рекомендуються до реалізації за рахунок грантової підтримки НФДУ.

Науково-дослідна робота в КНУТШ здійснюється і шляхом участі викладачів, аспірантів у реалізації програм і **проєктів міжнародної науково-технічної співпраці**. Щорічно формується так званий

«портфель» міжнародних наукових проєктів, учасниками яких є як дві сторони, так і більше, конкурс на участь оголошує МОН України. Високі наукові результати отримують якраз двосторонні (білатеральні) проєкти, що виконуються за гранти міжнародних фондів (наприклад, фонд «Відродження») та програм (наприклад, Горизонт Європа 2020, програма НАТО). У 2022-2023 роках у спільних конкурсах науково-дослідних робіт у рамках двостороннього співробітництва команди Університету брали участь у китайських, литовських, словацьких, французьких, чеських проєктах. Переважну більшість учасників згаданих проєктів і програм складають проєкти і виконавці природничих факультетів та інститутів КНУТШ, проте у цій роботі беруть участь також колективи науковців структурних підрозділів Університету гуманітарного спрямування. Так, наприклад, у 2022 році реалізовувалася освітньо-наукова програма «Економічна безпека підприємництва» (економічний факультет), «Розбудова міжнародного потенціалу в інноваціях, трансфері та підприємстві з акцентом на спільний досвід у вищих навчальних закладах» (загально університетський проєкт за участю економічного факультету, НДЧ, ННІ високих технологій), “Ukraine Digital 2022; OER with Ukraine” (ННІ журналістики).

Ефективність науково-дослідної роботи оцінюється низкою рейтингових показників, серед яких важливими є наукометричні показники баз даних Scopus і Web of Science Core Collection. Зокрема, дані Scopus використовують при формуванні рейтингів QS World University Rankings і Times Higher Education для оцінювання публікаційної активності співробітників університетів світу, у тому числі і КНУТШ. Публікації авторів, що індексуються у Scopus як показник ефективності науково-дослідницької діяльності, групуються за базовими тематичними розділами та підрозділами (фізика та астрономія, математичні науки, комп’ютерні науки, соціальні науки), усього рубрикатор Scopus охоплює 27 базових тематичних підрозділів, а Web of Science – 254 предметних галузей. Публікації здійснюються у провідних, всесвітньо відомих наукових журналах. Необхідно зазначити, що серед українських ЗВО КНУТШ традиційно утримує лідерські позиції щодо наукометричних показників у Scopus та Web of Science. Важливим свідченням академічного лідерства є те, що серед українських ЗВО Університет очолює інституційний рейтинг публікаційної активності наукових установ – Nature Index 2022. Рейтинг сформовано за кількістю дослідницьких статей афілійованих авторів, що опубліковано у міжнародних наукових журналах, позиція в Nature Index відображає внесок, який зроблено установою, до наукових

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

досліджень у світі, порівняно з іншими установами. У цьому рейтингу лідерство серед структурних підрозділів Університету зберігають фізичні та хімічні науки. КНУТШ лідирує і серед ТОП-10 університетів України і в інших рейтингах, зокрема Webometrics (міжнародний рейтинг веб-сайтів ЗВО), який визначає рівень репрезентації, рівень представленості ЗВО у мережі Інтернет.

Ще одним вагомим напрямом науково-дослідницької діяльності КНУТШ є підтримка і розбудова інноваційної екосистеми, комерціалізація результатів наукової роботи. Університет приділяє значну увагу створенню та охороні об'єктів права інтелектуальної власності на наукові твори, комплексні програми, сорти рослин, тощо. Лише станом на 2022 рік Університет загалом є власником 304 охоронних документів різного типу на об'єкти права інтелектуальної власності, серед яких 144 – патенти на винаходи (47% від загальної кількості ОПВ), 87 – патенти на корисні моделі (28%), 4 – патенти на сорти рослин (2%), 4 – свідоцтва на торговельні марки (2%), 65 – свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір (21%). Портфель інтелектуальної власності Університету на майже 76% складають патенти на винаходи і корисні моделі, які належать до промислової власності, серед яких 62,6% - це патенти із двадцятирічним терміном дії, що свідчить про наявність значного науково-дослідницького потенціалу КНУТШ для вирішення складних науково-технічних задач. Упродовж останніх років досить чітко окреслюється тенденція до збільшення кількості спільних (міждисциплінарних) винаходів і корисних моделей, що є доказом про актуальність і значимість міждисциплінарного підходу у науково-дослідній роботі учених Університету.

Розробки Університету представлені у найбільшій у світі міжнародній мережі трансферу (передачі) технологій, у яку об'єднано понад 2,5 млн. підприємств із 69 країн світового співтовариства і яка називається «Європейська мережа підприємств – Enterprise Europe Network (EEN)». Мережа визнана Європейською Комісією як ключовий інструмент для розвитку та інтернаціоналізації інноваційного бізнесу в Євросоюзі. Співпраця з EEN здійснюється через національні консорціуми, членом якого є КНУТШ. До консорціуму входять також Торгово-промислова палата України, Інститут фізики НАН України, МЗС, Асоціація підприємств промислової автоматизації, ТОВ «Нова інвестиційна корпорація», Державна інноваційна фінансово-кредитна установа.

У 2022 році в рамках EEN започаткована нова Європейська програма SMP – Single Market Program, робота Університету з мережею EEN відбувається на грантовій основі. Крім того, КНУТШ, його структурні підрозділи (економічний факультет, НН Інститут високих

технологій, факультет комп'ютерних наук та кібернетики, НДЧ, відділ аспірантури) залучені і до інших міжнародних науково-дослідних проєктів, зокрема до Європейського інституту інновацій і технологій. Цей проєкт має на меті розкриття потенціалу Університету у сфері інновацій і підприємництва, що дозволить створювати спільні проєкти, готувати студентів до підприємницького мислення та дій, налагоджувати ефективний діалог із промисловістю, бізнесом та урядовими структурами. Проєкт передбачає також створення і розбудову багаторівневої інноваційної екосистеми в Університеті, створення нової парадигми класичних університетських навчальних програм, з обов'язковим включенням до них компетентності «Підприємництво». До проєкту Європейського інституту інновацій і технологій долучено корпорацію «Науковий парк КНУТШ», у рамках якої успішно функціонує бізнес-школа, що надає її учасникам прикладні навички ведення підприємництва і бізнесу, поширює ідеї інноваційного підприємництва серед студентів і випускників, допомагає презентувати свою ідею, зібрати команду для реалізації проєкту.

Науково-дослідні групи, міждисциплінарні команди науковців Університету, куди входять не лише викладачі та наукові співробітники, а й аспіранти та студенти, беруть участь у конкурсах стартапів, які проводить Український фонд стартапів (Ukrainian Start up Fund). Фонд надає можливість перспективним стартапам на конкурсній основі отримати гранти для підтримки їх конкурентоспроможності, він фінансує такі цільові сектори як агротехнології, штучний інтелект доповнена реальність, блокчейн, освітні технології та деякі інші.

Успішність, ефективність науково-дослідної роботи, її організація вирішальним чином залежать від наукових і науково-педагогічних кадрів, їх підготовки та підвищення кваліфікації. Підготовка кадрів вищої кваліфікації здійснюється у КНУТШ через аспірантуру та докторантуру, а також систему підвищення кваліфікації. У 2022 році в аспірантурі та ад'юнктурі КНУТШ, в умовах воєнного стану, навчалось близько 1100 аспірантів очної та заочної форм навчання, 21 ад'юнкт та 37 докторантів, із них на умовах контракту навчалися 433 аспіранти та 2 докторанти. Поточне керівництво здійснюють наукові керівники та консультанти, організацію процесу забезпечує відділ аспірантури та докторантури Університету на чолі з проректором з наукової роботи. Науковими керівниками призначаються досвідчені науковці, доктори та кандидати наук, визнані фахівці у своїй сфері знань. Атестація наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації відбувається шляхом присвоєння учених ступенів та знань. Процедура присудження здійснюється спеціалізованими ученими радами на підставі публічного

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

захисту дисертаційної роботи. В Університеті також діють Рада молодих учених, науково-консультаційний центр та наукове товариство студентів та аспірантів.

Рада молодих учених – це консультативно-дорадчий орган, що створений з метою сприяння реалізації конституційних прав молодих учених щодо їхньої участі у формуванні та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і яка діє на підставі установчих документів. Вона є дійсним членом Ради молодих вчених (РМВ) при МОН України, Академії педагогічних наук України, бере участь у загально університетських днях відкритих дверей та відповідних заходів на факультетах і в інститутах.

Значну допомогу у науково-дослідницькій роботі Університету надає Наукова бібліотека імені М. Максимовича. Її основна місія відповідно до «Програми розвитку Наукової бібліотеки ім. М.Максимовича на 2020-2025 роки» (затверджена Вченою радою Університету) полягає у розвитку, створенні, збереженні, організації доступу та використання власних і світових інформаційних ресурсів, які відповідають освітньому та науковому процесам в Університеті. Бібліотечно-інформаційний ресурс, який поєднує різні документні фонди та електронні ресурси становлять більше 3 млн примірників літератури. З 2015 року на базі Наукової бібліотеки працює Служба інформаційного моніторингу (СІМ), яка здійснює, окрім іншого, моніторинг належності наукових журналів Університету до Переліку наукових фахових видань України. В Університеті видаються наукові вісники різних серій, функціонує система виявлення та запобігання плагіату (Unicheck). З метою формування стратегії видавничої діяльності редакцій наукових періодичних видань рішенням Вченої ради Університету та наказом ректора у 2022 році створено Координаційний центр із випуску серії наукових періодичних видань «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка». Викладачі, аспіранти і студенти беруть участь у різноманітних національних і міжнародних науково-практичних заходах.

Багатозначна, розмаїта система науково-дослідницької діяльності у КНУТШ, її стратегічні завдання і пріоритети конкретизуються у роботі його структурних підрозділів – факультетів, інститутів, науково-дослідних частин – з урахуванням їх спеціальності та освітніх програм.

ННІМВ як структурний підрозділ Університету поряд з освітнім процесом проводить значну науково-дослідну роботу, має відповідні організаційні її складові, відповідне кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, що у сукупності забезпечує якісну підготовку фахівців-міжнародників різних рівнів та спеціальностей.

7.3. Організація, види та етапи науково-дослідної роботи студентів освітньої програми «Міжнародний бізнес» Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Науково-дослідна робота в ННІМВ, як і в КНУТШ, є невід’ємною складовою освітнього процесу, вагомим чинником підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин, у тому числі і міжнародного бізнесу. Цей напрям діяльності забезпечується науково-педагогічними працівниками, як правило професорами, доцентами, здобувачами наукових ступенів та студентами ННІМВ, в рамках затвердженого Вченою радою тематичного плану наукових досліджень відповідно до науково-дослідної роботи кожної кафедри Інституту.

До наукових і науково-педагогічних працівників відносяться:

- академіки та члени-кореспонденти державних (НАН України, Українська академія аграрних наук, Академія медичних наук, Академія педагогічних наук, Академія правових наук) та недержавних академій;
- особи, що мають науковий ступінь (доктор філософії у певній науковій галузі, доктор наук), а також учене звання (доцент, професор, академік) незалежно від галузі досягнень;
- особи, які ведуть науково-дослідну роботу в наукових закладах та науково-педагогічну роботу у закладах вищої освіти, у тому числі й Інституті міжнародних відносин;
- фахівці, що здійснюють наукові дослідження на підприємствах, компаніях, фірмах, спеціальних проектних організаціях.

Науково-дослідна робота у ЗВО України законодавчо закріплена в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та у Законі «Про вищу освіту».

Принагідно зазначимо, що у вітчизняній літературі часто вживається термін «науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР)», а в англійській використовується термін «Research and Development (R&D)». **НДДКР** – це сукупність робіт пошукового, теоретичного, експериментального і прикладного характеру, спрямованих на отримання нових знань та їх практичне застосування при створенні нового матеріального чи нематеріального продукту або технології.

Науково-дослідна робота студентів - складова професійної підготовки, майбутньої спеціальності, що передбачає навчання студентів методології і методів дослідження, визначення об’єкту і предмету аналізу, а також систематичну участь у дослідницькій

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

діяльності, опанування технологіями і вмінням творчого, інноваційного підходу до вивчення певних наукових проблем, у даному контексті проблем міжнародних економічних відносин і бізнесу.

Одним із критеріїв ефективності навчального процесу є те, наскільки активно у науково-дослідній роботі бере участь студентська молодь. Розвиток наукових досліджень безпосередньо впливає на сам процес навчання та його структуру, підвищує якість підготовки фахівців-міжнародників та їх здатність до самостійного вирішення професійних і наукових завдань. Науково-дослідна робота студентів є творчим процесом, який передбачає наявність певних здібностей, умінь і навичок. Основним завданням цього процесу є забезпечення єдності навчальних занять і наукового пошуку, створення умов для реалізації особистісних творчо-конструктивних здібностей студентів, залучення їх до міжвузівських наукових зв'язків та міжнародного співробітництва у пріоритетних галузях науки, формування науково-педагогічного резерву для нашої країни.

Організаційно науково-дослідна робота студентів (НДРС) здійснюється під керівництвом і контролем з боку дирекції Інституту, завідувачів кафедр, а також професорсько-викладацького складу через наукові лабораторії, гуртки, конференції, круглі столи, дні науки «Шевченківська весна». Важливу роль в організації науково-дослідної роботи студентів ННІМВ належить науковому товариству студентів та аспірантів (НТСА), що об'єднує студентів, які беруть участь у науково-дослідній роботі. Основним завданням НТСА є організація спільно з кафедрами ННІМВ різноманітних форм наукової роботи студентів, зокрема наукових семінарів, конференцій, конкурсів, презентацій наукових проєктів, надання рекомендацій до публікації кращих наукових студентських робіт.

Найбільш поширеною формою НДРС є студентські наукові гуртки, проблемні наукові семінари, які займаються дослідженням, обговоренням певних проблем під керівництвом викладачів кафедри. У рамках цієї організаційної форми студенти, особливо першого-другого курсів освоюють такі різновиди науково-дослідної роботи як підготовка рефератів, анотацій, наукових доповідей та повідомлень, вивчення, узагальнення вітчизняних та зарубіжних літературних джерел з тематики міжнародних економічних відносин, міжнародного бізнесу.

Окрім зазначених, формою НДРС є участь студентів усіх спеціальностей та освітніх програм, включаючи і міжнародний бізнес, у конкурсах наукових студентських робіт, не лише національного, який організовує МОН України, а й міжнародного рівня, які періодично проводять різноманітні міжнародні інституції (установи, організації,

фонди, асоціації і т.п.). Підсумки наукових здобутків студентів підводяться під час проведення днів науки під назвою «Шевченківська весна», які вже стали традиційними в Інституті та на кафедрі міжнародного бізнесу. Практика НДРС в Інституті свідчить, що найвища її активність і результативність досягається тоді, коли вона ведеться на системній, постійній, творчій основі, а тематика досліджень відображає новітні тенденції і проблеми світової економічної науки і пов'язана із змістом і характером майбутньої професійної діяльності. Науково-дослідна робота як викладачів кафедр ННІМВ, так і студентів має різні рівні глибини і складності, її результати знаходять свій прояв у різних формах.

Такими формами можуть виступати реферат, наукова доповідь, курсова робота, випускна кваліфікаційна робота бакалавра, магістерська робота, наукова стаття або тези, монографія, підручник чи навчальний посібник. Найпростішим видом НДРС є **реферат** (лат. *refere* – доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних джерел, як вітчизняних, так і зарубіжних, стислий виклад змісту наукової роботи. Реферат базується на описовому методі дослідження, він може бути монографічним (аналіз одного джерела) або оглядовим (декілька джерел). Реферат, як і наукова доповідь, використовується для засвоєння та оцінки наявної наукової інформації з конкретної проблематики, думки автора наукового джерела викладаються своїми словами за такою логічною схемою: вступ, основна частина, висновки. Реферат – це не колективна, а індивідуальна наукова робота, він віддзеркалює особисту оцінку та думку референта. Водночас він повинен відповідати певним вимогам як щодо структури, змісту матеріалу, так і вимогам щодо оформлення (нумерація сторінок, титульна сторінка, список літератури в алфавітному порядку, відсутність граматичних та стилістичних помилок). При оцінці реферату використовуються такі критерії як відповідність змісту реферату його темі, глибина, повнота і логіка викладення матеріалу, термінологічна чіткість, власна позиція референта. Поряд із рефератом, науковою доповіддю результати НДРС Інституту і відповідно освітньої програми «Міжнародний бізнес» знаходять свій вияв у курсових, бакалаврських та магістерських роботах. **Курсова робота** як складова навчального процесу одночасно вирішує два завдання: навчальне (автор виявляє рівень засвоєння навчального матеріалу із певної дисципліни) і дослідницьке (засвідчує уміння студента аналізувати, узагальнювати, робити висновки) завдання. Відповідно до навчального плану підготовки бакалаврів ОП «Міжнародний бізнес» студенти виконують дві курсові роботи у межах двох важливих дисциплін фахової

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

підготовки: «Міжнародний бізнес» на другому курсі та «Міжнародний менеджмент і міжнародний маркетинг» на третьому курсі. Виконання курсової роботи має за мету закріпити і поглибити теоретичні знання студентів і розвинути їх навички самостійної роботи зі спеціальною літературою, джерелами фактичної і статистичної інформації.

Воно спрямовано на підвищення вмінь студентів формулювати проблему (напрями і теми досліджень у курсових роботах пропонує кафедра міжнародного бізнесу), здійснювати пошук необхідної наукової інформації, аналізувати літературні джерела, робити узагальнення і висновки, обґрунтовувати власну позицію під час захисту курсової роботи. Курсова робота є першою формою науково-дослідницької діяльності студента, вона повинна містити елементи наукового пошуку та розробки, які торкаються міжнародного бізнесу. При виборі теми і написанні роботи студент повинен ознайомитися із вимогами до її самостійно виконуваної частини. Мова йде, перш за все про дотримання принципів академічної доброчесності, оскільки дотримання цих принципів, загалом культура доброчесності має універсальний характер і в однаковій мірі поширюється на інші форми науково-дослідної роботи, у тому числі на випускні бакалаврські та магістерські роботи, кандидатські і докторські дисертації, монографії, статті, т.д. – зупинимося на них детальніше.

Академічна доброчесність означає, що у процесі навчання чи при проведенні досліджень студенти, аспіранти, викладачі дотримуються етичних принципів та визначених законом правил з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Плагіат, списування, несанкціоноване використання чужих напрацювань є неприйнятним і жодним чином не толеруються в спільноті. Академічна доброчесність стосується не лише якості вищої освіти - вона напряму впливає на те, яких громадян виховує система вищої в країні, які цінності закладаються під час навчання в університеті та яким є «секрет успіху» в суспільстві.

Недопустимим в науково-дослідницькій роботі є плагіат. Закон України «Про вищу освіту», ст. 69 визначає, що «академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання».

Належне цитування й оформлення покликань – основна умова уникнення плагіату. Слід дотримуватись правил цитування та оформлення бібліографічних покликань, зокрема прописаних в таких нормативних документах, як: Національні правила оформлення

бібліографічних покликань (чинний ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання); Міжнародні стилі оформлення бібліографічних покликань, особливості використання (залежно від сфери застосування і спеціальності); гуманітарні та суспільні науки: Harvard Referencing Style, Chicago Style: Notes and Bibliography, APA Style, MLA Style; юриспруденція: OSCOLA Style, Austrian Guide to Legal Citation; медицина та природничі та точні науки: ACS Style, Vancouver Style, Chicago Style: Author-Date, AIP Style; інженерія та електроніка: IEEE Style тощо.

При виконанні курсової роботи студент повинен дотримуватися таких вимог:

- актуальність теми. Робота може претендувати на ту або іншу ступінь актуальності лише у випадку, якщо обрана тема характеризується новизною, відповідає сучасним теоретичним і практичним потребам розвитку міжнародного бізнесу;

- мати високий теоретичний рівень. Студент повинен аналізувати обрану тему на сучасному рівні розвитку науки, тобто використовувати в роботі ті підходи та наукові знання, закони та закономірності, які з позиції сьогодення пояснюють різноманітні явища та події. Крім того, студент повинен забезпечити високий теоретичний рівень виконання роботи, тобто розкрити в ній основні поняття та терміни, включаючи в зміст матеріалу лише об'єктивні факти та реальні приклади;

- носити дослідницький характер. Бажано прагнути до того, щоб курсова робота містила елементи дослідження, оскільки це розвиває та виховує у студентів творче мислення та навички наукового пошуку розв'язку обраної проблеми, дозволяє сформулювати систему аргументів, що обґрунтовують обрану тему. Цьому, в значній мірі, буде сприяти наявність аналітичного матеріалу та практичний досвід студента;

- мати практичну направленість. Зміст даної вимоги полягає в тому, щоб тісно пов'язати теоретичні положення з реальними задачами різноманітних суб'єктів підприємництва і ринку. Якщо в курсовій роботі наведені практичні рекомендації або пропозиції по вдосконаленню існуючого стану чи рекомендації по зміні окремих елементів, факторів чи умов ведення міжнародної підприємницької діяльності, і ефективність цих змін або рекомендацій буде підтверджена, тоді практична направленість по обраній темі буде досягнута;

- оформлена відповідно до Державного стандарту України.

Виконання курсової роботи здійснюється у певній послідовності:

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

1 етап - вибір теми курсової роботи студенти здійснюють самостійно, керуючись переліком, який поданий у рекомендованій кафедрою тематиці. Якщо студент має бажання розробляти тему, яка не передбачена рекомендованою тематикою, він повинен узгоджувати її з викладачем, написати заяву на ім'я завідувача кафедри міжнародного бізнесу, в якій має бути сформульована ця тема.

2 етап – складання плану курсової роботи. План курсової роботи студент складає самостійно на основі знань з лекційного курсу, практичних занять та ознайомлення з літературними джерелами. Планом передбачається:

- вступ;
- 2 розділи по два або три параграфи в кожному, які розміщені у логічній послідовності та в яких має бути розкрито суть обраної теми;
- висновки;
- список використаної літератури;
- додатки.

3 етап – підбір та вивчення літератури. Студент складає бібліографію, у чому йому надає допомогу науковий керівник.

При опрацюванні літератури студент робить конспективні записи, виписки окремих фактичних і статистичних даних, цитат. Слід обов'язково записувати прізвище та ініціали автора книги (брошури, статті, тощо), а також назву публікації, видавництво, місто, рік видання та номери сторінок. Все це стане до нагоди при використанні виписаних матеріалів у курсовій роботі, з метою посилення на першоджерела.

4 етап – написання та оформлення роботи. Зібраний на попередньому етапі матеріал класифікується, систематизується та опрацьовується відповідно до послідовності пунктів плану курсової роботи. У разі необхідності підбирається додаткова інформація.

Курсова робота у завершеному і належним чином оформлена у встановлений термін подається науковому керівнику для перевірки та оцінювання. Результати оцінювання передаються на кафедру для врахування балів при складанні заліку або іспиту з дисципліни, у межах якої виконана робота. Максимальна кількість балів складає 10. Вдало обрана актуальна тема, успішно виконана курсова робота може стати основою для подальших наукових досліджень (бакалаврська, магістерська). Більш детальна інформація щодо організації і порядку виконання курсової роботи міститься у «Методичних рекомендаціях щодо порядку оформлення, виконання та захисту курсових робіт», затверджених кафедрою і які в електронному варіанті розміщені на сайті Інституту, а у паперовому зберігаються на кафедрі міжнародного бізнесу.

Кваліфікаційна робота бакалавра виконується у восьмому семестрі студентами четвертого курсу ОП Міжнародний бізнес освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» як власний проєкт за унормованою у КНУТШ процедурою. У межах якої вони планують свої дії з урахуванням індивідуальних здібностей та умінь. Відповідними за актуальність і відповідність тематики кваліфікаційна робота бакалавра профілю спеціальності, а також за керівництво та організацію її виконання є призначений кафедрою науковий керівник, гарант освітньої програми (ОП) Міжнародний бізнес освітнього ступеня «бакалавр» та завідувач кафедри міжнародного бізнесу. У процесі виконання бакалаврської роботи студент повинен продемонструвати такі базові компетентності як здатність до комплексного аналізу та пояснення бізнес-процесів на основі теоретичних знань і моделей, до пошуку, оброблення, систематизації різноманітної інформації, до спілкування державною та іншими мовами, до використання методів і способів презентації результатів дослідження.

Кваліфікаційна робота бакалавра (КРБ) містить розробку теоретичних питань та/або вирішення завдань прикладного характеру, фрагменти теоретичного або експериментального дослідження, синтезує підсумок теоретичної та практичної підготовки в рамках обов'язкового й варіативного складників певної освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і є формою контролю набутих здобувачем під час навчання інтегрованих знань, умінь та навичок, які необхідні для виконання професійних обов'язків, передбачених відповідним стандартом вищої освіти.

Основними завданнями КРБ є:

- вивчення (або поглиблення) та узагальнення теоретико-методологічних засад з обраного напрямку і проблематики дослідження;
- проведення всебічного аналізу проблеми із застосуванням сучасного інструментарію;
- розробка та оцінка альтернативних підходів до вирішення визначених у роботі проблем;
- обґрунтування запропонованих рішень з використанням ситуаційного аналізу;
- підготовка доповіді та наочних матеріалів, що передають основний зміст роботи та пропозиції автора, з подальшим їх публічним захистом.

На підставі результатів захисту кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні ЕК здобувачу присвоюється освітня кваліфікація бакалавр міжнародних економічних відносин освітньої програми міжнародний

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

бізнес.

Виконання КРБ відбувається поетапно, у певній логічній послідовності:

- перший – підготовчий – вибір здобувачем напряму і проблематики дослідження, призначення завідувачем кафедри міжнародного бізнесу наукових керівників, остаточне (кінцеве) формулювання теми кваліфікаційної роботи, складання і затвердження графіку виконання роботи;

- другий – творчий – безпосереднє виконання здобувачем вищої освіти затвердженого індивідуального завдання відповідно до встановленого рішенням кафедри міжнародного бізнесу регламенту, перевірка розділів (частин) кваліфікаційної роботи науковим керівником;

- третій – прикінцевий – попередній розгляд (передзахист) результатів роботи на кафедрі;

- четвертий – заключний – перевірка унікальності тексту на плагіат, підготовка доповіді та ілюстративних матеріалів (презентації) до захисту кваліфікаційної роботи перед ЕК, безпосередній захист, оголошення результатів захисту (оцінки) головою або одним з членів ЕК.

Формування тематики кваліфікаційних робіт здійснюється кафедрою міжнародного бізнесу і доводиться до відома здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти протягом сьомого семестру навчання.

Тематика кваліфікаційних робіт переглядається й оновлюється щорічно та має відображати найсучасніші тенденції розвитку міжнародного бізнесу, національної економіки і суспільства.

Здобувачу надається право запропонувати власний напрям і проблематику дослідження в межах предметної області спеціальності з обґрунтуванням доцільності його розроблення. Обговорення та прийняття рішення про затвердження такого напряму і проблеми відбувається на засіданні кафедри міжнародного бізнесу за участі здобувача та присутності наукового керівника.

Тема кваліфікаційної роботи формується спільно з науковим керівником, розглядається на засіданні кафедри міжнародного бізнесу та затверджується рішенням засідання кафедри. Офіційно затверджена тема кваліфікаційної роботи не підлягає зміні.

Обов'язковим є проведення попереднього захисту (перед захисту) кваліфікаційної роботи на засідання кафедри не менше ніж за місяць до запланованого захисту роботи в ЕК. Дата попереднього захисту встановлюється завідувачем кафедри. На підставі результатів

проведення попереднього захисту ухвалюється рішення про допуск або недопуск до захисту КРБ перед ЕК. У разі недопуску здобувача до захисту КРБ кафедра визначає можливість її доопрацювання випусником у термін не пізніше ніж за п'ять робочих днів до початку роботи ЕК.

Після попереднього захисту здобувач допрацьовує роботу та передає її для перевірки КРБ на ознаки академічного плагіату.

Робота повинна містити анотацію українською та англійською мовами, а також мати рецензію.

Науковий керівник здійснює систематичне керівництво виконанням КРБ, на засіданнях кафедри повідомляє про дотримання студентом графіку роботи, несе персональну відповідальність за її рівень, готує письмовий відгук на кваліфікаційну роботу і має право бути присутнім на її захисті в ЕК.

Кваліфікаційна робота бакалавра, як і курсова робота, повинна відповідати певним структурним вимогам як щодо змісту, так і щодо її оформлення. Детальні вимоги містяться у Методичних рекомендаціях щодо порядку оформлення, виконання та захисту кваліфікаційних робіт бакалавра спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини освітньої програми Міжнародний бізнес, які розміщені на сайті Інституту, а також зберігаються на кафедрі міжнародного бізнесу.

Випускна кваліфікаційна робота магістра – це комплексне кваліфікаційне самостійне наукове дослідження, що виконує студент на завершальному етапі навчання в Інституті з використанням набутих теоретичних знань, умінь і навичок і з метою вирішення конкретної практичної або теоретичної проблеми. Її виконання передбачено Положенням про організацію виконання та захисту магістерських робіт, яке є нормативним документом КНУТШ та ННІМВ, визначає вимоги до порядку виконання та оформлення змісту випускних робіт усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів, форм навчання та структурних підрозділів.

Тема випускної кваліфікаційної роботи повинна бути актуально, вказувати на наявність невирішених чи недостатньо обґрунтованих проблем у наукових джерелах, законодавстві, практичній діяльності організацій, установа, підприємств, державних органів, відповідати сучасному стану певної галузі науки та перспективам її розвитку.

Магістерська робота повинна містити:

- обґрунтування актуальності обраної теми;
- чітко визначені об'єкт та предмет дослідження;
- встановлені цілі дослідження та завдання із виконання наукових досліджень, які забезпечать досягнення визначених цілей;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- короткий науково-аналітичний огляд інформаційних джерел, нормативно-правового матеріалу про виникнення і сучасний стан досліджуваної проблеми;

- критичний аналіз монографічних і періодичних наукових видань із теми дослідження;

- подання ключової інформації у зручній для сприйняття формі (таблиці, діаграми, ілюстрації, тощо);

- самостійні дослідження, розрахунки, виконані із залученням сучасних інформаційних технологій, висновки, практичні рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення діяльності організацій, установ, підприємств чи державних органів.

Вона виконується на завершальному етапі навчання і захищається в екзаменаційній комісії (ЕК), яка присвоює випускнику відповідну кваліфікацію.

Випускна кваліфікаційна робота магістра передбачає:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних, правових, виробничих та інших завдань;

- вміння виявляти проблеми наукового і практичного змісту та пропонувати шляхи їх вирішення;

- розвиток навичок та умінь у проведенні самостійних наукових досліджень, виконанні аналітичних робіт.

Робота повинна мати науково-практичний характер, включаючи і проблемний, відмінність якого полягає у вмінні аналізувати, досліджувати проблему з допомогою наукових методів, синтезувати та узагальнювати накопичений в процесі аналізу матеріал, а також розробляти рекомендації на рівні оперативних, тактичних та стратегічних рішень.

На підставі виконаної магістерської роботи та її захисту екзаменаційна комісія оцінює її та приймає рішення про присвоєння її автору освітньої кваліфікації магістр міжнародних економічних відносин освітньої програми міжнародний бізнес.

Кафедра міжнародного бізнесу організовує виконання магістерських робіт за реальною сучасною тематикою, у тому числі і за замовленнями зацікавлених організацій та установ, підприємницьких структур.

Організація виконання випускної кваліфікаційної роботи магістра, її структура, внутрішня логіка, зміст, методи проведення наукового аналізу, оформлення, терміни подання на кафедру, попередній захист та інші питання детально висвітлені у Методичних рекомендаціях щодо

порядку оформлення, виконання та захисту випускних кваліфікаційних робіт магістра студентами спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини освітньої програми Міжнародний бізнес. Зазначені рекомендації в електронному форматі розміщені на сайті ННІМВ, а їх паперовий варіант знаходиться на кафедрі міжнародного бізнесу.

Окрім вищезазначених видів НДРС її результати оприлюднюються також у формі різних видів публікацій, зокрема таких як стаття, тези, наукова доповідь, збірник наукових праць студентів та аспірантів, монографія, навчальний посібник.

При вступі до аспірантури проблема, що досліджувалася студентом у бакалаврській чи магістерській роботі, може знайти своє продовження у дистанційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі економіки. Науково-дослідна робота аспірантів та докторантів ННІМВ потребує окремого детального перегляду.

Необхідним етапом у підготовці майбутніх фахівців-міжнародників є науково-виробнича та перекладацька практика, яку відповідно проходять студенти-магістри першого року навчання і студенти третього курсу освітнього ступеня «бакалавр». Порядок проходження практики відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «магістр» затверджено Вченою радою ННІМВ відповідно до навчальних планів кожної спеціальності та освітньої програми.

Науково-дослідна робота студентів ННІМВ здійснюється і в рамках англomовних бакалаврських та магістерських програм, що потребує додаткових зусиль дирекції та науково-педагогічних працівників. Незважаючи на воєнний стан і скорочення номенклатури англomовних програм, викликаних повномасштабним вторгненням РФ в Україну, упродовж 2022-2023 років залишаються відкритими дві бакалаврські («Міжнародне право», «Міжнародний бізнес, комерція та фінанси»), а також дві магістерські («Європейське бізнесове право» і «Міжнародний менеджмент та маркетинг») програми. На програмах навчаються і ведуть наукові дослідження як українські, так і іноземні громадяни, тематика бакалаврських і магістерських робіт яких зорієнтована на національній особливості і специфіка бізнесу їхніх країн.

Значну роль у науково-дослідній роботі як студентів Інституту, так і аспірантів та викладачів відіграє бібліотека, фонди якої налічують значну кількість різноманітних наукових, науково-публіцистичних джерел і попри об'єктивні складнощі (воєнний стан, фінансування) щорічно поповнюються за рахунок різних надходжень, як за рахунок бюджетного, так і позабюджетного фінансування, грантів, міжнародної співпраці.

Питання для контролю

1. Що таке «економікс»?
2. Які форми вияву результатів наукових досліджень?
3. Які методи дослідження використовують в науковій роботі?
4. В чому суть принципу «міждисциплінарності»?
5. Які основні функції виконують економічні науки?
6. Розділіть поняття «парадигма» та «дискурс».
7. Які форми науково-дослідної роботи в КНУТШ?
8. Як організовується науково-дослідна робота студентів в КНУТШ та, зокрема, в ННІМВ?
9. Що таке академічна доброчесність?

Розділ 8

ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ ЯК СФЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, НАУКИ І СПЕЦІАЛЬНОСТІ

8.1. Становлення міжнародного бізнесу, його зміст та механізм функціонування

Зародження, формування і розвиток більш – менш усталених, систематизованих форм бізнесової, підприємницької, у тому числі і міжнародної, діяльності, тісно пов'язане із загальноцивілізаційним процесом, суспільним і міжнародним поділом праці, який за словами А. Сміта, передбачає спеціалізацію, що веде до зростання ефективності і технологічного прогресу, до розвитку нових галузей і диверсифікації торгівлі. У свою чергу ці процеси сприяли удосконаленню транспортних засобів, формуванню торговельних шляхів (річкових, морських і сухопутних), становленню ринкової, бізнесової інфраструктури та відповідних організаційних інститутів і структур з притаманними їм механізмами, засобами та інструментарієм. До таких інститутів відносяться, зокрема інститут торговельних посередників, агентів, спеціальних уповноважених – тамкару, (Месопотамія), карум (Ассирія), гільдії купців, торговельні застави та фортеці на шляхах караванної торгівлі, які пізніше стали митницями.

Історично першим видом, своєрідним прообразом міжнародної бізнес – діяльності був **обмін** (внутрішньоплемінний та міжплемінний, а пізніше міждержавний) і **торгівля** у її різноманітних формах. У стародавніх цивілізаціях відносини обміну носили взаємний (реципрокний) характер, а численні оборудки суб'єктів цих відносин здійснювалися за допомогою «примітивних», первісних грошей, функції яких виконували у різних народів і у різні часи різноманітні предмети природи і продукти праці.

Зародження перших форм міжнародної бізнесової діяльності у слов'янських народів, зокрема в Антському союзі (V –VI ст. н.е.) східнослов'янських племен, також відбувалося у руслі загального цивілізаційного розвитку. З поглибленням суспільного поділу праці з'явилися орієнтоване на ринок ремісниче виробництво та більш – менш регулярна внутрішня і зовнішня торгівля, яка досить швидко набувала характеру грошової, а предметами міжнародної торгівлі у цей період стають ремісничі вироби, продукти землеробства та мисливства, зокрема хутро. Подальше вдосконалення землеробських знарядь і технологій у VIII – IX ст., підвищення на їх основі продуктивності праці, розвиток ремесел привели до зростання обсягів виробництва додаткового продукту, розширення географії і структури зовнішньої торгівлі, поглиблення класової диференціації.

Активізація зовнішньоторговельних транзакцій, розвиток міжнародної торгівлі спричинили виникнення грошей і грошового

обміну як платоспроможного засобу, зумовили необхідність законодавчого регулювання цього виду діяльності (кодекс законів Вавилонського царя Хамурапі, наука про вигоду «Артхашастра» в Індії, трактат «Шіцзін» Конфуція в Китаї та ін.). Пізніше в епоху античності відбувається активний процес інституціоналізації міжнародної торговельної діяльності, формування договірно – правової бази міжнародних комерційних оборудок. Це знайшло своє відображення у низці законодавчих актів, торговельних звичаях (узансах), нових типах торговельних угод.

Виникнення стародавніх цивілізацій, держав, утворення класових структур і політико-господарських систем – усе це ознаменувало **утвердження міжнародної торгівлі як історично першої форми бізнесу**, що формувалася на основі обміну продуктами природної спеціалізації у формі договірних стосунків між державами, містами, факторіями та варварськими племенами. У цей самий період відбувається й обмін подарунками між правителями різних держав, який, з одного боку, як форма торгівлі, відбивав технологічний рівень й обсяги виробництва, а з іншого – був своєрідним рекламним продуктом. Проте, й у цей період метою міжнародної торгівлі залишається не отримання прибутку, а саме відтворення господарства, задоволення потреб суспільства та його окремих прошарків. Лише з III тис.до н.е. міжнародна торгівля, зокрема її транзитна форма, виокремлюється у відносно самостійну сферу господарської діяльності, з'являються певні соціальні групи (купці) та інститути, які здійснюють товарообмінні операції на постійній основі, набуваючи при цьому особливого статусу, подібного до дипломатичного (інститут тамкару в Шумері у III тис.до н.е., мережа торгових общин під назвою «карум» в Західній Азії у II тис. до н.е.).

Карум – у перекладі з аккадської означає набережна, пристань або група людей, що перебувають на ринках, розташованих на берегах річок.

Виникнення міжнародних приватних торгових організацій, поширення системи приватного комерційного кредиту, помітна спеціалізація міжнародної торгівлі є **першими й найдавнішими інституціями та чинниками міжнародного бізнесу**. Додатковими факторами подальшого його розвитку й удосконалення стали колонізація земель і виникнення в різних регіонах торговельних факторій іноземних купців, перехід від експортно-імпоротної до транзитної торгівлі, утворення полісів, піднесення ремісницького виробництва.

Зростання обсягів торгівлі, ускладнення та урізноманітнення її

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

структури, розширення географії, удосконалення розрахункових і платіжних засобів, завдяки появі грошей як у формі монет, так і паперових стимулювали появу відповідних інститутів міжнародного бізнесу, зокрема таких як біржі, банки, страхові компанії, об'єднання купців, а також розвиток таких його форм як біржова діяльність, банківська та страхова справа, валютно-кредитні, фінансові оборудки (операції з обміну однієї валюти на іншу, надання позик, ведення грошових операцій, страхування товару та надання позик купецькими об'єднаннями - фіасами, тощо.

В епоху Середньовіччя відбувається подальше вдосконалення та урізноманітнення вже існуючих форм і видів міжнародного бізнесу, з'являються нові, зумовлені посиленням суспільного та міжнародного поділу праці, розвитком товарно-грошових відносин, формуванням внутрішнього, а пізніше й світового ринку. Відповідно до цього йде й процес становлення інституційної структури міжнародного бізнесу, в центрі якої перебуває особливий суспільний прошарок – купецтво, сферою діяльності якого є торгівля з метою отримання прибутку. Середньовічна торгівля носить корпоративний характер (купці об'єднуються в гільдії, торговельні союзи, що мають свої статuti), активно розвивається ярмаркова торгівля із системою певних пільг, формується структура торговельних шляхів і митних відносин, набувають поширення кредитні операції, створюються спеціальні банківсько-лихварські компанії, що отримують значні прибутки, відбувається становлення бірж і біржової торгівлі, де здійснюються товарні й вексельні операції, укладаються морські страхові угоди (міста Брюгге, Антверпен, Ліон, Амстердам, Лондон у XV-XVI ст.). Одним з таких торговельних об'єднань став Ганзейський союз.

Своїм головним завданням Ганзейський союз вважав досягнення максимальних торговельних преференцій (вигод, привілеїв) для членів асоціації на зовнішніх ринках, захист від місцевих адміністрацій та забезпечення безпеки суден на морі. Ганзейський союз заснував від імені об'єднання торговельні поселення (представництва), які окрім вирішення питань торговельних виконували певні дипломатичні функції (Сталевий двір у Лондоні, Св. Петра у Новгороді, двір у Бергені - Норвегія). Поступове, у силу різних причин, закриття торгових дворів, привело до занепаду Ганзи, останній з'їзд якої відбувся у м. Любек у 1669р., як міжнародної торговельної спільноти, як своєрідної інституції міжнародного торговельного бізнесу.

Окрім торговельних об'єднань у цей період формується і такий інститут міжнародної бізнес – діяльності як **біржа**.

Біржі, виникнувши в епоху Середньовіччя, і сьогодні виступають

необхідним елементом ринкової економіки у цілому і бізнесу, зокрема, складовою інституційного середовища та інфраструктури міжнародної бізнес-діяльності фірм і компаній.

Біржа – це організаційна форма оптового ринку масових товарів, цінних паперів, валюти, водночас – це суспільний інститут у формі некомерційної організації, метою якої не є отримання прибутку, а організація і проведення публічних торгів сировинними, продовольчими, товарами за стандартними зразками і сортами, цінними паперами (акціями, облігаціями), а також валютою. Відповідно біржі поділяються на два види: товарні і фондові, валютна біржа є складовою фондової. Окреме місце займають біржі робочої сили або біржі праці – організації, що здійснюють посередницькі функції між працівниками і підприємцями, бізнесменами, надають інформацію про стан ринку робочої сили, наявність робочих вакансій, частково регулюють процес зайнятості населення. Сам термін «біржа» з'явився в м. Брюгге, де у старовинному будинку купця Ван дер Бурсу відбувалися зібрання, а на гербі будинку були зображені шкіряні мішечки (гаманці), що носили назву *ter buerse*.

У сучасних умовах ведення бізнесу біржа – це комерційно-посередницька установа, яка функціонує на регулярній (постійній) основі, має неприбутковий характер і за правовим статусом виступає у формі асоціацій, акціонерних товариств або установ, підпорядкованих державі. Водночас біржа – це центр міжнародної торгівлі, складова ринкової, бізнесової інфраструктури, яка, відповідно до виду (товарна чи фондова) виконує певні функції. Функції товарної біржі, яка у свою чергу буває ф'ючерсною, універсальною або спеціалізованою, полягають у сприянні просуванню все зростаючих обсягів товарів від виробника до споживача з найменшими суспільно-необхідними затратами праці і капіталу.

Поряд з біржами важливим інститутом міжнародного бізнесу, складовим елементом його інфраструктури, виступають **банки**, які водночас формують окремий вид підприємництва – міжнародний банківський бізнес із власними суб'єктами, напрямками і формами діяльності. Їх історія тісно пов'язана із історією становлення і розвитку міжнародного бізнесу, включаючи і сучасний етап. Ще у Стародавньому Римі були зафіксовані первинні норми банківського і кредитного права. Перші банки виконували достатньо широку кількість функцій, вони зберігали гроші і вели їх облік, надавали кредити, купували і продавали земельні ділянки, обмінювали монети одних країн на інші. Само слово «банк» походить від італійського *banco* і означає стіл, який встановлювався на площі міста, де відбувалася жвава торгівля

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

товарами і у якій використовувалися у якості засобу обміну різноманітні монети, які чеканилися різними державами, містами і навіть окремими особами і які могли бути реально оцінені лише фахівцями. Такі фахівці або мінjali у Древньому Римі називалися менсарії (від лат. mensa – стіл), у Древній Греції – траpezити (від. грецьк. trapeza – стіл), вони виконували не лише обмінні, але й інші грошові операції (прийом вкладів та виплати по ним процентів). Функції банків як кредитних установ виконували не лише окремі особи, але й храми, де концентрувалися і надійно зберігалися значні грошові кошти та дорожчості.

З розвитком торгівлі удосконалюються і форми обміну, розширюються банківські операції та форми і методи їх обліку. З метою подальшого полегшення обміну, торгівлі, зменшення ризику втрати товару був започаткований **вексель** (італ. – lettera di cambio) та вексельна форма розрахунків. У найпростішому вигляді вексель являв і у сучасному бізнесі являє собою письмовий наказ, за яким особа, що проживає в одному місці, доручає іншій особі, що знаходиться у другому місці сплатити пред'явнику векселя означену у ньому суму грошей. Вексель – це цінний папір, нематеріальний монетарний актив, який засвідчує наказ векселедавця третій особі сплатити визначену суму грошей векселедержателю після настання терміну платежу. Виокремлюють два базових види векселя, що використовуються у міжнародних бізнес-операціях і розрахунках: простий або соло-вексель та переказний або тратта. Вексельна форма розрахунків виконує такі функції як: розрахункові, кредитні, інвестиційні, стимулюючі та деякі інші.

Великі географічні відкриття, колоніальні загарбання, меркантилістська економічна політика (в історії людства – це епоха первісного нагромадження капіталу) створили нові умови й можливості для подальшої еволюції міжнародного бізнесу, розвитку його видів і форм. У цей період утворюються перші міжнародні торговельні монополії такі як Ост-Індська, Вест-Індська компанії, Компанія Південних морів, Міссісіпська компанія, викристалізовується система менеджменту компаній із чітко визначеною структурою та елементами, здійснюється дослідження ринків (прообраз маркетингу, оскільки термін «маркетинг» виник в економічній літературі США на межі XIX і XX ст.). Слід зазначити, що окремі елементи менеджменту та маркетингу, зокрема такі, як реклама, бренд або товарний знак, збут, цінова політика, мали місце ще у стародавні часи (Єгипет, Китай, Вавилон). У цей період виникають і перші акціонерні товариства, які, пройшовши складний шлях історичного розвитку, стали визначальним

елементом системи сучасного міжнародного бізнесу, його провідними інститутами.

З переходом від аграрної до індустріальної цивілізації відбуваються значні зрушення в масштабах і структурі, формах, видах і напрямках міжнародної підприємницької, бізнесової діяльності. Ці зрушення були зумовлені промисловими революціями, поглибленням міжнародного поділу праці, що знайшло свій вияв у **спеціалізації** окремих країн, а відповідно й компаній, у виробництві певних видів продукції, а також формуванням світового ринку, який упродовж майже всього XIX ст. існує в умовах вільної конкуренції. Її домінування створювало сприятливі можливості для виходу на світовий ринок дедалі більшої кількості фірм – суб'єктів міжнародного бізнесу з різних країн, привносило якісні зміни в його види, форми та інститути.

Акціонерні товариства як ефективна господарська структура стають головним типом і функціональною формою підприємницької, бізнесової діяльності у всьому світовому господарстві. Національні компанії, транснаціональні корпорації як головні суб'єкти сучасного міжнародного бізнесу – це в переважній більшості акціонерні товариства, які діють в усіх сферах економічного життя: виробництві, торгівлі, транспорті, сфері послуг, банківській, кредитній, страховій і т. ін.

На початку XXI ст., яке ознаменувалося економічною глобалізацією, науково-технологічною та інформаційною революцією, переходом до постіндустріальної цивілізації, підприємства, компанії, фірми у все зростаючій мірі стають глобальними як за масштабами своєї діяльності, так і за внутрішньо-організаційною структурою, системою менеджменту, фінансового контролю.

Поряд з міжнародною торгівлею на початку XX ст. активно розвивається і такий вид міжнародного бізнесу як **вивіз капіталу**, зарубіжне інвестування, у формі прямих та портфельних інвестицій, що здійснюють міжнародні компанії, транснаціональні корпорації (МНК, ТНК, БНК). Сама поява ТНК безпосередньо пов'язана як з торгівлею, так і з їх зарубіжною інвестиційною діяльністю.

Становлення міжнародного бізнесу як відносно самостійної сфери діяльності, його етапи, еволюція видів та організаційно – правових форм розглядається у літературі по – різному, з різних позицій і підходів, кожному з етапів були притаманні свої риси та особливості. Так, згідно одному з підходів, запропонованому американським науковцем Р. Робінсоном **за останні п'ять століть міжнародний бізнес пройшов такі епохи (ери):**

- комерційна епоха (1500-1850 pp.);

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- епоха експансії (1850-1914 рр.);
- епоха концесій (1914-1945 рр.);
- національних держав (1945-1970 рр.);
- епоха глобалізації (70-і рр. ХХ ст. до теперішнього часу).

Комерційна епоха починається з Великих географічних відкриттів, наслідком яких стало поживлення міжнародної торгівлі, формування світового ринку та його інфраструктури.

В **епоху експансії** відбувається оформлення і структуризація колоніальних імперій на фоні бурхливого розвитку європейських країн, а пізніше і США, перехід від вивозу екзотичних заморських товарів до видобутку сировини і систематичного плантаційного господарства в колоніальних регіонах як більш вигідних і економічно перспективних сфер зарубіжного бізнесу.

В епоху експансії також відбувається інтенсивний розвиток внутрішньо європейського міжнародного бізнесу. Різні темпи розвитку європейських держав у цей період, різниця в забезпеченості природними ресурсами, різний рівень освіти населення і інші фактори дозволили виокремити, з одного боку, країни-виробники промислової продукції і, з іншого боку, країни-ринки для цієї продукції останні у багатьох випадках виробляли дешеву сільськогосподарську продукцію).

Епоха експансії – це епоха ряду торговельних війн між країнами, наслідком чого стали розвиток виробничих підприємств і філій за кордоном, міжнародного фінансового сервісу та міжнародної транспортної логістики.

Головними мотивами міжнародного бізнесу цієї епохи, що збереглися і до наших днів, стають більш ефективне використання ресурсів (сировинних, природних, енергетичних) та місцевих умов (податкових, цінових, митних) ведення бізнесу зарубіжними компаніями, активний пошук нових сфер застосування вільних фінансових ресурсів.

Епоха концесій, що пов'язана із двома світовими війнами, якісно змінює роль великих компаній, які перетворюються на своєрідні економічні держави, що здійснюють виробничі, торговельні, освітянські, медичні, транспортні та інші функції, розширює світовий ринок робочої сили, прискорює його динаміку, посилює суперництво й конкуренцію на світовому ринку, урізноманітнює функціональну та інституційну структуру міжнародного бізнесу.

На етапі національних держав визначаються основні напрями розвитку міжнародного бізнесу, утворюються нові фінансові важелі, інструменти та інститути для його регулювання, формуються нові

підходи до менеджменту та маркетингу, а ТНК стають визначальними суб'єктами системи міжнародного бізнесу.

Ера глобалізації характеризується розгортанням науково-технічної, інформаційно-технологічної революції, широкомасштабним використанням новітніх технологій у міжнародному бізнесі, суперечливим поєднанням конкуренції та співробітництва, розвитком інтеграційних і появою дезінтеграційних процесів, перетворенням ТНК на глобальних акторів міжнародного бізнесу, ускладненням взаємозв'язків і взаємодії між структурними елементами системи міжнародного бізнесу, динамічними змінами в його внутрішньому й зовнішньому середовищі.

Глобалізаційні процеси під впливом інформаційно – технологічної та 4–ої індустріальної революції спричинили подальшу диверсифікацію видів і форм міжнародної бізнес – діяльності, наповнили їх новим змістом та урізноманітнили організаційно – правові форми, ознаменували становлення, початок нової, цифрової, мережевої епохи у розвитку як людської цивілізації у цілому, так і міжнародного підприємництва та бізнесу, зокрема.

Мережева епоха згідно одного із поширених підходів пройшла такі стадії:

- мережі;
- соціальні мережі;
- інтернет ринків;
- інтернет речей;
- штучний суперінтелект.

Отже, у процесі становлення та історичного розвитку сформувалося щонайменше чотири **компоненти міжнародного бізнесу**:

- міжнародний бізнес стає відокремленою, відносно самостійною сферою суспільної діяльності, відмінною від міжнародних економічних відносин і яка включає різноманітні види і форми;

- відбувається його інституціоналізація, яка супроводжується формуванням різноманітних, різнорівневих регуляторних інституцій та механізму функціонування;

- викристалізовується його теоретичне підґрунтя, що охоплює широке розмаїття шкіл і концепцій, поглядів і підходів;

- отримують легітимізацію, утверджуються суб'єкти та інфраструктура міжнародної підприємницької діяльності.

За своїм змістом **поняття «міжнародний бізнес»** є досить складним і багатограним, і його вивчення можливе й необхідне на різних рівнях теоретичного аналізу та узагальнення, що вимагає чіткого,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

системного методологічного підходу до визначення критеріїв, принципів, логіки взаємодії й субординації понять «бізнес – міжнародний бізнес», «підприємництво – бізнес», співвідношення у триаді «сфера діяльності – категорія – наука».

Поняття «бізнес» (від англ. business – справа, діло) означає діяльність, що не суперечить закону й спрямована на отримання прибутку. В американських словниках і підручниках поняття «бізнес» трактується як комерційна діяльність, що визначає спосіб існування людини й дозволяє їй бути незалежною у своїх судженнях щодо прийняття рішень. У вітчизняній і зарубіжній літературі «бізнес» розглядається як економічна діяльність суб'єкта в умовах ринкової економіки, спрямована на задоволення індивідуальних, групових, суспільних потреб, отримання прибутку шляхом створення й реалізації певної продукції та послуг, а бізнесмен постає як людина, яка займається будь-яким видом діяльності, що приносить прибуток, маючи при цьому відповідні засоби – власні чи позичені.

Міжнародний бізнес як окрема, самостійна сфера людської діяльності визначається досить широко й, по суті, розуміється як будь-які господарські операції, ділові транзакції (оборудки), що здійснюються фізичними особами, компаніями та іншими (приватними й суспільними, некомерційними) організаціями двох або більше країн за межами національних кордонів з метою отримання прибутку. Він виникає там, де має місце перетин кордонів, митних територій держ-жав товарами, послугами, капіталом, сировинними ресурсами, робочою силою.

Такі ділові взаємовідносини можуть виникати на рівні як приватних, так і державних організацій. У випадку участі приватних компаній у міжнародному бізнесі господарські операції здійснюються з метою отримання прибутку. Діяльність фірм, які субсидуються державними органами не завжди зорієнтована на прибуток.

Водночас міжнародний бізнес становить цілісну систему господарських зв'язків між різноманітними суб'єктами економічної діяльності двох і більше країн, має притаманні лише йому закономірності й реалізує специфічні інтереси, що пов'язані з використанням переваг міжнародного поділу праці та факторного розміщення на засадах синергії партнерства. Крім того, це й певне суспільне явище зі складною системою різнорівневих суб'єктів, атрибутів, компонентів, інструментів, прямих і зворотних зв'язків, а також фактор і прискорювач соціально-економічного розвитку країни.

Міжнародному бізнесу як системі притаманні такі властивості як доцільність, цілісність, суперечливість, активність. Доцільність

означає, що кожен внутрішній елемент бізнесу має раціональну спрямованість – отримання доходу, прибутку. Цілісність означає, що бізнес пронизує усі сфери, сектори, території та елементи економіки у тій мірі, в якій це необхідно для повної реалізації його головної мети-отримання прибутку. Суперечливість у бізнесі виступає як джерело його подальшого розвитку, зміцнення його цілісності згідно законів діалектики. Однак, конфліктні ситуації, соціально-економічні, політичні антагонізми послаблюють міжнародний бізнес як систему, призводять до занепаду його фундаментальних засад: приватної власності, конкуренції, економічної свободи суб'єкта господарювання. Активність означає, що міжнародний бізнес – явище соціальне, тісно пов'язане із соціальними системами, діяльністю людини.

Міжнародний бізнес включає виробничі й науково-технічне співробітництво контрагентів різних країн, ведення спільної підприємницької діяльності з іноземними партнерами через міжнародні комерційні операції, ділові операції між фірмами та внутрішньофірмові операції, що здійснюються дочірніми компаніями у межах ТНК, МНК. Це й міжнародні патентно-ліцензійні, туристичні, франчайзингові, орендні операції, міжнародний інжиніринг, а також різноманітні операції, що забезпечують ефективне функціонування між-народного бізнесу – транспортно-експедиторські, логістичні, фінансово-розрахункові, інформаційні.

Його відмінність від міжнародних економічних відносин чи зовнішньої торгівлі полягає в корпоративному та управлінському аспектах. Міжнародні економічні відносини є складовою національного процесу розширеного відтворення, субстанційною основою світового господарства, а зовнішня торгівля на корпоративному рівні виступає лише однією із функціональних форм міжнародного бізнесу, а на національному – формою міжнародних економічних відносин.

Передумовою розвитку міжнародного бізнесу виступає **міжнародний поділ праці**, його основу становить власність у її різноманітних видах (суспільна, приватна, змішана) і формах (державна, корпоративна, муніципальна та ін.), рушійною силою, мотивацією виступають потреби та інтереси, а метою – отримання прибутку.

Окрім поняття «міжнародний бізнес» у літературі часто використовується термін «підприємство» (enterprise), «**міжнародне підприємництво**» як певний вид самостійної виробничої, комерційної чи фінансової діяльності суб'єктів (підприємств) з метою отримання прибутку чи підприємницького доходу. Міжнародне підприємництво є особливою формою, складовою частиною міжнародного бізнесу,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

відмінність якої від бізнесу полягає у його творчому, ініціативному, ризиковому та інноваційному характері. Воно передбачає наявність у суб'єктів цієї діяльності певного способу мислення, особливого стилю й типу господарської поведінки. Важливими елементами підприємництва виступають невизначеність та ризиковість. Отже, підприємництво можна визначити як складову частину бізнес-діяльності, що ґрунтується на самостійній, систематичній ініціативі, на інноваційній ідеї.

Підприємницька активність виступає ресурсом само-розвитку підприємства, включає в себе досвід, знання, здібності та вміння підприємця в контексті їх безперервного оновлення й збагачення. Підприємництво можна визначити як розвиток інноваційної ідеї у процесі самоорганізації та саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищем його функціонування.

Ряд науковців і фахівців, розкриваючи суть міжнародного бізнесу, роблять акцент на його суб'єктах, зокрема багатонаціональних підприємствах, транснаціональних корпораціях та міжнародній діяльності, які визначають зміст і суть міжнародного бізнесу.

На рівні прикладного аналізу **міжнародний бізнес** може розглядатися також і як спеціальність, особлива професія, своє-рідне хобі, мистецтво робити гроші. Як **спеціальність** (лат. specialis), міжнародний бізнес – це особливий вид галузі виробництва, сфера діяльності, роботи чи навчання, вид заняття, який може бути або професією, або хобі. **Професія** (лат. professio) у літературі визначається як певний вид діяльності людини, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, отриманих в результаті навчання, спеціальної підготовки та досвіду роботи. Професія і спеціальність не завжди співпадають, людина може займатися бізнесом, не маючи спеціальної підготовки, і навпаки. Як **хобі** (англ. hobby) міжнародний бізнес може розглядатись в якості улюбленого заняття для себе, виду своєрідного дозвілля чи способу самореалізації, складової креативу, творчості.

На більш складному, теоретичному рівні аналізу між-народний бізнес розглядається як економічна категорія, сукупність теорій, певна світоглядна позиція, окрема наука із власною методологією, принципами і законами, та інституційно-функціональна система з відповідним зовнішнім і внутрішнім середовищем та механізмом функціонування.

Механізм міжнародного бізнесу в узагальненому вигляді можна охарактеризувати як певну інституційно-функціональну систему, тобто субординовану сукупність різноманітних форм, методів та

інструментів, що забезпечують його ефективне функціонування і розвиток. Головним визначальним елементом інституційної підсистеми механізму міжнародного бізнесу виступає підприємство, домогосподарство, фірма, компанія у її різних організаційно-правових формах. Функціональна підсистема – це сукупність взаємодіючих і взаємодоповнюючих видів і форм міжнародної бізнесової діяльності фірм і компаній. Обидві підсистеми формують цілісність механізму функціонування міжнародного бізнесу.

8.2. Теоретичне підґрунтя міжнародного бізнесу як науки

Зростання масштабів міжнародного підприємництва, кількісні і якісні зміни у його видах і формах, вдосконалення і ускладнення інституційної структури міжнародного бізнесу, його механізму та інструментів регулювання об'єктивно вимагали теоретичного узагальнення, формулювання певних усталених принципів, підходів до цієї самостійної сфери суспільної діяльності, приляти становленню його як окремої науки.

Формування теоретичних засад міжнародного бізнесу відбувалося впродовж тривалого історичного періоду на основі широкого спектру економічних ідей, думок, напрямів і шкіл, що склалися на різних етапах його розвитку і віддзеркалювали та узагальнювали окремі сторони реальної бізнесової практики як на національному, так і міжнародному рівнях.

Вихідними, базовими теоретичними напрямами і школами стали окремі **течії загальної економічної теорії (економікс)**, такі як меркантилізм, класична та неокласична школи, маржиналізм, історична школа, інституціоналізм та неоінституціоналізм, а також низка концепцій міжнародної торгівлі, іноземного інвестування, міжнародного руху капіталу, міжнародного менеджменту та маркетингу.

Уже в XVI ст. окремі розрізнені знання про взаємозв'язки й закономірності розвитку економіки, в тому числі й таких форм бізнесу, як зовнішня торгівля, кредитні операції, банківська діяльність, починають оформлюватися в перші теоретичні системи. Упродовж XVI-XVIII ст. йде активний процес становлення теоретичних економічних течій, шкіл, концепцій, в яких поряд з аналізом внутрішніх економічних проблем розглядаються й досліджуються питання міжнародної бізнесової, підприємницької діяльності. Оскільки домінуючим видом міжнародного бізнесу в цей період виступають

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зовнішньоторговельні зв'язки, міжнародна торгівля з її відповідними атрибутами, то й перші теоретичні концепції концентруються навколо проблем саме цих видів міжнародного бізнесу.

Аналіз та узагальнення еволюції поглядів, підходів, шкіл і теорій на підприємництво і міжнародний бізнес **дозволяють виокремити такі історичні етапи:**

- становлення наукових напрямів і шкіл економічної науки, домінування класичних описових концепцій підприємництва і бізнесу, його форм та суб'єктів (XVI-XIX ст.);
- утвердження, структуризація та розвиток шкіл і теорій міжнародного бізнесу, домінування регулятивних концепцій міжнародного підприємництва і бізнесу, інститутів і механізмів його регулювання (XIX- 70-і рр. XX ст.);
- сучасні напрями, школи і теорії міжнародного підприємництва і бізнесу, домінування міждисциплінарності та системного підходу у теоретичних дослідженнях, становлення і розвитку у якості самостійного напрямку економічної нобелелогії.

Перші спроби систематизованого висвітлення і теоретичного обґрунтування питань багатства, зовнішньої торгівлі, торговельного й платіжного балансу, зовнішньоекономічної і грошової політики, співвідношення експорту та імпорту містяться в роботах представників **меркантилізму** – історично першої, теоретичної школи та економічної політики більшості європейських країн XV-XVIII ст. (меркантилізм походить від лат. *merca* – торгувати, відповідно *mercante* – купець, торговець). Необхідно зазначити, що окремі аспекти підприємницької діяльності, її видів, форм, інструментів і механізмів регулювання містяться ще у роботах учених Стародавнього світу, хоч вони і не носять систематизованого характеру і не виступають у вигляді цільної, логічної концепції. Документи Стародавнього Єгипту, Месопотамії, Стародавньої Індії та Китаю містять інформацію про зовнішню торгівлю і її регламентацію, податки, мито, лихварство, обмін і гроші, управління державним господарством. У працях філософів античного світу Ксенофонта, Сократа, Платона, Аристотеля значне місце приділено економічним проблемам загалом та бізнесу, зокрема. Потреби, інтереси та стимули як рушійні сили і спонукальні мотиви бізнесової діяльності, власність, її види, форми, домашні господарства, цехові ремесла як прообрази суб'єктів бізнесу, гроші та їх функції у суспільстві – усі ці питання є об'єктом дослідження представників античності.

Економічна думка, економічні ідеї у країнах стародавнього світу ще невідокремлені від інших форм суспільного мислення, політико-

правових систем та релігійної ідеології того часу, не виокремлені у самостійну галузь знань.

Меркантилізм як історично перша теоретична школа віддзеркалював основні тенденції розвитку економіки, зовнішньоекономічних зв'язків, перш за все, зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної політики більшості європейських країн XV-XVIII ст. **Головними передумовами формування цієї школи стали:**

- первісне нагромадження капіталу і формування передумов переходу від простого товарного виробництва до приватнопідприємницького ринкового господарства;
- розвиток товарно-грошових відносин і розширення торговельних зв'язків;
- утворення світового ринку, бурхливий розвиток міжнародної торгівлі, зумовленої Великими географічними відкриттями;
- поглиблення суспільного і формування міжнародного поділу праці, становлення мануфактурного виробництва і великих мануфактур (підприємств), як перших суб'єктів міжнародного бізнесу, зорієнтованих на задоволення експортних потреб;
- істотна зміна ролі торговельного капіталу, зростання ролі міст як осередків торгівлі і ремесел, виникнення торговельних гільдій (організацій) для захисту інтересів купецького капіталу в іноземних державах, а також перших міжнародних монополій у формі торговельних компаній;
- формування інфраструктури міжнародного бізнесу у формі товарних бірж, комерційних банків, кредитних товариств, тощо.

Відповідно теорії і економічна, у т.ч. і зовнішньоекономічна політика меркантилізму, як раннього, так і пізнього, віддзеркалювали і захищали інтереси торговельного капіталу, його експансію на зовнішні ринки, підтримували засобами **протекціоністської** (від лат. protectio – захист, заступництво) **політики** розвитку національної економіки і бізнесу. Головна ідея, яка обґрунтовувалася у роботах таких відомих меркантилістів як В.Стаффорд, Г.Скаруффі, Т.Мен, Ж.Б.Кольбер, А.де Монкретьєн, це – максимальне заохочення й стимулювання з боку держави розвитку зовнішньої торгівлі, зокрема експорту, з метою залучення грошей у вигляді золота й срібла, всляке обмеження імпорту, захист національного ринку від припливу іноземних товарів з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності національного підприємництва, економіки і бізнесу. Саме в період меркантилізму, що впродовж майже двох століть був офіційною економічною політикою ряду європейських країн (Англія, Франція, Іспанія, Голландія),

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

з'являються і отримують розвиток такі суб'єкти міжнародного бізнесу як зовнішньоторговельні компанії монопольного типу (Ост-Індська, Міссісіпська, Африканська), що функціонували у формі акціонерних товариств, банки та біржі, різноманітні спеціалізовані мануфактури, що працювали на експорт, отримували урядові субсидії і податкові пільги. Водночас у роботах меркантилістів містяться ідеї щодо раціонального управління (менеджменту) зовнішньоекономічною діяльністю, необхідності дослідження ринку (маркетингу).

Для меркантилізму як теоретичної школи притаманні такі особливості:

- відсутність системного підходу до аналізу економічних проблем, визнання пріоритетної ролі зовнішньої торгівлі у накопиченні багатства;
- ототожнення грошей із золотом і сріблом і трактування їх як найвищої форми багатства;
- обґрунтування теорій активного грошового балансу та активного торговельного балансу;
- аргументація необхідності сильної централізованої державної влади і активної економічної політики держави, спрямованої на накопичення багатства у грошовій формі.

Пройшовши складний і суперечливий історичний шлях, окремі положення меркантилізму зберегли свою актуальність і сьогодні й використовуються державами при здійсненні своєї зовнішньоекономічної політики, так званої політики неомеркантилізму, або неопротекціонізму (наприклад, тарифні та нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі), незважаючи на задекларовані принципи вільної торгівлі та раунди переговорів у рамках ГАТТ/СОТ щодо її лібералізації. Особливість меркантилізму, його сучасних інтерпретацій полягає і в тому, що останній є не лише відносно самостійною теоретичною економічною школою і наукою, один із представників якої французький дворянин А. де Монкретьєн (1575-1621) дав назву економічній науці «політична економія» як науці про практичні правила господарської діяльності держави, але й практичною зовнішньоекономічною політикою. Інший представник меркантилізму, італійський банкір Г. Скаруффі (1519-1584) ще наприкінці XVI ст. запропонував скликати під егідою короля або папи міжнародну конференцію, присвячену питанням грошового обігу та кредиту, встановлення єдиної загальноєвропейської грошової системи, введення в обіг єдиної за формою, назвою, складом для усіх країн грошової одиниці (монети), визнання у якості валютних металів золота і срібла у співвідношенні 1:12 і захисту їх від підробки. Ця геніальна ідея і

пропозиція знайшла своє подальше теоретичне обґрунтування і практичне втілення у Європі лише наприкінці ХХ ст. завдяки створенню спільної валютної зони і введення в обіг грошової одиниці «євро», яка активно використовується у міжнародному бізнесі при веденні розрахункових операцій.

Певні риси та ідеї західноєвропейського меркантилізму знайшли відображення і в соціально – економічній думці та економічній політиці України у ХVІ – ХVІІ ст., зокрема в роботах професора, ректора Києво – Могилянської академії Є.Ф.Прокоповича (1677-1736), а також економічній політиці Б.Хмельницького, яка зводилася до активного втручання держави у господарське життя, стимулювання експорту товарів і встановлення захисних мит. Ф.Прокопович відстоював ринковий шлях розвитку економіки, виступав за активний торговельний баланс, за підтримку з боку держави вітчизняної промисловості, сільського господарства і торгівлі.

Формування класичної школи економічної науки, що прийшла на зміну меркантилізму з її ідеями лібералізму та невидимої регулюючої «руки ринку», домінування «людини економічної» (homo economicus) надало нового імпульсу подальшому дослідженню сутності підприємства й підприємництва, окремих форм і видів міжнародного бізнесу і, безумовно, міжнародної торгівлі, оскільки в цей період вона продовжує залишатися домінуючою в міжнародній бізнесовій діяльності.

Започаткування класичної школи економічної науки, як альтернативи меркантилізму, пов'язане з роботами У. Петті, П. Буагільбера, Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, Ж.Б. Сея та інших економістів.

У другій половині ХVІІІ ст. відбувається процес формування методологічних засад класичної школи економічної теорії, становлення її як науки, що аналізувала як загальноекономічні, теоретичні, так і підприємницькі, бізнесові проблеми, питання інтересів, стимулів, спонукальних мотивів міжнародної економічної, перш за все, зовнішньоторговельної діяльності, конкурентоспроможності товарів, компаній і країн на світовому ринку.

Класики економічної теорії А. Сміт (1723-1790рр.) і Д. Рікардо (1772-1823рр.) розглядали підприємницьку діяльність лише в контексті дії ринкового механізму саморегулювання. У праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776р.) Сміт характеризує підприємця як власника капіталу, який заради реалізації певної комерційної ідеї та одержання прибутку йде на ризик. Підприємець сам планує й організовує виробництво, реалізує вигоди, пов'язані з поділом

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

праці, розпоряджається результатами виробничої діяльності. Його поведінка регулюється центральним механізмом ринкової системи – конкуренцією. Д. Рікардо вважав, що підприємець є лише інвестором, тобто звичайним капіталістом, і його діяльність виступає обов'язковим елементом ефективного господарювання.

Значний внесок у подальший розвиток теоретичного підґрунтя міжнародної бізнесової діяльності зробили такі представники класичної школи як Ж.Б. Сей теорія (трьох факторів виробництва), Т.Р. Мальтус (теорія взаємовпливу і взаємозалежності економічних та позаекономічних факторів, обмеженості природних ресурсів), а також представники так званого "економічного романтизму" (Ж. Сімонді, П. Прудон), утопічного соціалізму (А. Сен – Сімон, Ш. Фур'є) та марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Важливим етапом в історичному процесі становлення та еволюції напрямів, шкіль і теорій міжнародного бізнесу наприкінці ХІХ ст. стала «маржинальна революція», що поклала **початок маржиналізму** та маржинального аналізу як окремого, самостійного напрямку економічних досліджень і стала основою сучасної неокласики та інституціоналізму.

Започаткування **неокласичного напрямку** і формування у його рамках різноманітних шкіл, та теорій пов'язано з авторами регулятивних теорій підприємництва і бізнесу А. Маршаллом, Дж. Кларком, Й. Шумпетером , які вперше показали значення творчих, новаторських засад діяльності підприємця для економічного зростання і соціального розвитку. Продуктові і технологічні інновації розглядаються цими науковцями як головне джерело підвищення ефективності ведення бізнесу, джерело отримання додаткового доходу і зміцнення конкурентних позицій. Отже, упродовж ХІХ – початку ХХ ст.. формується і викристалізовується теоретична основа сучасного міжнародного бізнесу, його методологічні засади і принципи, напрями подальшого розвитку, які визначають його зміст, види і форми, риси і особливості та механізм функціонування.

Сучасні школи і теорії міжнародного бізнесу, спираючись на значне історичне підґрунтя та парадигмальні засади попередників, розвиваються у рамках таких відносно самостійних напрямів як:

- неокласичний або неоліберальний;
- кейнсіанство та неокейнсіанство;
- неоінституціональний;
- неокласичний синтез;
- економічна нобелелогія яка поєднує у собі елементи і характеристики зазначених напрямів, кожен із яких водночас

складається із ряду теоретичних, наукових концепцій, поглядів та положень, що віддзеркалюють позицію автора щодо тієї чи іншої проблеми міжнародного бізнесу.

Неокласичний напрям, неокласика або неоліберальний, базується на принципах економічної свободи, вільної конкуренції та саморегульованої економічної системи, невтручання держави у функціонування ринку. Предметом дослідження є людська поведінка як відношення між заданими цілями і обмеженими ресурсами, що мають альтернативні можливості використання. Неокласичний напрям пройшов декілька хвиль своєї еволюції, кожній з яких були притаманні свої особливі підходи до бізнесової проблематики. Цей напрям включає в себе декілька провідних шкіл, що сформувалися у період після Другої світової війни і сьогодні займають провідні позиції у дослідженні проблематики міжнародного бізнесу. Такими школами є Чикагська або монетарна, Лондонська, Паризька, Віденська та Німецька, кожна з яких віддзеркалює не лише спільні риси, але й національні особливості. Теорії, що розробляються у межах цих шкіл, зосереджені на питаннях досконалої і недосконалої конкуренції, ефективності бізнесу та його соціалізації, цін, капіталу, грошей та безробіття, суб'єктах підприємництва і бізнесу, їх поведінці та організаційних структурах, різноманітних регуляторних функціях держави та її інструментах.

Напрямок теоретичних економічних досліджень, який у першій третині ХХ ст. отримав назву за прізвищем його засновника, англійського економіста Дж.М.Кейнса називається **кейнсіанство**. Особливістю цього напрямку є не мікро-, а макроекономічний підхід до аналізу бізнесової діяльності, об'єктом дослідження виступає сукупний попит, що складається із споживчого та інвестиційного, а його рівень залежить від величини доходу, суб'єктивних потреб, психологічних схильностей та звичок споживачів і суб'єктів підприємництва.

Аналіз функціонального зв'язку між схильністю людини до споживання і її схильністю до заощадження дав можливість Дж. Кейнсу сформулювати основний психологічний закон споживання. Суть закону полягає у тому, що «люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання із ростом доходу, але не тією самою мірою, якою зростає дохід; ... із зростанням доходу рівень споживання хоч і підвищується, але не тією самою мірою». На урахуванні дії цього закону ґрунтується сучасна загальна теорія зайнятості.

Упродовж ХХ – початку ХХІ ст. відбувається генезис кейнсіанства, його теоретичне розгалуження, диференціація, формування новітніх шкіл і теорій усередині цього напрямку, що об'єднані одним терміном «**неокейнсіанство**». Такими, найбільш

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

відомими школами неокейнсіанства є т.зв. ортодоксальне кейнсіанство, ліве кейнсіанство та посткейнсіанство, які акцентують увагу на проблемах сталого економічного зростання, ефективного попиту, механізму державного регулювання, співвідношення заощаджень та інвестицій.

Водночас із генезою кейнсіанського напрямку у світовій економічній науці ведуться пошуки можливостей поєднання теоретичних положень, підходів, окремих ідей неокейнсіанства та неокласики. Результатом цих зусиль стало формування своєрідного науково-теоретичного напрямку, теоретичної системи економічних ідей під назвою «неокласичний або кейнсіансько – неокласичний синтез». Він означає поєднання, синтез методологічних принципів, мікро - та макроекономічних теорій. Фундатором і визнаним теоретиком неокласичного синтезу став американський економіст, лауреат Нобелівської премії (1970 р.), автор всесвітньо відомого підручника «Економікс» П.Самуельсон (1915-2009рр.) та теорії «економічної динаміки».

У 80-90-х рр. ХХ ст. отримує подальший розвиток, структурування і утверджується у якості самостійного **неоінституціональний напрям** світової економічної науки, попередником якого вважається інституціоналізм 20-30-х рр. ХХ ст. Особливістю неоінституціоналізму є міждисциплінарний підхід до розгляду, аналізу суспільних, економічних, бізнесових процесів, використання здобутків інших наук – філософії, соціології, психології, історії, теорії ігор. У широкому сенсі неоінституціоналізм являє собою спробу подолати недоліки таких теоретичних положень неокласики як повна раціональність, повнота інформації, досконала конкуренція та ін.. Засновником неоінституціоналізму вважаються американський економіст, лауреат Нобелівської премії (1991 р.) Р. Коуз та Д. Норт (1993 р.), у роботах якого викладені засадничі положення неоінституціоналізму. У рамках цього напрямку найбільшого поширення і визнання отримали такі школи і теорії:

- суспільного вибору (public choice economics);
- прав власності (economics of property rights);
- нової інституціональної економіки (new institutional economics);
- нового індустріального і постіндустріального суспільства (new industrial and post-industrial society);
- нової економічної історії або кліометрії (new economics history).

Серед сучасних неоінституціональних теорій міжнародного

бізнесу чільне місце займають теорії фірми, її природи та поведінки, трансакційних витрат (Г. Саймон, Р. Коуз, Р. Талер), інституціональної динаміки (Д. Норт), людського капіталу (Г. Бекер) та клієметрії (Р. Фогель і Д. Норт).

Впродовж останніх років теоретичні дослідження міжнародного бізнесу концентруються навколо питань, пов'язаних із змінами в організаційних структурах корпорацій, їх структурно-функціональних зв'язках, трансформацією корпоративного менеджменту та формуванням глобальних корпоративних мереж і ланцюгів доданої вартості як новітньої форми суб'єктів міжнародного бізнесу.

Новітні види і форми міжнародного бізнесу, трансформаційні процеси, що відбуваються в інституційній і функціональній системах міжнародного бізнесу, його суб'єктах і середовищі, механізмах та інструментах активно досліджуються, узагальнюються у роботах лауреатів Нобелівської премії з економіки, які на сьогодні отримали назву «Економічна нобелелогія».

Економічна нобелелогія – це відносно самостійна галузь наукових досліджень, що сформувалася наприкінці ХХ ст., у якій акумульовано світову економічну теорію і практику, досвід і знання і яка на основі синтезу, поєднання, конвергенції ідей, теорій, методології різноманітних наук зосереджує увагу на аналізі внеску учених-економістів світу як у парадигмальні засади економічної науки, так і в інструментарій аналізу, в дослідження практики підприємницької діяльності, сучасних умов функціонування різноманітних суб'єктів і видів та форм міжнародного бізнесу.

У більш конкретному вимірі мова йде про такі питання як зовнішня торгівля, пряме і портфельне інвестування, вплив ендегенних та екзогенних факторів на умови функціонування суб'єктів міжнародної підприємницької діяльності (трансакційні витрати, зміни валютних курсів і режимів, податки та ін.), зміни в інституційній та функціональній системах глобальної економіки і міжнародного бізнесу.

Більш ніж півстоліття історія розвитку економічної нобелелогії переконливо свідчить, що вона є формою світового визнання значного наукового внеску її лауреатом чи лауреатами у дослідження окремих теоретико-методологічних економічних та бізнесових проблем, визначальним показником напрямів подальшого розвитку світової економічної науки, кількісних і якісних трансформацій її течій, шкіл і теорій, проблематики досліджень. **Ця проблематика охоплює такі напрями, як:**

- фундаментальна (загальна) економічна теорія та теорії рівноваги;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- макроекономічні дослідження;
- дослідження окремих сфер бізнесу, секторів, мікроекономіка;
- міждисциплінарні, емпіричні дослідження;
- застосування і розвиток нових методів економічного аналізу.

Першими лауреатами Нобелівської премії в галузі економіки у 1969 р. стали Р. Фріш (Норвегія) та Я. Тінберген (Нідерланди) за дослідження в сфері макроекономіки та економетричного аналізу, зокрема «за розвиток і застосування динамічних моделей в аналізі економічного процесу».

Прикладом наукового внеску в розробку проблем загальної економічної теорії можуть бути праці П. Самуельсона, а також К. Арроу, Дж. Хікса (загальна теорія рівноваги та теорія добробуту), Ж. Дебре (нове формулювання загальної теорії рівноваги), Дж. Неша, Дж. Хорсані та Р. Зелтена (теорія рівноваги в умовах неповної інформації). Науковий доробок цієї групи вчених в загальному вигляді можна визначити як розробка та вдосконалення аналітичних структур теоретичних економічних моделей.

Коло питань, що розглядаються в економічній нобелології XXI ст. торкається макро- та мікроекономіки, теорії, методології та інструментарію економічної науки, розробки моделей функцій ринку з асиметричною інформацією (Дж. Хекман, Д.Л. Мак-Фадден, Дж. Акерлоф, А. Майкл Спенс, Дж. Стігліц 2000-2001 роки). Водночас ряд робіт лауреатів Нобелівської премії присвячено впливу позаекономічних, зокрема історичних, соціологічних та психологічних чинників на процеси прийняття рішень в економічній сфері, на поведінку споживачів (Д. Канеман, В. Сміт – 2002-2003 роки, Р. Талер – 2017 рік).

Головним об'єктом дослідження у концепціях, що розробляються в рамках економічної нобелології, виступають різноманітні суспільні інститути, зокрема, домогосподарства, корпорації, профспілки, держава та інші організації, правові, морально-етичні норми, звичаї і правила поведінки у процесі їх еволюції під впливом науково-технічної, технологічної та інформаційної революції.

Одним із важливих внесків в дослідження проблем бізнесу є перегляд моделі «людини економічної» як поінформованої та раціональної у своїх діях. Учені довели, що у процесі прийняття рішень переважна більшість суб'єктів бізнесової підприємницької діяльності керується не раціональними, а інтуїтивними міркуваннями, так званими «поведінковими евристиками». У роботах В. Сміта та Д. Канемана отримала подальший розвиток біхевіористична (поведінкова) теорія фірми як суб'єкта бізнесу, сформульована Г. Саймоном. Одним із

висновків поведінкової економічної теорії є висновок, що фірма для досягнення своєї мети – отримання прибутку не завжди діє раціонально, а обмежено раціонально.

Особливе місце у теоретичному підґрунті сучасного міжнародного бізнесу як системи, механізму функціонування у цій системі різноманітних фірм, зокрема витрат, пов'язаних з їх заснуванням і підприємницькою діяльністю, займає **теорія «трансакційних витрат» Р. Коуза.**

Трансакційні витрати – це витрати по здійсненню бізнесових оборудок, до яких входять витрати на отримання необхідної інформації про ціни і якість товарів, витрати на ведення переговорів і контроль за виконанням угод, юридичний захист прав власника. Вибір між приватною, корпоративною та державною формами власності визначається їх порівняльними перевагами, а також з точки зору економії на трансакційних витратах.

Теоретико-методологічні підходи Р. Коуза знайшли подальший розвиток в економічній нобелелогії, зокрема в роботах Г. Бекера, Д. Норта, О. Харта та Б. Хольмстрьома. Г. Бекер головну роль у своїх наукових дослідженнях приділяє домогосподарству і, зокрема, сім'ї як соціальному інституту, а також людському капіталу (human capital).

Роботи Д. Норта, одного із засновників неоінституціоналізму, слугують теоретико-методологічною основою дослідження суті і ролі різноманітних суспільних інститутів, таких як приватна власність, фірма, домогосподарство, держава, профспілки у процесі їх історичного розвитку.

Значний внесок у теорію контрактів, в неокласичну та неоінституціональну теорію, стимулів поведінки суб'єктів бізнесу зроблено О. Хартом та Б. Хольмстрьомом. О. Харт відомий як дослідник структури власності та контрактних домовленостей у корпоративному управлінні, а також меж фірми, пов'язаних з дилемою про необхідність вертикальної інтеграції. Натомість Б. Хольмстрьом успішно розробляє теорію контрактів та її практичне використання у процесі управління компаніями, мотивації персоналу та формування корпоративної культури.

Про розширення рамок досліджень міжнародної бізнесової проблематики, використання у цих дослідженнях інструментарію інших наук та принципу міждисциплінарного підходу, експериментальних методів аналізу в економічній нобелелогії свідчать роботи А. Дітона (Нобелівська премія 2015 р.), У. Нордхауса і П. Ромера (Нобелівська премія 2018 р.), а також А. Банерджі, М. Кремер та Е. Дюфло (Нобелівська премія 2019 р.) за експериментальний підхід до боротьби

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

з глобальною бідністю. У 2020 році американські економісти П. Мілгром та Р. Вілсон отримали Нобелівську премію за розвиток теорії аукціонів та аукціонної торгівлі як форми міжнародного бізнесу.

Науковий внесок лауреатів Нобелівської премії 2021 року став черговим свідченням **домінування міждисциплінарності, експерименту та системного підходу до аналізу** як глобальних економічних проблем у цілому, так і бізнесових, зокрема. У рішенні Нобелівського комітету зазначається, що американські учені Д. Кард, Дж. Ангріст та Г. Імбенс отримали нагороду за «емпіричний внесок в економіку праці», а також за «їх методологічний внесок в аналіз причинно – наслідкових зв'язків». У 2022 р. цією премією відзначені Д. Даймонд, Ф. Дибвіг та Б. Бернанке за «поглиблене розуміння ролі банків в економіці, особливо під час криз, а також способів регулювання фінансових ринків». Дослідження цих учених знижують ризик переростання фінансових криз у тривалі депресії з важкими і негативними наслідками для суспільства.

Отже, теоретичну основу сучасного міжнародного бізнесу як сфери діяльності і науки складає сукупність різноманітних концепцій, поглядів, які, пройшовши значний історичний етап свого становлення та розвитку, в концентрованій, найбільш узагальненій формі віддзеркалюють найактуальніші проблеми, що постають перед сучасним підприємництвом і слугують вагомим підґрунтям для практичної діяльності різноманітних, різнорівневих суб'єктів міжнародного бізнесу.

8.3. Людина у системі сучасного міжнародного бізнесу

У міжнародному бізнесі як відносно самостійній, відокремленій сфері суспільної діяльності та певній інституційно-функціональній системі, його внутрішньому і зовнішньому середовищі функціонують різноманітні, різнорівневі суб'єкти. Поняття «суб'єкт» походить від латинського «subjectum» і означає «той, що лежить низу, що знаходиться в основі».

Суб'єкт – це носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, спрямованої на об'єкт. **Суб'єктами бізнесу** можуть бути окремі індивіди, фізичні особи підприємці (ФОП), бізнесмени, групи людей, об'єднаних за різними критеріями і принципами, а також домогосподарства, підприємства, компанії (фірми) різноманітних організаційно-правових форм та масштабів і видів діяльності. Визначальним суб'єктом міжнародного бізнесу, водночас і його

головним об'єктом та ресурсом виступає людина економічна (homo economicus) з її потребами та інтересами, поведінкою, спонукальними мотивами діяльності як виробника і водночас споживача матеріальних благ і різноманітних послуг. **Економічна людина** наділена певною сукупністю характеристик, ознак, які розкривають такі її якості як орієнтація на раціоналізм, прагматизм і підвищення практичності поведінки, у якій домінує досконала раціональність і прагнення до максимізації добробуту та мінімізації ризиків і невизначеності. «Люди складні створіння, які намагаються робити те, що принесе їм максимально можливий добробут».

Засновник утилітаризму (один із напрямів у філософії) Ієремія Бентам (1748-1832) стверджував, що благо людини полягає у досягненні задоволення і відсутності страждання, в основі дій людини лежить «принцип корисності», зміст якого зводиться до максимізації того, чого бажає людина (задоволення) і мінімізації того, чого вона не бажає (страждання).

За словами французького економіста і громадського діяча XIX ст., автора теорії «економічних гармоній» Ф. Бастіа (1801-1850) «потреба, зусилля, задоволення – ось що становить собою людина з економічної точки зору». Водночас, людина – це істота біосоціальна, за висловом німецького економіста XIX ст. К. Маркса вона є «суспільною твариною», діяльність, поведінка її зумовлена потребами, інтересами, бажаннями, мріями, співвідношенням раціонального та ірраціонального, свідомого і підсвідомого, інтуїтивного і прагматичного, егоїстичного та альтруїстичного.

Потреби та інтереси виступають визначальними чинниками поведінки людини як суб'єкта економічної, бізнесової діяльності і водночас достатньо складними категоріями. Потреби визначаються у літературі як нужда у чомусь, як внутрішній рушій активності, як причина і спрямовуюче начало економічної поведінки господарюючого суб'єкта (Й. Шумпетер), є його рушійною силою, вони породжуються причинами фізіологічного (потреби у певних умовах і засобах існування) та суспільного (комплекс суспільних умов проживання) характеру. Суттю будь-якого виробництва, будь-якої господарської, бізнесової, підприємницької діяльності є задоволення потреб, водночас виробництво формує і нові потреби.

Фірмою вияву економічних потреб, усвідомленої дії людини по їх задоволенню виступають інтереси (від лат. *interesse* – те, що має важливе значення). За висловом всесвітньо відомого психолога та економіста, фахівця у галузі маркетингу А. Маслоу «людина – це піраміда потреб з біологічними в основі і духовними на вершині», вони

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

розташовані у певній ієрархічній послідовності. Піраміда потреб за А. Маслоу має п'ять категорій і виглядає наступним чином (див рис.1.).

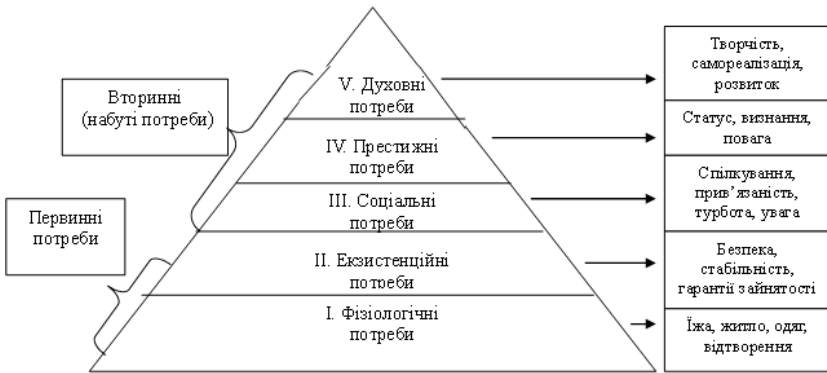

Рис.1. Модель ієрархії людських потреб за А. Маслоу.

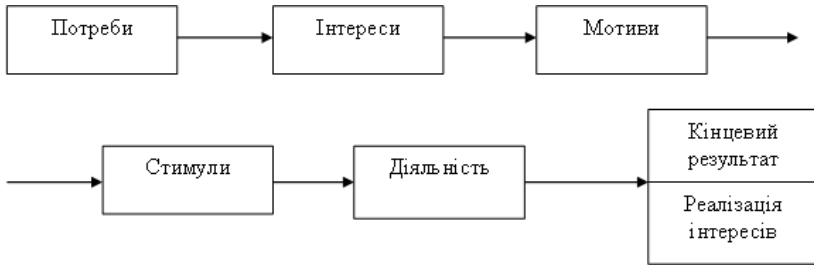
Теорія потреб або піраміда потреб А. Маслоу ґрунтується на принципі ієрархії. Учений вважає, що людські потреби розташовуються у певній ієрархічній послідовності, у залежності від ступеню їх значимості. Найбільш важливими, на його думку, є фізіологічні (голод, спрага), самозбереження (безпека, захищеність), і лише потім у цій ієрархчній системі своє місце займають потреби соціальні, культурні, духовні. Усвідомлені суб'єктами бізнесу потреби виступають у формі різноманітних інтересів, на реалізацію яких спрямована діяльність і поведінка «homo economicus».

У відповідності до функцій, які виконують люди як суб'єкти бізнесу, вони поділяються на покупців і продавців. До покупців відносяться споживачі, які купують товари та послуги, а також домогосподарства, які купують фактори виробництва (працю, капітал, сировину), при допомозі яких вони виробляють ці товари і послуги. До продавців відносяться фізичні особи-підприємці (ФОП), домогосподарства, фірми, компанії, підприємства, які продають свої товари і послуги, власники ресурсів, які віддають в оренду або продають їх, працівники, що продають свою робочу силу. Переважна більшість людей і компаній діють одночасно як покупці і як продавці, як виробники і як споживачі. Якраз останні, як стверджує П. Друкер, визначають зміст бізнесу, перетворюють речі у товари, забезпечують або процвітання фірми, або її занепад. Те, що купує споживач – це не продукт, а корисні властивості і тому саме покупець, клієнт є основою

будь-якого бізнесу, а метою останнього якраз і є створення клієнта, людини-споживача з його потребами та інтересами.

Потреби та інтереси формуються, змінюються кількісно і якісно, зростають швидше, аніж можливості їх задоволення. Ця суперечність лежить в основі економічної і бізнесової діяльності, породжує проблему вибору в широкому сенсі (вибір ресурсів, виду бізнес-діяльності, організаційної структури компанії, прийняття рішення). Економічні інтереси – це певна вигода, яку отримує суб'єкт бізнесу у процесі своєї діяльності, вони відображають роль і місце суб'єкта у системі бізнесу. Інтереси являють собою систему, класифікуються за певними критеріями, узгодження різноманітних за характером інтересів є однією із теоретичних і практичних проблем економіки, підприємництва в цілому і міжнародного бізнесу та його суб'єктів, зокрема.

Потреби та інтереси є основою мотивів і стимулів бізнесової діяльності. Стимул (від лат. *stimulus* - заохочую) – це спонукання до дії, мотив (від лат. *moveo* – рухаю, штовхаю) – причина дій, вчинків, поведінки людини. Мотиви і стимули спонукають людину до дій, які призводять до певного результату. Схематично послідовність взаємозв'язку потреб, інтересів, стимулів можна зобразити наступним чином:

Дії людини, спрямовані на реалізацію власного, особистого інтересу шляхом зловживання владою, посадовими обов'язками, повноваженнями, авторитетом і можливостями породжують корупцію, сприяють розвитку тіншового і нелегального бізнесу, масштаби якого у світі зростають. Захист і відстоювання корпоративних інтересів, інтересів окремих фірм, підприємств, компаній, галузей або територій шляхом впливу на державні структури називається лобізм (від лат. *lobby* – кулуари). У сучасному міжнародному бізнесі лобізм є складовою (технологією) управління процесом взаємодії бізнес-структур з органами державної влади або GR-менеджменту. Лобізм забезпечує

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

реалізацію інтересів різноманітних суб'єктів міжнародного бізнесу, об'єднуючи формальну і фактичну влади, сприяє досягненню компромісу, забезпечує конкурентність у процесі прийняття рішень. У розвинених країнах лобізм законодавчо врегульований, має спільні риси та певні національні відмінності у механізмі та інструментах регулювання.

Становлення і розвиток людини як істоти розумної, суспільної, соціальної, як суб'єкта бізнесу відбувалося впродовж тривалого історичного періоду завдяки праці. Той факт, що праця, трудова цілеспрямована діяльність, виокремила людину з тваринного світу, довгий час вважався незаперечним, своєрідною аксіомою, проте, можливо, це лише одна з теорем, що потребує додаткових доказів та аргументів, оскільки існують й інші точки зору щодо **походження людини та її еволюції**, наприклад, релігійна та космологічна. Економічна наука виходить з того, що людина не лише створює матеріальні і нематеріальні економічні блага, а й обмінює (продає) та споживає їх. Водночас вона приводить рух і визначає способи використання техніки і технологій у виробництві благ, організацію, механізми їх розподілу, перерозподілу та споживання, визначає напрями науково-технологічного прогресу. У цьому контексті важливим є питання щодо **праці як потреби чи як необхідності**, її мотивації, рушійних стимулів і сил. Історії людської цивілізації відомі два головних **стимули до праці** – економічні та позаекономічні, перші ґрунтуються на матеріальній вигоді, економічній свободі, в основі другого лежить страх, насильство. Характер стимулів трудової діяльності визначається пануючою системою прав власності на ресурси і результати виробництва. У ринковій економічній системі, бізнесовій, підприємницькій діяльності домінують економічні стимули, особиста матеріальна зацікавленість та економічна свобода, **основує і системи становить приватна власність у її різних формах**.

Багатогранність людської діяльності, розмаїття її мотивів, цілей, когнітивні (пізнавальні) можливості слугують основою різноманітних **моделей економічної людини**, які активно використовуються сучасною економічною наукою. Остання виокремлює в людині головним чином її поведінку, її індивідуальні і суспільні дії у процесі створення матеріальних і нематеріальних благ, їх розподілу, споживання. Такі моделі «людини економічної» або «homo economicus» є певною мірою спрощеними, за словами лауреата Нобелівської премії Дж. Бьюкенена «здатність будь-якої логічної моделі для пояснення поведінки людини досить обмежена», проте якраз в економічній діяльності знаходять свій прояв суттєві риси і характеристики

особистості, передумови усіх інших сторін її життя.

Найбільш поширеними **моделями поведінки людини як суб'єкта міжнародної бізнесової діяльності є наступні:**

- модель раціональної поведінки, яка представлена англійською класичною школою, маржиналізмом і неокласикою;
- модель обмеженої раціональності, яка представлена кейнсіанством, інституціоналізмом та історичною школою;
- модель соціально-індивідуальної людини;
- модель опортуністичної поведінки та «економічного імперіалізму».

Перша модель «homo economicus», яка розроблена А. Смітом (1723-1790), доповнена і розвинута його послідовниками, виходить з того, що людина – егоїст, у своїх діях керується суто егоїстичними інтересами, а суспільство – це сукупність егоїстів. Головним мотивом діяльності людини є максимізація корисності (корисність є тут синонімом добробуту, щастя, задоволення) у рамках певних обмежень, головним серед яких є грошовий дохід. **Економічна система**, в якій діє «homo economicus», функціонує на засадах вільної або досконалої конкуренції, держава і її структури не впливають на неї, державі відводиться роль «нічного сторожа» або арбітра на футбольному полі. **Раціональна поведінка** – це намагання суб'єкта отримати максимальний результат при мінімальних затратах в умовах обмежених ресурсів і можливостей. По мірі **задоволення своїх потреб та інтересів** економічна людина стоїть перед необхідністю вибору альтернативних способів використання обмежених економічних благ і ресурсів. Проблема вибору – одна зі складних і не лише економічних проблем, ступінь свободи вибору залежить від рівня розвитку цивілізації.

А. Сміт став першим економістом, хто дав визначення поняттю «homo economicus» і використовував його у своїй роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) при поясненні мотивів і стимулів поведінки людини, її природної схильності до обміну одного предмета на інший і намаганні поліпшити своє становище.

Абстрагуючись від усіх інших мотивів поведінки економічних суб'єктів, він писав про те, що особистий інтерес є головним мотивом, який спонукає людей до співробітництва, оскільки "не через доброзичливість м'ясника, пивовара чи булочника очікуємо ми одержати свій обід, а через дотримання ними їхніх власних інтересів. Ми звертаємося до їхньої гуманності, а до їхнього егоїзму, і ніколи не говоримо їм про наші потреби, а лише про їхні вигоди".

Відтак, учений аналізував суспільство як сукупність егоїстів,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зосереджених на нагромадженні багатства. Варто зазначити, що існування і домінування егоїстичних інтересів визнавали ще англійські і німецькі філософи XVII- XVIII ст., які трактували їх як руйнівну силу, закликаючи до державного авторитаризму. А. Сміт не сприйняв ці ідеї і був солідарним з французькими раціоналістами, які проголосили людський егоїзм природним фактором суспільного поступу. У зв'язку з цим вчений робив особливий наголос на значенні особистого інтересу як могутнього стимулу прогресивного розвитку людського суспільства.

Німецький філософ XIX ст. А. Шопенгауер (1788-1860) значну увагу приділяв вивченню потреб, інтересів людини, мотивів її діяльності, зокрема егоїзму. Останній, на думку А. Шопенгауера, є головною і базисною пружиною як у людині, так і в тварині, він по природі безмежний і все, що протидіє егоїзму, викликає у людини незадоволення, гнів, ненависть. «Цей егоїзм є виразом сутності людини. Егоїзм по своїй природі безмежний: людина, безумовно, бажає зберегти своє існування, бажає, щоб воно було вільне від страждань, бажає якомога більшої суми добробуту і бажає всілякої насолоди, на яку вона здатна і навіть намагається, якщо можливо, розвинути у собі ще нові здатності до насолоди. Все, що протидіє її егоїзму, викликає незадоволення, гнів, ненависть... Егоїзм колосальний – він піднімається над світом».

Якщо виходити з передумови, що "економічна людина" керується прагненням до особистої вигоди, зовсім не обов'язково протиставляти це прагненню суспільного добробуту. Спростування думки про те, що особисті, корисливі інтереси розходяться з інтересами суспільства, знову знаходимо у А. Сміта. На його думку, кожне цивілізоване суспільство розділене на три різних класи: ті, хто живуть на ренту, ті, хто живуть на заробітну плату і ті, хто живуть на прибуток з капіталу. Інтереси першого класу досить тісно пов'язані з громадськими інтересами, фактично представники цього класу отримують дохід не докладаючи особливих зусиль, вони "занадто часто необізнані, нездатні до розумової діяльності", необхідної для того щоб передбачати наслідки своїх дій і якимось вплинути на ситуацію, що склалася. Інтереси другого класу теж тісно пов'язані з інтересами суспільства, проте представники даного класу – робітники, не здатні "зрозуміти ці інтереси", так само як не здатні зв'язати інтереси суспільства зі своїми власними. Інтереси третього класу не так тісно пов'язані з інтересами суспільства, представники цього класу, однак, володіють значним розумінням, більшою кмітливістю, ніж робітники або ті, хто живуть на ренту. Купці і промисловці краще розуміють не тільки громадські, а й свої власні інтереси, цей клас зазвичай зацікавлений в тому, щоб ввести суспільство

в оману, придушити його.

Таким чином, в основі аналітичної моделі "економічної людини", запроваджені А. Смітом, **лежать припущення, що індивід як суб'єкт економічних відносин є:**

- незалежним, здатним приймати самостійні рішення;
- егоїстичним, таким, що прагне максимізувати власну вигоду;
- раціональним, здатним порівнювати вигоди і втрати та оцінювати наслідки своїх дій;
- поінформованим про свої потреби і можливості їх задоволення.

Послідовники А.Сміта, представники класичної школи економічної науки вважали, що прагнення людини до збільшення багатства як основний мотив її діяльності, не завжди передбачає егоїстичну поведінку. Незважаючи на деякі розбіжності з приводу того, що саме слід розуміти під багатством, представники класичної школи прийшли до того, що згодом Карл Менгер назвав «економічними благами», тобто стали трактувати **багатство як придатні до передачі предмети, які здатні приносити задоволення або користь, пропозиція яких обмежена**. Класики не стверджували, що люди виключно прагнуть до збільшення багатства і не мають при цьому інших бажань, або що вони жадають набути багатства у будь-якій формі, а швидше, що у кожної людини є незадоволені потреби, які додаткове багатство здатне задовольнити. Багатство слугує засобом досягнення різноманітних цілей, які в тому числі можуть бути **альтруїстичними**, слугують основою розвитку так званого альтруїстичного бізнесу, хоч сам термін «альтруїстичний бізнес» не є коректним, бо заперечує головну ідею, мету бізнесу – отримання прибутку.

Індійський економіст, віце-президент і головний економіст Світового банку Каушик Басу зазначає, що «люди егоїстичні, проте вони мають ще і такі «соціальні» якості як альтруїзм, почуття справедливості і тяжіння (стремління) до суспільного блага, які стримують їх егоїзм. І якщо егоїстичні інтереси народжують активність і амбіції, то ці соціальні устремління також здатні на це».

Альтруїзм (від лат. alter – інший, франц. altruisme – безкорисливий) – це безкорислива турбота про благо і добробут інших, готовність жертвувати власними інтересами заради інших. Альтруїзм протиставляється егоїзму, хоча існує й інша точка зору, згідно якої альтруїзм – це вища форма прояву егоїзму, людина, роблячи добро іншій, отримує від цього задоволення, реалізує свої власні егоїстичні інтереси.

На відміну від А. Сміта інші науковці, зокрема німецький економіст К. Маркс (1818-1883) вважав, що «людина економічна» - це,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

насамперед, втілення певної соціальної або класової функції; моральна поведінка такого суб'єкта в переважній більшості випадків не має серозного значення. В одному з висловів К. Маркс характеризує „економічну людину» як власника робочої сили, людину, яка продала свою власну шкіру і тому не бачить у майбутньому ніякої перспективи, крім однієї: що цю шкіру будуть вичиняти. Обґрунтовуючи і формулюючи теорію додаткової вартості К. Маркс вказує на її загальноекономічну суть, яка полягає у тому, що з розвитком продуктивних сил суспільства скорочується час, необхідний для відтворення робочої сили людини, тобто необхідний робочий час, і збільшується час, який вивільнюється для потреб подальшого прогресу суспільства. Таким чином людина збільшує обсяг часу, вільного від економічної діяльності – і отримує можливість розвивати свої психологічні, моральні, громадянські якості. Саме це є вихідним положенням концепції людського потенціалу – поняття, яке поєднує в собі риси „людини економічної» та „людини творчої». К. Маркс обґрунтував закономірність у розвитку людини, яка полягає у переході від людини економічної (Homo Economicus) до людини творчої (Homo Creativus). Це формулювання має світоглядне значення і одночасно воно є методологічною основою дослідження історичного процесу розвитку людини, у тому числі: людини як виробника, так і споживача товарів і послуг. У ХХ ст. основоположник інституціоналізму Т. Веблен, а потім його послідовники, критикували концепцію «homo economicus» за ігнорування впливу соціального середовища на прийняття рішень. Засновник окремого напрямку в економічній науці – **кейнсіанства**, англійський економіст Дж. М. Кейнс наголошував, що значна частина підприємницької діяльності людини обумовлена раціональними спонукальними мотивами, дією позаекономічних чинників. Ряд інших економістів-представників різних теоретичних шкіл доводять, що обмеженість людських пізнавальних здібностей не дозволяє реальній людині як суб'єкту бізнесу знаходити найбільш ефективні, оптимальні рішення.

Основними рисами **утилітаристської концепції економічної людини** є претензія на універсальність, надкласовий характер, раціоналізм, пасивно-споживча орієнтація; **модель економічної людини історичної школи** представляє собою пасивну істоту, схильну до зовнішніх впливів і рухомою упереміж егоїстичними та альтруїстичними мотивами діяльності; за **маржиналістським підходом економічна людина – це людина-оптимізатор**, що володіє властивостями: прагнення до найбільшої корисності при найменших витратах; незмінність у часі системи індивідуальних переваг; здатність

до співставлення цілей із засобами їх досягнення; володіння повною інформацією; миттєва реакція на зміну зовнішніх умов; засновник **неокласичної школи** Альфред Маршалл наблизив свою модель економічної людини до властивостей реальних агентів виробництва – менеджерів.

Як бачимо, уявлення, що людина у своїй діяльності дотримується лише власного егоїстичного інтересу і не повинна звертати увагу на національні, культурні, релігійні традиції чи авторитети, складає основу моделі «економічної людини». У цій моделі орієнтація на власний інтерес поступилась місцем раціоналізму, замість людини, яка у своїх діях керується власним інтересом, в економічній літературі використовується інше формулювання, - раціональний індивід або суб'єкт економічної діяльності, який приймає раціональні рішення, і поведінка якого визначається цими рішеннями. Сама **раціональність виступає у трьох основних формах: повна, обмежена та органічна.**

Американський економіст, лауреат Нобелівської премії О. Уільямсон пропонує класифікувати зазначені раціональності як **сильну, напівсильну і слабку форми.**

Повна (сильна) раціональність передбачає, що людина найповніше використовує отриману інформацію і досягає максимального результату (максимальної вигоди) при мінімальних затратах.

Обмежена (напівсильна) раціональність означає, що людина свідомо намагається досягти найкращого результату, прийняти всебічно обґрунтоване рішення, але при цьому вона не володіє усією повною інформацією. На думку автора цієї моделі, лауреата Нобелівської премії, американського економіста і психолога Г. Саймона, напівсильна форма раціональності віддзеркалює неможливість при прийнятті економічних рішень урахувати і використати усю повноту інформації. Рішення у даному випадку приймаються частково на основі досвіду, інтуїції і не є найкращим, але такими, що задовольняють економічного суб'єкта і називаються **сатисфакційними**. В умовах обмеженої раціональності економічна поведінка спрямована не на максимізацію корисності, а на пошук задовільного, сатисфакційного результату.

Органічна (слабка) раціональність значною мірою ґрунтується на дотриманні формальних і неформальних правил поведінки, раціональність вибору економічних рішень і поведінки може бути обмежена або юридичними (формальними), або неформальними правилами і нормами (мораль, традиції, звичаї). На економічну поведінку людини впливають і позаекономічні чинники, такі як, наприклад, альтруїзм, релігійні переконання тощо, значення яких

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

зростає по мірі розвитку суспільства. Моделі людини, розроблені в рамках кейнсіанства, інституціоналізму та історичної школи в економічній науці є дещо складнішим, хоч і ґрунтуються також на гіпотезі про обмежену раціональність. Американський економіст, лауреат Нобелівської премії, засновник «кліометрії» як **особливого напрямку в економічній науці** (економічний вимір історії) Д. Норт, писав, що «людська поведінка набагато складніша того, що описують економісти у своїх моделях, які спираються на функцію індивідуальної корисності. У багатьох випадках потрібно говорити не лише про максимізацію особистої вигоди, але і про альтруїзм та самообмеження, які радикально впливають на результати вибору індивіда»¹. Мотиви і стимули трудової діяльності і поведінки «homo economicus» включають у себе не лише отримання матеріальних та грошових економічних благ, але й позаекономічні, соціальні, культурні, психологічні фактори, такі як звички, традиції, престиж, насолода життям. У даній моделі значне місце посідають очікування, передчуття, психологічні особливості людини, на що вказував Дж.М. Кейнс, формулюючи свій **основний психологічний закон, згідно якого по мірі зростання доходів зростає схильність людини до заощаджень**. Крім того, в ній виникає і такий феномен як груповий інтерес, що являє собою результат прагнень економічних суб'єктів подолати обмеженість «економічного егоїзму» шляхом самоорганізації групи, що мають спільні інтереси. У моделі обмеженої раціональності необхідним є втручання держави у бізнесову діяльність, в економічні відносини. Модель соціально-індивідуальної людини більшою мірою віддзеркалює сучасну бізнесову реальність. Для цієї моделі характерною є зміна мотивації діяльності людини у напрямку посилення ролі і значення духовних, соціальних потреб поряд із матеріальними. Її відрізняють розмаїття і динамізм потреб та інтересів, акцент на таких рисах і якостях людини як самовираження, вільний вибір типу культури та суспільно-політичних поглядів. Модель соціально-індивідуальної людини передбачає суспільство, що базується на демократичних, плюралістичних засадах з розвиненими соціально-груповими зв'язками та рухливими межами між різними соціальними групами, класами.

Модель опортуністичної поведінки в економічній науці означає економічну недобросовісність, надання невірної, неправдивої, спотвореної інформації про конкурента. Опортуністична поведінка ex post (після укладання договору про найм) виникає внаслідок відриву, відокремлення функцій власника від функцій менеджера, управління та неповноти, асиметричності інформації. З опортуністичною поведінкою пов'язана і проблема «принципал-агент», що розглядається і

аналізується у неінституціоналізмі. **Принципал** – це власник ресурсів, власник компанії, у той час як **агент** – це економічний суб'єкт, якому принципал делегує право розпорядження, управління, тобто це - менеджер. Агент представляє інтереси принципала за певну фіксовану плату, він, як правило, володіє більшим обсягом інформації, ніж принципал, останній не в змозі повністю контролювати дії агента. В цих умовах у менеджера, управлінця (агента) виникають стимули для опортуністичної поведінки, для використання своїх повноважень у власних інтересах, а не інтересах власника (принципала).

Поряд з опортуністичною поведінкою існує також **модель поведінки людини під назвою «економічний імперіалізм»**. Намагання людини мінімізувати свої затрати і досягти максимуму в отриманні вигоди не лише в економічній, а й в інших суспільних сферах є невід'ємною рисою її природи, її «я», універсальним принципом діяльності. **Використання економічного підходу до аналізу позаекономічних сфер життя людей отримало назву «економічного імперіалізму»**. Значний внесок у дослідження проблем «економічного імперіалізму» зробив американський економіст, лауреат Нобелівської премії Г. Бекер, який дав оригінальне пояснення таким діям і поведінці людей як прийняття рішень щодо кількості дітей в сім'ї, щодо продовження освіти на основі раціонального вибору. Зазначені вище моделі економічної людини, мотивів і стимулів її поведінки, незважаючи на їх достатньо абстрактний характер, в узагальненому вигляді відображають погляди учених різних напрямів і шкіл в економіці на основні параметри, що визначають роль людини як центра економічної системи, як визначального суб'єкта підприємницької діяльності. У більш конкретному вимірі моделі «людини економічної» аналізують її поведінку, мотиви і стимули одночасно як споживача і виробника, як покупця і продавця економічних благ, фактори, що впливають на цю поведінку. В основі моделі поведінки людини-покупця і споживача знаходяться питання: хто купує, як купує, коли купує, де купує і чому купує. Відповіді на ці питання є предметом дослідження маркетингу, у т.ч. міжнародного, як складової міжнародного бізнесу. На поведінку покупця впливає система факторів, які поділяються на: економічні, соціальні, психологічні, культурного порядку, особистісні і т.д. Класифікація цих факторів представлена на рис. 2.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Рис. 2. Фактори впливу на поведінку людини-покупця, споживача.

Серед економічних факторів, які впливають на поведінку людини споживача, на спонукальні мотиви певної поведінки, на прийняття рішень, найбільш важливими є **якість товару і його ціна, розмір доходів, величина заробітної плати**, а серед позаекономічних значний вплив мають фактори соціального, культурного, психологічного та особистісного порядку, які у своїй більшості не контролюються ринком. **Культура** – основна першопричина, що визначає потреби і поведінку людини. Будь-яка культура включає в себе таку складову як субкультура (релігійні групи, расова приналежність, географічне оточення), яка також впливає на поведінку людини економічної. У всіх розвинених суспільствах існують різні **суспільні класи**, тобто відносно стабільні групи у рамках суспільства, які розташовані в ієрархічному порядку, мають подібні уявлення про цінності, інтереси і поведінку. Так, у США економісти виокремлюють **шість суспільних класів, три з яких головні** (вищий, середній і нижчий). Поведінка споживача визначається також і **факторами соціального порядку** такими як референтні групи, сім'я, соціальні ролі і статуси. **Референтні групи** – це групи, до яких належить індивід і з якими він взаємодіє (сім'я,

друзі колеги по роботі, громадські організації типу професійних чи релігійних об'єднань). Роль – це набір дій, які оточують індивіда, люди, що його оточують, і які певним чином впливають на економічну поведінку і детально досліджуються у таких науках як маркетинг та менеджмент. Кожній ролі притаманні певний статус і споживач, покупець купує часто ті товари, які засвідчують його статус (менеджер, банкір, президент компанії тощо). Крім того на рішення покупця, споживача впливають і такі його зовнішні характеристики як вік, рід занять, професія, економічне положення, тип особистості, тобто сукупність певних психологічних характеристик людини, що описуються в літературі такими рисами як упевненість у собі, впливовість, незалежність, адаптивність, цілеспрямованість, агресивність та рядом інших. На діяльність людини споживача впливають **чотири основних психологічних фактори**: мотивація, сприйняття, переконання і відношення. **Мотивація**, мотиви тісно пов'язані з потребами та інтересами. **Потреби** визначаються як стан незадоволеності, нестача, нужда, відсутність чогось, які людина намагається подолати, задовольнити. Усвідомлені потреби виступають у формі інтересів людини, певної соціальної групи, суспільства в цілому, які певним чином класифікуються. **Нужда**, що досягає достатньо високого рівня інтенсивності і спонукає людину до діяльності, спрямованої на її задоволення, **стає мотивом або мотивацією**. Психологія, яка сьогодні широко використовується в економіці, зокрема в теоріях поведінкової економіки, виробила ряд концепцій мотивації людини. Найбільш відомі з них – це **теорія мотивації Зігмунда Фрейда та теорія або піраміда потреб А. Маслоу**.

Австрійський психолог і психіатр З. Фрейд (1856-1939) явища культури, соціальне життя, поведінку людини зводив до форм прояву первинних, несвідомих несуттєвих інстинктів і прагнень, применшуючи роль свідомих зусиль і дій людини. Згідно його вчення люди в основному не усвідомлюють тих реальних психологічних сил, які формують їх поведінку. На його думку, людина, зростаючи, пригнічує у собі багато різних спокус. Ці спокуси (прагнення) ніколи повністю не зникають і ніколи не знаходяться під повним контролем. Вони проявляються у сновидіннях, обмовках, невротичній поведінці, нав'язливому стані і в кінці кінців у психозах, при яких людське «єго» (А. Сміт – егоїзм) виявляється не в змозі збалансувати потужні імпульси власного «ід». Зігмунд Фрейд у психологічній структурі особистості відокремлює три складові: несвідоме «ід» (воно) – сфера інстинктів, свідоме «єго» (я) – стримує несвідоме і регулює дії індивіда, «супер-єго» (зверх-я) – сфера соціальних норм і ціннісних, моральних

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

установок. Згідно Фрейду, люди в основному не усвідомлюють тих реальних психологічних сил, які формують їх поведінку, визначають мотиви людської діяльності.

Сприйняття – це процес відбору, організації та інтерпретації інформації для створення картинки оточуючого світу, реальної дійсності, у т.ч. і бізнесової. Засвоєння – певні зміни, що відбуваються у поведінці людини під впливом накопиченого нею досвіду. Переконавання – характеристика подумки людиною чого-небудь (або кого-небудь). Відношення – стала оцінка на основі знань якогось об'єкта чи ідеї (інноваційний бізнес), чуттєве оцінювання і спрямованість можливих дій людини.

Теорія потреб або піраміда потреб А. Маслоу ґрунтується на принципі ієрархії, учений вважає, що людські потреби розташовуються у певній ієрархічній послідовності, у залежності від ступеню їх значимості. Найбільш важливими, на його думку, є фізіологічні (голод, спрага), самозбереження (безпека, захищення), і лише потім у цій ієрархічній системі своє місце займають потреби соціальні, культурні, духовні. Усвідомлені суб'єктами бізнесу потреби виступають у формі різноманітних інтересів, на реалізацію яких спрямована діяльність і поведінка «homo economicus».

У відповідності до функцій, які виконують люди як **суб'єкти бізнесу**, вони поділяються на **покупців** і **продавців**. До **покупців** відносяться споживачі, які купують товари та послуги, а також фірми, які купують фактори виробництва (працю, капітал, сировину) при допомозі яких вони виробляють ці товари і послуги. До **продавців** відносяться фізичні особи підприємці (ФОП), домогосподарства, фірми, компанії, підприємства, які продають свої товари і послуги, власники ресурсів, які віддають в оренду або продають їх, працівники, що продають свою робочу силу. Переважна більшість людей і компаній діють одночасно як покупці і як продавці.

У **моделях поведінки економічної людини як виробника** головна увага зосереджується на таких проблемах організації економіки і бізнесу:

- що виробляти, які товари слід виробляти і в якій кількості та якій якості;
- як слід виробляти товари, при допомозі яких обмежених ресурсів і їх комбінацій, при допомозі яких технологій будуть вироблені товари і послуги;
- для кого виробляти товари, як має розподілятися вироблений продукт, кому належатимуть економічні блага та отримуваний прибуток;

• при допомозі яких організаційно-правових форм суб'єкти бізнесу здійснюють свою діяльність.

Відповіді на ці та інші питання є об'єктом і предметом дослідження економічних наук, у тому числі і міжнародного бізнесу як окремої, самостійної науки, її різноманітних теоретичних шкіл і концепцій.

Питання для контролю

1. У чому полягає зміст міжнародного бізнесу як сфери діяльності, науки, професії і спеціальності?
2. Що таке суб'єкти міжнародного бізнесу, які їх організаційно-правові форми?
3. Поясніть різницю між БНК та ТНК, а також наведіть приклади корпорацій цих типів.
4. Що таке середовище міжнародного бізнесу?
5. Який зв'язок між мікро- та макросередовищем бізнесу?
6. Назвіть основні виклики та загрози у сучасному міжнародному бізнесі?
7. Які форми прояву економічної глобалізації?
8. Охарактеризуйте новітні форми міжнародного бізнесу.
9. Що таке економічна нобелелогія, які найбільш відомі її теорії?
10. В чому суть концепції «економічної людини»?
11. Які фактори впливають на поведінку людини як суб'єкта господарювання?

ЛІТЕРАТУРА

1. Вергун В.А., Копійка В.В., Рижков М.М. Вступ до університетських студій. Навчальний посібник. К. VADEX, 2017., 316 с.
2. Вступ // Ідея університету: сучасний дискус: монографія/ Л.В.Губерський, В.Г.Кремень, А.С.Філіпенко та ін.. – К.: Київський університет, 2014.
3. Вступ до спеціальності «Міжнародна інформація»: підручник / В.П. Гондюл, М.М. Рижков, О.М. Андреева. – К.: ВПЦ Київський ун-т, 2009. – 383 с.
4. Вступ до спеціальності «Міжнародний бізнес»: Навчальний посібник / В.А. Вергун, В.С. Карп. - К.: ВАДЕКС, 2019. – 404с.
5. Генеза філософських студій у Київському університеті: монографія / Л.В.Губерський, А.Є.Конверський, І.В.Бичко та ін..- К.: 2010.
6. Губерський Л.В. Співпраця класичних університетів з польськими партнерами: case-study Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Варшава: Наук. вид-во Познанського університету імені Адама Міцкевича, 2015.
7. Гуткевич С.О. Науково-освітній простір як ключовий фактор розвитку країн в добу економіки знань: монографія – К.:НТТУ «КПІ», 2014.
8. Друкер Питер Ф. Менеджмент: задачи, обязанности, практика. –Издательский Дом «Вильямс» М, Сиб, К. 2008., 992 с.
9. Друкер П.Ф. Виклики для менеджменту ХХІ століття / Пер. з англ. – К.: Видавнича групв КМ-БУКС, 2020, 240 с.
10. Дэниелс Д., Радеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции. – М.: Дело, 1998, - 784 с.
11. Звіт директора Валерія Копійки про роботу колективу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУТШ у 2021/2022 навчальному році. Київ, 2022, 67 с.
12. Звіт ректора КНУТШ Володимира Бугрова. Київ, 2022, 313 с.
13. Ільницький Д.О. Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: монографія / Д.О.Ільницький. – К.:КНЕУ, 2016.
14. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.- К.:ТОВ «Видавництво «Укрбланковедав», 2014, 416 с.
15. Історія Київського університету: монографія / В.Верба та ін.. – К.:ВПЦ «Київський університет», 2014.
16. Каленюк І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг: моно-

- графія – Чернігів: ЧДІЕіУ, 2011.
17. Каушик Басу. По ту сторону невидимой руки. Основание новой экономической науки. – Перевод с англ., М. «Изд-во Института Гайдара» М. 2014., 432 с.
 18. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.:ВД «Професіонал», 2005, 240 с.
 19. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс. - Пер. с англ. – М. Издательский Дом «Вильямс», 2011. – 656 с.
 20. Макконнелл К., Брю С. Экономикс. Пер. с англ., 2009, с.6.
 21. Медведкін Т.С. Глобальний трансфер знань в системі науково-технологічного співробітництва: монографія. –Донецьк, 2012.
 22. Міжнародний бізнес та стратегічні зміни: Навч. посібник / Під заг.ред. В.В. Рокочої. – Київ, ВНЗ «Університет «КРОК»», 2019, 215с.
 23. Міжнародний бізнес: навч. посібник / Під заг.ред. Т.В. Орехової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017, 425 с.
 24. Міжнародний бізнес: підручник. Для студентів неекономічних спеціальностей ЗВО України / В.А. Вергун, О.А. Приятельчук, О.І. Ступницький. – К.: ВАДЕКС, 2020, 602 с.
 25. Міжнародні системи та глобальний розвиток: підручник / В.А.Манжола, О.А.Капітоненко та ін.. / За ред. Л.В.Губерського. – К.: Знання, 2014.
 26. Мэнкью Г. Принципы экономикс. Пер. с англ. – СПб, 1999.
 27. Основи методології та організації наукових досліджень: Навчальний посібник / За ред. А.Є.Конверського. – К., Центр учбової літератури, 2010, 352 с.
 28. Павленко А.Ф. Антонюк Л.Л. та ін.. Дослідницькі університети:світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія -К.:КНЕУ, 2014.
 29. Професори Київського університету: бібліограф.довід./ голова Л.В.Губерський. – К.:ВПЦ «Київський університет», 2019, 634 с.
 30. Рогач О.І. Багатонаціональні підприємства: підручник / О.І. Рогач. – К. ВПЦ «Київський університет», 2017. – 450 с.
 31. Рогач О. Теорії міжнародного бізнесу: Підручник. – К.: ВЦП «Київський університет» 2018, - 687 с.
 32. Романовський О.О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ-ХХІ ст.. У двох кн.. – Вінниця: Нова книга, 2009.
 33. Сазонець О.М. Управління міжнародним бізнесом: навч. посібник. – Рівне: НУВГП, 2019, 338 с.
 34. Самуэльсон П. О чем думают экономисты: Беседы с нобелевскими лауреатами. - Пер. с англ. – 3-е изд. – М.: Альпина паблишер,

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

2017. – 490 с.

35. Світова економіка: підручник / за ред. О.І. Шниркова, В.І. Мазуренка, О.І. Рогача. – ВПЦ «Київський університет», 2018, 616 с.
36. Спиваковский В.М.Образовательный взрыв: монография – К.: Гранд-Експо, 2011.
37. Тарасенко С.В., Петрушенко Ю.М. Міжнародний бізнес: Навч.посібник. – Суми: Сумський державний університет, 2021, 222с.
38. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика: підручник. – К.: Либідь, 2019, 960 с.
39. Хилл Чарльз. Международный бизнес. 8-е издание. – Питер, Сиб, 2013, 688 с.
40. Черняк В.З. Популярная история экономики и бизнеса . – М. Вече, 2002, 512 с.
41. Holon IQ. Global Education Economy: 2022 Global Education Outlook.
42. HolonIQ. EdTech Unicorns. 2023. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.holoniq.com/edtech-unicorns>
43. Reach Capital. GPT and a New Generation of AI for Education. 2022. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.reachcapital.com/2022/12/10/gpt-and-a-new-generation-of-ai-for-education/>

Додатки

Додаток №1

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про вищу освіту

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004)

{Із змінами, внесеними згідно із Законом № 76-VIII від 28.12.2014,
ВВР, 2015, № 6, ст.40}

Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) автономія вищого навчального закладу - самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом;

2) академічна мобільність - можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами;

3) академічна свобода - самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом;

4) акредитація освітньої програми - оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет:

відповідності стандарту вищої освіти;

спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання;

досягнення заявлених у програмі результатів навчання;

5) вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти;

6) вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання) - вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

7) вищий навчальний заклад - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

8) галузь знань - основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється

професійна підготовка;

9) Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) - система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС;

10) засновник вищого навчального закладу - органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано вищий навчальний заклад. Права засновника, передбачені цим Законом, набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством;

11) здобувачі вищої освіти - особи, які навчаються у вищому навчальному закладі на певному рівні вищої освіти з метою здобуття від- повідного ступеня і кваліфікації;

12) кваліфікація - офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту;

13) компетентність - динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти;

14) кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі - кредит ЄКТС) - одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС;

15) ліцензування - процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності;

16) освітня діяльність - діяльність вищих навчальних закладів, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб;

17) освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма - система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти;

18) особа з особливими освітніми потребами - особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти;

19) результати навчання - сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти;

20) спеціалізація - складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти;

21) спеціальність - складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка;

22) сталий фонд (ендаумент) вищого навчального закладу - сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою;

23) якість вищої освіти - рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти;

24) якість освітньої діяльності - рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України "Про освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України,

укладених в установленому законом порядку.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів.

3. Права вищого навчального закладу, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами.

Стаття 3. Державна політика у сфері вищої освіти

1. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

3. Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я;

5) розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

6) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом;

8) надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу;

10) створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів.

4. Держава сприяє розвитку вищих навчальних закладів як центрів незалежної думки.

Стаття 4. Право на вищу освіту

1. Кожен має право на вищу освіту.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за кошти державного або місцевого бюджету.

Громадяни України вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності.

Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення дорелігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України.

Не вважається дискримінацією права на здобуття вищої освіти встановлення обмежень і привілеїв, що визначаються специфічними умовами здобуття вищої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації.

Для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами вищі навчальні заклади створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти.

Для реалізації права на вищу освіту особами, які потребують соціальної підтримки відповідно до законодавства, здійснюється повне або часткове фінансове забезпечення їх утримання у період здобуття ними вищої освіти за кожним освітнім рівнем.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту за другою спеціальністю у державних та комунальних вищих навчальних закладах, якщо за станом здоров'я вони втратили можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується висновками медико-соціальної експертної комісії, та в інших випадках, передбачених законом.

2. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, яким надано статус біженця в Україні, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та особи, яким надано статус закордонного українця, і які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України. Здобуття вищої освіти зазначеними категоріями осіб за кошти державного бюджету здійснюється в межах квот, визначених Кабінетом Міністрів України.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законодавством або угодами між вищими навчальними закладами про міжнародну академічну мобільність.

Усі особи, які здобувають вищу освіту у вищих навчальних закладах, мають рівні права та обов'язки.

Розділ II

РІВНІ, СТУПЕНІ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 5. Рівні та ступені вищої освіти

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та

інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

2. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії;
- 5) доктор наук.

3. Молодший бакалавр - це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

4. Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

5. Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300-360 кредитів ЄКТС.

6. Доктор філософії - це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з вищим навчальним закладом. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у вищому навчальному закладі.

7. Доктор наук - це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора

філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 6. Атестація здобувачів вищої освіти

1. Атестація - це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти.

Атестація здійснюється відкрито і гласно. Здобувачі вищої освіти та інші особи, присутні на атестації, у тому числі під час захисту дисертації, можуть вільно здійснювати аудіо- та/або відеофіксацію процесу атестації.

2. Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, може здійснюватися у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

3. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

4. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора наук, здійснюється постійно діючою спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

5. Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, та дисертації (або наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях) осіб, які здобувають ступінь доктора наук, а також відгуки опонентів оприлюднюються на офіційних веб-сайтах відповідних вищих навчальних закладів (наукових установ) відповідно до законодавства.

6. До захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій дозахисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня.

Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у разовій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, члени цієї ради та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження

наукового ступеня у разі виявлення академічного плагіату здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти за поданням Комітету з питань етики у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржене відповідно до законодавства.

Стаття 7. Документи про вищу освіту (наукові ступені)

1. Документ про вищу освіту (науковий ступінь) видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню (наукову) програму та пройшла атестацію.

2. Встановлюються такі види документів про вищу освіту (наукові ступені) за відповідними ступенями:

- диплом молодшого бакалавра; диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії;
- диплом доктора наук.

3. У дипломі молодшого бакалавра, бакалавра, магістра зазначаються назва вищого навчального закладу, що видав цей документ (у разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі вищого навчального закладу - також назва такого підрозділу), а також кваліфікація, що складається з інформації про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність та спеціалізацію, та в певних випадках - професійну кваліфікацію.

4. У дипломі доктора філософії, доктора наук зазначаються назва вищого навчального закладу (наукової установи), в якому здійснювалася підготовка, назва вищого навчального закладу (наукової установи), у спеціалізованій вченій раді якого (якої) захищено наукові досягнення, а також назва кваліфікації, що складається з інформації про здобутий особою науковий ступінь, галузь знань та/або спеціальність.

У назві кваліфікації зазначаються ступінь доктора філософії та галузь знань (доктор філософії в галузі біології тощо). У разі якщо дисертаційне дослідження виконано в суміжних галузях знань, ступені доктора філософії і доктора наук присуджуються у провідній галузі із зазначенням міжгалузевого характеру роботи.

5. Невід'ємною частиною диплома бакалавра, магістра, доктора філософії є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершене навчання. У додатку до диплома міститься інформація про результати навчання особи, що складається з інформації про назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

Невід'ємною частиною диплома молодшого бакалавра є додаток до

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

диплома.

6. Документ про вищу освіту державного зразка видається вищим навчальним закладом тільки за акредитованою освітньою програмою. За неакредитованою освітньою програмою вищі навчальні заклади виготовляють і видають власні документи про вищу освіту у порядку та за зразком, що визначені вченою радою вищого навчального закладу.

7. Документи про вищу освіту державного зразка для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються вищими навчальними закладами та видаються за рахунок коштів державного бюджету, а для осіб, які навчаються за кошти фізичних або юридичних осіб, вартість документів про вищу освіту включається у вартість навчання. Гранична вартість документів про вищу освіту державного зразка та перелік інформації, яка повинна міститися у документі про вищу освіту, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

8. У разі здобуття особою вищої освіти за узгодженими між вищими навчальними закладами, у тому числі іноземними, освітніми програмами вищі навчальні заклади мають право виготовляти та видавати спільні дипломи за зразком, визначеним спільним рішенням учених рад таких вищих навчальних закладів.

9. У разі здобуття особою вищої освіти одночасно за двома спеціальностями (спеціалізаціями) вищий навчальний заклад має право виготовляти та видавати подвійний диплом за зразком, визначеним вченою радою вищого навчального закладу.

10. Інформація про видані дипломи вноситься вищими навчальними закладами, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Стаття 8. Єдина державна електронна база з питань освіти

1. У сфері вищої освіти Єдина державна електронна база з питань освіти включає Реєстр вищих навчальних закладів, Реєстр документів про вищу освіту та Реєстр сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання.

2. Реєстр вищих навчальних закладів містить відомості про кожен вищий навчальний заклад, видані йому ліцензії та сертифікати про акредитацію. Відомості Реєстру вищих навчальних закладів є відкритими.

3. Реєстр документів про вищу освіту містить відомості про:

1) документи державного зразка, видані вищими навчальними закладами (науковими установами) України, крім інформації про випускників вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів;

2) власні документи про вищу освіту, видані вищими навчальними

зкладами України;

3) документи, видані іноземними вищими навчальними закладами, визнані центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;

4) документи, видані іноземними вищими навчальними закладами, визнані вищим навчальним закладом України.

Фізичні та юридичні особи мають доступ до Реєстру документів про вищу освіту в обсязі, достатньому для перевірки достовірності документа про вищу освіту.

4. Реєстр сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання містить відомості про сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання. Ці відомості є доступними для перевірки їх достовірності під час прийому до вищих навчальних закладів.

5. Розпорядником Єдиної державної електронної бази з питань освіти є центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

6. Особа має повний доступ до всіх відомостей про себе, внесених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

7. Безоплатний і вільний доступ осіб до інформації, що міститься в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, здійснюється через офіційний веб-сайт центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

8. Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки та затверджується Кабінетом Міністрів України.

Спільна декларація міністрів освіти Європи

Болонья, 19 червня 1999 року

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх декількох років, стає більш відчутною та значущою реальністю для ЄС і його громадян. Перспективи розширення разом з поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реальності ще ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу.

«Європа знань» на сьогодні широко визнаний незамінний фактор соціального та людського розвитку, а також невід'ємна складова зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери.

Загальновизнаним є першочергове значення освіти й освітньої співпраці для розвитку та зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств, що особливо відчувається на прикладі ситуації на південному сході Європи.

У Сорбонській декларації від 25 травня 1998 року, в основу якої покладено саме такі міркування, наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору.

У ній наголошується, що створення європейського простору вищої освіти є ключовим шляхом сприяння мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту в цілому.

Спрямованість декількох реформ у сфері вищої освіти, які були паралельно розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів діяти.

Зі свого боку європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль щодо створення європейського простору вищої освіти, виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії 1998 року. Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень відповідно до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

Обраний курс пролягає у правильному напрямі та має значущу ціль. Досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти, втім, потребує постійної рушійної сили. Ми повинні підтримувати цей процес, сприяючи реалізації конкретних заходів, аби наші кроки на окресленому шляху давали відчутні результати. У зустрічі, що відбулася 18 червня, узяли участь авторитетні фахівці та науковці з усіх представлених на ній держав. Було вироблено ряд корисних порадо щодо кроків, які потрібно здійснити.

Зокрема, слід зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Ми повинні забезпечити функціонування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям наших культурних і наукових традицій.

Підтверджуючи свою підтримку загальних принципів, викладених у Сорбонській декларації, ми координуємо політику з метою досягнення найближчим часом, не пізніше першої декади третього тисячоліття, таких цілей, які, на нашу думку, мають першочергове значення для створення європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти в світі:

1. Затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, зокрема через запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та (або) кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їх визнання з боку відповідного університету-отримувача.

4. Сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;
- забезпечення визнання та зарахування часу, який учитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провели у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи та виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав;
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;
- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розроблення навчальних планів, співпраці між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Отже, ми беремо на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей - у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності в культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів з метою зміцнення європейського простору вищої освіти. Задля цього ми проводитимемо політику міжурядової співпраці із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти. Ми сподіваємося на швидку та позитивну відповідь з боку університетів та їхній активний внесок в успішність наших зусиль.

З переконанням у тому, що становлення європейського простору вищої освіти потребує постійної підтримки, контролю й адаптації до еволюційних потреб, ми вирішили провести ще одну зустріч упродовж наступних двох років з метою оцінки досягнутого та наших нових кроків.

Отже, зміст декларації зводиться до таких практичних кроків:

- уведення системи двоетапної вищої освіти: базової (бакалаврат) і повної (магістратура); доступ до другого етапу потребує завершення першого. Ступінь, що надається після закінчення першого етапу, визначається на європейському ринку праці як достатній рівень кваліфікації;
- уведення системи кредитних одиниць (наприклад, ECTS) як засобу підвищення мобільності студентів. Кредитні одиниці можуть діяти на всіх рівнях вищої освіти, включаючи неперервну освіту, за умови їх визнання навчальними закладами на основі принципу добровільності;
- з метою забезпечення працевлаштування випускників університетів на європейському ринку праці та підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти видаватимуться

взаємоузгоджені й уніфіковані додатки до дипломів для введених рівнів вищої освіти, які зрозумілі, прозорі та зіставні між собою на всьому європейському (Болонському) просторі;

- стимулювання мобільності та створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, науковців, менеджерів освіти в межах Болонського простору;

- розвиток європейської співпраці у сфері контролю якості вищої освіти з метою напрацювання зіставних критеріїв і методологій;

- підсилення європейського виміру вищої освіти, перш за все у сферах наукових досліджень, і проектування нових, конкурентоспроможних освітніх програм.

Відомі європейські аналітики в галузі вищої освіти у своєму аналізі Болонського процесу зазначили, що майбутнє цього процесу визначається двома фундаментальними принципами:

- студенти Європи повинні мати право на отримання таких освітньо-професійних рівнів, які будуть ефективно використовуватися не лише в тих країнах, де вони їх отримали, а й у всій Європі;

- головний обов'язок університетів і урядів країн Європи - вжити всіх необхідних заходів для забезпечення студентів відповідними до загальних вимог кваліфікаціями.

Університети світового класу 2023 р.¹

Найменування університету	Країна	Кількість студентів, осіб (в еквіваленті повної зайнятості)	Кількість студентів навикладача, осіб	Частка міжнародних студентів, %	Гендерна ситуація (частка жінок і чоловіків)
1. Оксфордський університет	Велико-британія	20965	10,6	42	48 : 52
2. Гарвардський університет	США	21887	9,6	25	50 : 50
3. Кембриджський університет	Велико-британія	20185	11,3	39	47 : 53
4. Стенфордський університет	США	16164	7,1	24	46 : 54
5. Массачусетський технологічний інститут	США	11415	8,2	33	40 : 60
6. Каліфорнійський технологічний інститут	США	2237	6,2	34	37 : 63
7. Принстонський університет	США	8279	8,0	23	46 : 54
8. Університет Каліфорнії. Берклі	США	40921	18,4	24	52 : 48
9. Єльський університет	США	13482	5,9	21	52 : 48
10. Імперський коледж Лондона	Велико-британія	18545	11,2	61	40 : 60
11. Колумбійський університет	США	21781	4,5	38	
12. Федеральна вища технічна школа Цюриха	Швейцарія	21665	14,8	41	33 : 67
13. Чиказький університет	США	15366	6,0	36	47 : 53
14. Пенсильванський університет	США	21453	6,3	23	53 : 47
15. Університет Джонса Гопкінса	США	17584	4,7	29	53 : 47
16. Університет Цінхуа	Китай	38324	11,6	10	
17. Пекінський університет	Китай	31994	10,3	19	
18. Університет м. Торонто	Канада	77468	25,8	26	56 : 44
19. Національний університет Сингапура	Сингапур	32337	19,8	25	51 : 49
20. Корнеулльський університет	США	24027	10,3	26	51 : 49

¹ The Times Higher Education World University Rankings 2023 [Electronic Resource]. – Available from: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2023/world-ranking>

**Організаційні форми
університетсько-промислового співробітництва¹**

Тип	Форма
Персональні неформальні відносини	Академічні спін-офф
	Індивідуальне консультування (безкоштовно або за гроші)
	Форуми обміну інформацією
	Колегіальний взаємообмін, конференції та публікації
	Спільні чи індивідуальні лекції
	Персональне контактування з науково-викладацькими працівниками чи представниками компаній
	Близьке (спільне) місце розташування
Персональні формальні відносини	Студентська практика та проходження курсів на підприємствах
	Участь студентів у промислових проектах
	Надання стипендій, сплати за навчання студентів, аспірантів тощо
	Спільне керівництво написання магістерських дипломних робіт і дисертацій
	Програми обміну та відрядження
	Періоди творчих відпусток професорів
	Наймання студентів з дипломом
	Наймання науковців промислових компаніями
Використання можливостей університету чи компанії (лабораторіями, базами даних, бібліотеками тощо)	
Третя сторона	Інституціональне консультування (університетські компанії, що передбачають консультування професорсько-викладацькими працівниками)
	Офіси комунікацій (в університеті чи на підприємстві)
	підрозділи загальної допомоги (наприклад, офіс трансферу технологій)
	Урядові агентства (наприклад, регіональні мережі трансферу технологій)
	Промислові асоціації (наприклад, виконання ними функцій брокера)
	Компанії технологічного брокерства

¹ *Ankrah S. Universities-industry collaboration: A systematic review/S. Ankrah, O.AL-Tabbaa // Scandinavian Journal of Management. – 2015. – No.31(3). – Pp. 387-408.*

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Тип	Форма
Формальні цільові угоди	Дослідницькі контракти (наприклад, контракти на технічні послуги)
	Патентні та ліцензійні угоди (ліцензування ОІВ)
	Володіння акціями чи власністю компаній університетами чи професорсько-викладацькими працівниками
	Обмін дослідними матеріалами та спільна підготовка навчальних програм
	Спільні дослідні програми (наприклад, спільна дослідна програма, де університет є одним з дослідницьких партнерів або субпідрядником)
	Програми підготовки працівників
Формальні нецільові угоди	Широкі програми університетсько-промислового співробітництва
	Кафедри, посади, ради, діяльність яких фінансується з фонду ендаументу
	Фінансування університетських посад
	Фінансування промисловістю НДДКР університетських факультетів
	Дослідницькі гранти, дарунки, ендаументи, трастові пожертви (фінансові та нефінансові), на загальні цілі або цільові для призначення факультетів, підрозділів чи посад
Сфокусовані на структурах	Контракти про асоціацію
	Центри інновацій (інкубації)
	дослідні, наукові, технологічні парки
	Університетсько-промислові консорціуми
	Університетсько-промислові кооперативні дослідні центри
	Спільне володіння філіями
	Спільне володіння філіями
Злиття	

Основні реформи системи освіти країн ОЕСР

Тип	Реформи системи вищої освіти	Країна, рік
<i>Комплексні реформи та стратегії</i>		
Стратегії	Процес планування системи вищої освіти	Австралія, 2011
	Ландшафтний декрет	Бельгія (французька громада), 2014
	Стратегічний план розвитку навчальних, наукових, дослідних, інноваційних, артистичних та інших креативних видів діяльності вищих навчальних закладів	Чеська Республіка, 2011
	Університетські спільноти	Франція, 2013
	Національна стратегія розвитку вищої освіти до 2030 р.	Ірландія, 2011
	Закон про університетську реформу	Італія, 2010
	Стратегія розвитку вищої освіти на 2010-2015, 2014-2019 рр.	Нова Зеландія
	Пропозиції щодо реформування й удосконалення якості та ефективності університетської системи	Іспанія, 2013
Структурні реформи	Короткий цикл вищої освіти як частина національного процесу кваліфікацій	Бельгія (фламандська громада), 2009
	Закон про вищу освіту	Угорщина, 2011
	Консультації щодо реструктуризації та реформування системи вищої освіти	Туреччина, 2012
Управління	Зміни до закону про вищу освіту	Словацька республіка, 2012
Зміст кваліфікацій	Національна кваліфікаційна структура	Бельгія (фламандська громада), 2009-2013
	Національні рамки кваліфікацій для вищої освіти	Норвегія, 2009
	Національні рамки кваліфікацій для вищої освіти	Туреччина, 2010

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Тип	Реформи системи вищої освіти	Країна, рік
<i>Цільові політики</i>		
Доступність вищої освіти	Програма участі та партнерства у вищій освіті	Австралія, 2010
	Додаткові місця в університетах прикладних наук	Австрія, 2012-2015
	Реформа приймання студентів та централізована урядова система трансферу	Фінляндія, 2011
	Закон щодо структури, функціонування, забезпечення якості навчання та інтернаціоналізації інституцій вищої освіти	Греція, 2011
	Декрет щодо процедур доступу до вищої освіти	Угорщина, 2012
	Декрет щодо досконалості національної вищої освіти	Угорщина, 2013
	Закон щодо якості в різноманітні вищої освіти: керування студентами	Нідерланди, 2013
	Двоетапні університетські іспити	Туреччина, 2010
Забезпечення якості	Агенство з забезпечення якості та стандартів у вищій школі	Австралія, 2011
	Веб-сайт МійУніверситет (MyUniversity)	Австралія, 2011
	Програма вдосконалення якості вищої освіти	Австралія, 2012
	Якісні індикатори для вимірювання навчання та викладання	Австралія, 2013
	Парламентський акт (фламандська громада)	Бельгія, 2012
	Наглядач (суперінтендант) над вищою освітою	Чилі, 2011
	Перегляд стандартів вищої освіти	Данія, 2009
	Рада з якості для університетів	Ісландія, 2010
	Угоди про результативність	Нідерланди, 2012-2015
	Агенство з забезпечення якості вищої освіти	Словенія, 2010
Електронна інформаційна система у вищій освіті	Словенія, 2012	
Інтернаціоналізація	Оновлений план Коломбо	Австралія, 2013
	Стратегія інтернаціоналізації інституцій вищої освіти	Фінляндія, 20009-2015
	План «Міжнародні студенти»	Японія, 2008
	Стратегія поживлення	Японія, 2010
	Японія стає глобальною	Японія, 2012

Тип	Реформи системи вищої освіти	Країна, рік
	Ініціатива становлення глобального університету	Японія, 2014
<i>Політики забезпечення взаємодії між освітою та ринком праці</i>		
Стратегії взаємодії між освітою та ринком праці	Національна угода щодо розвитку навичок і робочої сили	Австралія, 2009
	Національне партнерство щодо залучення молоді та перехідні періоди	Австралія, 2009-2013
	Національна угода щодо партнерства з реформування навичок	Австралія, 2012
	Угода між Фламандським урядом і соціальними партнерами щодо розвитку навичок	Бельгія, 2012
	Стратегія розвитку робочої сили та навичок	Канада, 2013
	Закон від 22 липня 2013р. щодо розвитку інтеграції ринку праці	Франція, 2013
	Програма плацдарму	Ірландія, 2011
	План-дія щодо робочих місць	Ірландія, 2012
Гарантії молоді	Гарантії молоді	Фінляндія, 2013
	Гарантії молоді	Нова Зеландія, 2010
	Гарантії молоді	Словенія, 2014
Рамки кваліфікацій	Австралійські рамки кваліфікацій	Австралія, 2011
	Національна система посад і національна рамка кваліфікацій	Чеська Республіка, 2011
	Національна рамка кваліфікацій та іншого навчання	Фінляндія, 2012
	Закон про визнання	Німеччина, 2012
	Німецькі рамки кваліфікацій	Німеччина, 2013
	Земельні закони про визнання	Німеччина, 2014
	Закон про організацію та функціонування інституту навчання молоді та протягом життя та національної організації сертифікації кваліфікацій і професійного керівництва та інших умов акредитації неформального навчання	Греція, 2013
	Навчальні рахунки	Південна Корея, 2009
Національні стандарти компетенцій	Південна Корея, 2013	

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Тип	Реформи системи вищої освіти	Країна, рік
	Рамки кваліфікацій	Нова Зеландія, 2010
	Національні рамки кваліфікацій навчання протягом життя	Норвегія, 2011
	Словенські рамки кваліфікацій	Словенія, 2013
<i>Фінансове забезпечення</i>		
Системні ресурси	Національні угоди про партнерство	Австралія, 2008, 2009
	Міжурядові угоди про федеральні фінансові ресурси	Австралія, 2009
	Програма структурної політики	Фінляндія, 2013
	Закон про інвестиції в майбутнє	Німеччина, 2009
	Створення Директорату з економічних відносин при Міністерстві освіти	Греція, 2013
	Інвестиції в освітню інфраструктуру	Ірландія, 2012
	Базовий план розвитку освіти	Японія, 2013
	Заходи з реагування на економічну кризу	Іспанія, 2012
	Програма сходження до вершин	США, 2009
Фінансування університетів	Указ про університетські структурні фонди	Австрія, 2012
	Фінансування інституцій вищої освіти на основі їх результатів	Естонія, 2013
	Реформа фінансування як складова закону про університети	Фінляндія, 2009
	Пакт якості навчання	Німеччина, 2010
	Пакт «Вища освіта 2020»	Німеччина, 2013
	Закон про вищу освіту	Угорщина, 2011
	Операційний фонд	Італія, 2010
	Фонд багаторічного планування	Італія, 2010
Заходи та критерії перегляду витрат	Португалія, 2014	

**Об Уставе Университета
Святого Владимира 25 декабря 1833г. [Указ]Указ
Правительствующему Сенату**

Утвердив представленные Нам от Управляющего Министерством Народного Просвещения и при сем препровождаемые проект Устава и штат Университета Св. Владимира, повелеваем: 1) Силу и действие сего проекта, считая со дня открытия Университета, постановить на четыре года, соответствующие продолжению первого учебного курса, по истечении коего все, подтвержденное и оправданное опытом, имеет войти в состав окончательного Устава, с надлежащим, по усмотрению Министерства Народного Просвещения, дополнением и изменением прочих распоряжений, в сем проекте изложенных. 2) К постепенному приведению сего предварительного образования в полное действие предоставляется Министерством Народного Просвещения употребить, на первый случай, средства и способы, определенные означенному Университету указом Нашим от 8 Ноября текущего года; по мере же приближения к окончательному устройству сего заведения, о потребных за оное дополнительных издержках из Государственного Казначейства Министерство Народного Просвещения не оставить, по надлежащем соображении и сношении с Министерством Финансов, войти к Нам с особым докладом. 3) Существовавшие доселе при Вольнском Лице: конвикт для бедных детей, школу механическую и училище Землемеров, причислить к Киевской Гимназии и предоставить на содержание их те же средства, какие они имеют ныне, кроме 2970 руб. серебром, отпускаемых на первое из сих заведений, ежегодно, из общих Поиезуитских доходов, которые обратить на потребности Университета Св. Владимира.

Устав Университета Св. Владимира 25 декабря 1833 г. I

Положения общие

§1. Университет Св. Владимира состоит под особенным покровительством Его Императорского Величества.

§2. Университет сей, под главным ведением Министерства Народного Просвещения, вверяется ближайшему начальству Попечителя Киевского Учебного Округа.

§3. Под личным наблюдением Попечителя, внутреннее управление Университета принадлежит Совету, в коем председательствует Ректор.

§4. Университет Св. Владимира пользуется всеми правами и преимуществами, какие предоставлены прочим Университетам в Государстве, по точному смыслу сего Устава.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

II

О Попечителе

§5. Попечитель, как начальник Университета и его Учебного Округа, во всех частях строго наблюдает, чтоб подчиненные ему места и лица исполняли неупустительно свои обязанности; он обращает особенное внимание на способности, усердие и благоправие Профессоров и других чиновников, принимая в то же время меры к прекращению всякого рода беспорядков.

§6. Попечитель имеет постоянное пребывание в Киеве, отлучаясь только для обозрения Учебного Округа. В отсутствие его, или за болезнью, Ректор заступает его место.

§7. В важных, не терпящих отсрочки случаях, Попечитель немедленно делает сам собою надлежащие распоряжения, о которых доводит однако же до сведения Министра.

§8. Попечитель осматривает сколь можно чаще все учебные заведения подведомого ему Округа, и о состоянии их доносит Министру.

§9. В потребных случаях Попечитель присутствует в Совете и в Правлении Университета, в коих он занимает место Председателя.

III

О Совете

§10. В Совете, под председательством Ректора, присутствуют все Ординарные и Экстраординарные Профессоры.

§11. Заседания Совета, назначаемые в определенные дни, происходят в свободные от преподавания часы. §12. Синдик, избираемый из посторонних чиновников, утверждается в сем звании Министром; он управляет Канцелярией Совета и присутствует в заседаниях оного.

§13. Дела в Совете решаются по большинству голосов; при равенстве их, голос Ректора имеет перевес. Баллотирование употребляется только: 1) при избрании Профессоров и других чиновников, и 2) при решении о достоинстве сочинения, назначаемого к печатанию, с одобрения и иждивением Университета.

§14. Совет не приступает к рассуждениям и решениям дел, если в заседании не находится по крайней мере двух третей наличных Членов. Отсутствующие доставляют Секретарю Совета извещения о причинах своего отсутствия, которые, записываются в журнал.

§15. Предметы занятий Совета суть: Избрание Ректора, Деканов, Профессоров, Адъюнктов, Почетных Членов и Корреспондентов,

определение и увольнение учителей и других чиновников, как в Университете, так и в училищах его Округа. Рассуждение о способах к усовершенствованию преподавания наук в Университете и училищах его Округа. Полугодичное распределение курсов и времени преподавания в Университете. Рассмотрение представления Факультетов по разным предметам, и в особенности протоколов испытаний на получение ученых степеней. Главное распоряжение всеми принадлежащими Университету коллекциями и заведениями для пособия при преподавании. Окончательное суждение о тех сочинениях и переводах, кои предполагаются к чтению в торжественном собрании или к печатанию изданием Университета. Распоряжение по предписаниям начальства и рассуждение о том, что предлагают Ректор или Члены Совета.

§16. Ректор избирается на два года из Ординарных Профессоров по большинству голосов, и утверждается в сем звании Высочайшею властью.

При избрании в Ординарные и Экстраординарные Профессоры и Адъюнкты, каждый Профессор в праве предложить в кандидаты одного из известных ему ученых, с объяснением побуждающих его доводов. Кандидаты вносятся в книгу, нарочно для того определенную, и баллотируются порознь. При равенстве голосов баллотирование повторяется; если и вторично не будет перевеса, в таком случае решает Факультет, к которому должен принадлежать избираемый.

§17. Никто не может быть избран Советом в Ординарные и Экстраординарные Профессоры, не имея степени Доктора или по крайней мере Магистра того Факультета, к которому принадлежит кафедра.

§18. Ординарные и Экстраординарные Профессоры и Адъюнкты утверждаются в сих званиях Министре., которому, впрочем, предоставляется право и по собственному своему усмотрению назначать в Профессоры или Адъюнкты на вакантные кафедры.

§19. Почетные Члены и Корреспонденты представляются на утверждение Попечителя, по воследовании коего выдаются им дипломы.

§20. Лекторы, учителя искусств и Секретарь Совета избираются Советом и определяются к должностям с утверждения Попечителя.

§21. При крайней надобности Профессоров и чиновников, Попечитель увольняет их в отпуски, не превышающие 28 дней.

§22. По прошествии каждых двух месяцев, Совет представляет Попечителю меморию с выписками из протоколов заседаний, а по истечении года полный отчет о главнейших действиях и распоряжениях

ВСТУП ДО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

своих, с ведомостью о суммах, которая для предварительного рассмотрения поступает из Правления. Все сии бумаги от Попечителя представляются Министру.

§23. Совет ежегодно назначает торжественное собрание в день Св. Владимира, 15 Июля. В сих собраниях произносятся Профессорами речи, читаются отчеты, провозглашаются имена выпущенных с аттестатами студентов и выдаются дипломы на ученые степени

IV

О Ректоре

§24. Ректор, как непосредственный начальник Университета, имеет попечение о благоустройстве всех частей сего заведения; наблюдает, чтобы принадлежащие к оному места и лица исполняли неупустительно свои обязанности; строго смотреть, чтобы постановления и предписания высшего начальства исполнялись в точности и своевременно, печется о хорошем направлении, постепенности и успехе университетских преподаваний, и в случае надобности присутствовать в собраниях Факультетов.

§25. Ректор хранит большую Университетскую печать и вскрывает поступающие в Университет бумаги.

§26. Вместе с одним из Деканов, по принадлежности, Ректор подписывает выдаваемые от Университета дипломы.

27. В случае болезни или отлучки Ректора, место него заступает Проректор, избираемый на сей конец ежегодно из Членов Совета и утверждаемый Министром.

V

О Профессорах и вообще преподавателях

§28. Главная должность Профессоров заключается: 1) в полном, правильном и благонамеренном преподавании каждым своей науки; 2) в постоянных трудах по своей части и в должном наблюдении за успехами наук в ученом свете, и 3) в заседаниях в Совете, факультетских собраниях, Правлении и Училищном Комитете, смотря по назначению каждого.

§29. Адъюнкты суть помощники Профессоров, под руководством коих стараются достигнуть большого усовершенствования. Они во всех практических трудах Профессоров обязаны иметь участие.

§30. Профессоры, Адъюнкты и Лекторы, относительно к числу часов преподавания, следуют распределению Совета, утвержденному Попечителем.

§31. Профессоры обязаны представлять ежегодно Совету отчеты о

сделанных по части каждого в течение года разными учеными опытах, наблюдениях, открытиях и усовершенствованиях, с кратким означением достойных примечания из вышедших в сие время по их предметам сочинений. Отчеты сии, для составления коих предоставляется годичный срок, должны показывать отношение Университета в каждой науке порознь и вообще.

VI

О Факультетах и предметах преподавания

§32 Университет Св. Владимира состоит ныне из двух Факультетов: философского и Юридического. Философский разделяется на два отделения.

§33. В состав Философского Факультета входят следующие кафедры: 1-е Отделение: 1) Философия. 2) Греческая Словесность и Древности. 3) Римская Словесность и Древности. 4) Российская Словесность.

5) Всеобщая и Российская История и Статистика.

II-е Отделение: 1) Чистая и Прикладная Математика. 2) Астрономия. 3) Физика и Физическая География. 4) Химия. 5) Минералогия и Геогнозия. 6) Ботаника. 7) Зоология. 8) Технология, Сельское Хозяйство. Лесоводство и Архитектура.

Примечание. Профессор, или Адъюнкт, преподающий Архитектуру, исполняет в то же время должность Архитектора в Университете и его Округе.

§34. В Факультете Юридическом преподаются: 1) Общее систематическое обозрение Законоведения, или так называемая Энциклопедия Прав. 2) Основные Законы и Учреждения Российской Империи, Закон о состояниях людей в государстве. 3) Российские Гражданские Законы как общие, так и особенные, как то: кредитные, торговые и о фабриках, со включением и тех местных законов, кои действуют в некоторых токмо губерниях. 4) Российские Уголовные Законы. 5) Законы Благодичиния. 6) Законы о государственных повинностях и финансах. 7) Римское законодательство в соединении с историей его, как внутренней, так и внешней.

§35. На сем основании для обоих Факультетов назначается: 15 Профессоров Ординарных, 4 Экстраординарных и 6 Адъюнктов.

§36. Сверх того, для Догматической и Нравоучительной Богословии, Церковной Истории и Церковного Права определяются две особы, не принадлежащие к Факультетам кафедры: одна для студентов Римско-Католического исповедания. Профессоры сих кафедр избираются из духовных, по сношению с местными Епархиальными

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Начальствами.

§37. В Университете полагаются Лекторы языков: 1) Французского, 2) Немецкого, 3) Итальянского, 4) Польского.

§38. Сверх учителя рисования, могут быть определяемы учителя искусств: 1) фехтования и вольтижирования, 2) музыки, 3) танцевания и 4) верховой езды.

§39. Касательно числа кафедр и распределения предметов, предоставляется Министерству, соображая с местными обстоятельствами, или вводить постепенно все оные предметы, или некоторую часть оных до времени оставлять; сверх сего не преминет Министерство Народного Просвещения заняться распределением предметов по кафедрам между учащими и снабжением их особыми инструкциями касательно методы преподавания.

§40. Деканы Факультетов избираются ежегодно Советом и утверждаются в сих знаниях Министром. Философский Факультет имеет двух Деканов, по числу Отделений оного. Деканы наблюдают за направлением, постепенностью и успехом преподаваний, каждый в своем Факультете.

§41. Ординарные и Экстраординарные Профессоры Факультета, под председательством своего Декана, составляют особые собрания. Один из Экстраординарных Профессоров или Адъюнктов исправляет при сих случаях должность секретарскую, имея, впрочем, право подавать и свое собственное мнение.

§42. Предметы занятий в факультетских собраниях состоят в следующем: полугодичное распределение курсов и времени преподавания наук, принадлежащих к Факультетам, утверждаемых Советом. Рассмотрение конспектов преподавания и руководств, избираемых Профессорами. Испытание студентов и всех желающих получить ученые степени. Рассмотрение сочинений, предполагаемых к печатанию с одобрения Университета и его иждивением. Цензура сочинений или переводов, издаваемых Профессорами. Избрание ежегодных задач и суждение о присылаемых на оные решениях.

VI

О принятии студентов, о курсах, лекциях и испытаниях

§43. Все поступающие в Университет должны выдержать предварительное испытание, на каковой конец Ректор назначает особый комитет из Профессоров. При сем испытании одобрительные свидетельства Гимназии принимаются в особое уважение и дают право предстать на экзамен немедленно и прежде прочих.

§44. Принятие студентов назначается два раза в год. Удостоенные принятия вносятся Ректором в список студентов.

§45. Студент, начавший лекции в одном из Русских Университетов, переменяв место жительства, может окончить оные в Университете Св. Владимира, и обратно, с зачетом времени пребывания в первом из сих заведений в число лет, определенных для окончания полного курса, если причины, побудившие его оставить Университет, в коем прежде обучался, будут уважены Попечителем, и если-представит вполне одобрительный аттестат от того Университета.

§46. Университетское преподавание вообще разделяется на полугодичные курсы. Полный курс продолжается четыре года, из коих последний, особенно для казенных студентов, может быть преимущественно посвящен специальным и практическим трудам по избранной отрасли наук. О семь предоставляется Министру Народного Просвещения сделать впоследствии особое распоряжение.

§47. Университетские вакансии назначаются два раза в год: с 10 Июня по 22 Июля, и с 20 Декабря по 12 Января.

§48. Полугодичные лекции должны непременно начинаться в определенное время и оканчиваться с истечением полугодия. На сей конец оные распределяются таким образом, чтоб не было надобности усиливать часы преподавания с приближением к новому полугодю.

§49. Всем студентам производится ежегодное, а по истечении всего курс наук — окончательное испытание, по правилам, какие изданы будут от Министерства Народного Просвещения.

§50. Все чиновники, находящиеся на службе, могут, с разрешения своего Начальства и с дозволения Попечителя, посещать лекции Университета Св. Владимира, выдержав предварительный экзамен, в параграфе 43 предписанный, и получив сперва звание студента на общих правилах. Само собою разумеется, что в сем случае не делается никаких исключений из изложенных здесь начал. Неслужащие чиновники могут равно быть допускаемы к слушанию университетских лекций, по выдержании предварительного испытания и с наблюдением всех вышепрописанных правил, кроме представления свидетельства от Начальства.

§51. По части полицейского надзора своекоштные студенты зависят от Инспектора казенных студентов, и состоят, подобно прочим, под наблюдением Ректора и Профессоров.

VIII

Об ежегодных задачах и о возведении в ученые степени

§52. Для поощрения студентов и вообще слушателей

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

университетских лекций, ежегодно задаваемы будут задачи: от Философского Факультета — по две, а от Юридического — по одной, с назначением за удовлетворительные решения каждой задачи по одной золотой и по одной серебряной медали. Порядок присылки ответов, рассмотрение их и назначение наград производится на основании общих правил, существующих на сей конец в прочих Русских Университетах.

§53. Ученые университетские степени суть: Кандидат, Магистр и Доктор. Степеням сим присваивается звание Факультетов, по которым приобретены оные.

§54. Испытания на ученые степени производятся, по принадлежности, в одном из Факультетов, с назначением для присутствия в оном двух или трех не принадлежащих к оному Профессоров, как депутатов от Совета.

§55. Студенты, окончившие с успехом университетский курс, или обучавшиеся в одном из высших в Российской Империи училищ, допускаются немедленно к испытанию на степень Кандидата, через год по получении сей степени в Магистры, и через год по приобретении сего звания в Докторы.

§56. Ищущему ученой степени дозволяется объявить главную науку, которой он преимущественно посвятил себя и в коей, собственно, желает подвергнуться испытанию; но сие не избавляет его от экзамена во всех особенных и общих вспомогательных предметах, потребных для изучения избранной им главной науки.

§57. Относительно к предметам испытания, экзаменаторы должны руководствоваться особою таблицей, имеющей быть составленной на сей конец для всех Университетов.

§58. По каждой главной науке и по важнейшим из вспомогательных, История и Литература оных должны входить в число предметов испытания.

§59. По главной науке испытуемый должен сочинить письменно рассуждение, для чего предлагается на его выбор одна из трех прежде приготовленных тем одинаковой трудности.

§60. Ищущий степени Доктора обязан сочиненную им и одобренную диссертацию защищать публично. Диссертации по части Древней Философии должны быть писаны на Латинском языке, в других случаях может быть употреблен и Русский.

§61. Одобренные Факультетом и публично защищенные диссертации печатаются заблаговременно, для раздачи кому следует по крайней мерс за три дня до публичных диспутов.

§62. Удостоить кого-либо получения ученой степени, Университет

доносит о том через Попечителя Министру, с приложением копии с протокола испытания и диссертации.

§63. Теме из выдержавших установленное на ученую степень испытание, кои находятся в состоянии, податями обложенном, диплом на оную выдается по увольнении из того состояния узаконенным порядком, с утверждения правительствующего Сената.

§64. Ищущий ученой степени, в случае отказа ему в оной по недостаточным сведениям, допускается снова к испытанию: на степени Кандидата и Магистра — не менее, как через полгода, а на степень Доктора — не ранее, как через год после отказа.

IX

О казенных студентах

§65. При Университете Св. Владимира находится определенное число казеннокоштных студентов, коих комплект на первый раз полагается 50; в сем числе 26 предназначаются в учительское звание и 24 в гражданские чиновники. Число тех и других, по мере способов, может быть умножаемо.

§66. Порядок при приеме сих студентов наблюдается тот же, какой существует в прочих Русских Университетах.

§67. Студенты, предназначаемые к званию учителей, сверх слушания университетских курсов, получают руководство в практических упражнениях по части Отечественной Словесности, древних языков, Математики и Педагогике, сочиняют рассуждения, произносят пробные лекции и, под надзором Профессоров, дают урок" в училищах.

§68. Наблюдение за учебной частью приготовляемых к учительскому званию студентов возлагается на Профессоров: Российской Словесности, Древней Филологии, Философии и Чистой Математики. Из них Профессор Философии преподает Педагогику. Независимо от преподавания в Университете, Профессоры сии обязаны заниматься подва часа в неделю с оными студентами.

§69. Если кто-либо из приготовляемых к учительскому званию не окажет достаточных успехов в два полугодичные испытания, таковой, с разрешения Министра, исключается из числа казенных студентов.

§70. Студенты, назначаемые для приготовления в гражданские чиновники по части Правоведения, поступают в Юридический Факультет.

§71. Сверх слушания курсов Юридического Факультета, студенты сии, по распоряжению Совета, занимаются практически под руководством одного из Профессоров своего Факультета. В последний

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

же год бытности в Университете употребляются для практики в Университетском Правлении, под особенным наблюдением Синдика и Секретарей, уделяя на сие свободное от учения время.

§72. О назначаемых к выпуску студентах Правоведения Попечитель получает от Совета список, с подробным объяснением их знаний и нравственных качеств, и препровождает оный к Киевскому Военному Губернатору, для распределения студентов в государственную службу, по способностям, в губерниях Киевской, Волынской и Подольской.

§73. Все вообще казенные студенты, по выходе из Университета, обязаны прослужить 6 лет в тѣм ведомстве, в какое они начальством определены будут.

§74. Инспектор, избираемый Попечителем из сторонних, военных или гражданских чиновников и утверждаемый Министром, наблюдает за нравственностью и поведением казенных студентов. Он же имеет надзор и за вольноприходящими студентами.

§75. В помощь Инспектору назначаются два Помощника, определяемые Попечителем.

§76. Для заведывания хозяйственною частью казенных студентов назначается Эконом, определяемый Попечителем.

§77. Попечителю и Совету поставляется, в обязанность начертать подробнейшую инструкцию как о распределении занятий казенных студентов обоих Отделений, так и о внутреннем управлении оными. Она я инструкция доводится до сведения Министра.

X

О кабинетах и коллекциях

§78. Университету Св. Владимира представляются все кабинеты и коллекции, какие находились при Волынском Лицее. Сверх существующих ныне заведений, устроена быть имеет Астрономическая Обсерватория. Распространение учебных пособий будет производиться по мере способов Университета.

§79. Библиотекарь, из сторонних чиновников избираемый Попечителем и утверждаемый Министром, имеет при себе Помощника и Секретаря, определяемых Попечителем.

§80. Внутреннее устройство университетских заведений и коллекций возлагается на заведывающих оными. под руководством Совета, который обязан начертать на сей конец особое наставление

XI

О Правлении

§81. Правление, под председательством Ректора, составляют Деканы, один гражданский чиновник, со званием Советника, особенно почасту управления фундушами и недвижимым имуществом, и Синдик.

§82. Все хозяйственные дела по Университету и по Округу поступают в Правление. Правление, заведывая оными, распоряжается согласно со штатами, делает договоры, подряды и выдачи, наблюдая порядок, общими законами предписываемый, и рассматривает все отчеты по части хозяйственной.

§83. Время заседаний Правления назначается по мере надобности, с наблюдением, чтоб оные происходили в свободное от преподавания время.

§84. Хранение и расходование сумм и отчетность в оных производится на общих для прочих Русских Университетов правилах.

§85. Сумма, остающаяся от расходов, по истечении года, отделяется от штатной и обращается в собственность Университета под названием хозяйственной суммы, для употребления на непредвидимые надобности.

§86. Ректор, как Председатель Правления, обязан все неудовольствия и ссоры между лицами, принадлежащими к Университету, прекращать миролюбиво, буде сие окажется возможным. В противном случае, по надлежащем исследовании дела, представляет об оном со своим заключением Попечителю. Уголовные преступления, по обследовании в Правлении, подлежат ведению гражданских присутственных мест, в которые также поступают и все дела об имуществе от тяжущихся между собою лиц, без всякого в том участия Университета.

XII

Об Училищном Комитете

§87. Училищный Комитет есть отделение Совета. В нем председательствует Ректор и присутствуют избираемые на два года и утверждаемые Попечителем три Профессора и Синдик.

§88. Училищный Комитет управляет только учебной частью училищ, существующих в Округе.

§89. Училищный Комитет имеет заседания, по назначению Ректора, в свободное для Профессоров время.

§90. Ведению Училищного Комитета подлежат все частные учебные заведения; о состоянии их он получает в свое время срочные донесения.

ВСТУП ДО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

§91. Училищный Комитет из имеющихся в оном сведений составляют ежегодно по своей части о подведомственных ему учебных заведениях. Таковой отчет, с присовокуплением кратких ведомостей о частных училищах, по установленной в Уставе Гимназий и уездных училищ форме, передается в собрание Совета и поступает в общий университетский отчет, представляемый Министру через Попечителя.

§92. В обязанность Училищного Комитета поставляется наблюдение, чтоб каждое из учебных заведений Округа осмотрено было по крайней мере раз в два года,-

§93. Обязанности Визитаторов, простираясь на все вообще училища и Гимназии доверенных осмотру их губерний, суть те же самые, какие постановлены для Директоров училищ при обозрении оных. Посему и донесения Визитаторов в Училищный Комитет по учебной части и в Правление по хозяйственной, должны быть составляемы по той форме, какая постановлена для годовых отчетов Директоров училищ.

XIII

Об Университетской Полиции

§94. Университетская Полиция, состоя в непосредственном ведении Ректора, имеет целью: 1) надзор за студентами; 2) соблюдение благочиния и порядка между живущими в Университете, и 3) содержание зданий в чистоте и опрятности и предохранение их от опасностиогня.

§95. Правила о надзоре за своекоштными студентами, сообразно с местными обстоятельствами, составляются в Совете, и через Попечителя доводятся до сведения Министра.

§96. Исполнение приказаний Ректора относительно к своекоштным студентам возлагается на Инспектора и его Помощников.

§97. Ближайшее смотрение за зданиями и чистотою поручается Экзекутору; в его же распоряжении состоят все нижние служители Университета. Экзекутор определяется Попечителем.

XIV

О Синдике и Секретарях Канцелярии

§98. Должность Синдика, по причине многих его занятий, не соединяется ни с какою другою должностью. Он имеет в правлении своем Канцелярии Совета с Училищным Комитетом и Правления.

§99. Секретари, определяемые в сии должности преимущественно из окончивших университетский курс кандидатов, отправляют свои должности под руководством Синдика и отвечают за точность делопроизводства.

ВИТЯГ ІЗ СТАТУТУ (нова редакція)
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
 Прийнятий конференцією трудового колективу Київського
 національного університету імені Тараса Шевченка 22.12.2022 року

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Цей Статут закладу вищої освіти розроблений відповідно до законодавства України і є установчим документом, який регламентує діяльність Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет).

Університет є багатогалузевим класичним закладом вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Згідно з Указом Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 «Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка», Університет має статус національного державного закладу вищої освіти.

Університет засновано 8 листопада 1833 року. Фактична діяльність Університету розпочалася з 25 грудня 1833 року. Урочисте відкриття Університету відбулося 15 липня 1834 року.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 147-р «Деякі питання реорганізації закладів освіти» Національну академію державного управління при Президентові України реорганізовано шляхом приєднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.03.2021 № 316 «Про реорганізацію закладів освіти» (зі змінами) Університет є правонаступником всього майна, прав та обов'язків Національної академії державного управління при Президентові України.

1.2. Повне офіційне найменування Університету: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Скорочене офіційне найменування Університету: КНУ імені Тараса Шевченка.

Повне найменування Університету англійською мовою: Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Місцезнаходження Університету: вулиця Володимирська, будинок 60, місто Київ, 01033, Україна.

Вебсайт: www.knu.ua.

Електронна адреса: office@knu.ua.

1.3. Університет є юридичною особою публічного права, яка утворена у формі державної установи, діє згідно з виданою в установленому порядку ліцензією, фінансується за рахунок коштів державного бюджету, має права та обов'язки, які виникають з моменту державної реєстрації, і припиняються від дати внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про його припинення.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Університет від свого імені може набувати цивільних прав і мати цивільні обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

Університет має самостійний баланс, відокремлене майно, власний герб, прапор, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні зареєстровані в установленому законодавством порядку торговельні марки, офіційні бланки із гербом Університету, сайт, власну газету та наукові журнали.

Університет організовує діловодство відповідно до чинного законодавства та стандартів електронного документообігу.

Університет належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України.

1.4. Університет здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України та цього Статуту.

Втручання органів державного управління в освітню, наукову, господарську та інші види діяльності Університету здійснюється у випадках, передбачених законодавством.

1.5. Доступ до освіти в Університеті регулюється законодавством України.

Прийом на навчання до Університету здійснюється на засадах об'єктивності та відкритості, відповідно до Правил прийому, затверджених Вченою радою Університету.

1.6. Мовою освітнього процесу в Університеті є державна мова.

Застосування мов визначається Законами України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про вищу освіту» та «Про освіту».

Вчена рада Університету має право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови що усі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. У разі якщо є письмове звернення від одного чи більше студентів, Університет забезпечує переклад державною мовою.

Педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники Університету, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до Університету та працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови, зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання трудових обов'язків.

Рівень володіння державною мовою педагогічними, науково-педагогічними і науковими працівниками Університету засвідчується документом про повну загальну середню освіту за умови, що такий документ підтверджує вивчення особою української мови як навчального предмета (дисципліни), або державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови

1.7. Діяльність Університету провадиться на принципах автономії та самоврядування.

Зміст автономії та самоврядування складають, зокрема, такі права Університету:

- розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності;

- самостійно визначати форми навчання та форми організації освітнього процесу;

- обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти;

- приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;

- формувати та затверджувати власний штатний розпис відповідно до законодавства. При зменшенні чисельності осіб, які навчаються за кожною освітньою програмою, у межах 20 відсотків чисельності, визначеної на початок навчання за цією програмою, штатна чисельність науково-педагогічних працівників не скорочується;

- приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника;

- запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;

- надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства; самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності відповідно до законодавства;

- самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін відповідно до законодавства України та з урахуванням чинних державних стандартів;

- присуджувати ступені вищої освіти здобувачам вищої освіти, які відповідно до законодавства успішно пройшли процедуру атестації після завершення навчання на відповідному рівні вищої освіти;

- приймати рішення відповідно до законодавства про присудження і позбавлення ступенів доктора філософії та доктора наук;

- утворювати разові спеціалізовані вчені ради з присудження ступеня доктора філософії;

- утворювати заклади загальної середньої освіти за погодженням з органами місцевого самоврядування;

- виступати засновником чи співзасновником закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, коледжів;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

утворювати, реорганізовувати та ліквідувати свої структурні підрозділи (крім Військового інституту та Інституту Управління державної охорони), у визначеному законодавством порядку;

провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;

провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами в порядку, встановленому законодавством;

розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях;

брати участь у роботі міжнародних організацій;

запроваджувати власну символіку та атрибутику;

встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення учасників освітнього процесу;

звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами;

провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та Статуту;

розрахуватися власними надходженнями, зокрема від надання платних послуг;

відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;

формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах подання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів;

встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника;

самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень;

реалізовувати інші права, що не суперечать законодавству.

1.8. Створення та діяльність політичних партій, суспільно-політичних рухів і релігійних об'єднань в Університеті не допускається.

Належність особи до будь-якої політичної партії, громадської, релігійної організації, що діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в освітньому процесі.

1.9. Університет бере участь у судових справах через ректора, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від імені Університету відповідно до цього Статуту в порядку самопредставництва.

Члени виконавчого органу, інша особа, уповноважена діяти від імені Університету, для здійснення представництва (самопредставництва) Університету у судах, державних органах, органах місцевого самоврядування мають такі повноваження:

представляти інтереси Університету в судових органах, правоохоронних органах, органах державної виконавчої служби, органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також в підприємствах, установах і організаціях незалежно від форм власності, діяти від імені Університету, подавати та отримувати необхідні документи, довідки та листи, завіряти копії документів, здійснювати всі інші дії, що є обов'язковими для забезпечення інтересів та захисту прав Університету;

представляти інтереси Університету у будь-якому місцевому загальному, місцевому господарському, місцевому адміністративному, апеляційному загальному, апеляційному господарському, апеляційному адміністративному, Верховному Суді, вищих спеціалізованих судах у відносинах, пов'язаних з представництвом (самопредставництвом) інтересів та захистом прав Університету;

представникові також надаються наступні права: ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень, подавати докази, брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом, брати участь у дослідженні доказів, ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам, подавати заяви, клопотання та відводи, надавати усні та письмові пояснення суду, змінювати предмет позову, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб, ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти, подавати позов, зустрічний позов, оскаржувати рішення, постанови, ухвали у визначених законом випадках, з правом підпису процесуальних документів, користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами, а також представляти інтереси в усіх органах Державної виконавчої служби з питань виконання судових рішень, брати участь у виконавчих діях з усіма правами сторони виконавчого провадження, передбачених Законом України «Про виконавче провадження», Інструкцію з організації примусового виконання рішень.

2. КОНЦЕПЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ

2.1. Основною метою освітньої діяльності Університету є підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринку праці фахівців для освітніх та наукових установ, органів державної влади та управління, установ, організацій, підприємств усіх форм власності за всіма рівнями вищої освіти в усіх галузях освіти (відповідно до міжнародних і вітчизняних класифікацій освіти), утвердження національних, культурних і загальнолюдських цінностей.

Університет здійснює освітню діяльність також за напрямками:
 підвищення кваліфікації для осіб з вищою освітою всіх рівнів;
 надання послуг із отримання повної середньої освіти відповідного рівня;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

надання послуг зі здобуття кваліфікацій фахової передвищої освіти.

Зміст освітніх програм, які пропонує Університет, крім професійної підготовки на світовому рівні, має забезпечувати для осіб, які навчаються також формування ключових компетентностей, що є необхідними для самореалізації, активної громадянської позиції, соціальної злагоди та здатності до працевлаштування.

2.2. Основні принципи освітньої діяльності Університету:

нерозривність процесів навчання, науково-дослідницької роботи та виробництва;

висока гарантована якість освіти для забезпечення конкурентоспроможності на національному й міжнародному ринку освітніх послуг;

побудова освітніх програм на компетентнісній основі, із врахуванням професійних стандартів, потреб ринку праці та перспектив розвитку галузі;

визнання якісної практичної підготовки студентів необхідною умовою здобуття кваліфікацій усіх рівнів;

встановлення відповідальності всіх учасників освітнього процесу, залучення всіх категорій працівників Університету та здобувачів освіти до заходів із забезпечення якості освітніх програм.

2.3. До основних завдань освітньої діяльності Університету належать:

забезпечення, із урахуванням розвитку науки й вимог ринку праці, відповідності освітніх програм Університету потребам держави та суспільства;

формування в Університеті культури якості як основи конкурентоспроможності Університету та його випускників;

запровадження системи мотивації науково-педагогічних і педагогічних працівників до вдосконалення навчальних програм і забезпечення якості освіти;

забезпечення валідності процедур оцінювання;

інтенсифікація освітнього процесу завдяки широкому впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій і зменшення частки репродуктивної складової;

створення максимально ефективної системи відбору талановитої молоді на навчання в Університеті;

забезпечення довіри ринку праці до присвоєних Університетом кваліфікацій;

формування в Україні та за її межами стійкої позитивної академічної репутації Університету за всіма освітніми програмами;

підвищення ролі Університету на міжнародному ринку освітніх послуг;

диверсифікація джерел фінансування освітньої діяльності Університету як основа реальної академічної автономії і необхідна умова оновлення матеріально-технічної бази для навчання й наукових досліджень;

формування суспільних цінностей і духовних орієнтирів в освітньому й науковому процесах.

2.4. Реалізація цілей освітньої діяльності Університету здійснюється шляхом:

участі у розробленні та впровадженні національної системи забезпечення якості вищої освіти, національної системи кваліфікацій, стандартів освіти;

здійснення моніторингу тенденцій розвитку світового освітньо - наукового простору для своєчасного реагування на глобальні виклики, зміни умов та обставин на ринку освітніх послуг, упровадження нових наукових та освітніх технологій;

розширення спектра освітніх послуг шляхом відкриття нових освітніх програм за всіма рівнями вищої освіти, а також ліцензування і відкриття нових освітніх програм, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;

формування освітніх програм винятково на компетентнісній основі;

упровадження принципів модуляризації при конструюванні освітніх програм;

досягнення якісно нового рівня внутрішньо-університетської кооперації у підготовці кадрів шляхом інституційного закріплення відповідальності за формування, виконання та забезпечення якості освітніх програм за гарантом освітніх програм;

запровадження інтенсивних особистісно-орієнтованих технологій навчання;

розширення участі Університету у міжнародних програмах академічної мобільності;

формування спільних освітніх програм із університетами-партнерами;

інтеграції Університету з закладами освіти різних рівнів освіти, науковими установами та підприємствами, зокрема шляхом створення навчально-науково-виробничих комплексів;

розроблення та затвердження стандартів освітньої діяльності Університету (за рівнями);

збільшення ролі дослідницької компоненти в освітніх програмах;

залучення представників роботодавців, провідних учених і фахівців-практиків, у тому числі із зарубіжних країн, до формування змісту освітніх програм, до визначення процедур оцінювання, до участі у освітньому процесі та підсумковій атестації;

підвищення спроможності до працевлаштування випускників Університету шляхом забезпечення належних умов для практичної підготовки на робочому місці;

дослідження сучасного ринку праці в Україні та маркетингова підтримка освітніх послуг Університету;

моніторингу стану працевлаштування та кар'єрного зростання випускників Університету;

упровадження європейських стандартів і принципів забезпечення якості освіти, включно із внутрішньою та зовнішньою експертизою освітніх програм, процедур і критеріїв оцінювання;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

створення процедур зворотних зв'язків між учасниками освітнього процесу;

створення організаційно-технічних умов і засобів оцінки випускниками минулих років актуальності та якості навчальних дисциплін і компетенцій викладачів;

розвиток внутрішньої системи забезпечення якості освіти;

запровадження системи оцінювання ефективності роботи науково-педагогічних і педагогічних працівників при реалізації освітніх програм;

створення ефективної системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників;

забезпечення прозорості та доступності інформації про освітній процес в Університеті;

розроблення та здійснення заходів, необхідних для інституційної акредитації Університету та його освітніх програм в європейській і міжнародній асоціаціях університетів, Європейській асоціації забезпечення якості вищої освіти;

участі Університету в міжнародних рейтингах закладів вищої освіти.

2.5. Концепція освітньої діяльності Університету розробляється та затверджується Вченою радою Університету.

**Витяг зі Стратегічного плану розвитку Університету на період
2018-2025 року
затверджений Вченою радою Університету 25 червня 2018 року**

Виконання основних функцій, покладених на Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі Університет), щодо формування національної еліти України, підготовки висококваліфікованих кадрів для наукових, освітніх та виробничих установ, сприяння інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного партнера, вироблення рекомендацій органам державної влади для прийняття ефективних управлінських рішень у процесі реагування на економічні, екологічні, політичні, соціальні виклики, вимагають розроблення стратегічного плану розвитку Університету.

Стратегічний план розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка розробляється на виконання вимог Законів України

«Про освіту» і «Про вищу освіту», а також Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу». Стратегічний план розвитку є інструментом, завдяки якому Університет встановлює конкретні, адаптовані до потреб суспільства і тенденцій розвитку освіти та науки, цілі. Розробка та реалізація стратегічного плану розвитку Університету дозволяє зосередити зусилля і оптимізувати розподіл ресурсів для виконання заходів необхідних для виконання місії Університету і забезпечення його розвитку в умовах зростаючої конкуренції.

Враховуючи світові тенденції, пріоритетними напрямками діяльності Університету на середньо- та довготривалу перспективу є розвиток природничих, фізико-математичних досліджень, досліджень про Землю, прикладних аспектів соціо-гуманітарних, та соціально - політичних, економічних і юридичних наук, технологічних, мистецьких, а також медичних наук, формування широкого світогляду здобувачів освіти у відповідності до сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та утвердження національних, культурних і загальнолюдських цінностей як важливої передумови до розвитку держави.

При формуванні Стратегічного плану розвитку на 2018-2025 роки Університет враховує, що у цей період діятимуть наступні основні чинники:

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Виклики:

- I. Зростаюча конкуренція на ринку освітніх послуг та наукових досліджень в Україні, у тому числі у зв'язку із надходженням до споживачів в Україні пропозицій від провідних Європейських та світових університетських центрів;
- II. Зростаючі темпи науково-технічного прогресу, наслідком чого є постійна необхідність оновлення матеріально-технічної бази навчального процесу і досліджень;
- III. Демографічна криза, наслідком якої є зменшення кількості абітурієнтів, а відтак і зменшення чисельності здобувачів освіти в потоках і групах;
- IV. Запровадження процедур зовнішнього незалежного оцінювання при підсумковій атестації випускників (за регульованими професіями), а також при вступі на магістерські програми;
- V. Запровадження процедур акредитації освітніх програм та інституційного аудиту;
- VI. Швидка зміна вимог ринку праці щодо професійних компетентностей працівників;
- VII. Зміна поколінь науково-педагогічних і наукових працівників на більшості факультетів та інститутів;
- VIII. Розвиток класичного університету в умовах глобального інноваційного середовища.

Можливості:

- I. Формування внутрішньої системи забезпечення якості освітні її зовнішнє, у тому числі міжнародне, визнання, є запорукою провідної ролі Університету на ринку освітніх послуг і досліджень в Україні, а також гідного місця – в Європі і світі;
- II. Нові закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту» розширюють автономію закладу вищої освіти і створюють для університету можливості оперативно реагувати на нові виклики, швидко адаптувати свої освітні програми до зміни вимог ринку праці і потреб здобувачів освіти;
- III. Університет може отримати додаткові ресурси розширяючи співпрацю із підприємствами відповідних галузей, містом Києвом та іншим регіонами України, а також використовуючи можливості міжнародного співробітництва – як прямого так і багатостороннього (Горизонт-2020, Еразмус + тощо);
- IV. Додаткові можливості до розвитку, підвищення ефективності використання людського потенціалу і матеріальних ресурсів

можуть бути реалізовані завдяки продуманим структурним реформам, побудованим на основі принципу субсидіарності.

Загрози:

- I. Зміна підходів до фінансування освіти і науки, перехід на конкурсне грантове фінансування і фінансування за системою уніфікованих показників, які не можуть враховувати специфіку всіх провідних закладів вищої освіти України;
- II. Реальні дії поліпшення стану в Університеті ускладнюються значною кількістю застарілих (не узгоджених із новим законодавством) нормативних вимог, і наражаються на спротивчастини університетської спільноти: «Ми завжди так робили і це завжди було правильно»;
- III. В умовах швидкої зміни умов затверджені на довгострокову перспективу показники можуть не досягати поставленої мети, і навіть виявитись шкідливими;
- IV. Прагматизм фінансових розрахунків провокує конфлікт інтересів окремих факультетів/інститутів та академічної спільноти в цілому і знижує можливості взаємодії, зникнення синергії.

Перспективи:

- I. Незадоволення ринку праці якістю підготовки фахівців призводить до зміни моделі державно-приватного партнерства в питаннях освіти і досліджень;
- II. Швидкі зміни вимог до кваліфікації працівників навіть найвищої кваліфікації обумовлюють необхідність функціонування в університетських і дослідницьких центрах різноманітних програм післядипломної підготовки;
- III. Поширення цифрових технологій призводить до швидкої девальвації кодифікованих знань, тому якість освіти визначатиметься якістю взаємодії викладачів і студентів;
- IV. В Україні в найближчій перспективі буде створена мережа центрів визнання професійних кваліфікацій і Університет має діяти таким чином щоб його випускники не мали проблем із визнанням своїх кваліфікацій.

Університет визначає дев'ять основних напрямів розвитку, які є взаємопов'язаними і для реалізації завдань за якими необхідна взаємодія адміністрації, структурних підрозділів, працівників і здобувачів освіти, а також їх громадських об'єднань:

- 1) освітній процес;
- 2) дослідження та інновації;

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

- 3) міжнародне співробітництво;
- 4) інформатизація;
- 5) формування суспільних цінностей;
- 6) розвиток людського потенціалу;
- 7) управління університетом;
- 8) створення, реконструкція та утримання основних фондів;
- 9) фінансове забезпечення.

В межах кожного із цих напрямів визначаються конкретні цілі та індикатори за якими можна контролювати їх виконання. Перелік індикаторів і значення показників для кожного із них визначаються у плані розвитку Університету на наступний навчальний рік і затверджуються Вченою радою Університету.

I. Освітній процес

- 1. Формування системи забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти (внутрішньої системи забезпечення якості освіти) в Університеті.**
 - 2. Врахування потреб ринку праці при провадженні освітньої діяльності.**
 - 3. Формування контингенту студентів які мають необхідні здібності та мотивацію до здобуття вищої освіти в Університеті.**
 - 4. Забезпечення різнобічного розвитку здобувачів освіти.**
 - 5. Інтеграція в міжнародний освітній простір.**
 - 6. Навчання упродовж життя.**
- II. Дослідження та інновації.**
- III. Міжнародне співробітництво.**
- IV. Інформатизація.**
- V. Формування суспільних цінностей.**
- VI. Розвиток людського потенціалу.**
- VII. Управління університетом.**
- VIII. Створення, реконструкція та утримання основних фондів.**
- IX. Фінансове забезпечення.**

Додаток №9

МІНІСТРЕСТВО ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ УРСР
КИЇВСЬКИЙ ОРДЕНА ЛЕНІНА І ОРДЕНА ЖОВ
Т-НЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Т.Г.ШЕВЧЕН
КАН А К А З

"20" 09 1990 р.

№ 664-32

м. Київ

Згідно з ухвалою Вченої ради в
І д 27.06.1990 р. та наказу ректора від 28.06.1
990 р. № 498-32 Київського ордена Леніна та
ордена Жовтневої Революції держуніверсит
ету ім. Т.Г.Шевченка

НАКАЗУЮ:

1. Створити на базі кафедри міжнато
дних економічних відносин кафедру управління з
зовнішньоекономічними зв'язками та маркетингу.
1.1 головним завданням вважати підвищення
рівня викладання студентам-міжнародникам
знань про засади управління зовнішньоекономі
чними зв'язками у різних країнах та марке
тингу.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

2. Затвердити, за рахунок зменшення на 9 штатних одиниць кафедри міжнародних економічних відносин, персональний склад кафедри:

ПРИЛЮК Вячеслав Дмитрович, кандидат економічних наук;

БЕРЕЗОВЕНКО Сергій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент;

Биков Геннадій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент;

ВОЛОШИН Віталій Володимирович, кандидат економічних наук, доцент;

РЕШЕТНЯК Віктор Петрович, кандидат економічних наук, доцент;

СТУПНИЦЬКИЙ Олександр Іванович, кандидат економічних наук, доцент;

ТИЩЕНКО Анатолій Михайлович, кандидат економічних наук, доцент;

КОПИЛЕНКО Олександр Юрійович, кандидат економічних наук, асистент;

РАСШИВАЛОВ Дмитро Петрович, кандидат економічних наук, асистент;

РИНДІНА Ольга Анатолівна, старший лаборант;

НАЗАРЧУК Лоліта Валентинівна, лаборант.

4. Виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою управління зовнішньоекономічними

зв'язками та маркетингу призначити кандидата економічних наук ПРИЛЮКА В.Д.

5. Надати для розміщення кафедри управління зовнішньоекономічними зв'язками та маркетингу кімнату № 702 у приміщенні Інституту міжнародних відносин та міжнародного права.

6. Декану факультету міжнародних відносин та міжнародного права тов. Філіпенку А.С. подати пропозиції про оголошення конкурсу на посаду завідуючого кафедрою управління зовнішньоекономічними зв'язками та маркетингу.

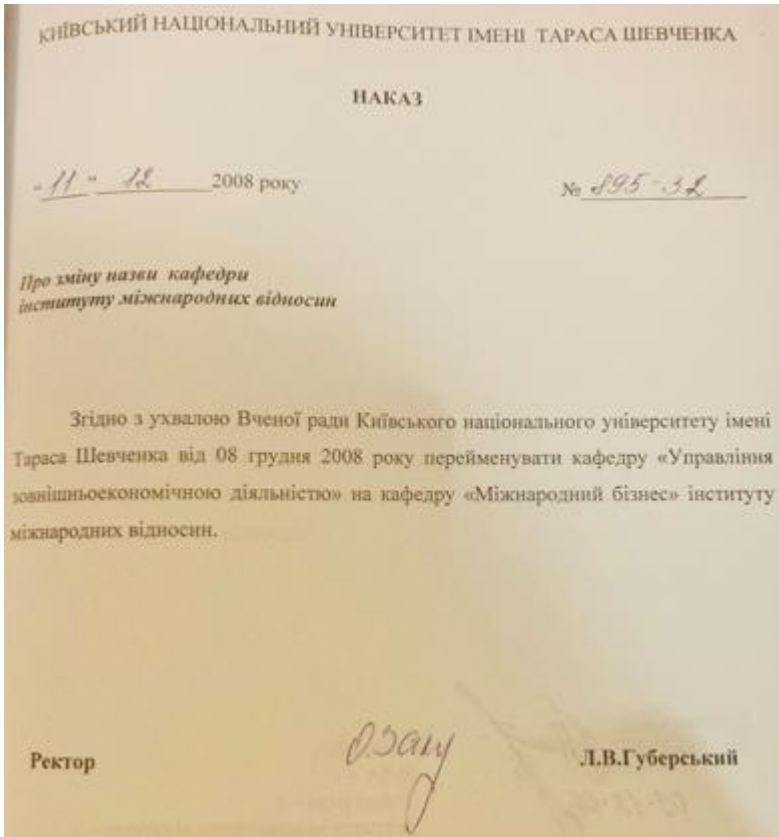
Контроль за виконанням наказу покласти на першого проректора професора ПЕРГУ В.М.

РЕКТОР

В.В.СКОПЕНКО

ПРОТОКОЛ №4	
засідання Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 08 грудня 2008 року	
Усього членів ради – 74 Присутніх – 72	
Головує на засіданні Вченої ради ректор Л.В.Губерський Секретар Вченої ради С.І.Даченко	
ПОРЯДОК ДЕННИЙ	
Роль і місце соціально-економічних, гуманітарних і природничих наук (дисциплін) у підготовці випускників з університетської освіти.	<i>Перший проректор О.К.Закусько</i>
Про створення Інституту високих технологій.	<i>Головний науковий співробітник радіофізичного факультету О.В.Третяк</i>
Виступ з нагоди 90-річчя Національної академії наук України.	<i>Проректор з наукової роботи В.І.Григорук</i>
Інформація про виконання ухвали Вченої ради від 05 травня 2008 року «Про підготовку електронних навчально-методичних матеріалів».	<i>Голова постійної комісії Вченої ради Л.І.Остапченко</i>
Рекомендація кандидатур на здобуття премій НАН України для молодих учених і студентів ВНЗ за кращі наукові роботи.	<i>Голова постійної комісії Вченої ради Ф.Г.Гаращенко</i>
Рекомендація кандидатур аспірантів університету для призначення стипендій Президента України, Кабінету Міністрів України (1-а стипендія) та ім.М.С.Грушевського (3-и стипендії).	<i>Голова постійної комісії Вченої ради Ф.Г.Гаращенко</i>
Надання рекомендації щодо укладання контрактів на посади професора, старшого викладача та викладача кафедри.	
Присвоєння вчених звань.	
Різне:	
Інформація голови комісії ректорату професора Конверського А.С. затвердження результатів конкурсу на заміщення посад наукових співробітників;	<i>Проректор з наукової роботи В.І.Григорук</i>
про перейменування кафедр інституту міжнародних відносин;	<i>Голова постійної комісії Вченої ради Л.І.Остапченко</i>
УХВАЛИ: про перейменування кафедр інституту міжнародних відносин.	
УВАЖАЮТЬ: голова постійної комісії Вченої ради з питань організації навчального процесу Л.І. Остапченко. Вона повідомила, що вчена рада інституту міжнародних відносин просять внести зміни до назв кафедр. Комісія уважно вислухалася з документами, обговорила питання і відповідно до фахового звичаю запропонувала:	
- перейменувати кафедру «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» на кафедру «Міжнародний бізнес»;	
- перейменувати кафедру «Міжнародні валютно-кредитні і фінансові відносини» на кафедру «Міжнародні фінанси».	
УХВАЛИЛИ: 1. перейменувати кафедру «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» на кафедру «Міжнародний бізнес»;	

Навчальне видання

ВЕРГУН Володимир Антонович
КОШІЙКА Валерій Володимирович
ПРИЯТЕЛЬЧУК Олена Анатоліївна

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Друкується в авторській редакції

ISBN 978-966-9725-95-0

9 78 966 9725 95 0

Підписано до друку 11.08.2023 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 23,48. Обл. вид. арк. 22,85. Тираж 300 пр.

Зам. № 305/23

Видавець ТОВ «ВАДЕКС»

04074, м. Київ, вул. Бережанська 9

тел. 067 502-22-42

сайт: <http://vadex.com.ua/>

Свідоцтво про внесення до

Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи

ДК № 4285 від 27.03.2012 р.